

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**TÜRK TELEVİZYON DİZİLERİNDE DİNİ
SEMBOLLER: YEŞİL DENİZ VE KARAGÜL
DİZİLERİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Büşra Betül YILMAZ

2501161396

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Birsen Banu OKUTAN

İSTANBUL - 2021

ÖZ

**TÜRK TELEVİZYON DİZİLERİNDE DİNÎ SEMBOLLER:
YEŞİL DENİZ VE KARAGÜL DİZİLERİ ÖRNEĞİ**

BÜŞRA BETÜL YILMAZ

Günümüzün en yaygın kitle iletişim araçlarından birisi olan televizyon, farklı yaşam tarzlarını izleyiciye sunması ve bireyleri etkileyerek fikir ve davranışlarını yönlendirmesi bakımından, farklı bireyler üzerinde ortak zevkler oluşturan bir etkiye sahiptir. Bu çalışmanın amacı, televizyonda yayınlanan programlarda dini öğelere yer verilip verilmediğini diziler bağlamında incelemektir. Çalışma, post modern dönemde siyasa ile bağlantılı olarak televizyon dizilerinde dinî öğelerin artması yönünde değişim gözlemlendiği hipotezi üzerine bina edilmiştir. Yaygın bir izleyici kitlesine sahip olan televizyon dizilerinde dini referans alan hangi öğelerin bulunduğu, bu öğelerin ekrana yansıtılırken kurumsal dinin kurallarına uygun olarak sunulduğu/sunulmadığı, farklı bakış açısına sahip kanallarda yayınlanan dizilerde dini öğelerin bulunma oranı ve sunumu açısından bir farklılık olduğu/olmadığı gibi soruların da çalışma sırasında cevaplanması hedeflenmektedir. Farklı iki televizyon kanalında aynı dönemde yayınlanan iki dizinin tüm bölümlerinin izlenmesi neticesinde elde edilen veriler, içerik analizi yapılarak yorumlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Televizyon, diziler, dinî semboller, Yeşil Deniz, Karagül.

ABSTRACT

**RELIGIOUS SYMBOLS IN TURKISH TV SERIES: THE CASE
OF YEŞİL DENİZ AND KARAGÜL**

BÜŞRA BETÜL YILMAZ

Television, which is one of the most common mass communication tools of today, has an effect of creating common tastes on different individuals in terms of presenting different lifestyles to the audience and influencing the ideas and behaviors of individuals. The aim of this study is to examine whether or not religious items are included in TV programs in the context of TV series. The study is based on the hypothesis that, in the postmodern period, there is a change in the direction of the increase of religious elements in television series in connection with politics. The questions such as which elements referring to religion are presented in the TV series that have a widespread audience, whether they are presented or not in accordance with the religious doctrines, whether or not the serials that are broadcasted on channels with different ideological perspectives differ in terms of having and presenting the religious elements are aimed to be answered during the study. The data that is obtained as a result of watching all the episodes of the two TV series that are broadcasted on two different television channels in the same period were tried to be interpreted through content analysis.

Keywords: Television, TV series, religious symbols, Yeşil Deniz, Karagül.

ÖNSÖZ

“Türk Dizilerinde Dinî Semboller: Yeşil Deniz ve Karagöl Dizileri Örneği” başlıklı bu çalışmada, Türk televizyon dizilerinde farklı kanallarda yaklaşık aynı yıllarda yayınlanan “Yeşil Deniz” ve “Karagöl” dizilerinde yer alan dinî sembollerin içerik analizi tekniği kullanılarak yorumlanması hedeflenmektedir. Çalışmanın kapsamı, dizilerin yayınlanan bütün bölümlerinin izlenebilmesi ve kolaylıkla değerlendirilebilmesi maksadıyla iki diziyle sınırlı tutulmuştur. Farklı iki kanalda yayınlanan dizilerin seçilmesi ise kanalların sahip olduğu dünya görüşüyle dizilerde yer verilen dinî semboller arasındaki ilişkiyi görebilmeyi kolaylaştırmıştır. Çalışmada, Frankfurt Ekolü’nün kültür endüstrisi kavramından yola çıkılarak diziler incelenmiş, her iki dizide yer verilen dinî sembollerin hangi bağlamda nasıl ele alındıkları içerik analizi ile yorumlanmıştır. Çalışma neticesinde dizilerde tespit edilen dinî sembollerin televizyonun kendine has dünyasında yeniden üretilerek izleyicilere sunulduğu tespit edilmiştir.

Öncelikle bu tezi tamamlamamda bana yardımcı olan, konu belirleme aşamasında istediğim konuda çalışma yapabilmem için beni teşvik eden, tez sürecinde yaşadığım kayıp sebebiyle çalışmaya devam edemeyeceğimi düşündüğüm zamanlarda beni anlayışla karşılayan ve desteklerini esirgemeyen saygıdeğer hocam Doç. Dr. Birsen Banu Okutan’a teşekkürlerimi sunarım. Bu süreci tamamlayabilmem için beni sürekli teşvik eden, tezimi baştan sona okuyarak düzeltmelerde bulunan ve her aşamada yardımcı olan sevgili eşim Fatih Yılmaz’a teşekkür ederim. Tez süresince samimiyeti ve yardımseverliğiyle her daim yanımda olan çok değerli arkadaşım Necmiye Durmuş’a da teşekkürü bir borç bilirim. Akademi tecrübemde her zaman destekçim olan babam Bilal Aydın’a ve merhume annem Hatice Aydın’a sevgilerimi iletiyorum.

Büşra Betül YILMAZ

İstanbul, 2021

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
TABLolar LİSTESİ	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Literatür Değerlendirmesi	12
1.2. Televizyon-Din Etkileşimine Teorik Bakış	28
1.2.1. Frankfurt Ekolü	29
1.2.1.1. Kültür Endüstrisi	30
1.2.2. Kültürel Çalışmalar Ekolü	35

İKİNCİ BÖLÜM

BAĞLAMSAL DEĞERLENDİRME

2.1. Türkiye’de Dizilerin Tarihsel Serüveni	41
2.2. Türkiye’de Dizi Sektörü	50
2.3. Türk Dizilerinde Dinî Semboller	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK TELEVİZYON DİZİLERİ VE İÇERİK ANALİZİ İLE YORUMLANMASI

3.1. Yeşil Deniz Dizisi (TRT 1)	64
3.1.1. Dizide Bulunan Dinî Semboller	66
3.2. Karagül Dizisi (FOX TV)	103
3.2.1. Dizide Bulunan Dinî Semboller	104

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANALİZ VE KARŞILAŞTIRMA

SONUÇ VE ÖNERİLER	148
KAYNAKÇA	152
EKLER	168

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo I : Yeşil Deniz Dizisinde Bulunan Dinî Semboller	67
Tablo II : Yeşil Deniz Dizisi Dinî Semboller ve Toplam Frekans Değeri	67
Tablo III : Karagöl Dizisinde Bulunan Dinî Semboller	105
Tablo IV : Karagöl Dizisi Dinî Semboller ve Toplam Frekans Değeri	105

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
İSMMMO	: İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası
KİT	: Kamu İktisadî Teşkilatları
RTÜK	: Radyo Televizyon Üst Kurulu
s.	: sayfa
TR	: Total rating
TS	: Total share
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği
TV	: Televizyon

GİRİŞ

İnsanın en temel ihtiyaçlarından bir tanesi ötekiyle iletişim kurmaktır. Geleneksel toplumda doğrudan/yüz yüze gerçekleşen bu iletişim, sanayi toplumunda meydana gelen siyasî, iktisadî ve toplumsal değişim ve dönüşüm neticesinde farklılıklar arz etmeye başlamıştır. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde gelişen teknoloji ile yaygınlık kazanmaya başlayan kitle iletişim araçları, toplumun yapısında ve insanlar arasındaki etkileşimin doğasında değişiklikler meydana getirmiştir. McLuhan'ın deyimiyle (1965: 5) “global bir köy” haline gelen dünyada, her gelişmeden ve meydana gelen her hadiseden anında haberdar olmak mümkündür.

Mevcut kitle iletişim araçları arasında en fazla etki gücüne sahip olan araç, radyodan sonra televizyon olarak kabul edilmektedir. Zira radyo yalnızca ses kanalıyla bilgi yayarken televizyona bakıldığında hem ses hem görüntü birlikteliği söz konusu olmaktadır. Bu çok basit gibi görünen fark, esasında toplumu yönlendirme amacı taşıyan zihniyet için önemlidir. Radyo imkânlarıyla yalnızca ses yoluyla anlatılanlar, televizyonun ortaya çıkmasıyla görüntü ile desteklenerek öğrenmeyi kolaylaştırıcı bir etki yaratılmıştır. Bu işlevine bağlı olarak televizyon, ‘en yaygın ve görsellik sebebiyle en etkili’ iletişim aracıdır (Mutlu, 2016: 75-76). Ayrıca televizyon, kitlelere anında ulaşabilme gücü ve yayınları arasında yer alan haber, belgesel, tartışma, spor ve magazin programları, film ve diziler vasıtası ile farklı alternatifler sunarak hem bilgilendirme hem de eğlendirme işlevlerini aynı anda gerçekleştirmektedir. Postman’a (2016) göre, televizyonda gösterilen şeyin niteliği ve hangi bakış açısıyla sunulduğu hiç önemli değildir. Asıl önemli olan bütün hepsinin izleyicinin haz alıp eğlenmesi için üretiliyor olmasıdır. Öyle ki bu durum haber programları için bile geçerlidir. Program sunucusunun gözlere hitap eden fiziği ve hoş esprileri, yayın ekibinin sevimliliği, yayın sırasında kullanılan müzikler ve haberlerde geçen anlık görüntüler üzülecek bir şey olmadığı izlenimini vermektedir. Öyle hızlı bir geçiş söz konusudur ki izlenilen haberlerin seyirci üzerinde yarattığı etki bir anlık olmaktan öteye geçememektedir (Postman, 2016: 112-113).

Çalışmanın eksenini, televizyon ekranlarında yayınlanan ve yaygın bir izleyici kitlesine sahip olan dizi yapımları oluşturmaktadır. Diziler, her bir bölümün

kendi içinde bir bütünlük teşkil etmesi, yıllarca sürdürülebilir nitelikteki uzun bir hikâyenin belli sayıda bölümlere ayrılıp devamlılık sağlanarak uzun süreli olarak yayınlanabilmesi ve hayatın içinden olaylarla sunî bir gerçeklik algısı oluşturulması bakımından kitleleri en fazla etkileyen televizyon yapımlarının başında gelmektedir (Çelenk, 2005: 290). Ayrıca dizilerin seyirci kitle üzerinde yaşamlarına değecek kadar bir etkiye bulunduğu bilinmektedir. Nitekim yapılan çalışmalar göstermektedir ki, dizilerin çekildiği mekânlar ziyaretçi akınına uğramakta (Çiftçi, 2016: 106) diziye sponsor olan firmanın ürünleri seyirciler tarafından yoğun şekilde satın alınmakta (Oktaç, 2011: 136) dizi oyuncularının giydikleri kıyafetler, takılar ve kullandıkları eşyalar büyük bir dikkatle takip edilmekte ve dizilerde sunulan yaşam tarzları taklit edilmeye çalışılmaktadır (Kırtepe, 2014: 47). Bu açılardan bakıldığında, dizilerin bir kültür aktarımı ve etkileşim aracı olması bakımından üzerinde önemle durulması gereken bir araştırma alanı olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Türk Televizyon Dizilerinde Dinî Semboller: Yeşil Deniz ve Karagöl Dizileri Örneği adlı bu çalışmada, dinî sembollerin televizyon dizilerinde ne oranda yer aldığı ve olumlu/olumsuz hangi bakış açısıyla yansıtıldığı araştırılacaktır. Çalışma, giriş bölümü ile birlikte toplam dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın konusu, amacı, önemi, kapsamı ve hangi tekniğin kullanıldığı ele alınmıştır. İkinci bölümde Frankfurt Ekolü ve Kültürel Çalışmalar Ekolü üzerinden televizyon-din etkileşimi teorik olarak incelenmiştir. Bağlamsal değerlendirmeyi oluşturan üçüncü bölümde Türk Sinema Tarihi'nden başlayarak televizyon yayıncılığına ve dizi sektörünün gelişimine kadar uzanan süreç, tarihsel bağlamda ele alınarak bugüne getirilmiştir. Dördüncü bölüm çalışmanın esas konusunu teşkil etmektedir. Bu bölümde inceleme konusu olan “Yeşil Deniz” ve “Karagöl” dizileri hakkında teorik bilgiler verildikten sonra, izlenen tüm bölümlerden elde edilen verilerin tablolar ve grafikler halinde sunumu gerçekleştirilmiştir. Çalışma, elde edilen verilerin içerik analizi kullanılarak değerlendirilmesiyle son bulmaktadır.

Araştırmanın Konusu

Sosyal bir varlık olarak insan, bir diğeriyle iletişim kurmaya ihtiyaç duymaktadır. Sanayi öncesi dönemde bu iletişim birebir gerçekleşirken, çeşitli kitle

iletişim araçlarının keşfedilmesi ve yaygınlaşmasıyla artık geniş topluluklar birbiriyle etkileşime geçmekte farklı araçlar kullanmaya başlamışlardır. 20. yy. ikinci yarısından itibaren yaygınlaşan radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçları günümüzde yerini sosyal medya ve internet iletişimine bırakmış durumdadır.

Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, bir anda pek çok kişiye ulaşma imknını da beraberinde getirmiştir. Radyonun yaygınlaştığı 1900'l yıllarda sesli olarak gerçekleşen iletişim, televizyonun keşi ile hem sesli hem de görüntülü etkileşimi insanlara sunmuştur. Bu imknın varlığı da televizyonun yaygın şekilde toplumda kabul görmesini sağlamıştır. Televizyon hem görsel hem işitsel iletişimi sağlayan etkili bir kitle iletişim aracıdır. Bir anda pek çok insana ulaşma imkânı vardır. Özellikle renkli televizyonların yaygınlaşması ve özel kanalların sayısının artması ile pek çok alternatifi de bünyesinde barındıran bir araca dönüşmüştür. Bu da toplumda yaygınlaşmasını sağlayan en önemli özelliğidir. Ayrıca televizyonda yayınlanan programlar pek çok ihtiyaç karşılamak üzere işlev görür. İstediği kanalda istediği programı izleme imknına sahip olan kitleler, kimi zaman streten uzaklaşmak, kimi zaman boş zaman aktivitesi olarak eğlenmek, kimi zamansa öğrenmek amacıyla televizyon izlemeye başlamışlardır (Mutlu, 1999: 79-80). İşte bu bağlamda yayınlanan diziler, insanların eğlenme ve boş zamanlarını değerlendirme taleplerinin en önemli öznesi olma yolunda ilerlemektedir (elenk, 2005: 290). Bu çalışmada, televizyon ekranlarında yayınlanan dizilerde din ile bağlantılı olan sembollerin kullanılıp kullanılmadığı ve kullanılıyorsa olumlu/olumsuz hangi imajla yansıtıldığı ele alınmaktadır.

Bu erevede kitle iletişim araçlarından bahsedildikten sonra tarihsel açıdan bütünlük sağlamak amacıyla önce sinema tarihinde dinî sembol olarak kullanılan öğelerden çoğunlukla göze çarpan 'din adamı' imajı üzerinde durulmuştur. Zira o dönemde din kavramı çoğunlukla din adamları üzerinden ele alınmıştır. Filmlerde yansıtılan dinî karakterlerin toplum içinde din adamına bakışı nasıl etkilediğine dair de yapılmış pek çok çalışma bulunmaktadır. Fakat dizilerde yer alan dinî semboller konusu özellikle "Din Sosyolojisi" alanında çok çalışılmamıştır. Dolayısıyla dizilerde dinî karakterler dışında hangi dinî öğelerin görünür olduğu ve bu öğelerin

müspet ya da menfi hangi imajla yansıtıldığı, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Kitle iletişim araçları içerisinde en etkili olan ve en fazla takip edilen aracın televizyon olduğu, artık herkes tarafından bilinen bir gerçektir. 2018 yılında yapılan RTÜK “Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması” verilerine¹ göre, araştırmaya katılanların %27,3’ü hafta içi günde 2-3 saat, %16,4’ü ise 3-4 saat televizyon izlediklerini bildirmişlerdir. Hafta sonu televizyon izleme alışkanlığına yönelik sorulara ise katılımcıların %23,2’si 2-3 saat, %20,1’i 3-4 saat izlediklerini söyleyerek cevap vermişlerdir. Buna göre, hafta içi ortalama televizyon izleme süresi 3 saat 30 dakika, hafta sonu ise bu süre ortalama 3 saat 45 dakika olarak saptanmıştır. Dolayısıyla kitleler günde ortalama 3-4 saatlerini televizyon karşısında geçirmektedir (RTÜK, 2018: 13-14). Bu sonuç düşünüldüğünde, toplumun izlediklerinden etkilene oranlarının ne kadar yüksek olduğu görülebilir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, televizyonda yayınlanan dizilerde din ile bağlantılı olarak değerlendirilebilecek ne tür semboller kullanıldığını ve bu sembollerin ne kadar aslına uygun şekilde yansıtıldığını araştırmaktır.

Kitlelerin izledikleri dizilerde yer alan karakterlerin yaşayışından, kıyafetlerinden, konuşmalarından etkilene onlar gibi davrandıklarına hatta dizilerde yer alan mekânların sonrasında ziyaretçi akınına uğradığına dair yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Ayrıca sinema filmlerinde din adamlarının bilgisiz, gerici, çirkin ve kötü karakterli bireyler olarak yansıtılması sonucunda din adamlarına karşı toplumda yoğun bir antipatinin olduğu bilinmektedir. İzleyiciler üzerinde bu kadar etkili olan görsel medya ürünlerinde hangi dinî öğelerin nasıl kullanıldığını belirlemek bu bağlamda önemlidir.

Çalışma alanı olarak bakıldığında kitle iletişim araçlarının toplum üzerindeki etkisini konu alan çalışmalar, çoğunlukla üniversitelerin “Radyo-Televizyon” ve “İletişim” bölümlerinde yapılmaktadır. Dizilerin de son dönemde gittikçe

---

¹RTÜK Televizyon İzleme Eğilimleri-2018 Araştırması 28.03.2018-30.04.2018 tarihler arasında 2600 kişinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

yaygınlaşması, toplumsal hayatın her alanında -tüketim alışkanlıkları, yeme, içme, giyinme pratikleri gibi- izler kitle üzerinde etkili olması ve kendine has bir kültür ortaya koyup bunu yaygınlaştırması açısından akademinin ilgi alanına girmesi kaçınılmazdır (Geçer, 2015: 16). Bu amaçla gerek sinema filmlerine gerekse dizilere dair söz konusu alanlarda pek çok çalışma yapılmıştır.² Son dönemde dinî öğelerin de dizilerde görünür olması sebebiyle dizilerin de artık “Din Sosyolojisi” alanı için önemli bir araştırma konusu olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bu çalışmada, kitle iletişim araçlarından televizyonda yayınlanan dizilerde dinî öge olarak nelerin hangi oranda yer aldığı ve bunların hangi bakış açısıyla yansıtıldığının araştırılması amaçlanmaktadır.

Kapsam ve Sınırlılıklar

Bu çalışma, farklı iki televizyon kanalında yayınlanan iki dizi üzerinde dinî öğelerin kullanımını incelemektedir. Çalışmada kıyaslama yapılabilmesi amacıyla iki farklı kanaldan diziler seçilmiştir. Bu diziler TRT-1 ekranlarında yayınlanan “Yeşil Deniz” ve FOX-TV’de yayınlanan “Karagöl” dizileridir. Bu kanalların seçilmesinin amacı, TRT-1’deki dizilerde siyasanın değişimi ile dinî öğelere yönelik bir farklılaşma söz konusu olup olmadığını test edebilmektir. FOX-TV ise hem özel kanal olması hem de söz konusu siyasal yapı ile arasında mevcut olan fikinsel farklılığın öne çıkması sebebiyle karşılaştırma yapılmasına imkân vermektedir. Diziler seçilirken şehirli diziler değil daha çok kırsal kesimde çekimi yapılmış dolayısıyla geleneksel yaşamı yansıtan diziler olmasına özen gösterilmiştir. Bunun sebebi, bu tip dizilerde yer verilen dinî öğelerin daha görünür olmasıdır. Söz konusu her iki dizi de kendi içinde pek çok dinî öge barındırdığı için bir tezin sınırlarını aşmaması adına çalışma iki diziyle sınırlı tutulmuştur.

2002 yılında muhafazakâr bir tabana sahip AK Parti’nin iktidara gelmesi ile toplumsal ve siyasî bağlamda meydana gelen dönüşümlerin, bu dönemde televizyon ekranlarına da yansıdığı görülmektedir. Önceki dönemlerde negatif bir imaj ile ele alınan din ve dine ait sembollerin, artık ekranlarda olumlu imajlarla ve daha sık yer aldığı söylenebilir. Bu durum yalnızca TRT gibi resmî kanallar için değil aynı

---

² Literatür bölümünde bu çalışmalardan bahsedilmiştir.

zamanda özel televizyon kanalları için de geçerli bir olgudur. Bu çalışma özellikle 2013-2016 tarihleri arasında yayınlanan ve izleyici tarafından ilgi ile karşılanmış “Yeşil Deniz” ve “Karagöl” dizilerini ele almaktadır. Diziler seçilirken, her iki dizinin birbiriyle aynı dönemlerde yayınlanmış olmasına ve kırsal kesimdeki geleneksel yaşamı yansıtmaya özellikle dikkat edilmiştir.³

“Yeşil Deniz” dizisi 2014-2016 yayın döneminde 2 sezon olarak yayınlanmış ve 75 bölümden oluşmaktadır. Araştırma sırasında 75 bölümün tamamı internet üzerinden izlenmiştir. “Karagöl” dizisi ise 2013-2016 yayın döneminde 4 sezon olarak yayınlanmıştır. Toplam 125 bölümden oluşan dizinin tamamı izlenmiştir. Her iki dizinin izlenen bölümlerinde sözel ya da görsel olarak yer alan tüm dinî semboller kayıt altına alınarak tablolştırılmış ve grafikler halinde yorumlanmıştır.

Dizilerde yer verilen dinî sembollerin yorumlanmasında “kitabî din” ve “geleneksel din/halk dini” kavramsallaştırmaları kullanılmıştır. “Kitabî din”, dinin kutsal metinleri olarak Kur’an-ı Kerim ve Hadisi temel alan, ayrıca din âlimlerinin mutabakatı ve hukukçuların yaptıkları içtihatları da kapsayan bir geleneği ifade etmektedir (Yel, 1995: 53). “Halk dini” ise, geniş din eğitimi almamış halk kitlelerinin dinî inanç ve ibadetlere daha çok duygusal bir bağ ile bağlı olma hallerini betimleyen bir kavramdır (Kirman, 2004: 97). Dizilerde dikkat çeken ve kitabî dine uymayan ya da halk dinine ait olan bazı semboller, analiz bölümünde bu kavramsallaştırma ile ele alınacaktır.

Hipotezler

Türk televizyon dizilerinde yer alan dinî öğeler 2002’de ülkede yaşanan siyasal ve toplumsal değişimlerin etkisiyle artmaya başlamıştır. Bu çalışmanın ana hipotezi şudur:

- Gerek TRT gibi resmî kanallarda gerekse özel kanallarda dinsel söylem ve öğeler daha fazla görünür olmuştur. Ayrıca dine yönelik önceki dönemlerde görülen ön yargılar kırılarak dinî semboller daha

---

³ Yeşil Deniz 1. Bölüm YouTube resmi kanalı 23.12.2020 verilerine göre 1.951.906, son bölüm ise 981.539 defa izlenmiştir. Kanal abone sayısı 111 bindir. Karagöl 1. Bölüm 1.434.648, son bölüm 1.324.058 defa izlenmiştir. Kanal abone sayısı 2,12 milyondur.

açık ve müspet şekilde televizyon ekranlarında yansıtılmaktadır. Zira ülkenin siyasal değişimden geçtiği 1920’li yıllardan sonra gelişen sinema tarihi boyunca “din adamı” imajının filmlerde kullanımı çoğunlukla olumsuz bir nitelik arz etmektedir.⁴

Alt hipotez olarak;

- Dizilerde yansıtılan dinî yaşantıda halk dindarlığının izleri daha fazla görülmektedir.⁵

Araştırmanın Metodolojisi

Çalışmada içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi, her türden yazılı, görsel ya da sözlü öğeden oluşan metin içeriğinin toplanması ve analiz edilmesi tekniğidir. İçerik, iletilebilen her türlü sözcük, anlam, resim, sembol, düşünce, tema ya da herhangi bir ileti anlamındadır. İçerik analizi tekniği kitap, dergi ve gazetelerde bulunan makaleler, reklamlar, söylevler, resmî belgeler, film ve video kayıtları, şarkı sözleri, fotoğraflar, giyim ve sanat eşyası gibi öğelerin incelenip yorumlanmasına olanak sağlamaktadır (Neuman, 2016: 466). Ayrıca sosyal bilimlere ilgilendiren konularda deneye ve gözleme dayalı yöntemlerin yeterli gelmediği kimi sorunların mevcut olması durumunda, ortaya çıkan eksikliğe çözüm üreten ve sosyal taleplere cevap olarak kendi meşruiyetini sağlamış bir tekniktir (Bilgin, 2006: 6).

İçerik analizi edebiyat, tarih, gazetecilik, siyaset bilimi, eğitim, psikoloji ve benzerleri gibi pek çok konuya uygulanabilme özelliğine sahiptir. Yazılan ve söylenen her şey içerik analizine tabi tutulup çözümleme yapılabilir (Bilgin, 2006: 11). Hatta Max Weber’in içerik analizini, Alman Sosyoloji Topluluğu’nun 1910 yılındaki ilk toplantısında gazetelerin incelenmesinde kullanmayı önerdiği ifade edilmektedir (Neuman, 2016: 466).

İçerik analizi, verilerin elde edilmesinde ve yorumlanmasında matematiksel verilerle çalışmamaktadır. Fakat bu teknik ile birçok metnin içeriğinin

---

⁴ (Bkz. Yenen, 2011)

⁵ Kitabî din ve halk dini kavramları yukarıda tanımlanmıştır.

karşılaştırılması, çizelge, grafik ve tablolar yardımıyla bunların analiz edilmesi mümkündür. Ayrıca bir metinde yer alan, farkına varılması zor yönlerin ortaya çıkartılmasında oldukça etkilidir. Neuman, bunu bir örnekle şu şekilde açıklamaktadır:

“Örneğin, televizyon reklamlarını izlerken, pahalı ürünlerin reklamlarında nadiren beyaz olmayan figürlerin kullanıldığını düşünüyoruz. Bu, bireysel bir öngörü olarak resmî bir geçerlilik arz etmeyecektir. Fakat söz konusu reklamlara içerik analizi ile bakılıp yorumlandığında bu görüşün nicel verilerle desteklendiği görülebilir. Bu da metin hakkında kesin sonuçlara ulaşılmasını sağlayabilir (Neuman, 2016: 466).”

Görüldüğü gibi içerik analizinde, bir söylemin anlaşılması ve yorumlanmasında sübjektif etkilerden uzak kalmayı sağlamak amaçlanmaktadır. Bu teknik ile söz konusu söylemin ön planda görünen, ilk bakışta hemen fark edilen içeriği yerine, arka planda hedeflenen üstü örtülü içeriğinin ortaya çıkartılması sağlanmaktadır. Dolayısıyla içerik analizi, verilen mesaja muhatap olan kişiyi görünmeden etkileyen öğelerin belirlenmesi amacıyla yapılan ikinci bir okuma demektir. Yani bu tekniğin esası çıkarsama yapmaktır (Bilgin, 2006: 1). Metinde yer alan mevcut mesajlar üzerinden çıkarımda bulunmak önemlidir. Böylece mevcut mesajlar dışında arka planda saklı, görünmez mesajların da algılanması söz konusu olabilmektedir. Örneğin, bir yazarın metinleri analiz edildiğinde yapılan analizin asıl amacı dışında yazarın dünya görüşü ya da yaşamının farklı alanlarına dair ipuçlarına da ulaşmak mümkün olabilir. Dolayısıyla çıkarım yapmak, araştırmacıya metinde yer alan mesajın yüzeyinden daha derine inme imkânı vermektedir (Bilgin, 2006: 15).

İçerik analizinde dikkat edilmesi gereken şey, metin hakkında yapılan yorumlama ve genellemelerin kültürel iletişimin kendisiyle sınırlı olması gerektiğidir. Dolayısıyla içerik analizinde metnin içeriği açığa çıkartılmış olur fakat içeriğin anlamı yorumlanamaz. Metni hazırlayanların metinde yer alan öğeleri hangi amaçla koydukları ya da buna maruz kalanların mesajları hangi anlamda aldıklarına yönelik bir yorumlama yapılamaz. Bunu tespit etmek için ayrıca bir saha araştırmasının yürütülüp elde edilen verilerin içerik analizi ile birlikte yorumlanması gerekmektedir. Örneğin; içerik analizi çocuk kitaplarında cinsiyetlerin toplumda

yaygın olan rollerle ele alındığını ortaya koyabilir. Fakat bu çıkarım, söz konusu kitaplara muhatap olan çocukların yansıtılan rollerden etkilendiği anlamına gelmemektedir. Bu yorumu yapabilmek için o çocuklarla bir araştırma projesi yürütmek, verilen imajdan etkilenme oranlarını tespit etmek ve çıkan sonuçlara göre yorumlama yapmak gerekmektedir (Neuman, 2016: 478).

İçerik analizinin uygulanmasında ilk aşama, araştırma hedefinin belirlenmesidir. Hedef belirlenmesinin ardından araştırmanın örneklemini oluşturulmaktadır. Bu örneklem, iletişim aracının türüne göre değişebilir. Gazete, dergi, film, dizi, reklam, hikâye olabileceği gibi farklı iletişim araçlarının türlerinden herhangi bir şey de olabilir. Fakat burada önemli olan, seçilecek örneklemin mutlaka belirli bir sayı ya da zaman ile sınırlanmasıdır. Örneklemin belirlenmesinin ardından, seçilen öğelerin hangi alt birimlere bölüneceğine karar vermek gerekmektedir. Alt birimler belirlenip, elde edilen veriler kategorilere ayrıldıktan sonra en son frekans olarak nicel veriler elde edilmekte ve bu veriler üzerinden yorumlama yapılmaktadır (Bilgin, 2006: 11). İçerik analizinde eldeki verilerin ölçülmesi ve eldeki verilerin objektif, nicel verilere dönüştürülebilmesi için kodlama işleminin doğru şekilde yapılması önemlidir. Kodlama sisteminde incelenen metnin dört özelliği belirlenir: “sıklık, yönelim, yoğunluk ve alan.” Sıklık; bir sembolün metinde bulunup bulunmadığını ve eğer varsa ne sıklıkla kullanıldığını saymaktır. Yönelim; metindeki içeriklerin verdiği mesajların yönünü -olumlu olumsuz gibi- belirlemektir. Yoğunluk; bir yönelimdeki mesajın ne kadar şiddetli ya da güçlü olduğunu ölçmektir. Alan; metnin içindeki mesajın boyutlarını, o mesaja ne kadar süre ya da hacimde yer ayrıldığını incelemektir. Araştırmacı bu dört öğeyi de araştırmasına konu edebilirken, yalnızca bir tanesini de kullanabilir. Araştırılacak özellik belirlendikten sonra kodlama işleminde “açık kodlama” ya da “örtük kodlama” işlemi ile veriler incelenir (Neuman, 2016: 468-470).

İçerik analizinde incelenecek konuya bağlı olarak “frekans analizi, kategorisel analiz, değerlendirici analiz, ilişki analizi” gibi çeşitli teknikler kullanılmaktadır. Frekans analizi Bilgin (2006: 18) tarafından şu şekilde açıklanmaktadır:

“İçerik analizinde tarihsel olarak ilk kullanılan teknik, frekans analizidir. Bu tür bir analizde sayılabilecek nitelikteki birimler alınır ve analiz göstergeleri frekans türünde ifade edilir. En basit haliyle, birim veya öğelerin sayısal, yüzdesel ve oransal bir tarzda görünme sıklığını ortaya koymaktır. Bu, belirli bir öğenin sıklığını ortaya koymaktır. Bu da belirli bir öğenin yoğunluğunu ve önemini anlamayı sağlar. Frekans analizi sonunda öğeler önem sırasına konur ve sıklığa dayalı bir sınıflama yapılır. Örneğin, bir kitle-iletişim aracında ana temaların belirlenmesinde frekans analizi sonuçlarına bakılmaktadır.”

İçerik analizi tekniklerinden “frekans analizi” kullanılarak hazırlanan bu çalışmanın hedefi, Türk televizyon dizilerinde geçen dinî sembollerin neler olduğunu, bunların hangi bağlamda ve nasıl bir imaj oluşturularak yansıtıldığını tespit etmektir. Bu amaçla “Yeşil Deniz” dizisinin 75, “Karagöl” dizisinin ise 125 bölümünün tamamı izlenmiş ve elde edilen veriler tablolar halinde frekans değerleri ile birlikte sınıflandırılmıştır. Bir dinî öğenin dizi boyunca kaç defa kullanıldığı, sözel ya da görsel olarak nasıl ele alındığı notlar alınarak kaydedilmiştir. Sonrasında da bu veriler, 4 ana tema olarak gruplara ayrılmıştır: “İnanç Ana Teması, İbadet Ana Teması, Din Ana Teması ve Dinî Söylem Ana Teması.” Tüm bu temalar altında belirlenen semboller de alt birimlere ayrılmış, en son hepsi bir araya getirilerek tablolar ve grafikler halinde yorumlanmıştır. Çalışmada, izleyicilerin söz konusu dizilerde kullanılan dinî sembollere bakış açısını ortaya koyacak bir nitel araştırma yapılmadığı için, dizilerde geçen dinî öğelerin yansıtılış tarzının izleyici kitle üzerinde ne gibi etkilerde bulunduğu dair bir yorumda bulunulmamıştır. Yalnızca mevcut durumu tespit etmek amacıyla dinî sembollerin kullanım oranı, müspet/menfi hangi açıdan ele alındıkları, hangi imajla yansıtıldıkları ve bu yapılırken kanallar arasında bir farklılık olup olmadığı araştırılmıştır.

Çalışma bu bölümde genel çerçevede ele alındıktan sonra devamında gelen bölümde, televizyon-din ve televizyon dizileri-din etkileşimi bağlamında akademik dünyada yapılan çalışmalara yer verilmiş ve alanda mevcut olan dizilerle ilgili çalışmaların azlığı dile getirilmiştir. Ardından, çalışmanın ana konusunu teşkil eden dizilerin teorik açıdan değerlendirilmesi amacıyla Frankfurt Ekolü ve Kültürel Çalışmalar Ekolü’nün kitle iletişim araçlarına yönelik bakış açıları ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1.Literatür Değerlendirmesi

Sosyal bir varlık olarak insanoğlunun yaşamını idame ettirirken en temel ihtiyaçlarından bir tanesi iletişim kurmaktır. Sosyal bir ortamda yaşayan insan, geçmişten bugüne çeşitli iletişim kanallarını kullanarak ötekiyle etkileşim içinde olmanın yollarını aramıştır. En basit haliyle ilkel dönemlerde duman ve ses yoluyla gerçekleşen bu iletişim, sanayi devrimi ve teknolojik gelişmenin de etkisiyle çok daha kolay bir şekilde ve çok çeşitli kaynaklarla sağlanır duruma gelmiştir.

Bu kadar önemli olan bu iletişimi kitlesel boyutta sağlayan pek çok kitle iletişim aracı bulunmaktadır. Postman'ın (2016) *Televizyon: Öldüren Eğlence* kitabında anlattığı üzere, bu süreç telgraf ile başlamıştır. Öyle ki telgraf, iletişimin önündeki engelleri ortadan kaldırmış, mekâna olan bağlılığı sona erdirmiştir. Böylece bütün dünyanın bir mahalleye dönüşmesi öngörüsü de gerçekleşmiştir. Telgrafla başlayan bu kitlesel iletişim, radyo ve televizyon ile devam etmiştir. Televizyonun icadı, bireylerin bilgiye ulaşma yollarından fikirlerinin şekillenmesine kadar pek çok şeyin televizyon ekranlarında maruz kaldıklarıyla değişime uğramasını da beraberinde getirmiştir (Postman, 2016: 42). Öyle ki, sözlü kültürün yaygın olduğu bir çağda yaşayanlar için karşıdaki kişinin siması bir önem arz etmediğinden dolayı o kişinin sözlerine odaklanmaları mümkündü. Hâlbuki görselliğin çok fazla revaçta olduğu bir toplumda artık sözler ve mana anlamını yitirmekte, görülen simalara odaklanılarak mesajlar alımlanmaktadır (Postman, 2016: 81). Görsel bir araç olan televizyonun her evde bulunduğu ve toplumun her kesimi tarafından izlendiği, hatta ufacık çocukların bile bundan menedilemediği göz önüne alındığında, bu durum daha da önem arz etmektedir. Öyle ki, ne kadar yoksul olursa olsunlar insanlar evlerinde mutlaka televizyona yer vermektedirler. Dolayısıyla televizyonun yaygın şekilde her bir evde bulunduğunu ve kanallarda yayınlanan her türden programa tüm izler kitlenin maruz kaldığı bir gerçektir. Bu kitle iletişim aracının en önemli özelliği ise şudur: “Toplumu ilgilendiren neredeyse hiçbir konu televizyonun ilgi alanı dışında kalmamaktadır” (Postman, 2016: 101). Dolayısıyla kitle iletişiminin en önemli araçlarından bir tanesi olarak televizyonun sayılması boşuna değildir. Zira hem sesli

hem de görüntülü iletişim (Mutlu, 2016: 76) kesintisiz bir aradadır. Aynı anda pek çok insan ekran başında aynı programlara muhatap olmakta ve verilen mesajlarla farkında olmadan yönlendirilmektedir (Postman, 2016: 101).

Tüm bu özellikleri sebebiyle başta *İletişim* olmak üzere pek çok alanda televizyonu konu edinen ve farklı açılardan inceleyen geniş bir literatür bulunmaktadır. Mahmut T. Öngören'in (1972) *Televizyon Kılavuzu* kitabında televizyonun teknik özelliklerinden ve tarihsel sürecinden bahsedilmekte, devamında televizyonun kitleleri ekran başına kilitleyerek eğlendiren bir araç olduğu ifade edilmektedir. Yusuf Kaplan (1992) *Öykü Anlatma ve Mit Üretme Aracı Olarak Televizyon* isimli eserinde, televizyonun belli bir öyküleme tekniğini kullanarak hem eğlendirip hem de bilgilendirdiğinden bahsetmektedir. Ona göre (Kaplan, 1992: 51) televizyon hem gerçek olaylardan hazırlanan haber yayınlarında hem de kurguya dayalı dizi, film gibi programların hepsinde aslında bir öykü anlatmaktadır. Bu bağlamda özellikle dizilerden bahsederek nasıl bir öyküleme tekniği uygulandığı üzerinde durmaktadır. Cemal Anadol'un (1992) *Televizyon Yayınlarının Milli Kültüre Tesirleri* kitabında genel olarak televizyonda yayınlanan programların toplum üzerinde nasıl bir etki oluşturduğunu elindeki çeşitli verilerle ortaya koymuştur. Anadol'un aktardıklarına göre, televizyonda yayınlanan dinî içerikli programlar, estetikten uzak ve gayet özensiz hazırlanmaktadır. Ayrıca bu yayınlarda anlatılanlar ve verilen misaller, genel olarak ölüm sonrası hayata dair bilgiler olup, dinin sosyal hayatı düzenleyen kural ve kaidelerine dair herhangi bir işe yarar bilgiye rastlanmamaktadır. Bununla birlikte televizyondaki bütün programların ana hedefi izleyici kitleyi eğlendirmek ve boş zaman etkinliği olarak toplum tarafından izlenmektir (Anadol, 1992: 85-87). Mehmet Mete'nin (1999) *Televizyon Yayınlarının Türk Toplumunu Üzerindeki Etkisi* kitabında din ve ahlak temalı televizyon programlarının ne olduğu ve hangi oranda izlendiği konusuna bir bölüm ayrılmıştır. Burada yer alan bilgilere göre televizyon yayınlarının dinî içerikli olması izleyiciler tarafından talep edilmektedir. Ayrıca yayınlanan dinî içerikli programlara %77,1 oranında bir izleyici kitlenin ilgi duyduğu ifade edilmektedir (Mete, 1999: 58).

Bunlara ek olarak, konuyu derinlemesine ele alan ve bu alanda kaynak eser olarak gösterilebilecek çalışmalar da bulunmaktadır. Pierre Bourdieu'nun (1997) *Televizyon Üzerine* ve Neil Postman'ın (2016) *Televizyon: Öldüren Eğlence Gösteri Çağında Kamusal Söylem* adlı eseri televizyon konusunu tarihî perspektiften ele alarak inceleyen bu kaynak eserlerdendir. Postman'a göre (2016: 112) televizyon ortaya çıktığı andan itibaren okuma kültürünü ortadan kaldıran bir araç olarak işlev görmüştür. Televizyon izlenirken anlamaya ihtiyaç duyulmamaktadır. Ekranı yansıyan görüntünün algılanmış olması yeterlidir. Ayrıca televizyonun işlevi, her türlü bilgiyi eğlence formatı içinde sunmaktır. Zira eğlence, televizyondaki her türlü söylemin üst ideolojisidir. Erol Mutlu'nun *Televizyon ve Toplum* (1999), *Televizyonu Anlamak* (2008) ve *Globalleşme Popüler Kültür ve Medya* (2016) adlı çalışmaları da bu alandaki diğer kaynaklardır. *Globalleşme Popüler Kültür ve Medya* (2016) isimli çalışmasında Mutlu, Neil Postman'ın eserinin paralelinde görüşler ortaya koymuştur.

Televizyon, kitle iletişim aracı olması ve toplumsal yaşamdan izler taşıması sebebiyle; toplumsal bir kurum olan dinin, televizyon yayıncılarının yok saymadığı bir öge olarak programlar içerisinde kendisine yer bulmasına imkân sağlamıştır. Dinî içerikle hazırlanan programlarla başlayan bu durum, daha sonra diğer tüm programlar içinde dinî öğelere müspet/menfi bakış açılarıyla yer verilmesi neticesinde yaygınlaşmıştır. Bugün reklamların, dizilerin, filmlerin içeriğinde bile dinî öğelerin, sembol ve kavramların yer aldığı bir gerçektir. Dolayısıyla televizyon ve din arasında bir etkileşimin olduğu kabul edilmektedir. Bu sebeple akademik dünyada “televizyon-din” etkileşimi, önemli bir çalışma sahası olarak yerini almıştır. Bu bağlamda yapılan çalışmalardan Vahdet Mesut Ayan'ın (2014) “Gazetecilik” bölümünde hazırladığı *Televizyonda Yayınlanan Dinî Programlarda Kadının Temsili* adlı yüksek lisans tezinde, iki ulusal kanalda yayınlanan dinî içeriğe sahip iki programda kadının “annelik, evlilik, kadın-erkek eşitliği, namus, şiddet ve toplumsal roller” bakımından ele alınış biçimi incelenmiştir. Bu programlar, Kanal 7 ekranlarında yayınlanan *Önden Gidenler* programı ile ATV'de yayınlanan *Dosta Doğru* programıdır. Eleştirel söylem analizinin kullanıldığı çalışmada elde edilen verilere göre, kanalların sahip olduğu İslâmî hassasiyetler ve program sunucusunun

dinî bakış açısının, programda sunulan kadın imajını etkilediği yorumuna yer verilmiştir (Ayan, 2014: 90).

Mehmet Fatih Çelikkaya'nın (2010) *Seküler Bir Kutsal Oluşturma Aracı Olarak Medya ve Din İlişkisi* isimli tezi “Radyo-Televizyon” bölümünde hazırlanmıştır. Söylem analizi tekniğinin kullanıldığı çalışmada Nihat Hatipoğlu'nun sunduğu programın birkaç bölümü incelemeye tabi tutulmuştur. Yapılan analizde, televizyon ekranlarında yayınlanan dinî programlarda magazinleştirilmiş, yalnızca hikâyeleştirilmiş bir anlatıya dayalı ve günlük hayattan kopuk bir dinî imajın sunulduğu sonucu elde edilmiştir (Çelikkaya, 2010: 82). “Din Eğitimi” alanında yapılmış, Eftal Orhan (1997) tarafından hazırlanan *Televizyon'da Yayınlanan Şiddet, Cinsel ve Dinî İçerikli Filmlerin Çocukların Dinî Duyguları Üzerine Etkisi* başlıklı yüksek lisans tezinde ise çocuklarla yapılan anket çalışması neticesinde elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Buna göre, televizyonda yayınlanan dinî içeriğe sahip programların çocuklar tarafından izlenme oranı oldukça düşüktür. Dolayısıyla hazırlanan dinî programlar çocukların ilgisini çekecek yeterliliğe sahip değildir. Ayrıca program yayıncıları ve senaristlerinin dinî konulardaki eksikliklerinden dolayı çocuklara yanlış dinî öğretiler sundukları da tespit edilmiştir (Orhan, 1997: 55).

Televizyonun din ile etkileşimi bağlamında araştırmaya konu edildiği bir diğer çalışma, Merve Yazıcı'nın (2015) *Dinin Magazinleştirilmesi: Türk Televizyonlarında Dinin Temsili* adını taşıyan “Halkla İlişkiler” bölümünde hazırlanmış olduğu tezdır. Çalışmada değişen siyasi iktidarın dinî bakış açısının medya temsilini etkileyip etkilemediği ve medyanın dini bilgiyi sunarken magazinleştirmeye başvurup başvurmadığı soruları üzerinde durulmuştur. Medyada popülerleştirilerek sunulan dinin incelendiği üçüncü bölümde, çeşitli medya organlarında dini bilginin sunuluş tarzı üzerinde durulmaktadır. Bu bölümde önemli olan, televizyonda görünür hale gelen dini bilgilerin popüler medya dilinden ne derece etkilendiği sorusudur. Yazıcı'ya göre, televizyonda bir dönem yoğun şekilde yer alan “sırlı diziler”in yerini yeni dönemde dinî programlar almıştır. Bu programlarda din, televizyonun medyatik ortamından etkilenmekte ve kutsal yönünü

kaybetmekte, tamamen medyatik bir şekilde ve izleyiciyi ekrana bağlama kaygısıyla eğlenceye dönüştürülerek sunulmaktadır. Ayrıca televizyonda sunulan din, indirgemeci ve basitleştirilerek değersizleştirilmiş bir dindir (Yazıcı, 2015: 64-66). Yazıcı, bu bölümde televizyon dizilerinde sunulan dine de değinmiş, bu bağlamda Kanal D ekranlarında yayınlanan “Beş Kardeş” dizisini örnek olarak zikretmiştir. Diziye konu olan beş kardeşten birinin “imam” olarak konumlandırıldığını, yoğun dinî sembollerle bezenmiş bir odada halvete girdiğini ve bir şarkıcıya âşık olarak onunla dinî sohbetlerde bulunduğunu ifade ederek, o kişi tarafından ise “yaşam koçu” olarak görüldüğünü vurgulamış ve dinî bir şahsiyet olarak “imam” karakterinin modernleştirilerek sunulduğunu ifade etmiştir. ATV’de ekrana gelen “Huzur Sokağı” isimli dizideki kadın karakterin başörtülü olmasını ise, önceki dönemde dizi ve filmlerde hep geri planda kalmış, alt statüde kişiler olarak sunulan başörtülü kadınların kendilerine başrollerde de artık yer bulabildiklerini vurgulamak amacıyla zikretmiştir (Yazıcı, 2015: 76).

Mevcut konu ile alakalı bu akademik çalışmaların yanı sıra, aynı alanlarda çeşitli dergilerde yayınlanmış makaleler de bulunmaktadır. Yine “Halkla İlişkiler” bölümünde yazılmış olan Aşina Gülerarslan’ın (2010) *Uhreviye Karşı Seküler; Din ve Televizyon* adlı makalesi, “televizyon-din” ilişkisini ele alması bakımından önemlidir. Gülerarslan’a göre televizyon, kendisiyle etkileşime giren her olguyu kendi formatı içinde dönüştürerek sunma eğiliminde olan bir araçtır. Dolayısıyla dini de eğlence formatına sokarak kutsallıktan soyutlanmış bir biçimde ekranlara yansıtmaktadır. Özellikle televizyon kanallarında yayınlanan dinî tartışma programlarına zıt görüşlü din adamları çağırılmakta, farklı görüşler arasında yaşanan tartışma heyecan yaratarak izleyicilerin dikkatini ekrana daha fazla yöneltmektedir. Ayrıca dinî programlara çıkartılan medyum, falcı gibi karakterler dinî yayınların bir eğlence programı formatına sokularak izleyicilere yansıtılmasına sebep olmaktadır (Gülerarslan, 200: 227).

Görüldüğü gibi “televizyon-din” etkileşimini ele alan çalışmalar genellikle “Radyo-Televizyon”, “İletişim”, “Gazetecilik” ve “Halkla İlişkiler” gibi bölümlerde yapılmaktadır. Televizyonun bir kitle iletişim aracı olması sebebiyle bu gayet olağan

bir durumdur. Dinî yayınların izleyiciler üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla bu programları araştırmak için “Din Eğitimi” alanında çalışmaların da olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, kitle iletişim araçlarının kitlelere hitap eden ve onları etkileyen bir yönünün olduğu aşikârdır. Bu bağlamda “televizyon ve din” konusu “Sosyoloji”nin ilgi alanına da girmeye başlamıştır. Ömür Demirci’nin (1999) hazırladığı *Televizyonun Kültür Üzerindeki Etkileri* isimli yüksek lisans tezinin üçüncü bölümünde, televizyonun çeşitli kültürel değerler ve toplumsal kurumlar üzerindeki etkileri incelenmiştir. Kültürün bir alanı olarak “din”in televizyon ekranlarına yansımaları ele alan Demirci, dini yok sayamayan televizyonun onu kendi yapısı içinde dönüştürerek, kutsaldan arındırarak ve kendi formatına uydurarak sunduğunu vurgulamıştır (Demirci, 1999: 74-78). Çalışma “Sosyoloji” alanında yapılmış ve dokümantasyon tekniği kullanılarak televizyonun tüm izler kitle ve toplumsal kültür üzerinde ne gibi etkiler meydana getirdiği araştırılmıştır.

Sosyolojinin yanı sıra “medya-televizyon-din” etkileşimini ele alan “Din Sosyolojisi” alanında yapılmış akademik çalışmalar da bulunmaktadır. Sevgi Ülker (2011) *Türkiye’de Halk Dindarlığının Dönüşümünde Görsel Medyanın Rolü* adlı yüksek lisans tezinde, *medya vaizliği* kavramına değinmiş, Batı televizyonlarında dinî içerikli program yapan ve *medya vaizi* olarak nitelenen kişilerin programlarının Türk televizyon kanallarındaki benzerlerine değinmiştir. İlahiyat Fakültesinde akademisyen olarak görev yapan Mustafa Karataş ve Nihat Hatipoğlu tarafından hazırlanıp sunulan bu programlar aracılığıyla, dinin televizyon ortamında izleyici kitlenin zihinlerinde dinî imajlar yaratılarak ve popüler bir din algısına sahip olacak şekilde sunulduğunu ifade etmektedir (Ülker, 2011: 90-91). Aynı alanda yapılan bir diğer çalışma Ayşe Karaerkek (2008) tarafından hazırlanan *Televizyon Karşısında Dindarlık Tutumları (Amasya Örneği)* isimli yüksek lisans tezidir. Karaerkek, çalışmada televizyon yayıncılığının kendisini dindar olarak tanımlayan izleyici ile ilişkisini ve televizyon ekranlarında yayınlanan programlarda dinî meselelerin işlenmesinin dindar kitle üzerinde nasıl bir etkide bulunduğunu, *Amasya* ili özelinde incelemeyi amaçladığını ifade etmektedir. Elde edilen bulgulara göre, %55 oranındaki dindar izleyici kitle, televizyonda yayınlanan dinî programların kendi yaşantısını olumlu yönde etkilediğini (s. 128), %34’ü ise dinî yönden gelişmesine

katkı sağladığını (s. 130) ifade etmiştir. Çalışma içinde “sırlı diziler”in izleyiciler tarafından tercih edilme/edilmeme sebepleri üzerine de bir bölüm ayrılmıştır. Buna göre, kendisini dindar olarak tanımlayan izleyicilerin %50’si sırlı dizilerden şükretmeye yönelttiği için hoşlandığını söylemiş (s. 132), %38’i ise bu dizilerin izleyicileri mucize beklentisine sokup psikolojik olarak hayal kırıklığı yaşattığını (s. 133) gerekçe göstererek dizileri izlemediğini ifade etmiştir. İbrahim Yenen’in (2005) *Televizyonlarda Yayınlanan Dinî Programların İzler Kitlenin Dinî Tutum ve Davranışları Üzerine Etkileri: Konya Örneği* isimli yüksek lisans tezi de “Din Sosyolojisi” alanına aittir. Tezde, katılımcılara uygulanan anket neticesinde tespit edilen ve en çok izlenen dinî içerikli televizyon programlarının izler kitle üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Buna göre genellikle kitleler tarafından tercih edilen dinî programlar, bazı ilahiyat akademisyenleri ve Diyanet personelleri tarafından hazırlanan programlardır (Yenen, 2005: 60). Bunları izleyen kesimden araştırmaya katılan deneklerin %52,4’ü bu programlarla dinî bilgilerini arttırmayı amaçladıklarını ifade etmektedirler. Yenen’e (2005) göre, bu yayınların izlenmesi neticesinde dinî düşünce ve uygulamalardaki değişim ve dönüşümün dinî bilgi birikimi seviyesiyle ters orantılı olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, dinî bilgisi zayıf olanlar bu programlardan daha fazla etkilenip davranış değişikliğine giderken, dinî bilgi seviyesi yüksek olanlar genellikle verilen bilgilere şüphe ile yaklaşmakta ve davranışlarında bir değişiklik göstermemektedirler (Yenen, 2005: 82). Araştırmanın küçük bir bölümünde “Sır Dizileri” olarak anılan çeşitli televizyon kanallarında birbirine benzer tarzda yayınlanan dizilerden de bahsedilmektedir (Yenen, 2005: 26). Fakat Karaerkek ile Yenen’in çalışmalarının her ikisinin de ana odak noktasını dinî içerikli televizyon programları oluşturduğu için diziler konusunda sınırlı bilgiler sunulduğu görülmektedir. “Felsefe ve Din Bilimleri” alanında yapılmış başka çalışmalar da bulunmaktadır.

Ahmet Turgut Tanrıverdi (2016) tarafından hazırlanan, *Televizyonlarda Yayınlanan Dinî Programların Üniversite Öğrencilerinin Dinî Tutum ve Davranışları ile İlişkisi: Adana Örneği* başlıklı yüksek lisans tezinde Tanrıverdi, televizyonun üniversite gençliğinin dinî tutumları üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu araştırmak amacıyla 440 öğrenci üzerinde anket uygulamıştır. Araştırma bulgularına

göre, öğrenciler arasında dinî içerikli yayın olarak en fazla izlenen programın %83,3 ile *Nihat Hatipoğlu ile Dosta Doğru* programı olduğu tespit edilmiştir (Tanrıverdi, 2016: 30). Öğrenciler izledikleri dinî programların hayatlarına nasıl etki ettiğine yönelik de yorumlarda bulunmuşlardır. Buna göre, öğrencilerin %35,5'i bu programların dinî duygularını güçlendirdiğini, %43'ü dinî bilgilerini arttırdığını ifade etmiştir (Tanrıverdi, 2016: 31). Bu çalışmadan da anlaşıldığı gibi, televizyonda yayınlanan dinî içerikli yayınlar izleyici kitle üzerinde olumlu etkilerde bulunmakta ve toplum tarafından yaygın şekilde takip edilmektedir.

Söz konusu çalışmalarda “televizyon-din” etkileşimi, genellikle televizyonda yayınlanan dinî içerikli programlar üzerinden araştırılmıştır. Bununla birlikte, çeşitli televizyon kanallarında yayınlanan pek çok dizi de artık “televizyon-din” ilişkisi bağlamında farklı akademik alanlarda araştırma ve incelemelere konu edilmeye başlamıştır. Çalışmanın ana eksenini oluşturan dizileri konu alan, Ekmel Geçer'in 2015 yılında ikinci baskısını yapan *Medya ve Popüler Kültür: Diziler, Televizyon ve Toplum* adlı kitabı bu az sayıdaki çalışmaya örnek olarak verilebilir. Bu eserin bir bölümünde yazar “sır dizileri” konusunu ele almıştır. Geçer'e (2015) göre, sır dizileri popüler kültür ürünü olarak, tamamen reyting kaygısı ve reklam geliri elde etmek amacıyla ortaya çıkartılmış programlardır. İlk olarak dinî hassasiyetleri olan muhafazakâr yapıdaki kanallarda yayınlanan bu diziler, ilgi görmesi sebebiyle diğer kanallarda da hızla yayılmaya başlamıştır. Böylece televizyona daha mesafeli duran dindar kesimi ekran başına toplamanın bir yolu olarak bu sırlı diziler bir araç olarak kullanılmaktadır (Geçer, 2015: 160). Akademik olarak bakıldığında Ayşe Zışan Furat'ın (2008) *Yetişkinlerin Yaygın Din Eğitiminde Televizyonun Yeri ve Fonksiyonları* isimli doktora çalışması da “sır dizileri”ne “Din Eğitimi” alanı açısından yaklaşımı bağlamında önem arz etmektedir. Bu çalışmada, en etkili kitle iletişim aracı olarak görülen televizyonun, uzun vadede izleyicilerin düşünce ve davranışlarını etkilediği görüşünden yola çıkılarak, dinî formatta yayınlanan programlar olan sır dizilerinin izleyicilerin dinî bilgi, tutum ve davranışları üzerinde nasıl bir etkide bulunduğu sorusu cevaplanmaya çalışılmıştır. Bu dizilerin hangi sebeplerle izlendiği, izleyici kitlesinin hangi yaş gruplarında yoğunlaştığı, dizilerde dinî tema olarak nelere yer verildiği gibi problemler, çalışmada cevapları aranan

diğer sorulardır. Araştırma neticesinde sırlı dizilerin araştırmaya katılan yetişkin denekler arasından %42,4 oranında yoğun bir izleyici kitlesine sahip olduğu ve dizilerde işlenen dinî temaların izleyicilerin hayata bakışlarında değişik oranlarda etkide bulunduğu tespit edilmiştir (Furat, 2008: 171). Çalışmada, ilgili dizilerde tespit edilen dinî temaların izler kitle üzerindeki etkisinin din eğitimi açısından incelenmesi esas alındığından dolayı, dizilerde sunulan dinî sembol, kavram ve temaların ayrıntılı şekilde incelenip ortaya konulması, çalışmanın kapsamı içine dâhil edilmemiştir.

“Halkla İlişkiler” alanında Ece Ünür (2013) tarafından *Popüler Kültür Ürünü Olan Türk Televizyon Dizilerinde Toplumsal Kimliklerin Temsili* başlığını taşıyan ve dizilerde din konusunu ele alan bir doktora çalışması hazırlanmıştır. Ünür çalışmasında, 2011-2012 yılları arasında Türk televizyonlarında yayınlanan beş dizi üzerinde araştırma gerçekleştirmiş ve dizilerde geçen toplumsal kimliklerin nasıl ele alındığını ortaya koymuştur. Bunu yaparken dizilerde yer verilen dinî kimlikler ve dinî sembollerden de bahsetmiştir. Genel olarak elde edilen bulgulara göre, dizilerde dinî yaşama fazla yer verilmemiş, yer verildiği sahnelerde de din bir yaşam tarzı olarak değil toplum içinde bir statü göstergesi olarak yansıtılmıştır. Üst statüye mensup kişilerin dinî yaşantıyla ilgili hiçbir davranışına rastlanmamıştır. Alt statedeki kişiler sadece dinî davranışlar sergilemişlerdir. Başörtüsünün de gösterilmesi bu şekildedir. Başörtü bir dinî gereklilik değil bir statü göstergesidir. Ünür’ün aktardığına göre, Türkiye nüfusunun yaklaşık %60’ı başörtüsü takmasına karşılık dizilerdeki karakterlerde bu oran sadece %10,48’dir. Dolayısıyla bu dinî kimliklerin sembolik olarak imhaya uğradığını söylemek mümkündür (Ünür, 2013: 280-281).

Ürün Yıldırım Önk (2011) *Milenyum Sonrası Türk Televizyonlarında Oluşan Dizi Kültürü ve Toplumsal Temsil Sorunu* başlığını taşıyan ve “Sinema-TV” alanında hazırladığı doktora tezinde, incelediği dört dizideki karakterlerin kişilik analizini yaparken dinî kimlikler ve sembollere de dikkat çekmiştir. Buna göre dizide Müslüman karakterlerin yanında gayrimüslim karakterlere de yer verilmiştir. Dinî mekânlar ve din adamları dizide yer verilen diğer dinî öğelerdir (Önk, 2011: 265).

Fakat dinî temsil açısından dizilerde dinî karakterler ve öğelerden çok küçük bir oranda bahsedilmiştir. Aynı alanda Ferhat Zengin (2014) *Dizilerde Dinin Temsili* isimli makalesinde dinî öğelerin dizilerde uzun müddet yer almadığını ifade etmiş, bunu 13 sene boyunca yayınlanan en uzun dizilerden olan “Bizimkiler” isimli dizide ramazan pidesinin “p”sinin bile yer almadığını örnek göstererek açıklamıştır. Son dönemlerde ise dinî sembollerin dizilerde görünür olduğunu ifade ederek, “Huzur Sokağı” dizisinde başörtülü karakterlerin yer almasını buna örnek olarak zikretmiştir (Zengin, 2014: 82). Hüseyin Tuğrul Oktay (2011) *Televizyon Dizilerinin Toplumun Milli ve Manevi Değerleri Açısından Değerlendirilmesi: Aşk-ı Memnu Dizisi Örneği* isimli “Radyo-TV” alanında uzmanlık tezi hazırlamıştır. Oktay’a (2011) göre, incelenen dizide sunulan, ahlaki açıdan toplumun değerleriyle örtüşmeyen görüntüler, toplumun sahip olduğu dinî, milli ve manevi değerlerin zamanla yozlaşmasına sebebiyet vermekte ve bu yaşam tarzının günlük hayatta da kanıksanmasına neden olmaktadır (Oktay, 2011: 144).

Görüldüğü gibi televizyonda çeşitli kanallarda yayınlanan diziler izleyici kitlenin günlük hayatlarına oldukça fazla etkide bulunmaktadır. Bu sebeple son dönemlerde özellikle televizyondaki dizi yayıncılığının araştırılması için “Din Sosyolojisi” bölümlerinde de çalışmalar yapılmaya başlamıştır.

Birsen Banu Okutan, *Popüler Kültür Din ve Kadın* (2013) isimli kitabında, değişen toplumsal yapı neticesinde gittikçe yaygınlaşan popüler kültür ürünlerinin özellikle muhafazakâr kesim üzerinde ne tür etkilerde bulunduğu konusunu ele almaktadır. Bu konuyu incelemek amacıyla, kendisini “muhafazakâr” olarak tanımlayan 40 kadınla derinlemesine mülakat yönteminden faydalanılarak bireylerin kendi dil kurgularına müdahale edilmeden kendilerini ifade etmeleri sağlanmış, böylece popüler kültür ürünleriyle etkileşimleri ayrıntılı şekilde ortaya konulmuştur. Bu kitabın *Televizyon ve Popüler Ürünler* başlığı altında televizyonda yayınlanan çeşitli dizilerden hangilerinin söz konusu kesim tarafından tercih edildiği/edilmediği ve hangi amaçla bu dizilerin izlendiği gibi soruların yanıtları aranmıştır. Buna göre, televizyonda yayınlanan pek çok program arasından diziler kadınlar tarafından öncelikli olarak tercih edilmektedir (Okutan, 2013: 232). Dizi tercihlerine

bakıldığında, genellikle eğlenmek ve gündelik hayatın stresini bir nebze unutmak amacıyla komedi dizilerinin izlendiği görülmektedir. Ayrıca dizi izleyicileri gündemi takip etmek, yeni bilgiler öğrenmek, kendi hayatındaki sorunları bir nebze unutmak, dizi oyuncularını beğenmek gibi çeşitli argümanlar öne sürerek söz konusu tercihlerini temellendirmişlerdir (Okutan, 2013: 232-242). Araştırma kapsamında sırlı dizilerin izlenip izlenmediği sorusu da cevaplanmış, muhafazakâr kesim tarafından bu dizilerin genellikle tercih edilmediği sonucuna varılmıştır (Okutan, 2013: 239). Tüm bunlara ek olarak, mülakata katılan kadınların dizi tercihleri bağlamında çok çeşitli okumalar yaptıkları görülmektedir. Katılımcılar bir diziyi izlerken “egemen okuma” biçimi sergileyip izlediklerini hiçbir şekilde sorgulamazken, başka bir dizide kendi dünya görüşü ya da dinî bilgisine ters düşen bir sahne ile karşılaştığında “karşıt okuma” biçimini benimseyebilmektedir. Kimi durumlarda ise “müzakereli okuma” yaparak dizide verilen mesajı eleştirmesine rağmen diziyi izlemeye devam etmektedir (Okutan, 2013: 241). Genel çerçeveye bakıldığında bu çalışmanın, derinlemesine mülakat yönteminin katkısıyla bireylerin davranışlarının arka planındaki düşünsel boyutu algılamada oldukça önemli bir bakış açısı sağladığı görülmektedir. Yine Birsan Banu Okutan’ın bu çalışmanın konusu ile bağlantı olarak dinî sembollerin medyada yansıtılma biçimleri üzerine hazırladığı iki makalesi bulunmaktadır. *Türk Sinemasında Popüler Din ve Din Adamı İmajı* (2009) başlığını taşıyan ilk makalede, 1950 öncesinde Cumhuriyet’in ilanı ile ortaya çıkan yeni toplumsal ve siyasal düzenin etkisiyle sinemada dinî sembollerin ve özellikle din adamı imajının nasıl yansıtıldığı üzerinde durulmuştur. Buna göre, din adamları Kurtuluş Savaşı’nda padişahın yanında ve halkın karşısında yer alan, verilen mücadeleyi baltalayan ve gerici olarak addedilen bir nitelik arz etmektedir (Okutan, 2009: 228). 1950 sonrasında ise yine değişen siyasal düzenin etkisiyle sinemada özgür bir ortam oluşmuş, dolayısıyla sinemaya yansıtılan filmler hem sayı bakımında artmış hem de çeşitlenmiştir. Bu bağlamda din adamı imajının ve diğer dinî sembollerin yansıtılış biçimlerinde de olumlu ve olumsuz pek çok yaklaşım ortaya çıkmıştır. Söz konusu dönemde yalnızca dinî karakterlerin hayatlarını yansıtmak amacıyla çekilen “Hazretli filmler” olduğu gibi, sol hareketlerin etkisiyle dini, kitleleri uyuşturan bir “afyon” imajıyla yansıtan filmlerin de bulunduğu görülmektedir (Okutan, 2009: 229). 2000’li yıllara gelindiğinde ise her iki imaj da

ortadan kalkmış, din popülerleşerek popüler kültürün bir parçası haline gelmiş ve filmlerde yalnızca ticarî kaygıyla yer verilen bir meta haline dönüştürülmüştür (Okutan, 2009: 231). *Postmodern Toplumsal Metin ve Din: Gölgesizler Örneği* (2015) başlığını taşıyan ikinci makalede Okutan, 1993 yılında Hasan Ali Toptaş tarafından yazılan, 2008 yılında da film olarak çekilen *Gölgesizler* romanında yer verilen imam karakteri üzerinde durmuştur. Yazıldığı dönem itibariyle post modern nitelikler taşıyan romanda yer verilen imam karakteri, dinî bir kimlik olarak yer alırken bir yandan kadınlarla yasak ilişkiye giren bir yandan fal bakıp büyü yapan ve muska yazan bir imajla sunulmaktadır. Ayrıca romanda yer verilen “Aynalı Fatma” karakteri de hem evliya olup hem de askerlerle yasak ilişki yaşayan bir dinî kimlik olarak yansıtılmaktadır. Dolayısıyla bu filmde de dinî karakterler kötü, cahil ve gerici imajı verilerek muhatap kitlenin zihinlerine yerleştirilmektedir (Okutan, 2015: 143-145).

Sultan Unkun Ülger (2007) tarafından *Medya Din ilişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Kahramanmaraş Örneği* başlığıyla hazırlanan yüksek lisans tezi de yine aynı alanda yapılan araştırmalara bir örnektir. Çalışmada, kitle iletişim araçlarının ortaya koydukları programlarla toplum üzerinde nasıl bir etkiye bulunduğu ve özellikle de dinî açıdan toplumun görsel ve yazılı medyadan ne oranda etkilendiği araştırılmıştır. Tüm medya araçlarının genel olarak incelendiği bu çalışmada dizilerde sunulan dinî karakterlerin izleyici kitle tarafından nasıl değerlendirildiği sorusu da cevaplanmaya çalışılmıştır. Buna göre, ankete cevap verenlerin %50’si dizi ve filmlerdeki yaşantıların toplumun dinî yaşantısını olumsuz şekilde etkilediğini düşünmektedir. Özellikle bu yayınlarda dinî karakter olarak sunulan kişilerin eğitimsiz, cahil, kadınlara zaafı olan kişilikler olarak yansıtılması, toplumu rahatsız etmektedir. Bu tarz dinî karakterlerin komediye alet edilmesi de izleyici kitle tarafından hoş karşılanmamaktadır. Genel görüş olarak, dizilerde dinden tamamen soyutlanmış modern bir hayat tarzı özendirilmekte ve dinî semboller olumsuz örneklik teşkil edecek bir imajla sunulmaktadır (Ülger, 2007: 99).

Selçuk Kırtape’nin (2014) *Televizyon Dizilerinin Toplum Üzerindeki Etkileri Sosyokültürel Bir Çözümleme: Erzurum Örneği* isimli aynı alandaki akademik

çalışması, diziler özelinde televizyon programlarının toplumu etkileme ve davranış değişim ve dönüşümünü gerçekleştirme oranını incelemek amacıyla yapılmıştır. Kırtepe'nin yaptığı anket çalışması neticesinde dizilerde izleyicinin maruz kaldığı dinî, kültürel, sosyal, siyasal kavram ve sembollerin izleyicilerin günlük yaşamlarını etkilediği, yaşam tarzı, giyim ve yeme alışkanlıkları bağlamında çeşitli değişikliklere ve tercihlerde yönlendirici etkiye sebep oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca dizide kültürel değerler içinde dinî değerlerin de varlığı dile getirilmiştir. Buna göre bir dizide dinî değerler yalnızca dinî semboller üzerinden ele alınmamaktadır. Dizilerde geçen ve dinî bakımdan yasaklanan adam öldürme, yalan söyleme, zina, intihar gibi davranışların gösterilmesi de dinin görüş bildirdiği alanlar olması bağlamında dinî sembol olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla bu tür sahnelerin dizilerde ele alınması, dinen yasaklanan davranışların izleyiciler tarafından kanıksanmasına sebep olabilmektedir (Kırtepe, 2014: 44).

Abdulkhakim Bashardost (2014) *Afganistan'da Sosyal Çözülme ve Televizyonun Etkisi* isimli yüksek lisans tezinde genel olarak televizyonun etkisinden bahsederken, bir bölümü Türk ve Hint dizilerinin Afganistan toplumu üzerindeki etkilerini araştırmaya ayırmıştır. Çalışmaya göre, Afganistan toplumu, ülkedeki televizyon yayıncılığının kendi dizilerini üretecek kalitede olmaması sebebiyle öncelikle Hint dizilerinin yayınlanmasıyla dizi kültürü ile tanışmıştır. Hint dizilerinde yer alan ve Hint toplumuna has dinî sembollerin yer aldığı sahneler özellikle çocuklar ve kadınlar üzerinde olumsuz etkilerde bulunmuştur. Dinî hassasiyetlere sahip olan bireylerin dahi dizilerde gördükleri hayatlara özendiği ve ibadetlerini aksatır duruma geldikleri ifade edilmektedir (Bashardost, 2014: 100-101). Türk dizilerinin dünyaya açılması neticesinde ise Afganistan'da da Türk dizilerinin hâkimiyeti başlamış ve Hint dizileri ortadan kalkmıştır. Bashardost, gerek dinî inanç gerekse toplumsal yapı itibarıyla iki toplum arasındaki benzerlikten dolayı Türk dizilerinin toplum üzerindeki etkisinin Hint dizilerinden daha yoğun olduğuna, özellikle kadınların dizilerdeki lüks hayata ve kadın karakterlerin özgür yaşamlarına özenip kendi yaşam tarzlarıyla tezat yaşadıklarına değinmektedir (Bashardost, 2014: 103). Buradan anlaşılmaktadır ki, diziler izleyici kitle üzerinde etkili olmakta ve toplumsal değişim ve çözülmeye sebep olabilmektedir.

İbrahim Daşkiran'ın (2009) *Gençliğin Kimlik Oluşumunda Din Aile ve Medyanın Etkisi: Kahramanmaraş Lise Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma* başlıklı yüksek lisans tezi de kimlik oluşumunda aile, din ve medyanın etkisini araştırırken televizyon dizilerinin gençler üzerindeki etkisine değinmiştir. Yapılan anket çalışmasına göre, gençlerin kendilerine dizi karakterlerini örnek aldıkları, onlar gibi giyindikleri ve konuştukları, onları taklit ederek yaşadıkları tespit edilmiştir. Daşkiran, özellikle gençlere örnek olarak sunulan gençlik dizilerinin gençlerin yaşam tarzlarıyla çelişkiler barındırması sebebiyle kimlik karmaşasına sebep olduğunu ve gençlerin kimlik oluşumlarını olumsuz yönde etkilediğini ifade etmektedir (Daşkiran, 2009: 60-61).

Dizilerdeki dinî kavram ve sembollerin incelenmesi bağlamında bu çalışmalar örnek olarak sunulabilirse de çalışmaların çok kapsamlı bir netice ortaya koyduğu söylenemez. Fatih Günaydın'ın (2013) *Toplumsal ve Dini Değerlerin Görsel Medyada Sunumu Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme: Ekmek Teknesi Dizisi Örneği* isimli yüksek lisans tezi, hem “Din Sosyolojisi” bölümünde yapılmış olması hem de tezin ana inceleme noktasının toplumsal ve dinî değerler olması bakımından konumuz açısından önem arz etmektedir. Günaydın, çalışmasında 2002-2004 yıllarında yayınlanan ve izleyiciler tarafından beğeni ile takip edilen “Ekmek Teknesi” dizisini araştırma konusu olarak seçmiştir. Dizinin 106 bölümünün izlenmesi neticesinde tespit edilen veriler, “dinî değerler” ve “toplumsal değerler” şeklinde ikiye ayrılarak incelenmiştir. İçerik analizi tekniğinden yararlanılan çalışmada, diziden elde edilen veriler, tablolar ve grafikler halinde bir araya getirilerek sınıflandırılmış, içerik analizi ile frekans değerleri üzerinden yorumlanmıştır. “Dinî Değerler” başlığı altında toplanarak incelenen dinî kavram ve semboller, bu çalışmanın da ana konusu olan dinî öge ve sembollerin tespit edilmesi noktasında yol gösterici olmuştur. Günaydın, çalışmasının sonunda söz konusu diziden yola çıkarak, kitle iletişim araçlarının toplum üzerinde etkin bir güç olduğunu ifade etmiş, bu sebeple “Din Sosyolojisi” ve “Medya-İletişim” alanındaki çalışmaların birbiriyle daha koordineli olmasının önemine dikkat çekerek Din sosyologlarının bu alana eğilmelerinin önemini vurgulamıştır (Günaydın, 2013: 111).

Bedir Çiftçi'nin (2016) *Turizm Coğrafyası Açısından Dizi Turizmi: Karagül Dizisi Örneği* ile Nursel Bolat'ın (2017) *Modernleşen Türkiye'de Feodal Dizilerin Görüntü Metni: Karagül Dizisi Örneği* isimli tezlere, bu çalışmanın konusu olan "Karagül Dizisi"ni ele almaları bakımından değinilmelidir. Çiftçi'nin (2016) çalışmasında, "Karagül" dizisinin çekimlerinin yapıldığı Şanlıurfa'nın Halfeti ilçesinin sahip olduğu tarihi ve doğal güzellikler sebebiyle turizm açısından gördüğü ilginin, dizi çekimlerinden ne ölçüde etkilendiği sorusu cevaplanmaya çalışılmaktadır. Yöre halkıyla ve diziyi izleyen kitle ile yapılan anket çalışması neticesinde elde edilen sonuçlara göre, dizinin bölgeye gelen turist sayısını, dolayısıyla bölgenin sahip olduğu turizm hareketliliğini arttırdığı tespit edilmiştir (Çiftçi, 2016: 172). Çiftçi'ye göre, diziyi izleyen ve dizinin çekiminin yapıldığı mekânları merak ederek bölgedeki tarihi ve doğal güzellikleri ziyaret etmek için Halfeti'ye gelen turistlerin sayısında, dizinin yayınlanmasından sonra dizi öncesine oranla iki kata varan artış yaşanmıştır (Çiftçi, 2016: 182). Ayrıca dizi yayınlanmadan önce yılın bir ya da iki ayında söz konusu olan Halfeti'ye yönelik turizm aktivitesi, dizinin yayınlanmasıyla yılın bütününe yayılan yoğun bir turizm aktivitesine dönüşmüştür (Çiftçi, 2016: 183). Bu durum, dizilerin toplumun tercihleri üzerinde yapmış olduğu etkiyi gözler önüne sermesi açısından dikkat çekicidir. Bolat'ın (2017) çalışmasında ise, "Karagül" dizisinde resmedilen feodal toplum yapısının Türkiye'de hâlâ yoğun bir şekilde ilgi görmesinin sebepleri araştırma konusu olarak seçilmiştir. Bu dizinin, yayınlandığı dönemde totalde ortalama %17 oranı ile en fazla izlenen ve programlar arasında en fazla reyting alan dizi olma özelliğinden dolayı tercih edildiği belirtilmiştir (Bolat, 2017: 384). "Feodal toplum yapısı", "geleneksel" ve "modern" yaşam tarzı gibi kavramlar üzerinden yapılan değerlendirmeler sırasında toplumsal yapıda yer alan dinî değerlere de bir miktar değinilmiştir. Bolat'a göre, dizideki kadınların başında kullanılan örtü "modern" ve "geleneksel" olarak ayrılmakta ve statüye göre farklılık arz etmektedir. Dizide köylü ve işçi olarak çalışan kadınların başlarındaki örtü geleneksel halk dindarlığının bir göstergesi olarak resmedilirken, ağa hanımlarının taktıkları örtü onların diğerlerinden farklılaşan statüsüne işaret etmektedir (Bolat, 2017: 387). Söz konusu her iki teze de, bu çalışma içinde incelemeye tabi tutulacak diziler arasında bulunan "Karagül" dizisini farklı akademik alanlarda farklı bakış açıları ile ele almaları sebebiyle

değinilmiştir. Dolayısıyla söz konusu çalışmalarda coğrafi yapı ve toplumsal sistem üzerinden ele alınan dizi, bu çalışmada dizi içerisinde yer alan dinî kavram, öge ve semboller bağlamında incelenecektir.

Görüldüğü gibi kitle iletişim araçları toplum üzerinde oldukça etkili olmaktadır. Özellikle televizyon gerek her evde bulunabilmesi gerekse ses ve görüntüyü bir arada sunabilmesi neticesinde izleyici kitle üzerinde daha fazla etkide bulunma potansiyeline sahip bir araçtır. Akademik alanda yapılan çalışmalar, televizyonu kuramsal çerçevede genel olarak tarihi, toplum üzerindeki etkisi ve televizyon ekranlarında yayınlanan programlar bağlamında ele almışlardır. Toplumsal yaşamın içindeki konulardan beslenen televizyon yayıncılığı, bir süre sonra toplumsal bir gerçeklik olarak “din” konusuna da kayıtsız kalamamıştır. Dinî içeriğe sahip programların hazırlanmaya başlamasıyla, akademi için bir diğer araştırma alanı da dinin televizyon ekranlarında ele alınış biçimi olmuştur. Bu noktada televizyonda yayınlanan dinî içerikli programlar, bunların toplum üzerinde nasıl bir etkide bulunduğu, izler kitlenin dinî yaşantısının bu programlardan etkilendiği/etkilenmediği gibi konular akademi dünyasında araştırılan konular olarak ön plana çıkmışlardır. Son dönemde televizyon programlarının oldukça çeşitlenmesi ve dine olan ilginin artması, yalnızca dinî içerikli yayınlar içinde değil televizyonda yayınlanan diğer programlar içinde de dinî öğelere yer verilmesi sonucunu doğurmuştur.

Türk televizyonlarında yayınlanan diziler incelendiğinde uzun yıllar boyunca dinin bu programlardan dışlandığı ve dinden tamamen soyutlanmış modern bir yaşam tarzının özendirildiği görülmektedir. Son zamanlarda yayınlanan dizilerde ise din az da olsa kendisine yer bulmaya başlamıştır. Görüldüğü gibi dizileri bu bağlamda ve “Din Sosyolojisi” zemininde ele alan çok az sayıda çalışma bulunmaktadır. Söz konusu çalışmalarda dinî öğeler, çalışmanın ana konusu olmaktan uzak, dolaylı olarak ele alınırken; doğrudan dinî ve toplumsal değerleri, sembol ve kavramları ele alan çalışmalara çok fazla rastlanmamaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, TRT-1’de yayınlanan “Yeşil Deniz” ve FOX-TV ekranlarında yayınlanan “Karagöl” dizilerinde dinî sembol, kavram ve temaların ne oranda yer

aldığını, hangi bağlamlarda ele alındığını araştırmayı ve “Din Sosyolojisi” alanına bir nebze katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu dizilerin seçilmesinin sebebi, yayınlandıkları dönemde izler kitlenin ilgisini çekmiş ve yoğun bir izlenme oranına sahip iki dizi olmaları sebebiyledir. Buna göre, “Karagül” dizisi, yayınlandığı ilk bölümde¹ 3,71 (TR)² ve 9,09 (TS)³ oranı ile 10. sıradan reyting listesine dâhil olmuştur. Yayınlanan her bir bölümle izlenilirliği artan dizi 8. bölümde 6,85 (TR) ve 18,79 (TS) oranı ile reyting sıralamasında ilk sıraya yerleşmiştir. Sonraki sezonlarda da sürekli reyting listelerinde birinci sırada yer alan dizi, yayınlanan final bölümüyle⁴ 5,91 (TR) ve 15,95 (TS) oranıyla yayın hayatını sonlandırmıştır.⁵ “Yeşil Deniz” dizisine bakıldığında yayınlandığı ilk bölümde⁶ 1,94 (TR) ve 4,91 (TS) oranları ile reyting listesinde 28. olmuştur. Birinci sezon finaliyle 9. sırada yer alan dizi, yayınlandığı son bölümüyle⁷ (TR) 2,80 ve (TS) 7,49 oranı ile 11. sırada yer alarak yayın hayatına son vermiştir.⁸

Görüldüğü gibi her iki dizi de izler kitle tarafından oldukça yoğun bir ilgiyle takip edilmiştir. Dolayısıyla dizilerde kullanılan dinî sembol ve öğelerin seyirciler üzerinde oldukça fazla etkide bulundukları söylenilebilir. Bu bölümde dizilerin nasıl değerlendirilebileceğine yönelik farklı ekollerin bakış açıları ele alınacaktır.

1.2. Televizyon-Din Etkileşimine Teorik Bakış

Kitle iletişim araçları ilk ortaya çıktıkları andan itibaren toplumsal yapı üzerinde çok fazla etkide bulunmuştur. Telgrafla başlayıp radyo ve televizyonla devam eden süreçte bu etkileri en somut ve yaygın şekilde gözlemlenen kitle iletişim aracı televizyon olmuştur. Televizyon bünyesinde taşıdığı çok çeşitli program türleriyle kitleler üzerinde etkide bulunmakta, toplumu oluşturan bireylerin kendi

---

¹ 29 Mart 2013.

² TR: total rating.

³ TS: total share.

⁴ 125. Bölüm: 10 Haziran 2016.

⁵ “Karagül Dizisi Reyting Oranı”, (Çevrimiçi) <https://fav10.net/forum/threads/karag%C3%BCl-dizisinin-reytingleri.185806/>, 10.01.2021.

⁶ 24 Ekim 2014.

⁷ 75. Bölüm: 30 Mayıs 2016.

⁸ “Yeşil Deniz Reyting Oranı”, (Çevrimiçi) <https://www.egitimsistem.com/service/amp/yesil-deniz-reyting-sonuclari-trt-1-yesil-deniz-bu-hafta-kac-reyting-aldi-44334h.htm>, 10.01.2021.

kişisel tercihlerine varıncaya kadar onları yönlendirmektedir. Bu konuda en etkili olan yayınlar ise dizilerdir.

Bu bölümde, televizyonda yayınlanan diziler ve bunların izler kitle üzerinde meydana getirdiği değişim ve dönüşümlere teorik olarak ekollerin nasıl baktığı konusu üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda *Frankfurt Ekolü* ve *Kültürel Çalışmalar Ekolü*’nün teorik bakış açısı ele alınacak, devamında çalışmanın ana konusunu teşkil eden dinî sembollerin bu çalışma içinde hangi bakış açısıyla yorumlandığı üzerinde durulacaktır.

1.2.1. Frankfurt Ekolü

Frankfurt Ekolü, sosyoloji tarihi içinde “eleştirel kuram” olarak da bilinen ve Marksist kuramın özellikle ekonomiye yoğunlaşıp toplumsal her bir meseleyi iktisadî sistem üzerinden belirleyiciliğe yönelik eğiliminden rahatsız olan bir grup Alman yeni Marksist sosyoloğun ürünüdür (Ritzer, 2014: 286).

Frankfurt ekolü, genel olarak toplumsal ve entelektüel yaşamın pek çok alanına dair eleştiriler getirmiştir. Ekolün en önemli özelliği, toplumsal yapıda tek bir ögenin etkili olduğu görüşüne karşı çıkması ve bu alanda tek bir konuya odaklanmanın mümkün olmadığını ifade etmesidir. Buna göre, ekonomik temellerin toplumun bütün yapısında en birinci sırada olduğuna odaklanan Marksist anlayışı eleştirmekte, iktisadî yapının toplumsal yaşamda etkili olduğunu fakat tek belirleyici olarak onun görülmesinin yanlış olduğunu ifade etmektedirler. Bu bağlamda ekonomik belirlenimcilerin iktisadi alanda yoğunlaşmasını reddetmemekte fakat toplumsal yaşamın diğer yönlerini de aynı zamanda dikkate almaları gerektiğini zikretmektedirler (Ritzer, 2014: 286). Eleştirel kuramın amacı, en temelde insanın özgürleşmesi ve toplumun dönüşmesidir (Bottomore, 1989: 29).

Frankfurt Ekolü’nün ortaya çıkmasında I. Dünya savaşının meydana getirdiği yıkım, Bolşevik devrimi ve Avrupa’da yükselen faşist hareketlerin etkisi ile oluşan olumsuzlukların sonuçlarından etkilenerek yeni bir toplumsal teori ortaya koyma amacı etkili olmuştur (Bottomore, 1989: 8). Bottomore’ye (1989) göre, eleştirel kuramın kuruluşundan yıkılışına kadarki süreci dört dönem içinde incelemek

mümkündür. İlk dönem, Toplumsal Araştırma Enstitüsü'nün kurulduğu 1923 yılından başlayarak 1933'e kadar devam eder. Söz konusu dönemde okul, sonraki yıllarda görülen tek bir Marksist düşünsel kavram tarafından yönlendirilmemiştir. İkinci döneme bakıldığında, 1933 ile 1950 yılları arasını kapsadığı görülmektedir. Bu dönemde okul düşünürleri mevcut siyasal ve toplumsal baskıdan dolayı ülkelerini terk etmek zorunda kalmış ve faşizm ile bizzat muhatap olmuşlardır. Bu süreçte Amerika'ya giden düşünürler, çalışmalarını bu ülkenin kültürel ve toplumsal yapısının etkisinde devam ettirmişlerdir. Söz konusu yıllarda eleştirel kuramın çalışma alanları farklılaşmış, tarih ve ekonomiden felsefeye doğru meyletmişlerdir. Bu dönemin en önemli özelliklerinden bir diğeri de okulun psikanalize ilgi duymaya başlamasıdır. Enstitü bu süreçte kuramsal düşüncelerini sistematikleştirmiş ve enstitü giderek bir düşünce okulu halini almaya başlamıştır. Okulun en önemli eserlerinden birisi olan *Aydınlanmanın Diyalektiği* (1947) bu dönemin bir ürünü olarak Adorno ve Horkheimer tarafından ortaya konulmuştur. 1950'de Enstitü üyelerinin tekrar Almanya'ya dönmesiyle eleştirel kuramın asıl fikirlerinin açıkça dile getirildiği üçüncü dönem başlamıştır. Bu dönemde eleştirel kuram siyasal ve düşünsel olarak çok fazla etkide bulunmuş, özellikle 1960'lardaki öğrenci hareketlerinin de etkisiyle zirveye ulaşmıştır. Adorno ve Horkheimer'in kendilerini geriye çekmeleri ile bu dönemin en etkin düşünürü Marcuse olmuştur. 1950 ile 1970 arasında Nazi iktidarı yıkılmış ve çağdaş toplumlar kapitalist düzene ayak uydurmuşlardır (Bottomore, 1989: 9-11). 1970'lerin sonrasında artık okulun varlığı yavaş yavaş sona ermiş, özellikle Horkheimer ve Adorno'nun ölümü ile ekol düşünsel bir okul olarak varlığını devam ettirememiştir. Dolayısıyla eleştirel teoriyi geliştiren düşünürler bu yıllardan itibaren tek tek var olmaya devam etmişlerdir (Bottomore, 1989: 62).

1.2.1.1. Kültür Endüstrisi

Eleştirel teorinin en etkili olduğu alan kendi geliştirmiş oldukları "kültür kuramı"dır. Bu konudaki kavramsallaşmada "kitle kültürü" ve "kültür endüstrisi" tanımlamalarını kullanmışlardır. Kavramın ortaya çıkmasında Almanya'da ortaya çıkan Alman faşizmi ve okul üyelerinin mülteci durumunu yaşadıkları Amerikan deneyiminin rolü büyüktür (Bottomore, 1989: 8). "Kültür endüstrisi" kavramı, Adorno'nun (2007) açıklamasına göre ilk defa Horkheimer ile beraber 1947 yılında

Amsterdam’da yayınladıkları *Aydınlanmanın Diyalektiği* adlı kitapta kullanılmıştır (Adorno, 2007: 109). Bu kavram, 1940’ların ortalarında kavramsallaşmış olsa da Adorno’nun tüm ömrü boyunca yaptığı kültür çalışmalarında merkezi bir öneme sahip olmuştur (Kejanlıoğlu, 2005: 186). Genel anlamda “kültür endüstrisi”, gerçek olmaktan çok yönetilen, doğallığı olmayan, şeyleşmiş ve maddeselleşmiş kurgusal bir kültür demektir (Jay, 1989: 312). Bu tanım toplumun üst kesimleri tarafından yapay bir şekilde üretilip toplumun kabulüne sunulan ve onları tüketici bir nesne haline getirmeyi amaçlayan bir yapıya işaret etmektedir.

Adorno, *Kültür Endüstrisi* metninin ilk karalamalarında ‘kitle kültürü’ diye geçen bu kavramın, kitlelerin kendi taleplerine göre oluşturdukları bir kültür gibi algılanmasının önüne geçmek için “kültür endüstrisi” olarak değiştirildiğini ifade etmektedir (Adorno, 2003: 76). Buna göre, kültür endüstrisi kültürün aşağıdan ya da kitlelerden yükselmediğini, tam aksine yukarıdan yönetildiğini ifade eden bir kavramdır. Bu endüstri, herkes tarafından bilinen şeyleri farklı ve yeni bir nitelikte birleştirmektedir. Toplumun dâhil olduğu tüm alanlarda kitlelerin tüketimine uygun olan her şey az ya da çok planlanmış şekilde üretilmektedir (Adorno, 2007: 109). Ayrıca kültürel ürünlerin tüketiciye sunulduğu ve herkesin kendi parasına göre istatistiksel bir veriye dönüştüğü de vurgulanmaktadır (Kejanlıoğlu, 2005: 186).

Adorno, “kültür endüstrisi” terimi ile ilgili olarak *Kültür Endüstrisi* (2007) kitabında şunları ifade etmektedir:

“Kültür endüstrisi, yöneldiği milyonların bilinç ya da bilinçsizlik düzeyi üzerinde yadsınamaz bir biçimde spekülasyon yaparken, kitleler birincil değil ikincidirler, hesaplanmışlardır; mekanizmanın eklentileridirler. Müşteri, kültür endüstrisinin inandırmak istediği gibi, kral değildir; kültür endüstrisinin öznesi değil, nesnesidir. Kendini kültür endüstrisine uydurmuş olan ‘kitle iletişim araçları’ terimi, daha en baştan vurguyu zararsız olana kaydırmaktadır. Ne ilk planda kitleler söz konusudur, ne de iletişim teknikleri; söz konusu olan onlara üflenen ruhtur, efendilerinin sesidir” (Adorno, 2007: 110).

Adorno, bu sözlerinde kitle iletişim araçlarının kültür endüstrisinin önemli bir aracı olduğunu söylerken, aynı zamanda bu araçlarda verilen mesajların kitlelerin

dikkatinin başka yönler e çekilmesini amaçladığını da ifade etmektedir. Ona göre, kitle iletişim araçlarının kendisi önemli değildir, onların sahibi olan efendilerin o araçlara bağımlı kıldıkları kitlelere neler söyledikleri, hangi mesajları ilettikleri önem arz etmektedir.

Kültür endüstrisi terimiyle dikkat çekilen bir diğer ayrıntı, birbirinden kesin sınırlarla ayrılan yüksek kültür ile düşük kültürün arasındaki bu ayrımın ortadan kaldırılmasıdır. Adorno'ya (2007) göre, kültür endüstrisi müşterilerini tepeden ve bilerek bütünleştirmektedir. Binlerce yıldır birbirinden farklılaşan yüksek kültür ile düşük kültür ürünleri arasındaki farklılık, her ikisinin de zararına olacak şekilde birleştirilmektedir. Böylece yüksek kültürün ciddiyeti ortadan kalkmakta, düşük kültür ise sahip olduğu kendine has isyankâr üslubunu kaybetmekte ve kültür tek tipleşmektedir (Adorno, 2007: 110). Bu söz konusu tek tipleşme, egemen kesimin ürettiği ve tüketicilere sunduğu kültürel ürünler aracılığıyla olmaktadır. Öyle ki, Adorno ve Horkheimer'in (1996) eserlerinde açıkladıkları gibi, artık egemen kesim tüketiciden kendisi gibi olmasını ya da onu gibi düşünmesini istememektedir. Tam tersine, muhatabı kendisi gibi olmamakta serbest bıraktığını ifade etmekte, bunun neticesinde ise söz konusu toplumdan dışlanmakla tehdit etmektedir. Zira mutluluk, kitlelerin itaati ve bireyin var olan toplumsal ve siyasal düzene tamamen adapte olup eklemlenmesiyle sağlanmaktadır. Dolayısıyla kültür endüstrisi, bedeni serbest bırakırken karşılığında ruhu hedef almaktadır (Adorno ve Horkheimer, 1996: 22).

Frankfurt Ekolü'nün kültür endüstrisine yönelik eleştirisinin temelinde kapitalizm eleştirisi de yatmaktadır. Zira kitlelerin ele geçirilmesi ve yönlendirilmesi, üretilen ürünlerin tüketici olarak görülen işçiler, memurlar, çiftçiler ve küçük burjuvaziye sunulması ve onlar tarafından kabulü ile söz konusu olmaktadır. Bu kesimin beden ve ruhları kapitalist sistem tarafından öylesine kapsanmıştır ki, kendilerine sunulan bu ürünlere hiçbir şekilde itiraz etmeden ve direnmeden kapılmaktadırlar. Böylece mesajların iletildiği kitleler, kendilerini yöneten egemen kesimin taleplerini kabul etmekte ve onları köleleştiren ideolojiye sıkı sıkıya sarılmaktadırlar (Adorno ve Horkheimer, 1996: 23). Kültür endüstrisinin kitlesel olarak üretilerek medya yoluyla kitlelere dağıtılan önceden hazırlanmış bir fikirler

dizisi olduğunu ifade eden eleştirel teori düşünürleri (Ritzer, 2014: 289) aynı zamanda bu üretilen ürünlerin insanları pasifleştiren, öznellikten ve bireysellikten uzaklaştıran yönünü de eleştirmişlerdir. Adorno (2007) bunu şu şekilde ifade etmektedir:

“...Aydınlanma, yani doğa üzerinde giderek artan bir biçimde teknik hâkimiyet kurma, bir kitle aldatmacasına, bilincin zehirlenmesinin aracına dönüşüyor. Bu etki özerk, bağımsız bilinçli yargılarda bulunan ve kendi kararlarını veren bireylerin ortaya çıkmasını engelliyor. Oysa bu bireyler, yalnızca reşit kişilerde varlığını koruyabilen ve kendini geliştirebilen demokratik bir toplumun ön koşuludur. Kitleler haksız yere, yukarıdan kitleler olarak aşağılanıyorlarsa, onların kitlelere dönüşüp aşağılanmalarında ve insanların, çağın üretici güçlerinin izin verdiği olgunlaşmaya erip özgürleşmelerinin engellenmesinde, kültür endüstrisinin sorumluluğu hiç de azımsanamaz” (Adorno, 2007: 119).

Kültür endüstrisi içinde bireylerin bireyselliğini kaybedip tek tipleşmesinin (Adorno ve Horkheimer, 1996: 37) yanı sıra aynı şekilde üretilip kitlelere sunulan ürünlerin de öznelliğinin ortadan kalkması söz konusudur. Adorno (2007), kültür endüstrisi ürünlerinin öznelliğini yitirip tüketilmesiyle ilgili olarak şunları söylemektedir: “Hiçbir vatan, onu yücelten filmlerdeki işleniş biçiminden sonra hayatta kalamaz; filmlerin tükettiği, yerini başka bir şeyin dolduramayacağı ne varsa, yerine başka her şeyin doldurabileceği bir aynılığa sokulur” (Adorno, 2007: 116). Metinde geçtiği üzere, klasik müzik, caz, tiyatro oyunları, çizgi filmler ve televizyon dizileri olsun bu ürünlerin hepsi birer kültürel ürün olarak üretilmekte, standartlaşmış bir halde kitlelere sunulmakta, kapitalist üretim ilişkileri içinde birer meta haline gelmektedir (Kırel, 2010: 336). Dolayısıyla ürün her ne olursa olsun öznelliğini ve kitleleri oluşturan bireyler de bireyselliğini kaybetmektedir. Bu konuda bir diğer eleştiri, kültür endüstrisinin kitleler haline getirdiği toplulukları birer özne gibi gördüğüne inandırmaya çalışsa da aslında tam tersine nesneleştirdiği gerçeğidir. Zira araştırma kuruluşları tarafından yapılan çalışmalarda bireyler birer özne olarak kendi fikirlerinin önemli olduğu zannına kapılırlar. Hâlbuki her bir birey yapılan araştırma neticesinde hazırlanan haritalarda yeşil, kırmızı, mavi renkte alanlarda bir renk ile temsil edilen istatistik malzemesinden başka bir şey değildir (Kejanlıoğlu, 2005:

186). Ayrıca kültür endüstrisi tarafından bir ürün ortaya konulurken arz-talep dengesine göre izleyicilere bu sunulmakta ve sonrasında yapılan ölçümlerle ne kadar sayıda kişiye ulaşıldığı ve ne kadar ilgi gördüğü hesaplanmaktadır. Bu da o ürünün satın alınan bir meta olarak görüldüğünün göstergesidir (Çelenk, 2005: 291). Dolayısıyla ürünler standartlaştığı için, hepsi birbirinin aynısı olan, farklı olma iddiasındaki pek çok benzer ürünün piyasaya sunulması söz konusu olmaktadır (Yaylagül, 2008: 11).

Ekol üyeleri, kültür endüstrisi kuramını radyo, sinema ve basın yayın organlarının kültürel biçimler şeklinde yaygınlaştığı bir dönemde Amerika'da ortaya koymuşlardır. Dolayısıyla ABD'de geçen yıllar boyunca radyonun siyasal bir ikna aracı olarak nasıl kullanıldığını, milyonlarca Amerikalının her hafta film seyretmek amacıyla para ödedikleri bir dönem boyunca sinemanın nasıl popülerleştiğini, dergi, roman ve kitlesel olarak tüketicilere sunulan diğer kültür ürünlerinin popülerliğinin nasıl arttığını gözlemlemişlerdir (Göktürk, 2016: 93). Bu sebeple Frankfurt Ekolü, kültür endüstrisi kavramsallaştırmasından yola çıkarak kitle iletişim araçlarının da kullanılmasıyla toplumun kitleler halinde standartlaştırıldığını, bireyselliğin ve özelliğin ortadan kalktığını ifade etmektedir. Böylece ekol yaklaşımında kitle iletişim araçlarının, mevcut egemen ideolojinin izleyicilere yayılması amacına hizmet ettiği anlaşılmaktadır (Göktürk, 2016: 95). İşte televizyonlarda yayınlanan birbirinden farksız konulardaki pek çok dizi ve program da incelendiği zaman aynı şekilde bir etkide bulunmaktadır.

Frankfurt Ekolü'nün kültür endüstrisi teorisi, kültür çalışmaları bağlamında çok etkili olmuş bir teoridir. Bu bağlamda kitle toplumu eleştirisinde bulunup kapitalizme karşı çıkmışlar, böylece 20. yy. kültür çalışmalarının günümüzde de güncelliğini koruyan bir biçimde yeni bir bakış açısıyla ele alınmasını sağlamışlardır (Göktürk, 2016: 68). Fakat bu ekole yönelik çeşitli eleştirilerin de söz konusu olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Bu eleştirilerden bir tanesi, ekolün kitle kültürü kavramı ile çerçevelenen kültür anlayışının, üstenci ve seçkin bir bakış açısına sahip olmasıdır. Bu yönüyle kültür endüstrisinde halka ulaşan ve kitleler arasında yaygınlaşan her şey yozlaşmaya ve yoksullaşmaya mahkûm edilmektedir. Hâlbuki

modern toplumlarda kitlelerin kültür endüstrisinin etkisiyle eleştirel teorinin iddia ettiği gibi edilgen olmadığı ve kendi kararlarını verebilecek yetkinliğe sahip olup olmadıkları konusu yoğun şekilde tartışılmaya başlanmıştır (Mutlu, 1995: 217). Ekole getirilen bir diğer eleştiri konusu, ekol düşünürlerinin yoğun şekilde hissettirdikleri kötümser bakış açısıdır. Eleştirel teori düşünürleri, kültür endüstrisi kavramını Amerika’da sürgünde geçirdikleri dönemde mevcut kapitalist toplum yapısı içinde ortaya koydukları için, bu karamsar bakış açısına sahip olmuşlardır. Onlar kültür endüstrisini kapitalist üretim sürecinin bir parçası olarak görmüş ve teknikte görülen ilerlemenin etkisiyle kültürün de kitlelerin tüketimine sunulduğunu ifade etmişlerdir (Kellner, 2005: 234).

Frankfurt Ekolü’ne yöneltilen bu eleştiriler neticesinde kültüre eleştirel teori düşünürlerinden farklı bakan bir ekol ortaya çıkmıştır. Bu ekol kitle kültürünün tüm toplumdaki insanları farklılıklarına rağmen tek bir kitle olarak gören ve bu şekilde değerlendiren toptancı bakışından ayrılmıştır. Toplum içinde görülmeyen alt kültür toplulukları ve bunların sahip oldukları kültür ile ilgilenmişlerdir. Bu ekol “Kültürel Çalışmalar Ekolü” olarak anılmaktadır.

1.2.2. Kültürel Çalışmalar Ekolü

“Birmingham Okulu” olarak da bilinen “Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi”, İngiltere’deki Birmingham Üniversitesi ile bağlantılıdır. 1964 yılında kurulmuş olan okulun 1988’e kadar varlığını devam ettirdiği bilinmektedir. Merkezin kurucuları ve ilk kuşak temsilcileri olarak Richard Hoggart, Raymond Williams, Edward Thompson ve Stuart Hall sayılmaktadır (Göktürk, 2016: 103).

Richard Hoggart tarafından oluşturulan merkez, en şöhretli zamanını Stuart Hall’un öncülüğünde kültürel çalışmalara yoğun bir şekilde mesai harcadığı ve kültürel çalışmaların merkezi olduğu dönemde yaşamıştır (Ritzer, 2014: 300). Kültürel Çalışmalar Merkezi’nin kurumsallaşması ve kültür tartışmalarına dâhil olması, Frankfurt Ekolü’nün başlattığı geleneğe dayandırılmaktadır. Fakat her ne kadar benzer olsa da kültür çalışmalarının merkezine ırk-sınıf-cinsiyet konularını koymasıyla eleştirel teoriden ayrılmaktadır. Nitekim bu okulun ortaya çıktığı dönemde Batı’da alt kültürler açığa çıkmaya başlamış, üst/egemen kültür

tartışmaların bağlamından uzaklaştırılmıştır (Göktürk, 2016: 95-100). Dolayısıyla Frankfurt Ekolü’nden bir noktada ayrışarak kültürün tamamen üstten baskı ile kitlelere sunulduğu ve kitlelerin pasif izleyici olduğu düşüncesine merkez düşünürleri tarafından karşı çıkılmış ve izleyici kitlenin verilen mesajlar karşısında onların ifade ettikleri kadar pasif olmadıkları, kendi ihtiyaçlarına göre çözümlemeler yapabildikleri savunulmuştur (Korkmaz, 2008: 181). Buna göre, izleyiciler kültürel ürünlerden gelen mesajları doğrudan almaktan kaçınmakta ve kendi yaşam tecrübeleri çerçevesinde değerlendirme yapabilmektedir.⁹

Okulun en önemli teorisyenlerinden olan Stuart Hall, Kültürel Çalışmalar Ekolü’nün kültürel ürünler ve özellikle televizyon izleyicisinin mesajları yorumlama şekilleri bağlamında geliştirdiği “kodlama/kodaçımı” kavramlarını çalışmaları neticesinde ortaya koymuştur. Hall, bu çalışmasında iletişimi bir döngü şeklinde göndericiden alıcıya doğru giden düz bir hat olarak gören yorumlara karşı çıkmıştır. Bir mesajın göndericiden çıkmış olması, yerine ulaşacağı anlamına gelmemektedir. Mesajın ilk oluştuğu âna “kodlama”, okunduğu ve anlaşıldığı âna “kodaçımı” diyen Hall, bu alana önemli bir katkı olarak “Kodlama/Kodaçımı” teorisini ortaya atmıştır (Hall, 1980: 129). Bu teoriye göre, televizyon programları, sinema filmleri, romanlar, gazete haberleri gibi kültürel ürünlerin hepsi birer metindir ve bu metinlerin her biri bir kodlama sistemini barındırmaktadır. Yani her mesajın bir anlamı vardır. Fakat bu mesajın anlaşılması yani kodaçımı süreci mevcut kitlenin kendi toplumsal, siyasal ve sınıfsal özelliğine göre şekillenmektedir. Zira toplum homojen bir yapı arz etmemektedir. Farklı özellikler barındıran, çeşitli çıkarları olan değişik gruplardan oluşan bir toplum yapısı söz konusudur. Dolayısıyla televizyonun izler kitlesinin de tek bir ideolojiye sahip, birbirinin aynısı bir insan yığını olarak varsayılması yanlıştır (Turner, 2016: 108). Hall, Kodlama/kodaçımı teorisini ortaya atarken, kodlama yapmanın aynı zamanda kodlamanın içinde işleyeceği sınırları belirlemeyi de içerdiğini bildirerek tamamen özgür bir kodaçımının mümkün olmayacağını, “...Eğer hiç sınır olmasaydı, izler kitleler mesajı basitçe canlarının istediği şekilde okurlardı” (Hall, 1980: 135) diyerek ifade etmektedir.

---

⁹ David Morley tarafından yapılan araştırmalar “Family Television, Nationwide”, Aktaran: Korkmaz, 2008, 181.

Stuart Hall, tam da bu bağlamda televizyon mesajının kodaçımının yapılabileceği 3 farklı konumdan da bahsetmektedir. Bunlar; “hâkim/egemen konum”, “müzakereli konum”, “karşıt konum.” “Hâkim/egemen konum”da izleyici, televizyondaki herhangi bir programdan gönderilen mesajı olduğu gibi alır ve mesajın kodlandığı koda uygun bir kodaçımı yapar. Bu durumda izleyici ya da okur üreticinin amacına uygun şekilde metni tüketmiş olmaktadır (Hall, 1980: 136). Buna TRT’de yayınlanan “Leyla ile Mecnun” dizisine yönelik izleyici yorumları örnek olarak verilebilir. Okutan’ın aktardığına göre, diziyi izleyen bir kesim “Leyla ile Mecnun diye bir dizi var, onu izleriz yani hayatla ilgili birçok şeyi ti’ye alıyorlar; hem oyuncuların oyunculukları güzel hem de dalga geçiyorlar...” şeklinde bir yaklaşım sergileyerek, herhangi bir eleştiride bulunmadan dizide verilen mesajı olduğu gibi almaktadırlar. Herhangi bir sorgulamada ya da eleştiride bulunulmadığı için bu, egemen okuma yapıldığını göstermektedir (Okutan, 2013: 232). “Müzakereli konum”da belirtilen mesajı kabul ederken bir yandan da farklı açılardan reddedebilen ve kodlama yapan üreticiye tam olarak teslim olmayan bir kodaçımılama süreci söz konusu olmaktadır (Hall, 1980: 137). Dizilerde yer alan ahlaka aykırı görüntülerin izler kitleyi yanlış yönlendirdiğini düşünen fakat söz konusu diziyi vakit geçirmek için izlemeye devam ettiğini söyleyen izleyicinin okuma biçimi, müzakereli okumaya örnek olarak zikredilebilir (Okutan, 2013: 235). “Karşıt konum”da ise, izleyici/okur inşa edilen mesajı anlayıp tam tersi bir anlamda okuma yapmakta ve verilmeye çalışılan mesajı reddetmektedir (Hall, 1980: 138). Buna en güzel örnek “Muhteşem Yüzyıl” dizisidir. Dizinin özellikle tarihsel olayları yanlış aksettirmesi ve dozunun kaçtığı gerekçesiyle izlenmediğinin ifade edilmesi, karşıt okuma yapıldığının göstergesidir (Okutan, 2013: 235). Bu örneklerden de anlaşıldığı gibi, Kültürel Çalışmalar Ekolü düşünürleri Frankfurt Ekolü’nün kültür endüstrisi ürünlerinin kitlelerin bilincini yönlendirdiği görüşüne karşı çıkararak, bu ürünlerin içeriklerinin farklı okumalara tabi tutulabileceğini dolayısıyla izler kitlenin toplumsal, dinî, siyasî ve cinsiyet kimliklerine göre farklı anlamlarda yorumlama yapmasının mümkün olduğunu ifade etmektedirler (Teker, 2018: 29).

Bu teori çerçevesinde Kültürel çalışmalar Ekolü üyeleri, televizyon ve diğer kültürel ürünlerin izleyiciler üzerinde nasıl etkiler oluşturduğunu ve kitlelerin hangi

anlamları alımladıklarını incelemek amacıyla izleyicilerle derinlemesine görüşme tekniğini kullanarak pek çok çalışma yapmışlardır. Belirtilen çalışmaları yaparken yararlandıkları çeşitli kitle iletişim kuramları¹⁰ da bulunmaktadır. Bu kuramlarla Kültürel Çalışmalar Ekolü'nün ortaya koymaya çalıştığı şey eleştirel kuramdan farklılaşmaktadır. Buna göre, kültür endüstrisi televizyon izler kitlesinin medya tarafından verilen mesajlar ve üretilen ürünler neyse onların tamamını olduğu gibi alımladığı iddiası üzerinde ilerlemektedir. Kültürel Çalışmalar bunun tam tersi bir süreci ön plana çıkarmaktadır. Bu ekole mensup düşünürlere göre kültür çok temel bir ögedir. Dolayısıyla medyanın verdiği mesajların alımlanmasında kişilerin sahip oldukları dünya görüşü ve kültürel alt yapı etkili olmaktadır. Bu sebeple izler kitlenin tek bir kitle şeklinde algılanması mümkün değildir (Bourse ve Yücel, 2017: 211). Buna bağlı olarak kültürel çalışmalar okulu, toplum içinde en marjinal durumda sayılabilecek alt grupların kültürel yaşantılarını araştırma konusu olarak aldıklarından, eleştirel teori mensuplarını kültür endüstrisi tezlerinden dolayı elitist ve halk kitlelerini aşağı gören bir bakış açısına sahip olmakla eleştirmişlerdir. Yüksek kültüre sahip çıkıp bunun dışında kalan diğer kültürlerin değersiz pratikler olduğunu söylemenin ve tüm kültürlerin kültür endüstrisi tarafından piyasa koşullarına göre üretilip kitlelere bir meta gibi sunulduğunu ifade etmenin haksızlık olduğunu vurgulamışlardır (Teker, 2018: 54-55).

Görüldüğü gibi, medyanın ürettiği ürünlerin toplumsal kitle ile nasıl bir etkileşime girdiği konusunda her iki ekolün bakış açıları farklıdır. Frankfurt Ekolü medyayı daha aktif bir pozisyona yerleştirerek kitleyi pasifleştirip izleyicilerin bireysel özgürlüğünü yok sayarken, Kültürel Çalışmalar Ekolü bireyler daha aktif bir pozisyona koyarak bireyleştirmektedir. Ayrıca bu ekolün post modernizmin de etkisiyle daha önce dikkate alınmayan alt grupların da araştırılması amacıyla çalışmalar yaptıkları görülmektedir (Göktürk, 2016: 181). Bu çalışmada Frankfurt Ekolü'nün kültür endüstrisi teorisi, televizyonda yayınlanan diziler ve bu dizilerde ele alınan dinî semboller özelinde yansıtılan din algısı bağlamında kullanılacaktır. Zira izlenilirliği artırma kaygısıyla yayın yapan ve insanların boş zaman etkinliği olarak eğlenmek amacıyla izledikleri dizilerde din bir araç olarak görülmektedir.

---

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için Bkz. (Bourse ve Yücel, 2017: 201-217).

Dinî öğeler televizyon ortamında tekrar üretilmekte, mizaha konu edilerek izler kitleye sunulmakta ve böylece kültür endüstrisinin bir aracı olarak işlev görmektedir. Bunun yanında çalışma kapsamında, izler kitlenin mesajları farklı şekillerde nasıl alımladıklarını ölçmeyi amaçlayan nicel ya da nitel herhangi bir araştırma yapılmamıştır. Ayrıca dizilerde dinî sembollerin kullanımı göz önüne alındığında ticarî bir kaygı güdüldüğü ve izler kitle dinî sembolere yer verilmek suretiyle ekran başına toplanırken, aynı zamanda o öğelerin televizyon dilinde yeniden üretilmesiyle, seyircinin zihninde sunî bir dinî algı oluşturulduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla çalışmanın teorik alt yapısının Kültürel Çalışmalar Ekolü'nün farklı alımlama teorisi üzerinden değil, Frankfurt Ekolü'nün kültür endüstrisi teorisi üzerinden ele alınması daha doğru bulunmuştur.

Bu bölümde dizilere yönelik akademik dünyada yer alan farklı bakış açıları ve nasıl yaklaşıldığına dair teorik alt yapı üzerinde durulmuştur. Özellikle kültür endüstrisi bağlamında bakıldığında, televizyonda yer verilen tüm öğelerin, egemen sınıfın zihinsel arka planına ve ideolojik bakış açısına göre yeniden üretilerek sunulduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın ana konusunu teşkil eden dizilerin de bundan uzak kalamayacağı aşîkârdır. Buradan yola çıkarak aşğıdaki bölümde dizilerin medyada ortaya çıkış serüveni ele alınacak, devamında Türk televizyon kanallarında yayınlanan dizilerin nasıl bir tarihsel süreçten geçerek bugüne kadar geldiğı ve hangi sebeplerle izleyici kitle tarafından tercih edildikleri üzerinde durulacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

BAĞLAMSAL DEĞERLENDİRME

2.1.Türkiye’de Dizilerin Tarihsel Serüveni

Televizyon, bir kitle iletişim aracı olarak bünyesinde pek çok farklı program türünü barındırmaktadır. Televizyon türü, yayınlanan programların konuları ele alış biçimine göre paylaşılan ortak noktaların gruplandırılması sonucu meydana gelen bölümler olarak tanımlanmaktadır (Özön, 1981: 301). Buna göre haber, belgesel, spor, gezi, açık oturum, eğlence, yarışma, film, dizi, reklam gibi programlar televizyon türleri olarak sayılabilir. Bu televizyon yayınları arasında en fazla ilgi gören program türlerinden birisi dizilerdir. Mutlu (1991), televizyon programlarını ele aldığı *Televizyonu Anlamak* isimli kitabında, televizyonda yayınlanan ve “televizyon draması”¹ şeklinde anılan yapımların “seriyal” ve “dizi” şeklinde ikiye ayrıldığını ifade etmekte ve her iki türün de tekrar etme özelliğine uygun birer program olduğuna değinerek aralarındaki farkı şöyle açıklamaktadır:

“Dizi, aynı ana karakterler, bazen sürekli bir mekân ortak paydasına dayanan ama birbirinden farklı olay dizilerinden oluşan dramatik anlatılar bütününe dile getirmektedir. Bu bütünü meydana getiren bölümlerin her biri küçük bir televizyon oyunu ya da filmidirler ve kendi içlerinde eksiksiz bir bütün oluştururlar. Bir bölüm sona erdiğinde, o bölümün olaylar dizisini harekete geçiren sorun(lar) çözülmüş, sonraki bölüme sarkacak hiçbir pürüz kalmamıştır. Böylelikle her bölüm yeni bir sorunla, yepyeni bir başlangıç yapabilir. Seriyal ise tanımı gereği bitimsizdir; aylarca, yıllarca devam edebilir. Seriyali oluşturan tek tek bölümlerde kesintisiz bir öykü anlatılır ve her bölüm bu öykünün en heyecanlı yerinde kesilir. Böylelikle seriyalin öyküsü her bölüm için en heyecanlı, en merak uyandırıcı noktaya sahip olmak durumundadır. Bu nedenle seriyallerin öyküleri bir ana olay dizisinin yanı sıra, iç içe geçen çok sayıda yan olay dizilerinden oluşur” (Mutlu, 1991: 197).

1970’lerden itibaren *seriyal* ve *dizi* arasında söz konusu olan bu ayırt edici özellikler belirsizleşmeye başlamıştır. Bu belirsizlik, benzer iki formatın olumsuz

---

¹ Bu bölümde Türkiye’de televizyon dizilerinin tarihsel serüveninden bahsedilecektir. Fakat ithal programlar oldukları için başlangıçta, dizilerin ilk ortaya çıkışı ve yaygınlaşması sürecinden bahsedilmesi uygun görülmüştür.

niteliklerinin çıkartılıp olumlularının birleştirilmesi neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu birleşik formatta her bölüm kendi içinde bir olay örgüsüne sahip olmakla birlikte dizinin tamamında devam eden bir öyküyle de ilişkilendirilmektedir (Mutlu, 1991: 198-200). Bu bağlamda metin içinde söz konusu program türleri için “dizi” kavramı kullanılacaktır.

RTÜK tarafından yapılan tanıma göre dizi, “birden çok bölüm halinde yayınlanan; tavır, tutum, deyiş yönünden birbirine bağlı olan aynı konunun veya birbirini izleyen konular bütünlüğünün işlendiği drama program türüdür” (RTÜK, 2014: 16). Genel bir başlık olarak “dizi” terimi kullanılmakla birlikte, sinema yapımları gibi içerik açısından farklı türlere ayrılabilir. Bunların genel kabul gören örnekleri olarak, “soap opera”, “telenovela”, “sit-com” ve “drama” sayılabilir (Yılmaz, 2014: 11).

Telenovela, soap opera ile benzer niteliklere sahip olmasının yanında görece daha kısa ve sonu belli bir yapıya sahiptir. Ucu kapalı bir öykülemeye dayanır ve bir yıldan kısa sürer. Dünyada telenovela türünün ihracatında ABD ve Güney Amerika ülkeleri başı çekmektedir. Sit-com türü, tiyatro oyunlarında olduğu gibi oyunun oynandığı sahneyi üç duvar arasında dizayn eder. Dördüncü duvar ise izleyicilerin bulunduğu ve oyunu izledikleri tarafta bulunmaktadır. İlk dönem sit-comlarında oyun seyircinin önünde canlı olarak sahnelenirken son dönemde pek çok yapım seyircisiz ortamda kurgulanmakta ve sunî gülme efekti verilerek sahnelenmektedir. Bu türlerde ana hikâye birkaç ana karakter etrafında dönmekte ve yayın süreleri genellikle 20-30 dakikayı geçmemektedir. Televizyon dramaları ise, konunun günlük hayattan alınmış olması, hem acıklı hem de komik olayların bir arada anlatılması, her türlü hadisenin seyirci önünde sergilenmesi gibi drama kurallarına uygun olarak şekillendirilen programlardır (Yılmaz, 2014: 14-15). Telenovela’nın daha uzun süreli türlerine ise “Soap opera” denilmektedir. “Soap-opera” denilmesi, bu tür programlara “soap” yani “sabun” ve “temizlik malzemesi” üreten firmaların sponsor olması, gündüz vakti yayınlanması ve bu türün tamamen kadınlara yönelik olarak hazırlanması ile ilgilidir (Mutlu, 1991: 292).

Bu türlerden en fazla ilgi çeken ve Türkiye’de de yaygın şekilde izlenen tür “soap opera/pembe dizi” (Çelenk, 2005: 291) diye anılan programlardır. Bu türün kökenleri 19. yüzyılda Fransız gazetelerinde yayınlanan politika dışı haberlere ve dedikodulara uzanmaktadır. Dolayısıyla türün kök manasında bulunan politika dışı olma ve dedikodu öğeleri, günümüz pembe dizilerinin temel özellikleri olarak sayılabilir (Yılmaz, 2014: 12). Fransa’da bunu başlatan kişi olarak “Emile de Birardin”, oluşturduğu dizi roman sayesinde okuyucuları gazeteye çekerek gazetenin bir kitle iletişim aracı haline gelmesini sağlamayı amaçlamıştır (Gültekin, 2006: 48). Tefrika roman geleneğinin başlangıcı olarak görülen bu durum, daha sonra “resimli tefrika roman” şeklini alarak Amerika’da da yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu dönemde gazetelerin okuyucu kitlesini elde tutmak için kullandığı en önemli olgu tefrika romanlar olmuştur (Şenyurt, 2008: 51).

Pembe dizi Amerika’da öncelikle radyolarda yayınlanmaya başlamış, 1950’lere gelindiğinde televizyonun yavaş yavaş radyonun yerini alması ve egemenliği ele geçirmesi ile birlikte televizyon ekranlarında da gündüz pembe dizileri izleyicilerle buluşmaya başlamıştır. Televizyonda yayınlanan ilk pembe dizi türündeki yapım “A Woman to Remember”dır (Akbulut, 1994: 83-85). Bu türün en belirgin özelliği gündüz ekrana gelen ve kadın izleyicilere yönelik hazırlanan bir tür olmasıdır. Fakat ilk bölümü 2 Nisan 1978 gecesini yayınlanan “Dallas” bu formatın prime-time’a taşınmasını sağlamıştır. Dolayısıyla “Dallas”² gece pembe dizisi türünün de ilk örneğini teşkil etmektedir (Mutlu, 1991: 326). Genellikle radyo ve televizyonda yayınlanmakta olan bu türde birden fazla hikâye birden fazla karakter üzerinden işlenmektedir. Bir televizyon programını pembe dizi yapan temel özelliğin, öykünün açık uçlu olması ve her bölümün diğer bölümde devam etmek üzere en heyecanlı yerde kesilmesi olduğu söylenebilir (Yılmaz, 2014: 13). Pembe diziler türünün çekiciliğini arttıran en önemli unsur, çok sayıda olay dizili anlatı yapısına sahip olmasıdır. Bu özellik, hayatın içinde pek çok farklı olayla karşılaşan izleyici için yaşadıkları hayat deneyimini yeniden üretmektedir (Mutlu, 1991: 313).

---

² Daha sonra ayrıntılı olarak bahsedilecektir.

Televizyon ekranlarında ilk dizi yayınlama girişimi 1928’de General Electric firmasının yakın çekim tekniği ile yaptığı denemede “The Queen’s Messenger” isimli bir melodramın yayını sırasında gerçekleşmiştir. ABD’deki bu denemenin ardından İngiltere’de de BBC’nin deneme yayınına başladığı 1930 yılının temmuz ayında ilk televizyon drama yayını gerçekleştirilmiştir. Yayınlanan eser, Pirandello’nun “Ağzında Bir Çiçek Olan Adam” isimindeki tiyatro oyunudur (Mutlu, 1991: 85). Avrupa’da ilk örnekleri görülen televizyon yayıncılığı bu yıllarda hızla gelişirken, Türkiye’de bu süreç biraz daha yavaş ilerlemiştir.

Tefrika roman geleneğinin Türkiye’deki ilk örneği ise, Ahmet Mithat Efendi’nin “Tercüman-ı Hakikat” gazetesini kurması ve bazı romanlarını burada yayınlamasıdır. Bunun ardından Halit Ziya Uşaklıgil’in *Mai ve Siyah* isimli romanı “Servet-i Fünûn” dergisinde tefrika edilmiş³ ve okuyucular tarafından büyük bir ilgiyle takip edilmiştir. Söz konusu bu gelenek, radyoda “arkası yarın programları” ve “radyo oyunculuğu” ile devam etmiştir (Şenyurt, 2008: 51). Radyoda arkası yarın formatında yayınlanan programların dinleyiciler tarafından ilgiyle karşılanmasından sonra aynı format televizyon ekranlarına transfer edilmiş ve dizilerin aynı çekiciliği farklı bir araçta da hâkimiyetini sürdürmüştür (Mutlu, 1991: 203).

1964 yılında TRT’nin kurulması Türkiye’de radyo televizyon yayıncılığının tam olarak başlangıcı kabul edilir. TRT’nin kuruluşundan itibaren geçen on yıllık süredeki yayınlarına bakıldığında genel olarak “Kaçak”, “Hayata Dönüş”, “Uzay Yolu”, “Görevimiz Tehlike”, “Kaygısızlar”, “Tatlı Sert”, “Komiser Columbo”, “Uzay 1999”, “Altı Milyon Dolarlık Adam”, “Charlie’nin Melekleri” gibi yabancı kaynaklı dizi ve belgesellerin ağırlıkta olduğu görülmektedir (Güngör, 2007: 36). Bunlardan en çok ilgi çekenler “Uzay Yolu”, “Görevimiz Tehlike” ve “Kaçak” dizileri olmuştur.⁴ “Uzay Yolu”na yönelik o dönemde yapılan eleştirilere bir izleyici *Cumhuriyet* gazetesine gönderdiği okuyucu mektubunda şöyle karşı çıkmıştır:

“Gelelim Uzay Yolu’na. Tanıdığım tüm kişilerin zevkle seyrettikleri bu programın eleştirisi beni üzdü. Açık oturumlar, ciddi programlar, hepsi de gerçek hayattan alınmış konular.

³ 1896-1897.

⁴ “Seyirci Gözüyle”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Nisan 1973, s.6.

Etrafımız o kadar gerçeklerle dolu ki, bırakın da biraz olsun gerçeklerden uzak bir iki saat geçirelim.”⁵

İzleyicinin serzenişi göz önüne alındığında dizilerin, gerçek hayatla bağlantılı olarak algılanan fakat tamamen kurmaca olan anlatısının insanların gerçek hayattan kopup rahatlamalarına vesile olan yönü dikkat çekmektedir. Dizilerin her dönemde ilgiyle takip edilmesinin sebebi olarak bu durum göz önünde bulundurulmalıdır. Aynı yıllarda Amerikan yapımı “Dallas” dizisi de tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de ilgiyle takip edilen dizilerden birisi olmuştur (Şenyurt, 2008: 55).

Dallas dizisi, CBS Televizyonu için hazırlanmış, senaryosu Knots Landing’den uyarlanmış, petrol milyarderi Ewing ailesinin entrikalarla dolu hayat hikâyesini anlatan ve Türkiye dâhil 130 ülkede gösterilen, 1978 yılında başlayıp 1991 yılına kadar 13 sene devam eden Amerikan dizisidir (Akşen, 2016: 24). TRT’nin tek kanal olarak tekeli sürdürdüğü yıllarda Türkiye’de de yayınlanmaya başlamış ve bir nesli çok derinden etkilemiştir. 357 bölüm halinde yayınlanan dizinin yayında olduğu saatlerde Türkiye’de sokakların boşaldığı ve herkesin diziye kilitlendiği ifade edilmektedir. Dizinin ana karakteri olan Ewing ailesinin büyük oğlu J.R. Ewing, dizide canlandırdığı kötü karakteri ile *Guinness Rekorlar Kitabı*’na en kötü adam olarak girmiştir. “Dallas” ise dizi tarihinin en fazla yayında kalan dizisi olarak zihinlere yerleşmiştir.⁶

Bir süre sonra dizi içinde meydana gelen olaylar, aile bireyleri arasındaki tartışmalar, karakterlerin başına gelen hadiseler kişilerin kendi problemlerinden, kendi yaşantılarından, ülke içindeki herhangi başka bir olaydan bile daha fazla takip edilir olmuştur. J.R.’ın bir gece geç saat ofisinde çalışırken kimliği belirsiz bir kişi tarafından vurulması televizyon tarihinde görülmemiş olaylara sebebiyet vermiştir. BBC televizyonu, kurgu olduğu bilinen bu olaya haber bülteninde yer vermiş ve “J.R.’ı kim vurdu?” sorusu dizinin yayınlandığı bütün ülkelerde en fazla merak edilen ve zihinleri kurcalayan soru olmuştur. Bu sorunun yanıtını öğrenmek isteyen

⁵ “Seyirci Gözüyle”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Nisan 1973, s.6.

⁶ “Dallas Dizisi Seksenlerde”, (Çevrimiçi) <http://www.hikayelerimiz.com/dallas-dizisi-seksenlerde/>, 28.02.2019.

milyonlarca izleyici yeni sezonun başlamasını merak ve heyecanla beklemiş ve dizi ilk yayınlandığında elde edemediği şöhrete bu sayede ulaşmıştır (Mutlu, 1991: 327).

“Dallas”ın, Türkiye’deki şöhreti oldukça dikkat çekicidir. Öyle ki, dizinin başkarakteri J.R.’ın katilinin açıklanacağı günle ülke içinde önemli birkaç kişinin katilinin bulunduğu gün aynı güne denk gelmiş ve halk gerçek dünyadaki katiller yerine kurmaca sanal dünyadaki katilin kim olduğuyla daha fazla ilgilenmiştir. Ayrıca dünya haber ajansları da J.R.’ı vuranların kimliğini flaş haber olarak duyurmuşlardır (Akbulut, 1994: 64). Çetin Altan *Milliyet* gazetesindeki köşesinde yazdığı “J.R. Mı Önemli Yoksa Bizim KİT’ler Mi” başlıklı yazısında⁷ insanların “Dallas”ta olup bitenleri dünyada yaygın bir biçimde yaşanan petrol sıkıntısı, İran ile Irak arasındaki savaş ya da Afrika’daki açlık çeken insanların meselesinden daha fazla merak ettiklerini ifade etmektedir.

Dizinin yayınlandığı 1980’ler dönemi Türk toplumu için önemli bir zaman dilimidir. Zira bu dönem, Türkiye toplumu ve Türk kültürünün dışarıya açılmaya başladığı, piyasa ekonomisine entegre olunduğu, yabancı ürün ve markalarla tanışma neticesinde farklı yaşam tarzlarının ve kendi kültüründen çok farklı bir kültürün ithal edilmeye başlandığı bir dönem olmuştur. Dolayısıyla “Dallas” dizisi Amerikanvari yaşam tarzının Türk toplumu üzerinde etkili olması ve bunun kabul görmesinde son derece etkili olmuştur. Dizinin en gözde oyuncusu kötü adamı canlandıran ve kısaca “Ceyar” diye anılan J.R. karakteri de temsil ettiği Amerikan yaşam tarzı ve ahlaki yapısıyla Türk toplumunun bu yapıya adapte olmasında oldukça fazla rol oynamıştır.⁸

O dönemde tüm Türkiye’de yoğun bir şekilde izlenilen bu dizi hakkında pek çok eleştiri de dile getirilmiştir. İçişleri Bakanlığı Temsilcisi Rıza Akdemir⁹ diziyi şu ağır sözlerle eleştirmektedir:

---

⁷ Çetin Altan, “J.R. Mı Önemli Yoksa Bizim KİT’ler Mi”, *Milliyet*, 24.11.1980, s.5.

⁸“J.R. Ewing (Ceyar) - Dallas”, (Çevrimiçi) <http://www.lacivertdergi.com/portre/2015/03/03/jr-ewing-ceyar-dallas>, 28.02.2019.

⁹ TRT Genel Danışma Kurulu Tutanağı, 16-17 Haziran 1980, İçişleri Bakanlığı Temsilcisi Rıza Akdemir’in Konuşması (Ankara Radyosu Çoğaltma), s. 86-87.

“Dizi film, “Dallas”. 1 Haziran 1980. Gördüğümüz kadarıyla kokuşmuş kapitalist bir ailenin hayat tarzı. İçki, safahat, kumar, her türlü değer yargısını kemiren bir film. Gerçekçi olacağız diye, hayatı anlatacağız diye televizyon kamerası kimsenin yatak odasına girmez. Amerika başka bir cemiyettir, suyu viskidir, eğlencesi kumardır, tarihi Kızılderili savaşlarıyla doludur. Para için bazı değerleri, ahlak gibi, namus gibi, aile kudsiyeti gibi pazara çıkabilir, ekrana sürebilir, bizi alakadar etmez bu” (Aktaran: Akbulut, 1994: 64).

TRT kanalının izlenilecek tek kanal olduğu bu dönemde, yabancı kaynaklı dizi ve filmler yaygın bir şekilde izleyiciye sunulmaya devam etmiştir. 1974’te İsmail Cem’in TRT Genel Müdürlüğüne getirilmesi ile televizyon ekranlarında yerli yapım programların sayısında da bir artış gözlemlenmiştir. TRT’nin, kurulduğu ilk yıllardan itibaren Türk edebiyatından eserleri televizyona uyarlayarak izleyici kitlesine edebiyat kültürü vermeyi amaçlaması sebebiyle bu yıllarda Türk sinemasının önemli yönetmenlerinden Halit Refiğ, Lütfi Akad ve Metin Erksan’dan Türk edebiyat eserlerinden uyarlanmış filmler çekmeleri talep edilmiştir. Bunun üzerine Halit Refiğ, Halit Ziya Uşaklıgil’in *Aşk-ı Memnu* (1975) romanını dizi formatında uyarlamıştır. Metin Erksan çeşitli yazarların hikâyelerinden esinlenerek “Hanende Melek” (1973), “Bir İntihar” (1973), “Sazlık” (1975), “Müthiş Bir Tren” (1975), “Geçmiş Zaman Elbiseleri” (1975) isimli filmleri çekmiştir. Lütfi Akad ise Ömer Seyfettin’in “Diyet” (1974), “Topuz” (1974), “Ferman” (1974), “Pembe İncili Kaftan” (1975), adlı öykülerini televizyonda gösterime girecek şekilde film formatına uyarlamıştır (Güngör, 2007: 36-37). Aynı dönemde Aziz Nesin’in *Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz* (1974) ve Sait Faik Abasıyanık’ın *Kumpanya* (1974) isimli eserleri televizyon filmi olarak çekilmiştir. Reşat Nuri Güntekin’in *Acımak* (1985) ve *Çalıkuşu* (1986) romanları ise dizi formunda çekilerek TRT ekranlarında yayınlanmıştır. Türk televizyonunda yayınlanan ilk dizi ise, Gürol Gökçe yönetmenliğinde çekilen “Hayattan Yapraklar” isimli dizidir. Dizi, günlük yaşamın olağan sorunlarına Türk toplumunun değer yargıları ile çözüm üretmeye çalışması bakımından önem arz etmektedir (Cankaya, 2003: 129-133).

1980’li yılların sonuna yaklaşıldığında edebiyat uyarlamalarına ek olarak bugünkü gençlik dizilerinin ilk örneğini teşkil eden “Gençler” (1989) dizisi TRT’de

yayınlanmaya başlamış, başrolü paylaşan Fikret Kuşkan ve Oktar Kaynarca gibi günümüzde de yakinen bilinen kişilerin tanınmalarını sağlamıştır. Fantastik komedi dizisi “Perihan Abla” (1986) ve “Uzaylı Zekiye” (1988) dizileri de bu dönemde yayınlanan ve günümüz dizilerine zemin oluşturan yapıtlar olarak sayılabilir (Şenyurt, 2008: 56). 1986’da televizyon ekranlarında yayına başlayan “Perihan Abla” dizisi, Türk toplumuna özgü birlik beraberlik, yardımlaşma gibi değerleri yansıtması ve bunların korunmasına destek verici mesajlar içermesi sebebiyle izleyici tarafından ilgiyle takip edilmiştir (Mutlu, 1991: 283). Söz konusu dizide başörtüsü, cami, imam gibi somut dinî öğelere çok fazla yer verilmezken, “inşallah”, “hayırlısı”, “Allah hayırlısını versin” gibi kalıplaşmış dinî söz kalıplarına çokça rastlanmaktadır. 1988’de yayınlanmaya başlayan komedi dizisi “Uzaylı Zekiye”de başörtüsü yetişkin kadın karakterlerin başında ev işi yaptıkları sırada görülmektedir. Ayrıca dizide bahsi geçen “hoca”, dua ederek içki ve kumar bağımlılarının bu durumdan kurtulmaları için onlara destek olan bir karakter olarak sunulmuştur.¹⁰ 1989 yılında TRT’de yayınlanmaya başlayan “Bizimkiler” dizisinde ise, bir apartmanda yaşayan ailelerin günlük yaşamları ve birbirleriyle ilişkileri konu edilmektedir. 2002 yılına kadar yayında kalan dizi, TRT’den sonra çeşitli özel kanallarda da yayınlanmaya devam etmiştir. Türkiye’de sosyo-kültürel değişimin yaşandığı bir ortamda yayın hayatına başlayan dizi, bu değişim ve dönüşümü yansıtması açısından önemlidir (Şenyurt, 2008: 57).

Ülkemizde televizyon yayınları 1990’lı yıllarda yeni kanalların yayın hayatına başlamasıyla birlikte izlenme oranını arttırmıştır. Dizi yapımıcılığının ilk örnekleri 1975 yılında görülmesine rağmen, 1990’lı yıllara gelindiğinde televizyonculuğun gelişmesi ve çok kanallı yayıncılığın başlaması ile dizi sektörü büyük bir gelişim göstermiştir (Kamu Diplomasisi: 2013). Kanal sayısındaki bu artış, televizyon ekranlarında yayınlanan program türlerinde ve özellikle dizilerde çeşitlilik ortaya çıkarmıştır. Öncekilere ek olarak bu dönemde dedektif dizileri, polisiye dizileri, bilim kurgu dizileri, pembe diziler, durum komedileri gibi pek çok tür ortaya çıkmıştır (Çelenk, 2005: 291). 1996 yılıyla başlayan dönemde televizyonların ana yayın kuşaklarında yerli diziler ağırlıklı olarak gösterilmeye başlanmıştır (Çelenk,

---

¹⁰ “Uzaylı Zekiye”, 1. Bölüm.

2005: 321). 1974 yılında TRT’de yayına başlayan ve biri geleneksel diğeri modern iki ailenin dünür olmaları neticesinde aileler arasında yaşanan çatışmaları ele alan “Kaynanalar” dizisi, TRT’nin ardından KANAL D ekranlarına geçmiş ve 2004 yılına kadar toplam 30 sene yayında kalarak dönemin en uzun süre yayınlanan dizisi olmuştur (Mutlu, 1991: 274).

1990’ların sonlarına doğru, müzik piyasasının popüler sanatçıları dizilerde başrol oyuncusu olarak oynamaya başlamışlardır. “Hemşerim” (1996), “Küçük İbo” (1997), “Fırat” (1997), “Canısı” (1997) dizileri bunlara örnek olarak verilebilir. “Canısı” dizisi, aynı isimli filmin yoğun ilgi görmesi neticesinde yeniden çekilerek dizi halinde televizyon ekranlarında yayınlanmıştır. 1996 yılında yaşanan Susurluk hadisesinin toplumda yarattığı duyarlılığa paralel olarak, “Deli Yürek” (1998) gibi yerli dizilerde örgütlü suç ve milliyetçilik temasının yoğun şekilde işlendiği görülmektedir (Kutlu, 2010: 71). Yabancı bir dizinin patentinin alınması sonrasında yerli versiyonu üretilen “Dadı” (2001) dizisi, yerli durum komedi dizilerinin ilk adımı olarak ortaya çıkmıştır. Bunun ardından yayınlanan “Ayrılacak da Beraberiz” (1999), “Tatlı Hayat” (2001), “Çocuklar Duymasın” (2002) gibi yerli komedi dizileri Türk toplumu tarafından beğeniyle takip edilmiştir. “Ayrılacak da Beraberiz” dizisi, 1999-2004 yılları arasında yayınlanan 450 bölümü ile 5. en uzun Türk televizyon dizisi olma özelliğine sahiptir. Dizi, 2015 yılında yeni oyuncularla güncellenmiş versiyonu ile tekrar yayınlanmaya başlamıştır.¹¹ Yerli durum komedilerinden sonra ise, Anadolu’yu çekim alanı olarak seçen ve daha çok geleneksel yaşam örüntülerini yansıtan “Asmalı Konak” (2002) gibi dram dizilerinin yeni trend olarak ilgi görmeye başladığı görülmektedir (Kutlu, 2010: 72).

Reşat Nuri Güntekin’in 1967 yılında film olarak çekilen *Yaprak Dökümü* isimli romanının 2005 yılında dizi formunda televizyon ekranlarında yayınlanmaya başlaması ve izler kitle tarafından ilgiyle karşılanması, 2000’li yıllarda edebiyat eserlerinin dizi formatına uyarlanması eğilimini tekrar başlatmıştır (Mutlu, 1991: 166-167). Reşat Nuri Güntekin’in *Dudaktan Kalbe* (2007), Halit Ziya Uşaklıgil’in *Aşk-ı Memnu* (2008), Ayşe Kulin’in *Gece Sesleri* (2008), Orhan Kemal’in *Hanımın*

¹¹ “Ayrılacak da Beraberiz Geri Dönüyor”, (Çevrimiçi)
<http://www.beyazperde.com/haberler/diziler/haberler-65147/> , 11.10.2018.

Çifliği (2009), Emrah Serbes'in *Behzat Ç.* (2010), Şule Yüksel Şenler'in *Huzur Sokağı* (2012), Refik Halid Karay'ın *Bugünün Saraylısı* (2013), Peyami Safa'nın *Fatih Harbiye* (2013), Nermin Bezmen'in *Kurt Seyit ve Şura* (2014), Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa* (2014) eserlerinden uyarlanan diziler, edebiyat uyarlaması olarak ortaya çıkan dizlere örnek olarak verilebilir. Vedat Türkali'nin *Fatmagül'ün Suçu Ne* romanı da 1986'da film, 2010'da ise dizi olarak çekilerek yayınlanmıştır.¹²

Ayrıca bu dönemde dizi sektöründe izleyici kitle tarafından ilgiyle takip edilen dizilerin film haline getirilerek sinemada yayınlanması durumu ortaya çıkmıştır. Buna örnek olarak, “Deli Yürek” dizisi, “Deli Yürek Bumerang Cehennemi” ismiyle 2001 yılında film olarak gösterime girmiştir. 2003 yılında “Asmalı Konak” dizisi filme aktarılırken, “Emret Komutanım” dizisi 2007 yılında “Emret Komutanım Şah Mat” ismiyle film olarak yayınlanmıştır.

2.2. Türkiye’de Dizi Sektörü

2000’li yıllara gelindiğinde, özel televizyon kanallarındaki artış ve ticari yayıncılığa geçişin hızlanmasıyla yapımcılar geniş izleyici kitlelerine ulaşabilmek için en uygun ve en verimli program türü olarak yerli dizi çekimlerine ağırlık vermeye başlamışlardır (TÜSİAD, 2018: 15). Bunun neticesinde bir televizyon kanalında konusu itibarıyla ilgi gören dizi formatının diğer kanallarda da kısa süre içinde tekrarlandığı ve birbirine benzer nitelikte pek çok dizinin ortaya çıktığı görülmektedir.

Yapılan araştırmalara göre, 2008 yılı sonbahar sezonu dikkate alındığında, yerli dizi yapımında bir patlama yaşandığı söylenebilir. KANAL D televizyonu bu sezon içinde 13 dizi ile ekran karşısına çıkarken, ATV 11 dizi ile onunla rakip olduğunu ortaya koymuştur. Aynı araştırmaya göre STAR TV sekiz, SHOW TV beş dizi ile izleyici karşısına çıkmışlardır. (İSMMMO, 2008: 1). İstanbul Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odası (İSMMMO) Başkanı Yahya Arıkan, rapordaki değerlendirmesinde kayıtlı ekonomi ile birlikte dizilerin ülke ekonomisine olan katkısının daha da arttığını ifade etmektedir. Medya Takip Merkezi’nin yaptığı

¹² “Romanlardan Uyarlanan 13 Yerli Dizi”, (Çevrimiçi) <http://www.milliyet.com.tr/Romanlardan-uyarlanan-13-yerli-dizi-molatik-3199/?Sayfa=26>, 11.10.2018.

araştırmaya göre, 4-10 Ağustos tarihleri arasında en fazla reklam alan programlar arasında TV dizileri ilk sırada bulunmaktadır. Buna göre, söz konusu bir haftalık sürede televizyonda yayınlanan diziler toplam 17 bin 282 adet reklam almıştır (İSMMMO, 2008: 9).

Dizilerin ülke ekonomisine olan katkısının yanı sıra yerli turizmin gelişmesine olan katkısı da gözden kaçırılmamalıdır. Dizilerin çekildiği mekânlar ve şehirler, seyirci tarafından sonraki dönemde büyük bir ilgiyle ziyaret edilmeye başlamıştır. “Asmalı Konak” dizisinin ardından yeniden parlayan bir diyar olan Kapadokya bölgesinde daha sonra “Karaağaç”, “Dicle” ve “Yaralı Yürek” gibi çeşitli diziler çekilmeye devam etmiştir. Dizi çekim mekânı olarak seçilen gözde şehirlerden birisi de Mardin’dir. Bu bölgede dizilerin çekilmeye başlandığı 2002 yılından itibaren geçen 6 yılda Mardin’e toplam 25 bin yerli turist gelirken, bu sayı 2007 yılında üç katına çıkmıştır (İSMMMO, 2008: 11).

Yerli dizi sektöründeki bu büyüme, dizi ihracatını da beraberinde getirmiştir. Dizi yayınlarının başladığı 80’li yıllarda dizi ithal eden Türkiye artık dış ülkelere dizi ihraç edecek seviyeye gelmiştir. Dubai’den 22 Arap ülkesine yayın yapan MBC televizyonu, Türk dizilerini keşfeden ilk kanal olmuştur. İlk olarak “İhlamlar Altında” ve “Gümüş” dizilerinin yayın haklarını satın alan kanal, izleyicilerin büyük ilgisi neticesinde 25 Türk dizisini daha satın alarak yayınlama hakkını elde etmiştir (İSMMMO, 2008: 12). Yerel üretimin yaygınlaşması, yüksek oranda izlenilirlik derecesinin yanı sıra yerli dizilerin pek çok ülkeye satılması neticesinde Türkiye dizi sektöründe Hollywood’dan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Yapılan araştırmalara göre, Türk dizilerinin izleyici sayısı 75 ülkede 400 milyon izleyiciye ulaşmaktadır (Deloitte: 2014).

Ortadoğu televizyonlarında yayınlanan yabancı programlar arasında Türk dizilerinin payı %60 civarındadır. Balkanlar’a da 2011 itibarıyla %30’dan fazla dizi satılmaktadır. Türk televizyonları gençlik dizilerini ve sitcomları pazarlamakta sıkıntı yaşarken, aşk-dram konulu dizileri kolaylıkla pazarlayabilmektedir (Uyan, 2013: 37). Arap toplumlarında büyük ilgi gören dizilerin başında “Gümüş” dizisi gelmektedir. 2008 yılında “Noor” (Gümüş) ismiyle yayınlanmaya başlayan dizi, fenomenlik

derecesinde bir izleyici kitlesine ulaşmıştır. Ortadoğu Uzmanı Mohamed Zayed, dizinin 30 Ağustos 2008’de ekrana gelen son iki bölümünü Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde 85 milyon kişinin izlediğini, bunların 50 milyonunun kadın olduğunu ifade etmektedir. Onun ardından yayınlanan “Aşk-ı Memnû”, “Binbir Gece”, “Muhteşem Yüzyıl” dizileri de ihraç edildikleri ülkelerde ilgiyle takip edilmiş fakat “Gümüş”ün ulaştığı şöhreti elde edememişlerdir (Akşen, 2016: 41-43). Türk dizi sektörünün 2023 yılında 1 Milyar dolarlık bir ihracat geliri hedeflediği de ifade edilmektedir (Yılmaz, 2014: 9).

İSMMMÖ’nun 2008 yılında hazırladığı “Dizi Ekonomisi” başlıklı raporuna göre, bölüm başına maliyetleri 100-300 bin TL arasında değişen dizilerin reklam ve sponsorluk gelirleriyle birlikte yaklaşık 1 milyar TL’lik bir ekonomi ortaya çıkardığı ifade edilmektedir. Bu kadar büyük bir ekonomik değeri olan dizi yapımları pek çok kanalda “prime time” denilen en fazla izlenme potansiyeline sahip olduğu saatlerde yayınlanmaktadır (İSMMMÖ, 2008: 1).

2004 yılına ait verilere göre Türkiye’de beş büyük televizyon kanalında yayınlanan program türleri arasında %49’luk dilimi diziler oluşturmaktadır. 1-19 Eylül 2008 arasında televizyon kanallarında yayınlanan ve en fazla izlenme oranına sahip olan 100 programdan 20’si yerli dizilerdir. Bu dizilerin çoğunluğu, en fazla dizi yayınlayan kanal olan KANAL D’de yayınlanan dizilerden oluşmaktadır (İSMMMÖ, 2008: 12). 2010 yılında bu oran %66’ya yükselmiş durumdadır. İSMMMÖ’nun yayınladığı “Dizi Ekonomisi-2010” raporuna göre belirtilen tarihte yedi ulusal kanalda 42 yerli dizi yayınlanmaktadır. 2008’de yayınlanan raporda bu sayı 63 olarak tespit edilmiştir. Buna göre, geçen iki yıllık sürede dizi sektörü kriz ortamından etkilenecek gerileme göstermiştir. Raporda, dizi sektörünün büyüklüğünün 2010 yılında 700 milyon TL olarak tespit edildiği belirtilmiştir. 2008 yılında bu rakam bir milyar TL olarak açıklanmış ve %30’luk bir azalma kaydedilmiştir. (Uyan, 2013: 38).

Reyting alma durumlarına bakıldığında, dizi sektöründe mevcut olan gerilemeye rağmen, reyting oranları artış göstermiştir. 2008 yılındaki rapora göre, en

fazla izlenen dizilerin reyting ortalaması 7-9 arasında değişirken, 2010 yılında bu oran 10 olarak tespit edilmiştir (İSMMMO, 2010: 411).

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nun televizyon izleme süreleri ile ilgili olarak hazırladığı araştırma raporlarında dizilerin izlenme oranlarına yönelik önemli bilgiler de sunulmaktadır. 2006 yılında ilköğretim öğrencilerine yönelik yapılan araştırmaya göre, hafta içi televizyon izleme sürelerine bakıldığında katılımcıların %27,4'ünün 2 saat, %19,5'inin 1 saat, %19,1'inin 3 saat televizyon izlediğini görülmektedir. Bununla birlikte hafta sonu televizyon izleme süreleri değerlendirildiğinde bu durum farklılık arz etmektedir. Buna göre katılımcı öğrencilerin %28,4'ü 5 saat ve üstü, %20,8'i 2 saat ve %18,1'i ise 3 saat televizyon izlediğini beyan etmektedir. Araştırma sonuçlarına göre, ilköğretim öğrencileri %72,1 ile çizgi filmleri, %70,1 ile dizileri, %49,3 ile yarışma programlarını, %45,8 ile filmleri ve %44,6 ile de çocuk programlarını öncelikli olarak tercih ettiklerini belirtmişlerdir (RTÜK: 2006a). Görüldüğü gibi dizilerin izlenme oranı oldukça yüksektir. Aynı araştırmaya göre, ilköğretim öğrencilerinin en fazla izledikleri diziler, "Sihirli Annem" (%12,6), "Yabancı Damat" (%6,4), "Acı Hayat" (%6,2), "Cennet Mahallesi" (%5,9), "Aşk Oyunu" (%5,8) ve "Avrupa Yakası" (%5,5) olarak belirlenmiştir.

2006 yılı "Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması"na göre, izleyicilerin %57,2'si hafta içi ortalama 2-5 saat televizyon izlerken, hafta içinde 10 saat ve üzerinde televizyon seyredenlerin oranı %18,7'dir. Televizyon izleyenler arasında dizileri izlediğini belirtenlerin oranı %56,8'dir (RTÜK, 2006b). 2009 yılında yapılan bir diğer araştırma sonucuna göre, yerli dizileri izlemek için tercih edilen kanal sıralamasında KANAL D %42 ile birinci, %26,8 ile SHOW TV ikinci, %13,9 ile ATV üçüncü sırada yer almaktadır. Televizyonda öncelikle tercih edilen programlar sıralamasına bakıldığında ise %86,2 ile diziler haber programlarından sonra ikinci sırada yer almaktadır. Öncelikli olarak yayınlanması istenen programlar sıralamasında diziler %40,9 ile yine haberlerin ardından ikinci sırada yer almaktadır. (RTÜK, 2009).

Televizyon kanallarının tercih edilmesinde, o kanalda yayınlanan dizilerin izleyici için çekicilik arz etmesi oldukça önemlidir. 2012’i yılına gelindiğinde dizileri izlemek için tercih edilen kanallar sıralamasında ATV %30,4 ile birinci, %25,7 ile KANAL D ikinci, %13,2 ile STAR TV üçüncü sırada yer almaktadır. Televizyon programlarının izlenme sıklığı göz önüne alındığında yerli diziler %76,7 ile ilk sıradaki yerini korumaktadır (RTÜK, 2012).

2010 yılında kadınlara yönelik olarak gerçekleştirilen ve 2523 kişinin katıldığı araştırma sonuçlarına göre, toplumun yaklaşık %60’ının 2 ile 5 saat arasında televizyon izlediği görülmektedir. Bu araştırmanın bulguları 2007 yılında yapılan araştırmanın bulguları ile örtüşmektedir. 2007 yılında bu oran ortalama olarak 4,43 saate denk gelmektedir (RTÜK, 2007). Kadınların televizyon karşısında harcadıkları süre dikkate alındığında araştırma çok çarpıcı bir veri elde etmiştir. Buna göre, kadınların %10’luk bir kesimi gerek hafta içinde gerekse hafta sonunda 10 saatini televizyon karşısında geçirmektedir. Bu sonuç, kadınların bir kısmı için televizyon bağımlılığının söz konusu olduğunu da ortaya koymaktadır (RTÜK, 2010). Kadınların kanal tercihlerinde dizilerin daha fazla yayınlandığı kanalları tercih ettikleri görülmektedir. Buna göre, en fazla tercih edilen kanallar KANAL D ve ATV olarak tespit edilmiştir. En fazla izlenen programlar ise, “Doktorum”, “Yaprak Dökümü”, “Aşk-ı Memnu”, “Beyaz Show” ve “Canım Ailem”dir. Bunlardan ilk 4’ü KANAL D’de sonuncusu ise ATV ekranlarında yayınlanmaktadır. KANAL D’nin en fazla tercih edilen dizileri, “Yaprak Dökümü”, “Aşk-ı Memnu” ve “Hanımın Çiftliği”; ATV’nin en fazla izlenen dizileri ise “Aşk ve Ceza”, “Ezel” ve “Canım Ailem” dizileridir. En fazla izlenen program türlerine bakıldığında, yerli dizilerin %78 ile ilk sırada olduğu görülmektedir (RTÜK, 2010). 2007 yılında yapılan araştırmada en fazla tercih edilen diziler ise “Sıla”, “Binbir Gece”, “Acı Hayat” ve “Yaprak Dökümü” olarak tespit edilmiştir. Kadınların yerli dizilerden sonra en fazla tercih ettikleri programlar haberler, kadın programları, müzik/eğlence programları ve talk showlardır. Kadınların en az izledikleri programlar ise sağlık programları ve eğitici programlardır (RTÜK, 2007).

2013 yılında yapılan ve 4306 ilköğretim ve ortaöğretim öğrencisini kapsayan “Çocukların Medya Kullanımı” konulu araştırmaya göre, öğrencilerin %65,8’i günde 1-3 saat arasında televizyon seyretmektedir. Televizyon karşısındaki vakitlerini dizileri ve çizgi filmleri izlemek için harcayanların oranı %14,1’dir. Lise öğrencileri dizileri izlerken, ilköğretim öğrencileri daha çok çizgi filmleri izleyerek vakit geçirmektedirler. Daha çok tercih edilen program türleri sorulduğunda öğrencilerin %28,7’si çizgi filmleri, %20,5’i yarışma programlarını, %15,6’sı ise dizi filmleri izlemeyi tercih ettiğini ifade etmiştir. Yerli dizilerin öğrenciler arasında genel olarak izlenme oranı %49,8 ile oldukça yüksek bir orana sahiptir (RTÜK, 2013).

Son olarak 2018 yılında RTÜK tarafından 2600 kişi ile gerçekleştirilen “Televizyon İzleme Eğilimi” araştırma raporuna göre, günlük ortalama televizyon izleme süresi 3 saat 34 dakika olarak saptanmıştır. Önceki araştırmalarla kıyaslandığında günlük televizyon izleme süresinde belirgin bir düşüş olduğu gözlenmektedir. (Bu süre 2006’da 5,8 saat, 2009’da 4,23 saat, 2012’de 3,54 saatti). En fazla izlenen program türünde aylık 15 gün ile diziler ikinci sırada yer almaktadır. Bunun yanında en fazla şikâyet alan programlar sıralamasında %21,6 ile dizi filmler, kuşak programlarından sonra ikinci sırada bulunmaktadır. 2018 Ocak-Eylül döneminde RTÜK’e gelen bildirimlerin program türlerine göre dağılımlarına bakıldığında, dizi filmlerin %43,6 oranı ile ilk sırada yer aldığı görülmektedir (RTÜK, 2018). Araştırma sonuçlarına göre, şikâyet edilen program türleri sıralamasında dizi filmleri seçenlerden %62’si dizilerin çocuk ve gençlerin ahlaki yapılarına zarar verdiğini, %48,8’i dizilerde alenen gösterilen şiddet görüntülerinden rahatsız olduklarını, %46,3’ü ise dizilerin genel ahlak ve aile yapısına aykırı olduğunu ifade etmektedir.

En fazla izlenen program türlerinden birisi olan diziler aynı zamanda en fazla şikâyet alan programlar arasında da bulunmaktadır. RTÜK’ün 2016 “Vatandaş Bildirimleri Raporu” sonucuna göre, diziler %11,41’lik reyting oranıyla en fazla izlenen program türleri arasında üçüncü sırada yer alırken, aynı zamanda %10,10 oranıyla en fazla şikâyet alan programlar sıralamasında yine üçüncü sırada bulunmaktadır (RTÜK, 2016). Aynı raporun 2017 yılında yayınlanan sonuç

bildirisine göre, dizilerin izlenme oranında büyük bir artış gözlenmektedir. Dizilerin reyting oranı 18,85 ile birinci sıraya yerleşmiş durumdadır. Bu durumun ortaya çıkmasında dizi sektöründe meydana gelen teknik iyileştirmeler, dizilerin yüksek reyting oranı ile izlenilirliğinin artması ve yurt dışına yapılan dizi ihracının etkisi büyüktür. Eldeki verilere göre bu dönemde toplam 100 ülkeye 300 milyon dolarlık dizi ihracatı gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında dizilerin şikâyet edilme oranı artmış ve 28441 bildirim ve 18,89 oranıyla ile ikinci sırada yer almaktadır (RTÜK, 2017).

Mart 2018 dönemine ait RTÜK “Vatandaş Bildirimleri Raporu”na göre, %52,68 ile en çok şikâyet alan programlar dizilerdir. ATV’de yayınlanan “Sen Anlat Karadeniz” dizisi ise kadına şiddetin had safhada olduğu sahneler sebebiyle 1052 bildirimle en fazla şikâyet edilen ve yayından kaldırılması talep edilen dizi olmuştur. Buna rağmen en fazla izlenen diziler arasında da yer almaktadır 2017 yılı raporu ile karşılaştırıldığında dizilerin aldığı şikâyet oranında büyük bir artış gözlenmektedir. Bunun sebebi olarak, dizilerde gösterilen şiddet olaylarının alenen sergilenmesi ve bazı meslek gruplarına yönelik olarak ekrana gelen olumsuz gösterimler sayılabilir. (RTÜK, Mart 2018).

Görüldüğü gibi, dizi sektörü son yıllarda çok büyük bir gelişme göstermiştir. Yapılan araştırmalar da geniş bir izleyici kitlesine sahip olan ve toplumun her kesimi tarafından takip edilen dizilerin bireyler ve toplumsal yapı üzerinde oldukça önemli etkileri olduğunu göstermektedir. Sosyal antropolog Tayfun Atay katıldığı TV programında, günde 3-4 saatini dizi izlemeye ayırdığını belirttiikten sonra dizi ve toplumsal yaşam arasındaki ilişkiye dair şu önemli tespiti yapmaktadır:

“Türkiye’de diziler toplumu anlamak için çok önemli ama bu anlamda diziler yeterince ciddiye alınmıyor. Türkiye’de diziler “İkinci Bahar” ile ciddiye alınmaya başlandı. Orada anlatılan hayatın geleneksel yaşam biçimi, geleneksel kültür kalıplarından modern kültür kalıplarına geçiş, bunun için kullanılan simgeler önemliydi. Diziler doğal bir anti depresan etkisi yapar, ancak izleme saatlerinin abartılması da tehlikeye yol açabilir.”¹³

---

¹³ Tayfun Atay, *Jurnal Programı*, A Haber, 25.10.2012.

Dizi sektörünün yıllar içinde geçirdiği değişim ve gösterdiği gelişime bu şekilde vurgu yapıldıktan sonra aşağıdaki bölümde, dizilerde dinî sembollerin nasıl ele alındığı üzerinde durulacaktır.

2.3.Türk Dizilerinde Dinî Semboller

Dinî karakter ve dinî öğelerin görsel medyada kullanımı, ilk olarak sinema filmleri aracılığıyla olmuştur.¹⁴ Cumhuriyet'in kurulmasından itibaren Türk Sinema tarihi içerisinde din, filmlerde genellikle din adamı karakteri üzerinden temsil edilmiştir. Bu karakterin, somut bir şekilde görünür olması ve daha rahat yansıtılabilmesi bakımından tercih edildiği söylenilebilir. Bununla beraber yeni kurulan devlet içinde yaşanan siyasal ve sosyokültürel değişim ve dönüşüm neticesinde, sinemanın her dönemde dinin ve din adamı karakterinin temsili farklılık arz etmektedir.

Sinema tarihinin ilk dönemini oluşturan 1923-1939 arası dönemin genel politikası, Cumhuriyet rejiminin toplumda yerleşmesi amacıyla Osmanlı'dan kalan ve çoğunlukla din ile özdeşleştirilen toplumsal her türlü yapının ve dinî sembolün kötülenerek gözden düşürülmesi ve din olgusunun “yobaz din adamı” perspektifinde ele alınmasıdır. Bu dönemde Türk sinemasında yönetmen olarak en göze çarpan isim Muhsin Ertuğrul'dur. Döneme damgasını vuran filmler genelde onun imzasını taşımaktadır (Menekşe, 2005: 46). Muhsin Ertuğrul ile başlayan bu dönemde din adamlarını hicveden ve kötü bir imajla resmeden pek çok film sahnelenmiştir. 1923 yılında çekilen “Ateşten Gömlek” filmi, kurtuluş savaşını konu alan ilk film olma özelliğine ek olarak bir de din adamlarını, Kuvay-ı Milliye karşıtı ve hilafetçi olup padişahın yanında yer alan ve düşmanla iş birliği içinde bulunan karakterler olarak yansıtması ile de önem arz etmektedir. Yine Muhsin Ertuğrul tarafından çekilen “Ankara Postası” (1928), “Bir Millet Uyanıyor” (1932), “Kalpaklılar” (1959) ve “Düşman Yolları Kesti” (1959) filmleri de bu bakış açısını yansıtan filmler arasındadır (Menekşe, 2005: 50).

---

¹⁴ Bu sebeple öncelikle kısaca sinemada din adamı temsilinden bahsedilecek, devamında dizilerde din konusu ele alınacaktır.

Dönemin kurtuluş savaşına bakışını en net şekilde yansıtan filmi, Halide Edip Adivar'ın aynı adlı romanından beyaz perdeye uyarlanan “Vurun Kahpeye” (1949) isimli filmidir. Filmde din adamı rolünde bulunan *Hacı Fettah Efendi* millî mücadele karşıtı, gerici, yobaz, çıkarıcı, masum bir kadına zina iftirası atarak köylüler tarafından linç edilmesine sebep olabilecek kadar kötü ve aynı zamanda İngilizlerle iş birliği yapan bir vatan haini olarak yansıtılmıştır. Dolayısıyla toplumsal yaşamda birlikteliğin ve yardımlaşmanın temeli olarak görülen din, Türk sinemasında özellikle bu dönemde ihanetin, ayrımcılığın, yobazlığın ve gericiliğin sembolü olarak gösterilmiştir (Karakaya, 2008: 124). Yenen tezinde, Türk sinema tarihinde din adamının toplumsal zihniyette yer eden olumsuz imajının, “Vurun Kahpeye” filmiyle başladığını dile getirmektedir (Yenen, 2011: 37).

Türk sinemasında Cumhuriyet dönemi ile başlayan eski sistemi din üzerinden eleştirme ve dini din adamları üzerinden aşağılama girişimi, sonraki yıllarda da devam etmiştir. “Üç Kağıtçı” (1981) filminde, köyde uzun süredir yağmur yağmaması sebebiyle köylüleri toplayıp yağmur duasına çıkaran bir Arif karakteri yer almaktadır. *Arif Efendi* elinde tespihi, geniş pantolonu, uzun ve biçimsiz sakallarıyla din adamı kisvesine bürünmüş bir karakteri canlandırmaktadır. Bu karakter yağmur yağdırmayı kendi nefesinin kuvvetine bağlamakta, bunun için halktan elli bin lira para toplamakta ve yağmur yağmayınca bunun sebebi olarak köyde bulunan imansız kişilerin varlığını göstermektedir. Dolayısıyla bu kişi dini kullanarak insanların saf duygularını istismar etmekte ve kendi çıkarları için halkı sömürmektedir (Karakaya, 2008: 122). Yılmaz Güney'in büyük yankı uyandıran “Umut” (1970) filminde de din adamı üfürükçü hoca tiplmesi ile sunulmuştur (Karakaya, 2008: 84). “Gelin” (1973), “Kibar Feyzo” (1978), “Davaro” (1981), “Deli Deli Küpeli” (1986) filmlerinin ortak noktası da din adamı rolündeki karakterlerin dinle bağdaştırılamayacak davranışlar içinde bulunmalarıdır. Bu karakterler insanların umutlarını istismar eden, mallarına el koyan, elinde tespih başında takke ile çevresindekileri oyalayan ve dini kullanarak boş umutlarla onları kandırmaya çalışan birer kişi olarak sunulmuşlardır (Menekşe, 2005: 57-59).

Bununla birlikte din adamına yönelik kötücül imajı kırmak amacıyla farklı bakış açısını yansıtan filmler de yapılmıştır. Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa* romanı, Kurtuluş Savaşı dönemini belirgin bir tarih şuuruyla ele alan ve doğru şekilde yansıtan bu döneme ait ilk roman olma özelliğini taşımasıyla önemli bir çalışmadır. Yücel Çakmaklı, bu romandan beyaz perdeye uyarladığı “Küçük Ağa” (1983) ve sonrasında “Sahibini Arayan Madalya” (1989) filmleri ile milli mücadele dönemi ortamını doğru bir şekilde yansıtmış, Türk toplumunun eşrafiyla, aydınıyla, din adamıyla topyekûn birlikte hareket ettiğini ve tam bir bütünlük içinde mücadeleye destek olduğunu ifade etmiştir. “Sahibini Arayan Madalya” filminde de millî mücadele döneminde halka öncülük eden *Sütçü İmam, Müftü Rafet Hoca, Ali Sezai Hoca, Muallim Hayrullah* gibi din adamları doğru bir tarzda ele alınmıştır (Menekşe, 2005: 54). Tarık Buğra bu film için, “*Şimdiye kadar yapılan en iyi Kurtuluş Savaşı filmi*” yorumunda bulunarak, herhangi bir çarpıtma olmadan din adamlarının ve toplumsal ortamın doğru bir şekilde yansıtıldığını ifade etmektedir (İnci, 1996: 54).

1950'den sonraki dönemde, ülkede yaşanan siyasal değişimin de etkisiyle bir yandan dinî öğelerin filmlerde görünümü artarken, bir yandan da müstehcen sahnelerin yer aldığı ve dindar kesimin onaylamadığı filmler yoğunlaşmış ve buna tepki olarak dindar kesim sinemadan uzaklaşmaya başlamıştır. Bu bağlamda dindar kesimi sinemaya yaklaştırmak için de dinî içeriğe sahip filmlerin yoğun şekilde beyaz perdeye yansıtıldığını söylemek mümkündür. Buna göre, 1950-1970 arasında dinî içerikli olarak sahneye yansıtılan film sayısı 17 iken, 1970-1973 arasında bu sayının 16 olduğu görülmektedir (Candemir, 1986: 42). Bu akımın başlamasından sonra artık evliyalı ve hazretli filmler döneminin başladığı söylenebilir. 1961 yılında “Hz. Ömer'in Adaleti” filmiyle başlayan bu süreç, 1965-1970 yılları arasında peygamberleri konu alan “Hz. İbrahim” (1964), “Hak Yolunda Hz. Yahya” (1965), “Hz. Eyüp'ün Sabrı” (1965), “Hz. Yusuf'un Hayatı” (1965), “Yahya Peygamber” (1965), “Hz. Süleyman ve Saba Melikesi” (1966) gibi filmlerle devam etmiştir. Bu dönemde ayrıca “Hz. Ayşe” (1966), “İslamiyet'in Kahraman Kızı” (1968), “Rabia” (1973) filmleriyle kadın kahramanlara da sinemada yer verilmeye başlandığı görülmektedir. Dönemin sonlarına doğru “Hz. Ali” (1969), “Bilal-i Habeşî” (1973), “Pir Sultan Abdal” (1973), “Yunus Emre” (1973), “Mevlana” (1973) gibi filmlerle

sahabe ve evliyalara sinema sahnesine dâhil edilmişlerdir (Yenen, 2011: 58). Dinî filmlerin yoğun şekilde ele alındığı bu dönemde Milli Sinema akımının etkisini de göz ardı etmemek gerekir. Milli Sinema akımının ilk dönemlerinde daha çok hidayet hikâyelerinin işlendiği görülmektedir. “Birleşen Yollar” (1970) filminin kaynak aldığı *Huzur Sokağı* romanında zengin ve dinden uzak bir yaşantı süren bir genç kızın dindar bir gence âşık olması sonrasında gelişen hidayete erme ve dindar bir yaşantıya geçme serüveni anlatılmaktadır. Bu ilk dönemin ardından 1990’lı yıllara gelindiğinde artık toplumsal yaşantıda ortaya çıkan din ile bağlantılı sorunlar ve dindar kesimin karşılaştığı problemlerle bağlantılı olarak bu sorunlara dikkat çeken farklı bakış açısına sahip filmler sinemada yer almaya başlamıştır (Yenen, 2011: 75). Bu kategoride yer alan en önemli filmlerden birisi, Hekimoğlu İsmail’in romanından sinemaya uyarlanan ve seyirci kitlesi tarafından büyük bir ilgiyle karşılanan “Minyeli Abdullah” (1989) filmidir. Bu filmde modern zamanlarda yaşayan Müslüman bir karakterin yaşadığı sıkıntılar ve dinî yaşama bağlamında karşılaştığı zorluklar ele alınmaktadır. Bunun ardından yine bir roman uyarlaması olarak, başörtüsü sorununu konu alan “Yalnız Değilsiniz” (1990) ve “Sonsuza Yürümek” (1991) filmleri gelmektedir (Menekşe, 2005: 19). Bu dönemde çekilen filmler “Dinî Filmler” olarak adlandırılmıştır. Zira “Hazretli Filmler” akımında olduğu gibi ticarî bir kaygıyla ve dindar seyirciyi sinemaya çekme amacıyla değil, Müslümanların mevcut sorunlarını dile getirme ve bilinçlenmeye vesile olmak amaçlanmıştır (Karakaya, 2008, 111). Bu döneme ait diğer filmler olarak, “Zeynep Ölmese” (1987), “Reis Bey” (1988), “Çizme” (1991), “Sevdaların Ölümü” (1992), “Kelebekler Sonsuza Uçar (İskilipli Atıf Hoca)” (1993), “Danimarkalı Gelin” (1993) filmleri sayılabilir. Bu filmlerde de yakın tarihimizin en önemli sorunlarından olan başörtüsünün yasaklanması, ezanın Türkçe okunması, dinî fikirlerinden dolayı toplumdan dışlanan Müslüman bireylerin yaşadıkları sıkıntılar gibi konular ele alınmaktadır (Yenen, 2011: 76).

2000’li yıllara gelindiğinde görsel medya araçları içerisinde televizyonun toplumda yaygınlaşması, daha ucuz olup daha kolay ulaşılabilir olması ve daha yoğun bir şekilde tercih edilmesi neticesinde, izleyici kitle sinemadan daha fazla televizyon ekranlarında yayınlanan dizileri tercih eder duruma gelmiştir. Bunun neticesinde de sinema filmlerinin sayısı azalırken dizilerin sayısında yoğun bir artış

gözenmiştir. Burada asıl ele alınacak konu, dizilerin sayısındaki bu artışa paralel olarak dinin ve dinî sembollerin söz konusu dizilerde yer aldığı/almadığı ve ne şekilde ele alındığıdır.

Dizilerde dinî sembollerin ne kadar yer aldığı ve ne şekilde ele alındığı ile ilgili çok fazla akademik çalışma bulunmamaktadır. Fakat bir döneme damgasını vurmuş ve pek çok kanalda yayınlanmış “Sır Dizileri” olarak bilinen programlar hakkında, ana konunun din ve dinî kimlikler olması sebebiyle pek çok çalışma yapılmıştır. Dolayısıyla dizilerde dinî öğelerin ele alınması bağlamında ilk incelenecekler “Sır Dizileri”dir. Bu diziler “Kalp Gözü”, “Gizli Dünyalar” şeklinde farklı isimlerle farklı kanallarda yayınlanmış olsalar da aynı içeriğe sahiptirler. Sır dizileri temel olarak dini ve dinî öğeleri ele almaktadır. Fakat bu dizilerde görülen pasif din anlayışını yansıtan görüntü ve diyaloglar, insanları mucize ve keramet gibi beklentiler içerisine sokmakta ve topluma genel olarak sorumluluk alan değil pasif bir şekilde dışarıdan bir müdahale ile değişim bekleyen Müslümanlar olma mesajını vermektedir. Ayrıca bütün hayatı boyunca zulmeden insanın küçük bir yardımla doğrudan cenneti hak etmesi gibi anlatımlar, dinin bazı temel ilkelerine de ters düşecek ifadeler içermektedir (Turan, 2007: 302). Söz konusu bu yanlış algılar hakkında, 2004 yılında yapılan II. Dinî Yayınlar Kongresi Sonuç Bildirgesi’nde de şu uyarıcı ifadeler yer almaktadır:

“Son yıllarda ilgi gösterilen ve çoğunlukla gerçek hayattan kesitlerin sıra dışı öykülerle anlatıldığı sır dizileri; yer yer dinî ilkeleri göz ardı eden pasif dindarlık anlayışını beraberinde getirmektedir. Bu diziler, insanları mucize, keramet gibi beklentilere sokmakta, sünnetullah dediğimiz kuralların geçerli olduğu bir dünyanın dışında olağanüstü tesadüflere şartlandırmaktadır. Bu dizilerin yapımcıları, yukarıdaki hususları göz önünde bulundurmalı; şiddet içerikli ve ürkütücü söylem ve sahneler yer vermemeli, büyük ölçüde çocuk ve ailenin ıslahına yönelik eğitici-öğretici mesajlar vermeye özen göstermelidir” (s.12).

Sır dizilerinde dinî motiflerin ve özellikle ilahî adalet temasının yoğun şekilde kullanılmasının, sinema tarihimizin bir döneminde olduğu gibi bir ideolojik mesaj verme kaygısıyla ya da insanları dine yönlendirme amacıyla yapılmadığını

söyleyebiliriz. Bu dizilerde işlenen konular, dinin izleyicileri ekrana çekmekte etkin olması sebebiyle dizilerin izlenilirliği arttırmak amacını taşımaktadır. Ayrıca bu diziler, ilgiyle izleyip takip eden izleyicileri, dünyadaki adaletten ümit kestiklerinde ya da aniden ortaya çıkan durumlarla karşılaştıklarında sonucunu ilahî adaletten bekleme davranışıyla kendilerini rahatlatmaya yönlendirmiştir (Ergur ve İnanç, 2007, 169).

Sır dizilerinden farklı olarak, özellikle 2000’li yıllardan itibaren televizyonda yayınlanan dizilerde genel olarak dinî motiflere ilgi gösterildiğini söylemek mümkündür. Fakat bunun olumlu ya da olumsuz nitelikte olması, filmlerde olduğu gibi kanallar arasında farklılık arz etmektedir. Dolayısıyla Türk sinemasında görmeye alışkın olduğumuz kötü imajlı din adamı karakterlerine televizyonda yayınlanan dizilerde de rastlanmaktadır. Örneğin; 2003 yılında yayınlanan “Hayat Bilgisi” dizisinde öğretmen, kendisine “Hocam” diye hitap eden öğrencilerine “Hoca camide” şeklinde karşılık vermekte, bu hitabıyla hem hoca kavramını aşağılamakta hem de dini ve din adamlığını camiye hapsedmektedir (Turan, 2007: 298). Yine 2002 yılında yayınlanan “Çocuklar Duymasın” dizisinde de benzer bir alay söz konusudur. Bu dizide bayram namazına giden “Selami” karakteri camide ayakkabılarını çaldırmakta ve bunu anlatarak hem komik duruma düşürülmekte hem de cami kavramının zihinlerde alay ile bütünleşmesine sebep olunmaktadır (Turan, 2007: 303).

TRT’de 2004 yılında yayına başlayan “Fırtına Hayatlar” dizisinde ise yaygın olan bakış açısından oldukça farklı olumlu bir imam karakteri çizildiği görülmektedir. Bu dizideki imam dizüstü bilgisayar kullanarak çocuklara dinî eğitim veren, öğretmen bulunmayan köyde aynı zamanda çocukların eğitimi ile ilgilenen, öğretmen geldiğinde de ona yardımcı olan bilgili, görgülü, güzel ahlaklı bir din adamı imajına sahiptir (Turan, 2007: 300). Bu bağlamda “Huzur Sokağı” dizisinden de bahsedilebilir. Şule Yüksel Şenler’in daha önce “Birleşen Yollar” ismiyle sinemaya uyarlanan *Huzur Sokağı* romanı 2012 yılına gelindiğinde bu defa “Huzur Sokağı” ismiyle bir televizyon dizisi olarak ekranlarda görülmektedir. Bu dizide biri modern ve seküler, diğeri geleneksel ve dindar bir kişilik olarak tamamen farklı

dünyaların insanı olan iki gencin arasındaki aşk hikâyesi konu edilmektedir. Birbirlerini seven Feyza ile Bilal'in birbirine zıt dünyalardan nasıl bir araya gelerek birbirlerinin dünyalarında var oldukları ele alınmaktadır. Dizide başörtüsü, ezan, namaz, cami gibi pek çok dinî öge yer almakta ve dinî konular yoğun şekilde işlenmektedir. Bu bağlamda “Huzur Sokağı” dizisinin televizyon kanallarında yayınlanan genel dizi türlerinden oldukça farklı bir yapıda olduğunu söylemek mümkündür (Sönmez, 2014: 118-120). TRT ekranlarında 2015 yılı ramazan ayında ekranlara gelen “Yunus Emre Aşkın Yolculuğu” dizisi ise, doğrudan dinî bir karakterin hayatını ele alması ve tasavvuf gibi dinin mistik alanlarıyla alakalı oldukça yoğun sahneler barındırması sebebiyle önemlidir.

Sonuç olarak, 2002 yılında Ak Parti'nin ülkenin yönetiminde söz sahibi olmasıyla siyasi alanda meydana gelen değişim, kültürel bağlamda televizyonda ekrana gelen dizilerin içerikleri ve dinî motiflerin daha fazla işlenmesi yönünde bir farklılık ortaya çıkartmıştır. Bu dönemde televizyonda yayınlanan dizilerin sayısında belirgin bir artış yaşanırken, aynı zamanda dizilerdeki dinî öğelerin kullanımında da bir artış göze çarpmaktadır. Dolayısıyla artan dizi sayısına ve dinî öğelere yer verilme oranına paralel olarak, bu konuda yapılacak çalışmalara olan ihtiyaç da artmış görünmektedir. Aşağıdaki bölümde bu çalışmanın incelemeye tâbi tuttuğu iki dizi olan “Yeşil Deniz” ve “Karagöl” dizilerinde yer verilen dinî öğeler ele alınacak, her bir dizi ayrı bir başlık altında incelenerek sonraki bölümde benzer ve farklı yönler bakımından karşılaştırma yapılacak, ardından din algısı ve dinî öğeler bağlamında analiz edilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK TELEVİZYON DİZİLERİ VE İÇERİK ANALİZİ İLE YORUMLANMASI

Bu çalışmada dizilerde geçen dinî sembollerin nasıl kullanıldığı sorusu içerik analizi ile ele alınmıştır. Analiz birimi “Yeşil Deniz” ve “Karagül” dizilerinin bölümleridir. Bu dizilerden Yeşil Deniz 2014-2016 yıllarında TRT-1’de, “Karagül” FOX-TV ekranlarında 2013-2016 yılları arasında yayınlanmıştır. Araştırma yapılırken verilerin elde edilmesi amacıyla “Yeşil Deniz” dizisinin 75 bölümü, “Karagül” dizisinin ise 125 bölümü tamamen izlenmiştir. Dolayısıyla araştırmanın nüfusu, her iki dizinin yayınlanmış bütün bölümleridir.

Araştırma sırasında verilerin elde edilmesinde açık kodlama işlemi uygulanmıştır. Her iki dizide geçen dinî öge ve sembollerin kaç defa kullanıldığı (frekans değeri)¹ sayılarak grafikler halinde ele alınmıştır. Ayrıca araştırma sorusuna uygun olarak bu ögelerin müspet ya da menfi hangi anlamda kullanıldığı incelenmiştir. En son elde edilen tüm veriler ışığında yorumlama yapılmıştır.

Araştırma bünyesinde dizilerden elde edilen veriler belirlendikten sonra kodlama yapılabilmesi için öncelikle temalar belirlenmiş, temalar kendi aralarındaki benzerlik ve farklılıklar ele alınarak sınıflandırılmış ve ana temalar elde edilmiştir. En üst tema olarak “Dinî Semboller Teması” kullanılmıştır. Ana tema ve temaların bünyesinde yer alan tüm dinî semboller grafikler halinde ele alınmış ve yorumlanmıştır. Aşağıdaki bölümde dizilerin her ikisi ayrı ayrı ele alınacak ve dizi hakkında genel bir bilgi verildikten sonra dinî semboller bağlamında değerlendirme yapılacaktır.

3.1.Yeşil Deniz Dizisi (TRT 1)

“Yeşil Deniz” dizisi, doksanlı yılların Ege’sinde “Yeşilova” denilen gözlerden uzak bir kasabada geçer. Yeşilova, daracık sokakları, kerpiçten yapılma

---

¹ Dizilerde yer alan tüm semboller ve frekans değerleri tablolar halinde tezin sonuna eklenmiştir.

evleri olan; sokaklarında çocuk bağırırları, motosiklet çığlıkları ve traktör seslerinin birbirine karıştığı, herkesin birbirini tanıdığı küçük bir kasabadır. Yaz geldiğinde insanlar vadilerdeki yeşil denizi andıran tarlalara koşar, zeytinliklerde çalışırlar. Ellerin emeğiyle gündelik ihtiyaçlarını gidermenin, para kazanıp hayatlarını idame ettirmenin derdindedirler. İlişkileri sahici, komşulukları samimidir. Herkes birbirinin ihtiyacını karşılamak için hem kapılarını hem de gönüllerini açar.

Dizide, şehir hayatından uzak, kendi ihtiyaçlarını kendileri karşılayan, tarlalar ekip zeytinliklerde çalışan sıcakkanlı insanların hikâyesi anlatılır. Dizi, yöre halkının genel yaşantısının, arada söz konusu olan anlaşmazlıkların ve gençlerin gönüllerinde taşıyıp dile dökemedikleri sevdaların, toplumsal ve dinî realitelere uygun bir tarzda sunulmuş olması açısından ilgi görmüştür. Gündelik konuşma dili ve kullanılan tabirler ile tam bir aile dizisi olması bakımından da önem arz etmektedir.

Dizinin başrollerini dört arkadaş paylaşmaktadır. Bunların dizide kendilerine verdikleri isim “Sağdıçlar”dır. “Radyocu İsmail” karakteri,² ilçeden yayın yapan Ova FM isimli radyoda istek programı sunan ve kasabadan gönderilen istekleri okuyarak istenilen kişilere armağan eden bir radyo programcısını canlandırmaktadır. İsmail anne ve babasını bir trafik kazasında kaybettiği için kardeşi Ersin ile birlikte amcası Kamil ve yengesi Cemile’nin yanında kalmaktadır. “MacGyver Süleyman” karakteri, küçüklüğünden itibaren bozuk arabaları ve motorları tamir ederek her türlü işte ustalaşmış kasabanın tamir işlerini bedelsiz yapan bir tamirciyi canlandırmaktadır. Babası para kazanma bahanesiyle kasabayı terk edip tekrar evlendiği için Süleyman, yaşlı ve gözleri âmâ olan annesi Hafize ile birlikte yaşamaktadır. “Hurdacı Emin” karakterinin annesi vefat etmiştir. Hurdacı olan babası Şükrü ile birlikte yaşamakta ve onunla beraber hurda alıp satarak geçimlerini sağlamaktadır. “Müezzin Cemil” karakteri, dört arkadaş arasında okumuş ve meslek sahibi olan tek kişidir. Kasabadaki Kur’an Kursu’na giderek yetişmiş, sonrasında müezzin olarak kasaba camisinde görev yapmaya başlamıştır. Cemil de annesini kaybetmiştir. Babası ve üç kız kardeşiyle beraber yaşamakta ve müezzinlikten kazandığı parayla ailesini geçindirmektedir.

---

² Bundan sonra çalışma içinde karakterler tekrar ettiğinde genellikle isimleri ile anılacaklardır.

Diziye “Yeşil Deniz” denilmesinin yöreye özgü anlamlı bir sebebi bulunmaktadır. Ege’nin denizden uzak iç kesimlerinde yer alan bölgede, yüksekten bakınca zeytin bahçeleri ve ekili yeşil arazilerin görüntüsü yeşil bir denizi andırmaktadır. Bu görüntüden mütevellit, dizi “Yeşil Deniz” ismiyle adlandırılmıştır.

TRT 1 ekranlarında 24 Ekim 2014 tarihinde ilk bölümü ekranlara gelen dizi, 2 sezon yayınlandıktan sonra 3. sezon için devam etme kararı alınmış olmasına rağmen yaşanan bazı sıkıntılara binaen yayından kaldırılmış ve bu durum izleyici tarafından büyük bir hayal kırıklığı ile karşılanmıştır. Sosyal mecralarda dizinin devam etmesi için izleyiciler tarafından baskı oluşturulmuş fakat dizi, son bölümü 30 Mayıs 2016 tarihinde yayınlanmasının ardından 2. sezon sonunda yayından kaldırılmıştır. Dizinin çekimleri için İzmir’in Ödemiş ilçesine bağlı çeşitli köyler kullanılmış, asıl çekim alanı ise Ödemiş’e bağlı Birgi beldesinde kurulmuştur. Dizinin 2 sezon boyunca devam eden toplam 75 bölümü incelemeye tâbi tutulmuştur.

İzlenme oranlarına bakıldığında, “Yeşil Deniz” dizisinin yayınlandığı ilk bölümde³ 1,94 (TR) ve 4,91 (TS) oranları ile reyting listesinde 28. olmuştur. Birinci sezon finaliyle 9. sırada yer alan dizi, yayınlandığı son bölümüyle⁴ (TR) 2,80 ve (TS) 7,49 oranı ile 11. sırada yer alarak yayın hayatına son vermiştir.⁵ Dizi, iki sezon sürmüş olmasına rağmen oldukça geniş bir oyuncu kadrosuna sahiptir. Konuk oyuncular ile birlikte dizide toplam 57 oyuncu görev almıştır. Bazı sahnelerde yerel halktan kişilerin oyuncu olarak rol aldıkları da gözlenmektedir.⁶

3.1.1. Dizide Bulunan Dinî Semboller

Bu bölümde, “Yeşil Deniz” isimli televizyon dizisinde yer alan dinî motif olarak nitelenebilecek her türlü görüntü, ses ve kelimedenden oluşan semboller incelenecek ve içerik analizi kullanılarak yorumlanacaktır. İçerik analizi yapılırken

---

³ 24 Ekim 2014.

⁴ 75. Bölüm: 30 Mayıs 2016.

⁵ “Yeşil Deniz Bu Hafta Kaç Reyting Aldı”, (Çevrimiçi) <https://www.egitimsistem.com/service/amp/yesil-deniz-reyting-sonuclari-trt-1-yesil-deniz-bu-hafta-kac-reyting-aldi-44334h.htm>, 10.01.2021.

⁶ Dizide başrolü 4 kişi paylaşmaktadır. Bunlar; Burak Serdar ŞANAL (İsmail), Mert TURAK (Süleyman), Ali BARKIN (Emin) ve Burak ALKAŞ (Cemil).

öncelikle dizinin bölümleri internet ortamında izlenmiş ve tespit edilen tüm semboller not edilmiştir. Söz konusu dizi, 75 bölümden oluşmaktadır. Dizinin tüm bölümlerinin izlenmesi neticesinde toplam 294 adet dinî sembol olarak nitelenebilecek kelime bulunduğu tespit edilmiştir. Söz konusu bu kelimeler, kendi aralarındaki ortak ve farklı yönler dikkate alınarak sınıflandırılmış ve toplam 20 adet tema, temalar da kendi içerisinde gruplandırılarak 4 adet ana tema elde edilmiştir. Tablo-1’de bunlar hakkında bilgi verilmektedir.

Tablo I: Yeşil Deniz Dizisinde Bulunan Dinî Semboller Tablosu

VERİLER → KELİMELER → TEMALAR → ANA TEMALAR → ÜST TEMA				
75 BÖLÜM	294	20	4	1

Görüldüğü gibi, “inanç”, “ibadet”, “dîn” ve “dinî söylem” olmak üzere tespit edilen 4 ana tema başlığı altında toplam 20 tema bulunmaktadır. Bunlar; “Allah”, “peygamber”, “kutsal kitap”, “melek”, “ahiret”, “kader”, “namaz”, “oruç”, “zekât”, hac”, “kurban”, “tesettür”, “Kur’an-ı Kerim”, “dinî yasaklar”, “dinî kimlik”, dinî gün”, “dinî şahsiyet”, “selam”, “dua” ve “dinî söz öbeği”dir. Bu temalar altında yer alan toplam 294 adet dinî sembolün dizi içinde kaç defa geçtiği ve nasıl kullanıldığı grafikler halinde ele alınarak yorumlanacaktır.⁷ Her ana temanın alt başlığında kaç tema yer aldığı ve bu temalarda kaç tane dinî sembol bulunduğuna dair bilgiler Tablo-2’de gösterilmiştir.

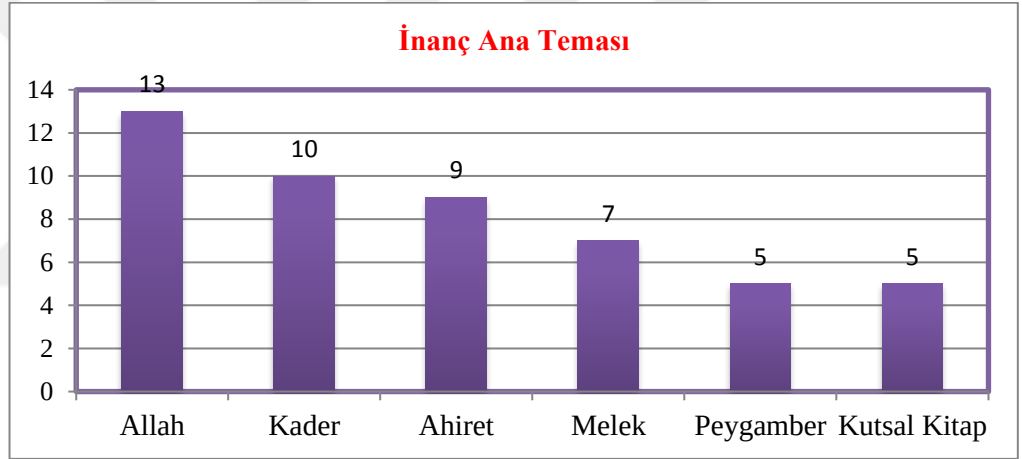
Tablo II: Yeşil Deniz Dizisi Dinî Semboller ve Toplam Frekans Sayıları⁸

ANA TEMA	İNANÇ	İBADET	DİN	DİNİ SÖYLEM
TEMA	6	7	4	3
KELİME	51	67	22	154

⁷Grafik kullanılmasının sebebi, verilerin görünür kılınması sebebiyle daha anlaşılır hâle getirilmesidir.

⁸Belirlenen 4 ana tema altında kaç tane tema bulunduğu ve bu temalarda toplam kaç dinî öge ve sembol yer aldığı gösterilmektedir.

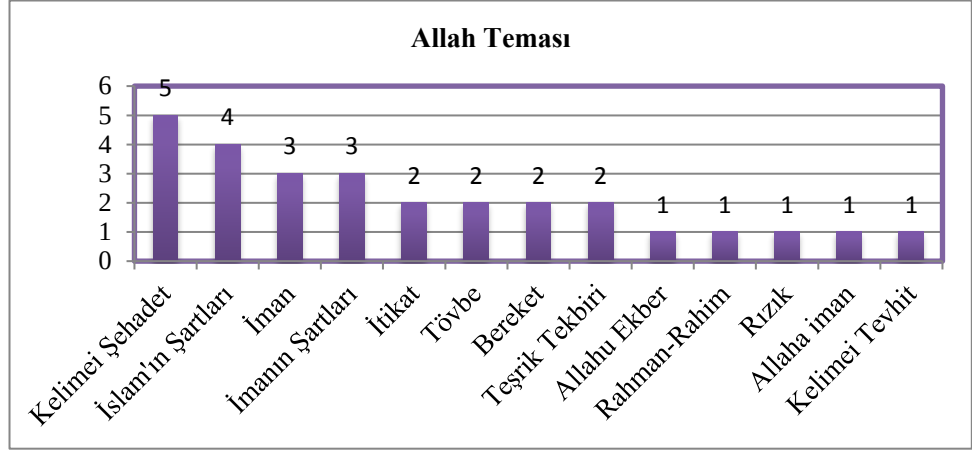
Grafiklerde en fazla kelime barındıran temadan başlanarak sıralama yapılmıştır. Her bir tema grafik ile sunularak veriler yorumlanmıştır. Grafikler hazırlanırken öncelikle Tablo-2’de yer alan ana tema sırasına riayet edilmiştir. Bu sıralama din ile bağlantılı olarak öncelikle inanç esaslarının ele alınmasını, ardından ibadetlerle ilgili dinî sembollerin incelenmesini kapsamaktadır. En son dinin günlük yaşantı içinde yer almasının göstergesi olan dinî söylemler ve dinî kimlikler ele alınmıştır. Dolayısıyla dizinin ana karakterlerinden olan ve dinî bir kimlik olmaları sebebiyle bu çalışma için önem arz eden “müezzin Cemil” ve “imam” karakterleri, diğer bölümlerde de sıkça yer almalarına karşın ayrıntılı olarak “din” ana teması altında incelenmişlerdir.

Grafik-1

“İnanç Ana Teması” başlığı altında 6 tema yer almaktadır. Bunlar, “Allah”, “Kader”, “Ahiret”, “Melek”, “Peygamber” ve “Kutsal Kitap Tema”larıdır (Grafik-1).⁹ Bünyesinde en fazla kelime barındıran tema 13 kelime ile “Allah Teması”, en az kelime barındıran temalar ise 5 kelime ile “Peygamber” ve “Kutsal Kitap Teması”dır.

⁹Grafikteki her bir sayı, o kelimenin dizide geçtiği toplam sayıyı temsil etmektedir (frekans değeri).

Grafik-2

Grafik-2’de görüldüğü üzere, “Allah Teması” altında “Kelime-i Şahadet”, “İslam’ın Şartları”, “İman”, “İmanın Şartları”, “İtikat”, “Tövbe”, “Bereket”, “Teşrik Tekbiri”, “Allah-u Ekber”, “Rahman ve Rahim”, “Rızık”, “Allah’a İman” ve “Kelime-i Tevhit” olmak üzere 13 kelime yer almaktadır.

“Allah Teması” başlığı altında iki kelime daha yer almaktadır. Bunlar; “Allah” kelimesi ve “Allah Allah” kalıplaşmış ifadesidir.¹⁰ “Allah” kelimesi dizi boyunca 309, “Allah Allah” ifadesi 323 defa geçmektedir. 75 bölümlük dizi dikkate alındığında her iki kelime için de bölüm başına ortalama 4 kullanım olduğu görülmektedir. “Allah” kelimesi karakterler tarafından sevinç, şaşkınlık, korku, kızgınlık gibi çeşitli duygu durumlarında istemsizce kullanılmaktadır. Allah kelimesi yerine geçen “Cenabıhak” ifadesi ise, dizide 2 defa yer almaktadır. “Allah Allah” ifadesi ise genel olarak şaşkınlık ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Görüldüğü gibi, karakterler sevindiklerinde sevinçlerini “Allah” diye bağırarak ifade etmekte, şaşırdıklarında “Allah Allah” diyerek duygularını dile getirmektedirler. Bu durum, dinin bilinçli olarak tercih edilen bir yaşam tarzı olarak görülmesine de kültürel yaşamın içine yoğun bir şekilde sinmiş olduğunu göstermektedir.

“Kelime-i Şahadet”, hem kelime olarak hem de birkaç yerde tam bir cümle halinde geçmektedir. Dinin esası olan “Kelime-i Tevhit” ise tüm dizi boyunca

¹⁰ Bu her iki kelimenin frekans değeri, grafikte yer alan diğer kelimelerin frekans değeri ile anlamlı bir bütünlük teşkil etmediğinden grafikte yer verilmemiştir.

yalnızca bir defa kullanılmıştır. Müezzin Cemil'in içki içtiğine dair bir söylentinin duyulması üzerine ilçeden diyanet müfettişi Cemil'i sorgulamak için gelir. Bu sırada müezzinin yeterliliğini ölçmek için müfettiş, Cemil'den 32 farzı saymasını ister. "İslam'ın şartları" ve "imanın şartları" işte bu sahnede söz konusu edilmektedir. Bunun dışında bilgilendirme amacıyla herhangi bir anlatıma rastlanmamıştır.

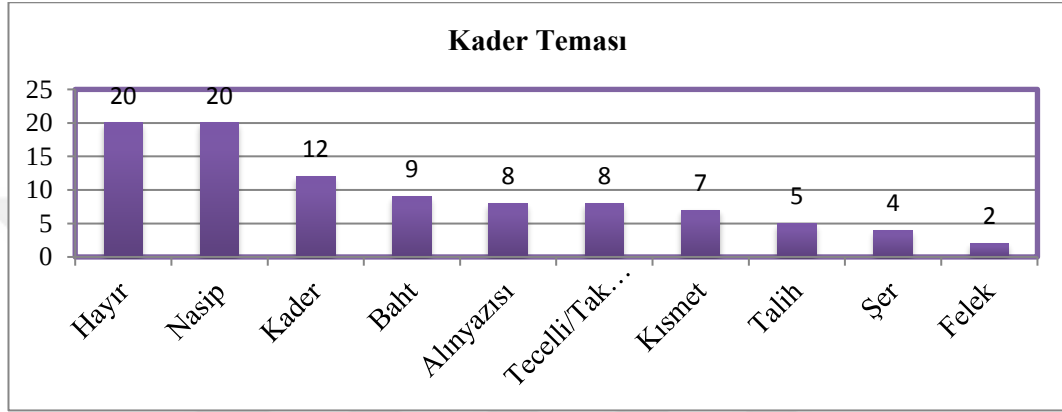
Allah ile bağlantılı olan "bereket", "rızık" gibi kelimeler, "sıftah benden, bereket Allah'tan" ve "rızık Allah'tan" cümleleri içinde kullanılmaktadır (32/36").¹¹ "Bereket" kelimesi ile alakalı olarak Emin karakteri, güneş doğmadan dükkânları açmanın berekete vesile olacağından bahsederek, "güneşi üzerinize doğuruyorsunuz, sonra dükkânın bereketi kaçıyor" diyerek arkadaşlarını uyarmaktadır (40/50"). Erken kalkıp güneş doğmadan işe başlamanın önemini vurgulayan bu ifadeler, esasında sabah vaktinde rızıkların dağıtıldığını söyleyip erken kalkmayı tavsiye eden Hz. Peygamber'in bazı hadislerine işaret etmektedir. Bu sahnelerde hadis olarak söylenmesi de hadislerin ana fikrinin bir kural olarak kabul edildiği görülmektedir. Bu durum, kültürel yaşantı ile hadislerin nasıl iç içe geçmiş olduğuna dair bir bilgi sunmaktadır.

Dizide "tövbe" kelimesi 2 defa kullanılmıştır. Bu konuda en dikkat çekici sahne, Sibel karakteri ile uygunsuz bir ilişki yaşadığını zanneden Süleyman'ın büyük bir pişmanlıkla abdest alıp camiye gitmesi ve namaz kılarak Allah'tan af dilemesinin gösterildiği sahnedir. Burada Süleyman, Allah'tan af dileyerek pişmanlığını dile getirirken bir yandan da çevresindeki insanlara karşı duyduğu utanç duygusunu "Ben onların yüzüne nasıl bakacağım" diyerek ortaya koymaktadır (40/4"). Bu davranış geleneksel toplumlarda görülen "Allah'tan korkup insanlardan utanma" anlayışının da bir göstergesidir. Ayrıca herhangi bir yanlış davranışta bulunmadığı halde Sibel karakteri tarafından oynanan bir oyuna alet olduğunun farkında olmadığı için yaşadığı bu karmaşada pişmanlığını dile getirmesi ve af dilemesi, günaha karşı hassas olduğunu göstermektedir. Nitekim yaşadığı durumu arkadaşlarına anlattığında müezzin Cemil, bunun günah olduğunu açıkça dile getirmekte ve ceza olarak "cehennem ateşlerinde yanacağız" cümlesini tekrar etmektedir.

---

¹¹ İlk rakam dizinin bölüm sayısını, ikinci rakam görüntünün geçtiği saat ve dakikayı ifade etmektedir.

Söz konusu sahnede Süleyman'ın camide namaz kıldığı da gösterilmektedir. Ancak namaz kılarken secdeye gittiği sırada, kollarını bir erkeğin namaz kılarken koyması gerektiği şekilde yerleştirmedeği görülmektedir. Küçük bir ayrıntı gibi görünse de dinî bir ibadet söz konusu olduğu için doğru şekilde uygulanması önem arz etmektedir.

Grafik-3

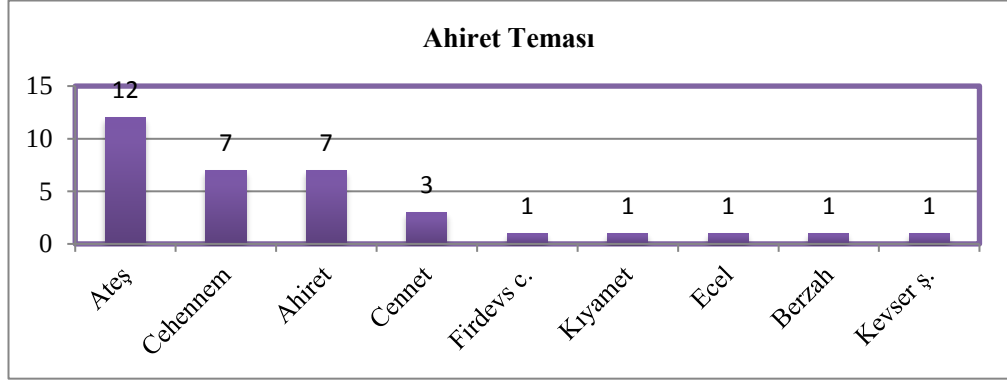
“Kader Teması” başlığı altında “Hayır”, “Nasip”, “Kader”, “Baht”, “Alinyazısı”, “Tecelli”, “Kısmet”, “Talih”, “Şer” ve “Felek” olmak üzere toplam 10 kelime yer almaktadır (Grafik-3).

Grafikten de anlaşıldığı gibi, dizide “kader” ile bağlantılı pek çok kelime kullanılmıştır. “Kader” kelimesi tek başına 12 defa geçmektedir. Genel olarak yaşanan zor ve sıkıntılı durumların önceden belirlenmiş bir kader olduğu söylenerek önüne geçmenin mümkün olmadığı, dolayısıyla kabul edilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Sedef karakteri geçirdiği kaza sonucu ayaklarının kötürüm kalması hakkında “Bence yazı, kader. Yaşanacakmış yaşandı” diyerek durumunu kabul etmektedir (20/1'18"). Bir başka bölümde ise, hapishaneye düşmüş bir genç “kader mahkûmuyuz, burada olmak yazılmışsa kaderimize oluyoruz işte” diye konuşmaktadır (63/1'45"). Birincisinde elimizde olmadan meydana gelen olayların kabulü söz konusuysa, ikincisinde yaşananların sorumluluğu reddedilerek kader suçlanmaktadır. Bu bakımdan dizide kadere yüklenen anlamların farklılaştığı söylenebilir.

Kader ile bağlantılı olarak “baht” kelimesi “şans” anlamında kullanılmakta ve dizide 9 defa geçmektedir. “Alinyazısı” kelimesi da kader ile eş anlamlı olarak “Yazılan neyse o olur” anlamında kullanılmıştır. “Tecelli” ve “Takdiri ilahi” kelimeleri ise genellikle birisinin ölümüne şahit olunduğunda ilahi müdahaleyi ifade etmek üzere söylenmektedir.

“Hayır” kelimesi 20 defa kullanılmıştır. Sağdıçlar, define olarak bir küp altın bulurlar ve bu altınları paraya çevirdikten sonra başlarına sürekli belalar gelmeye başlar. İşte bu durum karşısında özellikle müezzin Cemil, alın teri dökmeden kazandıkları bu paralar yüzünden başlarına bela geldiğini söyleyerek “Bu paralar bize hayır getirmeyecek demiştim size, hayır yok bunlarda” diyerek arkadaşlarına söylenmektedir. Hatta arka arkaya yaşadıkları sıkıntılar sebebiyle Cemil defineden kazandıkları tüm parayı alarak yakmakta ve ateşin başında da “cehennemde cayır cayır yanmayacaksın Cemil” diyerek kendini beladan kurtardığını ima ederek ağlamaktadır (33/1'57").

“Hayır” kelimesi dizide farklı bir anlamda daha kullanılmıştır. Yaşanılan olayların arkasındaki “bilinmeyen hikmetler” manasındaki “hayır”, pek çok karakter tarafından “Olanda hayır vardır” şeklinde ifade edilmiştir. Bunlardan birisinde Hurdacı Emin eşi Emine’ye “sizin şer gördüklerinizde hayır, hayır gördüklerinizde şer vardır, derdi babam. Kur’an’da geçiyor bu gülüm, sen sen ol bir şeyi çok isteme, o istediğin şey sonra imtihan olur” diyerek onu uyarmaktadır (66/38"). Bu ifadenin dizide pek çok defa geçiyor olması, “sizin şer sandıklarınızda hayır, hayır sandıklarınızda şer vardır” ayetinin kültürel yaşam içine sinmiş olduğuna işaret etmektedir.

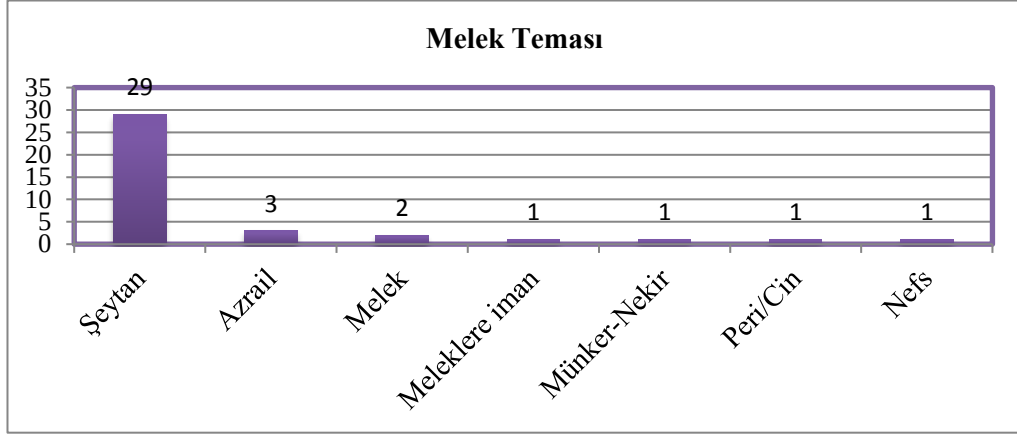

Grafik-4

Grafik 4’te görüldüğü gibi, “Ahiret Teması” başlığı altında “Ateş”, “Cehennem”, “Ahiret”, “Cennet”, “Firdevs Cenneti”, “Kıyamet”, “Ecel”, “Berzah” ve “Kevser Şarabı” olmak üzere 9 kelime yer almaktadır.

Dizide “Ahiret Teması” ile ilgili kelimelerden en fazla öne çıkan “cehennem” ve “ateş” kelimeleri olmuştur. Genel olarak bir hata ya da günah işlediğinde müezzin Cemil’in ağzından “cehennem ateşlerinde cayır cayır yanacaksın Cemil, cehennem ateşlerine odun olacaksın Cemil” şeklinde ifadeler çıktığı görülmektedir. Allah’ın hataları bağışlayan ve affeden sıfatlarından bahsedilmesi bir yana üstelik müezzin rolündeki bir karakterin ağzından sürekli ‘cehennem ateşinde yanmak’ ifadesinin çıkması dikkat çekicidir. Bu durum esasında toplumsal yaşam içinde de sıkça karşılaştığımız ‘korkutucu Allah’ algısının bir göstergesidir. Zira dizi boyunca “cehennem” kelimesi 7 defa, “ateş” kelimesi 12 defa geçerken “cennet” kelimesinin 3, “Firdevs cenneti” kelimesinin ise yalnızca 1 defa geçmesi, bu bağlamda önemli bir veri teşkil etmektedir.

Dizide ölüm, hayatın doğal akışında yaşanan bir süreç olarak ele alınmakta, ölüm ile bağlantılı “ecel” kelimesi 1 defa geçmektedir. “Ahiret” hayatı ile ilgili “mahşer”, “sur” ve “sırat köprüsü” gibi kelimelere ise dizide hiç yer verilmemiştir.

Grafik-5

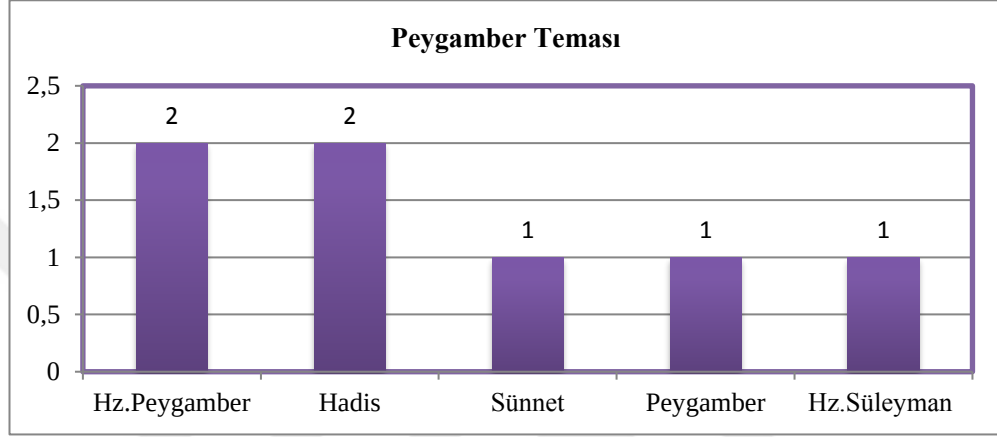
“Melek Teması” başlığı altında “Şeytan”, “Azrail”, “Melek”, “Meleklerle İman”, “Munker-Nekir”, “Peri/Cin” ve “Nefs” olmak üzere toplam 7 kelime yer almaktadır (Grafik-5).

Dizide, “melek” kelimesinden daha fazla “şeytan” kelimesinin bulunduğu göze çarpmaktadır. Şeytan kelimesinin frekans değeri 29’dur. “Şeytan” kelimesinin tek başına kullanıldığı 16 ifade yer alırken, “şeytan diyor ki” ifadesi 7 defa, “şeytana uydum” ifadesi 5 defa, “şeytan görsün yüzünü” ifadesi ise 1 defa geçmektedir.

“Melek” kelimesi yalnızca 2 defa geçmekte, meleklerden ise sadece “Azrail” ve “Munker-Nekir” meleklerinden bahsedilmektedir. Hafize Teyze karakterinin anlattığı hikâyelerin birinde, vefat eden bir zengin vasiyeti olarak mezarda bir gece yanında kalan kişiye malından pay verileceği söylenir. Para almak için mezara girmeyi kabul eden kişi bir oduncudur. Bu kişi kabirde “Azrail” ve “Munker-Nekir” melekleri ile karşılaşır. Kendisine sahip olduğu malların hesabının sorulduğu anda hayattaki tek varlığı olan ipinin bile hesabını veremediğini görür. Sabah olduğunda kabirden çıkar ve ödülü bile almadan oradan uzaklaşır. Dizi boyunca işte bu kıssa dışında meleklerden bahsedilen başka bir sahne bulunmamaktadır.

Dizide gözle görünmeyen peri/cin gibi varlıklardan genellikle korku kaynağı olarak söz edilmektedir. Sağdıçlar, perili olduğu söylenilen bir eve girerken korkmakta ve müezzin Cemil’e “Cemil oku... Ne biliyorsan oku. Elham oku, Subhaneke oku, oku...” diyerek dualarla bunlardan korunacaklarını ima

etmektedirler (59/12"). Bir sahnede ise, müezzin Cemil bu varlıklarla uğraşmanın günah olduğunu “Üç harfliler, uğramalar denilen şeylerle uğraşmak dinimizde caiz değildir” diyerek ifade etmektedir (60/1'30"). “Nefs” kelimesi ise, müezzin Cemil’in hapisanede karşılaştığı bir gencin ağzından “Nefsimizi köreltiyoruz” cümlesi içinde kullanılmıştır.

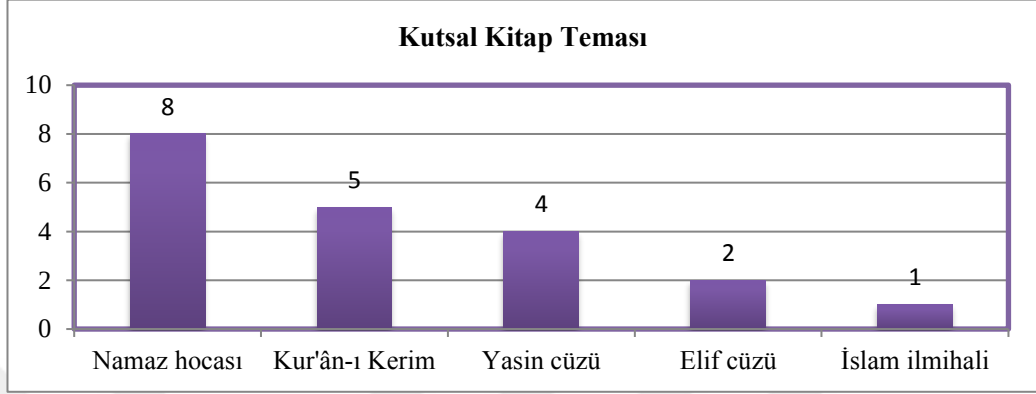

Grafik-6

Grafik-6’da görüldüğü gibi dizide, “Peygamber Teması” ile bağlantılı olarak 5 kelimeye yer verilmiştir. Bunlar; “Hz. Peygamber”, “Hadis”, “Sünnet”, “Peygamber” ve “Hz. Süleyman” kelimeleridir.

“Peygamber” kelime olarak 1 defa kullanılmıştır. Peygamberlerden ise yalnızca Hz. Süleyman ve Hz. Peygamber’den bahsedilmektedir. Diğer peygamberlerin isimleri dizi boyunca hiç anılmamıştır. Hz. Süleyman, Hafize Teyze karakterinin anlattığı kıssalardan birisine 1 defa konu olmuştur. Bu durum, hikâye tarzı bir din anlatısının yaygın olduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber ise, bazı hadislerinin söz konusu edildiği sahnelerde “Peygamber Efendimiz buyurdu ki” şeklinde 2 defa geçmektedir. Başroldeki karakterlerden birisinin müezzin olduğu ve geleneksel İslami yaşantının oldukça yaygın olduğu bir ortamda çekilen böyle bir dizide bu dinin Peygamberinden yalnızca 2 defa bahsedilmiş olması önemli bir eksikliklerdir. Hz. Peygamber’in adı anılmadan bazı sahnelerde hadis ve sünnetlerinin 9 tanesinden bahsedilmektedir. Bunların birisinde, yeni evlenen İsmail’in eşi Yakut ile

koşu yarışına başlamadan önce Hz. Peygamber'in eşi Hz. Aişe ile yaptığı yarıştan söz ettiği görülmektedir (74/46").

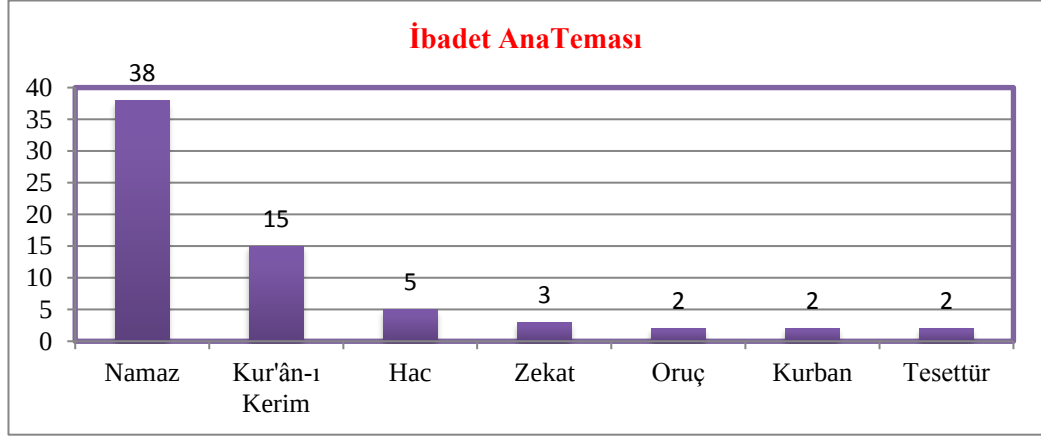

Grafik-7

Grafik-7'de görüldüğü gibi, “Kutsal Kitap Teması” başlığı altında “Namaz Hocası”, “Kur’an-ı Kerim”, “Yasin Cüzü”, “Elif Cüzü” ve “İslam İlmihali” olmak üzere 5 kelime yer almaktadır.

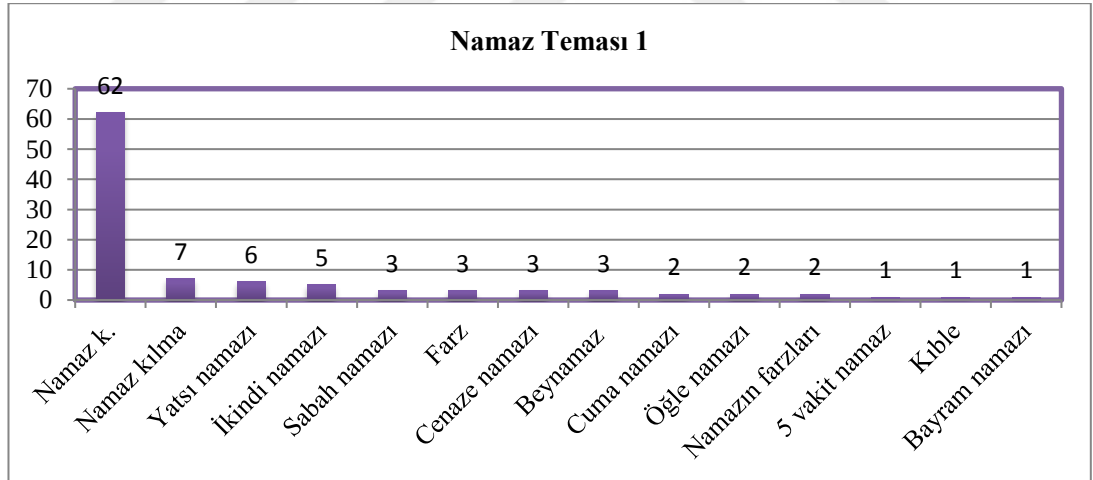
Dizide bahsi geçen kutsal kitap, Kur’an-ı Kerim’dir.¹² Bunun dışında dizide ana karakter olarak yer alan “imam” ve “müezzin” ile bağlantılı bazı sahnelerde namaz hocası, bazı sahnelerde -genellikle cenaze sahnesi- “Yasin cüzü” görülmektedir. Bu durum, kültürel yaşantı içinde ayetlerin özellikle de Yasin suresinin yalnızca ölümlere okunan bir kitap olarak görüldüğünü göstermektedir. Günlük yaşantı içinde ayetlerin kitabî olarak bir varlığı ve etkisi söz konusu değildir. “Elif cüzü” müezzin Cemil’in kardeşleri tarafından babalarına Kur’an harflerini öğretmeye çalıştıkları sahnede göze çarpmaktadır. Bu durum, Kur’an-ı Kerim öğrenmenin yalnızca yaşlı kişiler için söz konusu olduğu mesajını içermektedir. Din’in kitabî yönünü temsil eden “İslam İlmihali”nin de yalnızca imamın elinde görüldüğü dikkat çekmektedir. Dolayısıyla bu kitapların hepsi içerikleri ve hayata dokunan yönleri ile değil yalnızca görüntüleri ile dizide yer verilen öğelerdendir.

¹² Bu başlık, aşağıda ayrı bir grafikte ayrıntılı şekilde ele alınacaktır.

Grafik-8

“İbadet Ana Teması” ile bağlantılı, dizide 7 tema yer almaktadır. Bunlar; “Namaz”, “Kur’an-ı Kerim”, “Hac”, “Zekât”, “Oruç”, “Kurban” ve “Tesettür Teması”dır (Grafik-8). Dizide en fazla öge barındıran tema grafikten de anlaşıldığı gibi 38 kavram ile “Namaz Teması”dır.¹³

Grafik-9

Grafik 9’da “Namaz” (kelime olarak), “Namaz kılma”, “Yatsı namazı”, “İkinci namazı”, “Sabah namazı”, “Farz”, “Cenaze namazı”, “Beynamaz”, “Cuma namazı”, “Öğle namazı”, “Namazın farzları”, “5 vakit namaz”, “Kible” ve “Bayram namazı” olmak üzere 14 kelime yer almaktadır.

¹³ 3 ayrı grafik halinde ele alınacaktır.

Grafikte görüldüğü üzere, dizide “namaz” 62 defa kelime olarak zikredilmiştir. Buna karşılık dizinin tamamı göz önüne alındığında sadece 7 namaz kılma sahnesine yer verilmiştir. Bu sahnelerin bazıları cami içindeyken bazıları ise evde gösterilmiştir. Dizi karakterlerinin birlikte camide namaz kıldıkları sahneler dışında evdeki namaz kılma sahnelerinde Süleyman'ın annesi Hafize Teyze ve Emin'in babası Şükrü karakterlerinin yer aldığı görülmektedir. Dizinin genç karakterleri arasında evinde namaz kıldığı gözlenen kimse bulunmamaktadır. Bu durum, toplum içinde de yerleşik bir inanç olan ‘yaşlanınca ibadete sarılma’ düşüncesinin bir yansıması olarak yorumlanabilir. Ayrıca, dinin yalnızca yaşlı insanlar tarafından yaşanacak bir olgu olarak yansıtıldığı da söylenilebilir. Tüm kasaba halkının toplu olarak camide yer aldığı tek sahne, Mevlit Kandili için camide toplandıkları sahnedir.

Müezzin Cemil'in arkadaşlarını sürekli camiye gelip namaz kılmamakla eleştirirken kendisinin camide yer aldığı sahnelerin sayılı olması da dikkat çekicidir. Bir defasında arkadaşları ile beraberken ezan okunmaya başladığında Cemil, “Öğlen ezanı okunuyor, sabah namazını da kaçırdım. Ben camiye gidiyorum” dediğinde Süleyman, “Dün gece akşamla yatsıya gittin sanki” diye cevap vermiş, buna karşılık Cemil de “Doğru söylüyorsun valla, atacaklar beni müezzinlikten” diyerek doğrulamıştır (24/47"). Dolayısıyla dizide namazları kaçıran, namazdan ezan okunurken haberdar olan ve müezzinlikten atılmaktan korkan bir müezzin karakteri yansıtılmaktadır. Tüm bunlar yapılırken de mizah duygusu katılarak sunulduğu görülmektedir.

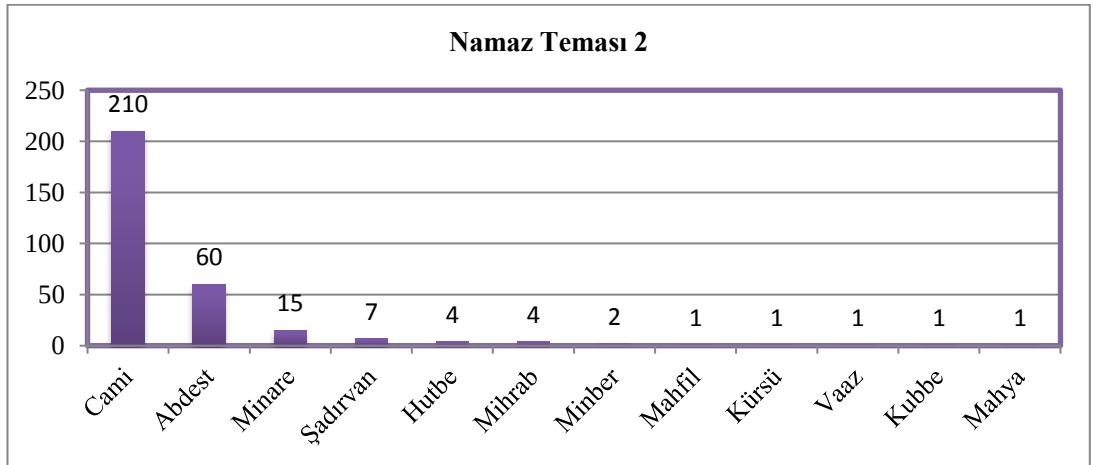
Dizide Sabahattin karakteri, kendisine cinlerin zarar vereceğini düşünüp korkuyla hocanın kapısını çalar ve kendisine dua öğretmesini ister. Kendisi çocukluğunda Kur'an Kursu'ndan kaçıp hiçbir duayı öğrenmediği için pişmanlık duymakta ve hocadan yardım istemektedir. O sahnede “Bundan sonra namaz da kılacağım hocam, dua da okuyacağım” diyerek, toplumda yaygın olan korku anında dini hatırlama alışkanlığını yansıtmaktadır (60/7").

Dizide “yatsı namazı” 6, “ikindi namazı” 5, “sabah namazı” 3, “öğlen namazı” 2 defa geçmektedir. Akşam namazından ise hiç bahsedilmemektedir. Dinin

gündelik yaşamdaki en önemli göstergesi olan namaz ibadeti kelime olarak 62 defa geçmektedir. Buna karşılık 5 vakit namazdan 1, bayram namazından 1, cuma namazından ise 2 defa bahsediliyor olması fakat bunların hiç gösterilmemesi, hiçbir sahnede cuma namazı kılınmaması, hiç bayram namazının konu edilmemesi hayatın içinde var olan fakat yaşanmayan bir din algısının yansıması olarak değerlendirilebilir.

Dizinin bir bölümünde namaz kılmak ve dindar görünmek, insanları kandırmanın kolay bir yolu gibi lanse edilmiştir. Sezai karakteri, müezzin Cemil'in kız kardeşiyle evlenmek istediği için onun gözüne girebilmek amacıyla dinî yaşantı ile hiçbir alakası olmadığı halde takke takıp elinde tespihle dolaşmakta, dua kitabı alıp okumakta ve bunu özellikle Cemil'in göreceği yerlerde yapmaktadır. Neticesinde de Cemil, "namazlı abdestli çocuk, nerde bulacaksınız bu zamanda böyle dindar çocuğu" diyerek Sezai karakterinin oynadığı oyuna alet olan ve yalnızca dış görünüşe bakarak dinin ibadet boyutuna göre insanları değerlendiren saf bir müezzin olarak yansıtılmaktadır (66/18").

Dizide cenaze namazının gösterildiği sahne sayısı 3'tür. Bu sahnelerden birinde cenazenin yıkanması, kefenin biçilmesi hakkında bilgi verildiği de görülmektedir. Bu sahnelerin öğretici olması bakımından önemli olduğu söylenebilir.

Grafik-10

Grafik-10’da “Cami”, “Abdest”, “Minare”, “Şadırvan”, “Hutbe”, “Mihrap”, “Minber”, “Mahfil”, “Kürsü”, “Vaaz”, “Kubbe” ve “Mahya” olmak üzere namaz ile bağlantılı 12 kelime yer almaktadır.

Dizinin ana karakterlerinden birisinin müezzin olması sebebiyle dizide “cami” kelimesi yoğun olarak geçmektedir. Cami kelimesinin toplam frekans değeri 210’dur. Bunlardan 86’sı cami görüntüsü, 124’ü ise cami kelimesinin kullanım sayısıdır. Caminin dıştan, içten, uzaktan, yakından görüldüğü tüm sahneler buna dâhildir. Caminin işlevselliği açısından farklı sahneler bulunmaktadır. Camide namaz kılma ve kutsal gecelerde ibadet etme sahneleri yer alır. Ayrıca evden kovulan sağdıçların kalacak yerleri olmadığı için camide konakladıkları bir sahne bulunur. Bu durum, caminin yalnızca ibadet amacıyla gidilen bir yer olmadığı, aynı zamanda hayatın içinde yer alan ve başka ihtiyaç zamanlarında da başvurulabilecek kapsayıcı ve koruyup kollayıcı bir mekân¹⁴ olarak yansıtılması bakımından önem arz eder.

Camideki namaz sahnelerinde yalnızca “yaşlı” erkek cemaatin ibadet etmek için camiye geldiği görülmektedir. Kadınların camide görüldükleri sadece iki sahne bulunmaktadır. Birincisi caminin temizliğini yaptıkları gün, diğeri de Mevlit Kandili gecesinde ibadet etmek ve yapılan sohbeti dinlemek için camide toplandıkları gündür. Dolayısıyla dizide erkek merkezli bir cami algısı yansıtılmaktadır. Ayrıca camideki namaz sahnelerinde, cemaat arasında saf tutmak ve namaz adabı konusunda bir hassasiyet gösterilmediği de gözlenmektedir.

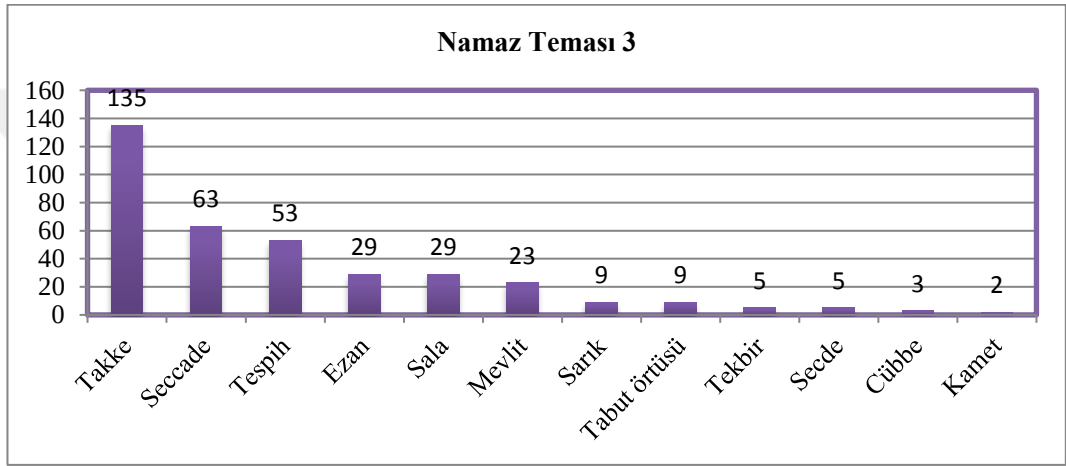
“Abdest” kelimesinin frekans değeri 60 olmakla beraber, bunlardan 6’sında abdest alındığı görülmekte, geri kalan 54’ünde ise abdest kelime olarak kullanılmaktadır. “Abdest alma” sahneleri genellikle cami bahçesindeki şadırvan etrafında gösterilmektedir. “Şadırvan” kelimesinin frekans değeri 7’dir.

“Minare” kelimesi 15 defa geçmekte, bunlardan 13’ünde minare görüntüsü yer almaktadır. Bunların birkaç tanesinde müezzin Cemil’in minareden ezan ve sala okuduğu görülmektedir. Çoğunlukla minare uzaktan kasaba görüntüsü içinde göze çarpmaktadır.

---

¹⁴ “Kutsal şemsiye” (Analiz kısmında yorumlanacaktır).

Cami içindeki mekânlardan olan minber, mahfil, kürsü, mihrap gibi yerler sürekli göz önündedir. Fakat bizzat tanıtılması, Diyanet müfettişinin müezzin Cemil’i soruşturmak üzere geldiği sahnede Cemil’in yerine geçen ve müezzin gibi davranan Bahri karakteri tarafından yapılmaktadır. Bu kullanım kendisinin müezzin olduğunu kanıtlama amacı taşımakta fakat hepsini birbirine karıştırarak komik duruma düşmektedir. Dine ve dinî bir mekân olan camiye ait öğelerin bu şekilde espriye konu edilmesi, konunun ciddiyetine zarar verici bir tavır olarak yorumlanabilir.

Grafik-11

Grafik-11’de “Takke”, “Seccade”, “Tespih”, “Ezan”, “Sala”, “Mevlit”, “Sarık”, “Tabut Örtüsü”, “Tekbir”, “Secde”, “Cübbe” ve “Kamet” olmak üzere 12 kelime yer almaktadır.

“Takke” kelimesinin frekans değeri 135’tir. Camide namaz kılma sahnelerinde erkeklerin genellikle takke kullandıkları görülmektedir. İmam bazı sahnelerde başında sarık ile görülmekte, 3 sahnede ise “cübbe” giymektedir. “Seccade” kelimesi toplam 63 defa geçmektedir. Çoğunlukla duvara asılı şekilde görülen seccadenin bu görüntüsü 39 defa geçmektedir. Birkaç sahnede namaz kılmak amacıyla seccadenin yere serildiği görülmekte, diğerlerinde ise seccade kelime olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla seccadenin dizide genellikle dekor olarak kullanıldığı söylenilebilir.

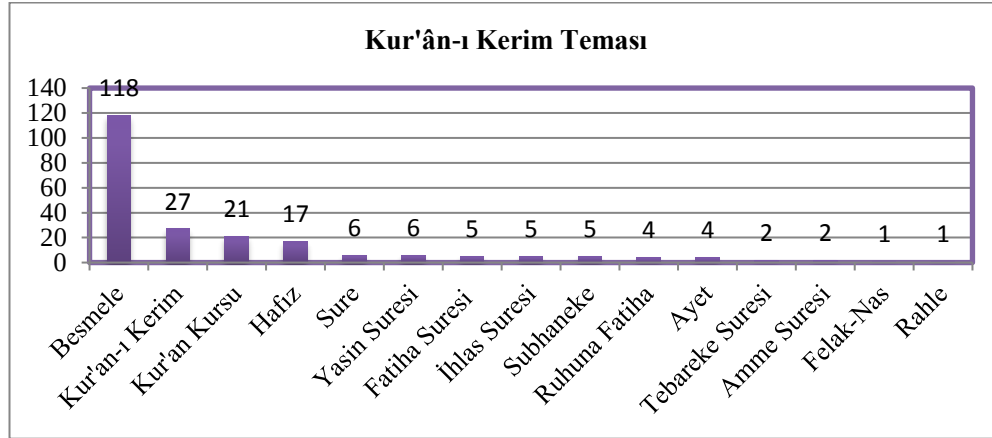
Dizide tespihin kullanımı ikiye ayrılmaktadır. “Tespih” dinî çağrışım yapan bir obje olarak İslami toplumlarda günlük yaşam içinde yer alır. Fakat tespihin

erkeklerin ellerinde sallanıp oyalanma aracı olarak kullanımı da söz konusudur. Dizide bu bilgiyi destekleyici sahneler yer almaktadır. Bu bağlamda erkeklerin 22 defa tespihi ellerinde salladıkları görülürken, namazdan sonra tespih çekilen sahne sayısı ise 31'dir.

“Ezan” kelimesinin frekans değeri 29'dur. Ezan kelimesi 24 defa geçmekte fakat ezan sesi yalnızca 5 defa duyulmaktadır. Okunan ezanların da tam olarak tamamlandığı bir sahne bulunmamaktadır. İslami yaşantının göstergesi ve çok önemli bir öğesi olan ezan sesinin, ana karakterlerinden birisi müezzin olan bir dizide bu kadar az duyulması ilginç bir ayrıntı olarak dikkat çekicidir. Duyulan 5 ezan sesinden 2'si sabah ezanı vaktinde okunmaktadır. Bunun kullanım amacı ise sabah namazı vaktinin geldiğini bildirmek değil, sabah olduğunu haber vermektir.

Ölüm dizide hayatın içinden olağan bir öge olarak geçmektedir. Sala da ölümleri haber vermek amacıyla müezzin Cemil tarafından okunmaktadır. Sala kelimesinin 24 defa geçtiği dizide, yalnızca 5 defa sala sesi duyulmakta ve ezanda olduğu gibi bunlardan hiçbirisi tamamlanmamaktadır. Cenaze törenleri dizide ayrıntılı olarak işlenmektedir. Tabutun üzerine örtülen, üzerinde ayet yazılı yeşil örtünün bütün cenaze törenlerinde tabut üzerinde bulunduğu görülmektedir.

“Mevlit”, geleneksel İslami topluluklarda doğum, ölüm gibi durumlarda yaygın olarak başvurulmuş bir dua yöntemidir. Dizide de bu âdetin izlerini görmek mümkündür. Mevlit kelimesi 19 defa geçmekte, 4 defa ise mevlit okunduğu görülmektedir. Mevlit okuma sahnesinin birinde, Hicabi-Naciye çiftinin dünyaya gelen erkek çocukları için evlerinde düzenledikleri Mevlit töreninde hoca tarafından mevlit okunduğu görülmektedir.

Grafik-12

Grafik-12’de görüldüğü üzere, “Kur’an-ı Kerim Teması” başlığı altında 15 kelime yer almaktadır. Bunlar; “Besmele”, “Kur’an-ı Kerim”, “Kur’an Kursu”, “Hafız”, “Sure”, “Yasin Suresi”, “Fatiha Suresi”, “İhlâs Suresi”, “Subhaneke”, “Ruhuna Fatiha”, “Ayet”, “Tebareke Suresi”, “Amme Suresi”, “Felak-Nas” ve “Rahle” kelimeleridir.

Dizinin genelinde karakterlerin diyaloglarında “besmele”ye yoğun şekilde yer verildiği görülmektedir. Özellikle bir işe başlarken, oturup kalkarken söylenen besmele, bazı zamanlar korkulan bir duruma karşı korunma amacıyla da dile getirilmektedir. Müezzin Cemil ve imam tarafından Kur’an-ı Kerim okunduğu zamanlarda da okumaya besmele ile başlandığı görülmektedir. Besmelenin yalnızca Kur’an-ı Kerim okumakla sınırlı kalmayıp günlük hayatın içinde de kullanılıyor olması, her işe besmele ile başlamayı tavsiye eden hadislerle günlük yaşam içinde yer verildiğini göstermektedir.

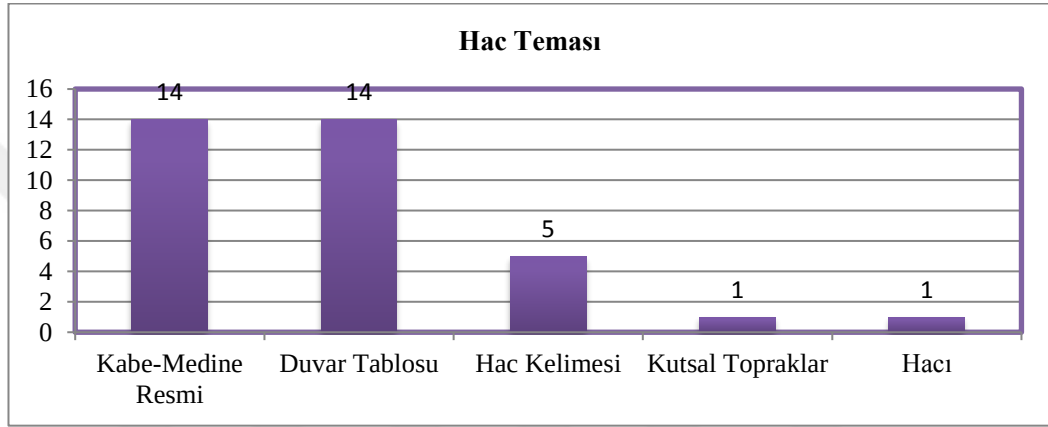
Frekans değeri 27 olan “Kur’an-ı Kerim” ile ilgili dizide 4 farklı kullanım bulunmaktadır. Kur’an-ı Kerim kelime olarak 9 defa geçerken, 9 sahnede ise Kur’an-ı Kerim Mushaf şeklinde görülmektedir. Bir kılıf içinde Kur’an-ı Kerim 5 sahnede duvara asılı haldedir. Kur’an-ı Kerim, yalnızca cenazelerde ölen kişi için ve bebek mevlitlerinde okunmaktadır. Günlük yaşamın içinde bu sahneler dışında Kur’an-ı Kerim okunduğu ya da ondan bahsedildiği görülmemektedir. Bu durum, Kur’an-ı

Kerim’e saygı duyan, onu kılıflar içinde yukarıda saklayan fakat ona hayatında yer vermeyen bir Müslüman algısını yansıtmaktadır.

“Kur’an Kursu” ifadesi dizide, dinî bilgilerin öğrenildiği ve dinî kimlik sahibi kişilerin yetiştiği yer olarak ele alınmıştır. Müezzin Cemil orada yetişmiştir. Radyocu Yılmaz’ın çırağı Semih, dinî bilgisinin eksikliğini Kur’an Kursu’na gönderilmemiş olmasına bağlamaktadır. Benzinci Sabahattin duaları çocukluğunda gittiği Kur’an Kursu’ndan kaçtığı için ezberleyemediğini itiraf etmektedir. Dolayısıyla Kur’an Kursu dizide dinî eğitimin merkezi olarak yansıtılmıştır. Kur’an Kursu kavramı, ilk olarak müezzin Cemil’in kendisinden bahsederken kursta kaldığını ifade ettiği sahnelerde geçmektedir. “Kur’an Kursundayken...” diye başlayan cümlelerde Cemil, o zamanlardan bazı anılarını anlatmaktadır. Kur’an Kursundan bahsedilen diğer yer ise, Cemil’in üç kız kardeşinin piyangodan kazandıkları parayı almak için şehir dışına çıkmaları gereken dönemde ağabeylerinden izin almak için Kur’an Kursu’na yazılmak ve hafız olmak istediklerini bildirdikleri sahnedir (56/1’40"). Müezzin Cemil kardeşlerinin bu isteğinden çok memnun olup sevinmekte fakat işin sonunda bu talebin yalan olduğu ve Cemil’in kandırıldığı anlaşılmaktadır. Dinî öğelerin - hafızlık ve Kur’an Kursu- bu şekilde yalana alet edilmesi ve müezzin karakterinin bu sözlerle kandırılması, dinin insanları kandırmak için bir araç olarak kullanılabileceği algısının yansıması olarak değerlendirilebilir.

Dizide ismi geçen surelerin -Yasin, Tebareke, Amme ve Fatiha- genellikle cenazede ölen kimse için bir de mevlitte yeni doğan bebekler için okunduğu görülmektedir. Bazı sahnelerde ise, korkulan bir şey karşısında “...oku ne biliyorsan oku, Elham oku, Gulfü oku, Subhaneke oku...” şeklinde kullanımlar bulunmakta fakat bunların okunduğu duyulmamaktadır. Fatiha suresinden “Elham”, İhlâs suresinden “Gulfü” diye bahsedildiği sahneler yer almaktadır ki bunlar geleneksel halk içindeki kullanımlarıdır. İslam dininin kutsal kitabı olan Kur’an-ı Kerim’e ölüm ve doğum hadiseleri dışında günlük yaşamda yer verilmemesi ve okunduğunun gösterilmemesi, dinin aslî kaynağı olarak Kur’an-ı Kerim’den ve içindeki emir ve yasaklardan uzak bir dinî hayatın yansıtıldığı şeklinde yorumlanabilir.

Dizide geçen surelerden olan “Felak-Nas” sureleri için kullanılan “Muhafazateyn” kelimesi kitabî dine göre hatalı bir kullanımdır (60/6"). Doğrusu “Muavezeteyn”dir.¹⁵ Bu hatalı kullanımın imam rolündeki karakterin ağzından çıkması dizi adına çok büyük bir eksiklikler. Dolayısıyla dinî öğeler barındıran söz konusu dizilerde, yer verilen dinî kelime ve kavramların kullanımına dikkat edilmediği görülmektedir.

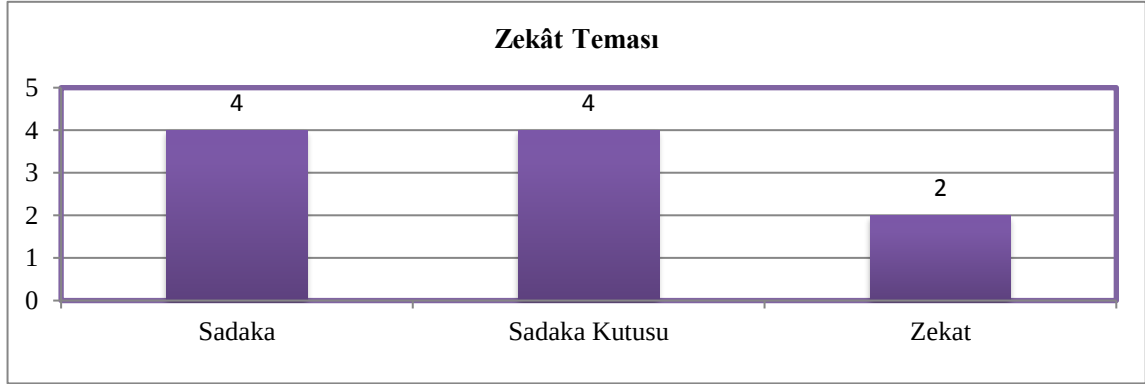
Grafik-13

Grafik-13'te görüldüğü gibi, dizide “Hac Teması” ile bağlantılı 5 kelime yer almaktadır. Bunlar; “Kâbe ve Medine Resmi”, “Duvar Tablosu”, “Hac”, “Kutsal Topraklar” ve “Hacı” kelimeleridir.

“Hac” kelimesinden terim anlamı bağlamında bahsedilmemektedir. Dizide daha çok evlerin duvarlarını kaplayan Kâbe ve Medine resmi işlenmiş halılar ve duvar tabloları yer almaktadır. Kâbe ve Medine resmi işlenmiş halılar toplam 14 defa görülürken; üzerinde Besmele, Kelime-i Tevhit ve çeşitli duaların yazılı olduğu duvar tablolarına 14 sahnede yer verilmiştir.

Hac mekânı olarak “Kutsal Topraklar” ibaresi dizide 1 defa geçmekte, Cemil alnına silah dayanmışken son istek olarak Hacca gitmek istediğini söylemekte, Kutsal Toprakları görmeden ölmek istemediğini dile getirmektedir (53/1'41"). Bir defa da Hacca gitmiş bir teyzeden bahsederken “Hacı” ibaresi kullanılmaktadır.

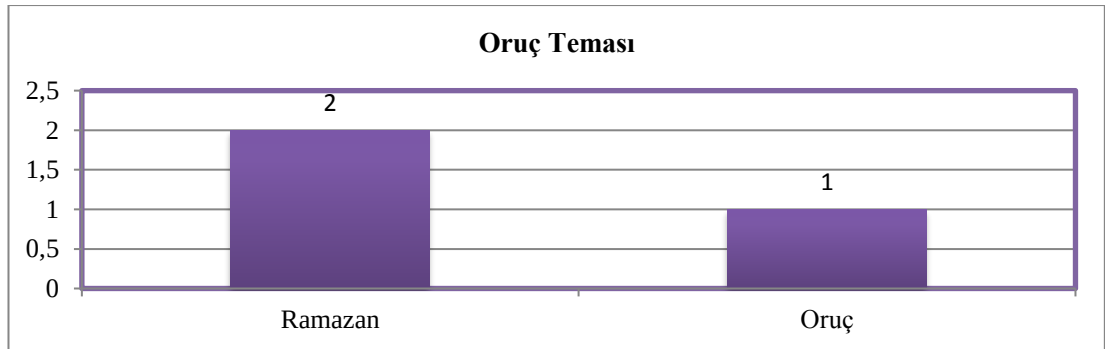
¹⁵ Bkz. İlmihal.

Grafik-14

“Zekât Teması” ile alakalı olarak dizide 3 kelime yer almaktadır. Bunlar; “Sadaka”, “Sadaka Kutusu” ve “Zekât” kelimeleridir (Grafik-14).

Dizi boyunca ihtiyacı olanlara yardımcı olmayı teşvik edici davranışlar çeşitli şekillerde ele alınmakta ve özendirilmektedir. Fakat terim anlamıyla “zekât” ve “sadaka” hakkında bir bilgiye rastlanmamaktadır. “Sadaka kutusu” sadece müezzin Cemil’in buldukları definden aldığı bir altını sadaka olarak camide bulunan sadaka kutusuna atmasının işlendiği sahnede görülmektedir.

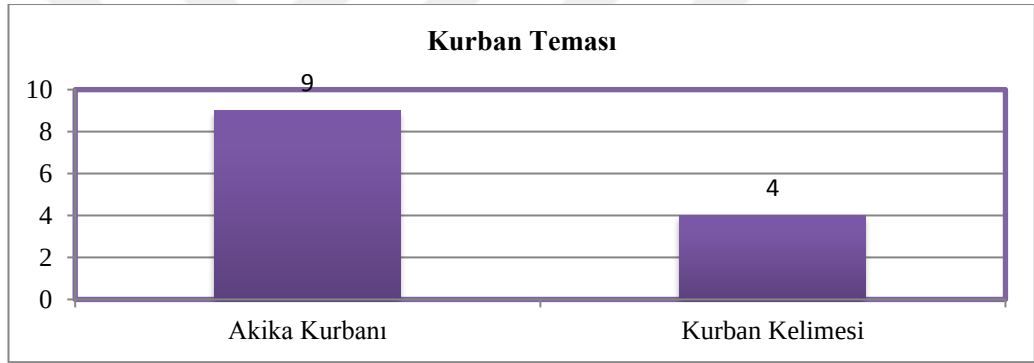
Grafik-15

“Oruç Teması” ile bağlantılı olarak “Ramazan” ve “Oruç” olmak üzere iki kelime yer almaktadır (Grafik-15).

İki sezon boyunca devam eden dizide bir defa bile ramazan ayındaki dinî atmosferden bahsedilmemiştir. Ramazan ayının girmesi, oruç tutulması, sahur ve

iftar vakitleri gibi ramazan ayına özgü öğelerin dizide işlendiği görülmemektedir. Bu durum, geleneksel dinî yaşantının söz konusu olduğu böyle bir dizi için çok büyük bir eksiklik teşkil etmektedir.

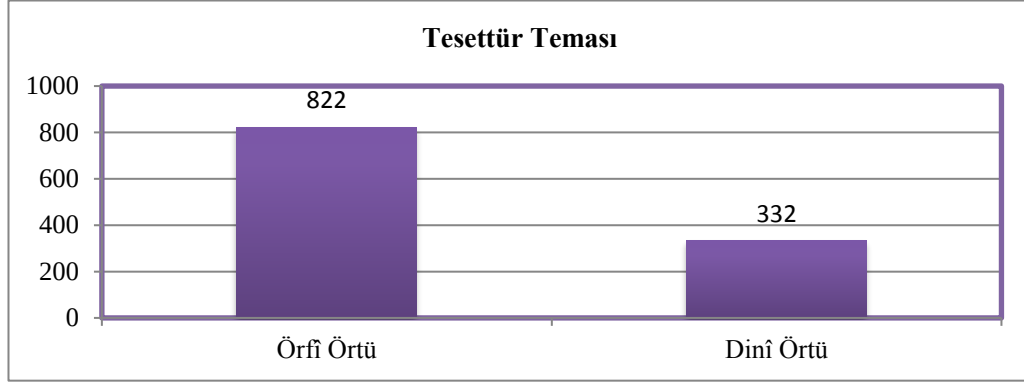
Dizide “Ramazan” ve “Oruç” kelimelerine yalnızca, Bahri’nin imama gelerek ramazan ayında oruç tutmak ve Kurban Bayramı’nda kurbanlık olarak kesilecek hayvanlar hakkında soru sorduğu sahnelerde yer verilmektedir. Bu sahnelerdeki sorular da tıpkı gündelik yaşamda TV ekranlarında karşılaştığımız soruların benzerlerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla bu sahneler insanın günlük yaşamına dokunmayan, ihtiyacını karşılamayan sadece mizaha konu edilmesi sebebiyle eğlendirme işlevi gören bir din anlayışını yansıtmaktadır.

Grafik-16

Grafik-16’da görüldüğü üzere “Kurban Teması” ile bağlantılı olarak “Akika Kurbanı” ve “Kurban Kelimesi” olmak üzere 2 ifade yer almaktadır.

Dizide kurban ibadetinin yerine getirildiği bir Kurban Bayramı sahnesi bulunmamaktadır. “Kurban” kelimesine 4 defa yer verilirken, kurban kavramından Hicabi-Naciye çiftinin doğan oğulları adına Akika kurbanı kestirmek için kurbanlık koç aradıkları sahnelerde bahsedilmektedir. Hicabi yolda bulduğu bir keçiyi Akika kurbanı olarak eve getirmekte, hanımı Naciye oğlan çocuğunun adına iki kurban kesileceğini söyleyerek ona itiraz etmektedir (43/19"). Bunun dışında kurban ibadeti ile ilgili herhangi bir sahneye yer verilmemiştir.

Grafik 17

Dizide “Tesettür Teması” ile alakalı pek çok öge işlenmiştir fakat Grafik-17’de görüldüğü gibi bunlardan yalnızca iki ifade grafik üzerinde frekans değeri ile birlikte gösterilmiştir. Bunlar; “Örfî Örtü” ve “Dinî Örtü”dür.¹⁶

“Yeşil Deniz” dizisi, geleneksel İslami yaşantının hâkim olduğu, şehirden uzak kırsal bir bölgedeki gündelik yaşamı yansıttığı için, tesettür konusunda içerisinde pek çok öge barındırmaktadır. “Örfî Örtü” ifadesi ile başörtüsünün yalnızca orta yaşın üzerindeki kadınların başında görülmesi ve arkadan bağlanıp boynun açık bırakıldığı örtme tarzı (tülbent, yemeni) kastedilmektedir. Buna göre dizide, orta yaş üzeri kadınlar -genellikle anneler- başörtülüdür. Genç kızlar dışarı çıkarken, evde ev işi yaparken, tarlada çalışırken aynı şekilde yemeni takmaktadırlar. Okul çağındaki genç kızlar ise başörtüyü ya hiç takmamaktadır. Günlük hayatlarında başörtülü olan kadınların düğün, nişan, eğlence gibi programlarda başlarını açtıkları görülmektedir. Bu tip programlarda dahi başını açmayan tek bir karakter vardır, o da Hafize teyze gibi yaşlı kadınlardır.

“Dinî Örtü” ifadesi ile dinî kaynaklarda geçtiği üzere¹⁷ kitabî dine uygun olarak boynun ve başın birlikte kapatıldığı ve tesettür kurallarına uygun olarak uzun ve bol kıyafetlerin kullanıldığı giyim tarzı kastedilmektedir. Bu şekilde kapanan kadınların genelde kasabada yaşayan yaşlı teyzeler oldukları görülmektedir.

¹⁶ Diğer öğelere grafikte yer verilmemiş, açıklama kısmında değinilmiştir.

¹⁷ Bkz. İlmihal.

Dizide belediye başkanının eşini temsil eden Gülenay ve kızları Zümrüt'ün ise yalnızca evde temizlik ya da yemek yaptıkları anlarda başörtüsünü taç gibi başlarına sarıp onu saçlarını toplamakta kullandıkları görülmektedir. Bunun dışındaki zamanlarda örtü kullanmamaktadırlar. Zümrüt, kasaba ilkokulunda matematik öğretmenliği yapmakta ve her zaman kasabadaki diğer kızlardan farklı bir tarzda giyinmekte, başörtüsü taktığı -evdeki halleri hariç- görülmemektedir.

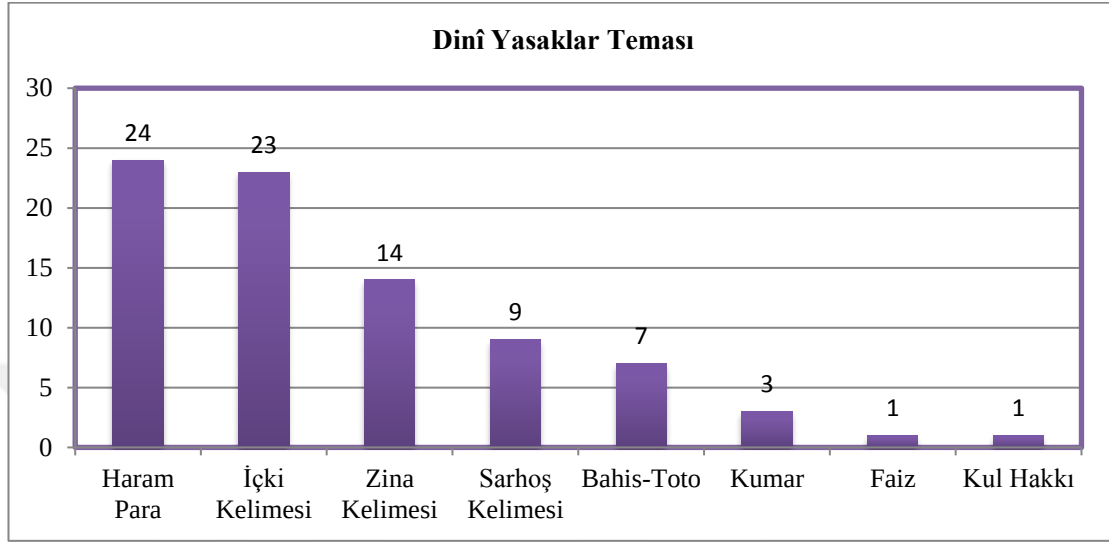
Dizide dikkat çeken bir ayrıntı ise, başta Öğretmen Zümrüt olmak üzere okulda bulunan bütün öğretmen ve öğrencilerin, ayrıca ilçedeki hastanede yer alan bütün doktor, hemşire ve hastabakıcıların örtüsüz olmalarıdır. Diziye son bölümlerde dâhil olan, daha önce kasabada hemşirelik yapmış olan Nurdan Hemşire'nin o an çalışıyor durumda olmamasına rağmen başörtüsüz olarak gösterildiği görülmektedir. Bu durum, başörtüsü kullanımının eğitim seviyesine göre farklılık arz ettiğini göstermektedir. Buna göre başörtü, eğitim almamış, kasabalı genç kızlar ve kadınlara has bir kullanımdır. Eğitim almış, meslek sahibi olmuş doktor, hemşire, öğretmen gibi kişiler ise bu tarzdan uzak olarak giyinmeyi tercih etmektedirler.

Dizide tesettür ile ilgili dikkat çekici bir kullanım daha mevcuttur. Bahri karakteri kendisini gizleme gereği duyduğu bazı sahnelerde şalvar giyip beyaz başörtü takarak kadın gibi görünmekte ve bu şekilde kendisini gizlemektedir. Bu sahne mizaha konu edilmiş olsa da başörtüsünün ruhuna zarar verici bir kullanım olduğu söylenilebilir.

Grafik-18

“Din Ana Teması” başlığı altında 4 tema yer almaktadır: “Dinî Yasaklar”, “Dinî Gün”, “Dinî Şahsiyet”, “Dinî Kimlik” (Grafik-18).

Grafik-19

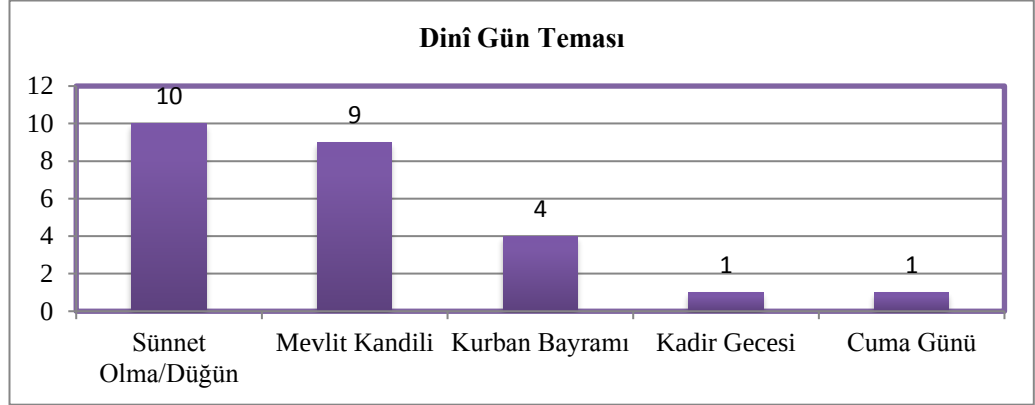
“Dinî Yasaklar Teması” başlığı altında 8 kelime yer almaktadır: “Haram Para”, “İçki”, “Zina”, “Sarhoş”, “Bahis/Toto”, “Kumar”, Faiz” ve “Kul Hakkı” (Grafik-19).

Dizide en fazla bahsi geçen kelime “haram para”dır. Sağdıçların en büyük emelleri define bulup içinde bulundukları gariban halden kurtulmaktır. Bu amaçla bütün enerjilerini gömü bulmaya harcarlar ve bulurlar. Bunun neticesinde de sahibi olmayan bir parayı ele geçirdikleri için bu paranın helal mi haram mı olduğunu tartışır. Müezzin Cemil bu paranın haram olduğunu söyleyerek arkadaşlarını vazgeçirmeye çalışır. En sonunda buldukları define sebebiyle başlarına bela geldiğinde bunun sebebinin haram para olduğunu söyleyerek ellerindeki tüm paraları yakmaya girişir. Haram para dizide bu bağlamda oldukça yoğun şekilde ele alınmakta ve içlerindeki “haram mı-helal mi” şüphesi hiç kaybolmamaktadır. Bu bağlamda müezzin Cemil’in dinî konularda hassasiyet gösterdiği fakat çoğu zaman sözünü dinletemediği görülmektedir. Bu da zayıf karakterli bir müezzin imajına hizmet etmektedir.

Dizide herhangi bir içki içme ve sarhoş olma sahnesi bulunmamaktadır. “İçki” kelimesi 23, “sarhoş” kelimesi 9 defa geçmektedir. Müezzîn Cemil’in tiner ile temizlik yaparken tinerin kokusundan etkilenip sarhoş gibi davranması sebebiyle müezzînin içki içtiği şeklinde dedikodular çıkmakta ve bunu soruşturmak için kasabaya müfettişler gelmektedir. Bu bağlamda yoğun bir sorgulama yapılmakta ve müezzînin masum olduğuna kanaat getirilmektedir.

Dizide “zina” sahnesi bulunmamaktadır. Kelime olarak 14 defa geçen zina, sağdıçlardan Süleyman’ın bir kandırmaca sonucu kendisinin zina yaptığını zannetmesi bağlamında ele alınmıştır. Bu konuda en önemli husus, zina yaptığını zanneden Süleyman karakterinin sonrasında yaşadığı yoğun pişmanlıktır. Sahnenin sonunda dereye girip gusûl abdesti almakta, ardından camiye giderek namaz kılıp pişmanlık içinde affedilmek için dua etmektedir. Yapılan hataların ardından pişman olup tövbe etmenin güzelliği ve zinanın ne kadar insanları zor durumda bırakan bir günah olduğu oldukça açık şekilde yansıtılmıştır.

Bahis/Toto kelimesi 7 defa geçmekte ve iki kişi ile bağlantılı olarak ele alınmaktadır. Müezzîn Cemil’in hakkında toto oynadığına dair dedikodu çıkmakta, Cemil buna çok sert bir şekilde “Müezzîn toto oynar mı” diyerek tepki göstermektedir. Ayrıca bahis oynamanın haram olduğunu da ifade etmektedir. Bahis ile anılan bir diğer kişi de Sezai karakteridir. Müezzîn Cemil’in kız kardeşi ile evlenmek istediği için dinine bağlı bir genç gibi görünen Sezai, aslında bahis oynayan ve dinî bir yaşantısı olmayan, dini kamuflaj olarak kullanan bir gençtir. Bu bağlamda bahis oynamanın haram olduğu ve böyle bir gence kız kardeşini vermeyeceği Müezzîn Cemil tarafından tekrar dile getirilmektedir. Dolayısıyla dizide dinen yasaklanmış herhangi bir davranışın normalleştirildiği görülmemektedir.

Grafik-20

Grafik-20’te görüldüğü gibi, dizide adı geçen dinî günler 5 tanedir: “Sünnet Düğünü”, “Mevlit Kandili”, “Kurban Bayramı”, “Kadir Gecesi” ve “Cuma Günü”.

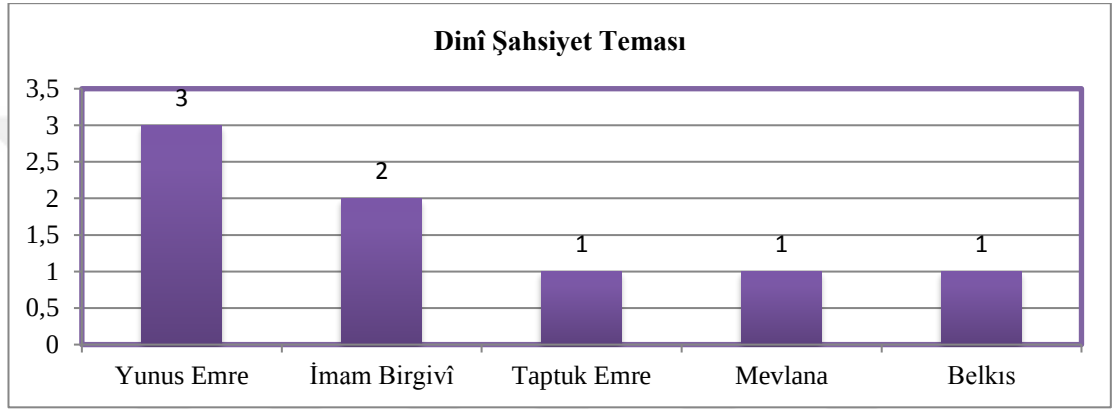
Sünnet düğünü ile ilgili olarak yapılmış herhangi bir organizasyon söz konusu değildir. Bir sahnede sağdıçların Radyocu Yılmaz’ın çırağı Semih’i yaptırmak istedikleri bir iş için köşeye sıkıştırıp onu sünnet etmekle korkutmak suretiyle sünnet olma ve sünnet düğününden söz edildiği görülmektedir.

Geleneksel İslami toplumlarda dinî gün ve gecelerin önemi büyüktür. Buna rağmen, diziden bu bağlamda çok fazla veri elde edilememiştir. 2 sezon boyunca devam eden dizide ramazan ayına dair tek bir sahne yer almadığı gibi aynı şekilde Kurban Bayramı ve kurban ibadetinden de söz edilmemektedir. Dizi boyunca yalnızca Mevlit Kandili’nden bahsedilmiştir. Kandil olduğu için kadınlar gündüz komşularına çörekler yapıp göndermiş, akşam olduğunda bütün kasaba halkı camide toplanmış, hocanın sohbetini dinleyip ibadet etmişlerdir. Bu sahnelerde kadınların ve genç kızların beyaz başörtüleri başlarına atıp saçları ve bacakları açık vaziyette kitabî dine göre¹⁸ tesettürü sağlamadan namaz kıldıkları görülmektedir. Kandil gününde bütün kasaba halkının camide toplanmış olması ve diğer vakitlerde ibadet etmeyen, camiye gelmeyen kişilerin o gün camide namaza katılmalarının, dini yalnızca kandil günlerinde hatırlanıp yaşanan bir olgu gibi yansıttığı söylenebilir. Nitekim müezzin Cemil arkadaşlarını Mevlit Kandili olduğu konusunda uyarmış, akşam camide onları

¹⁸ Bkz. İlmihal.

bekleyeceğini söylemiş ve arkadaşları da “Bugün kandil, geleceğiz tabi” diyerek camiye gelmişlerdir.

Dizide, dinî kaynaklarda müminlerin bayramı olarak ifade edilen cuma gününden ve insanları bir arada tutan önemli bağlardan olduğu için toplu şekilde kılınan cuma namazından bahsedilen tek bir sahnenin bulunmaması da oldukça dikkat çekicidir.

Grafik-21

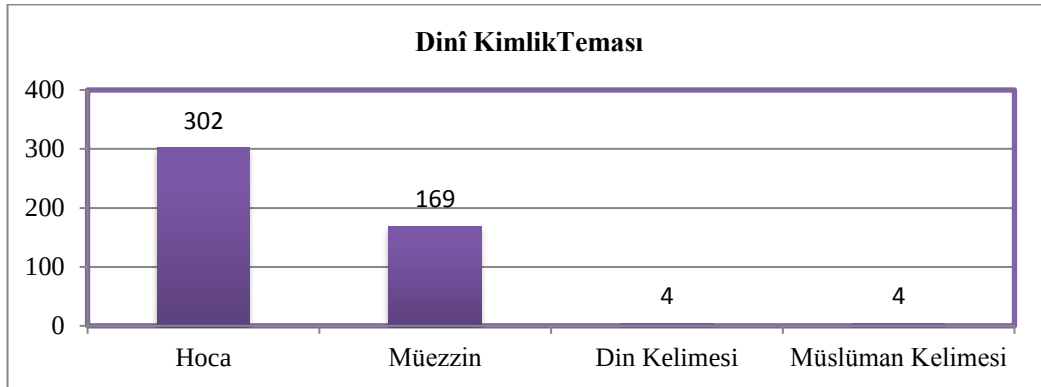
“Dinî Şahsiyet Teması” başlığı altında 5 isimden bahsedilmektedir. Bu kişiler; “Yunus Emre”, “İmam Birgivi”, “Taptuk Emre”, “Mevlana” ve “Belkıs”tır (Grafik-21).

Dizide Süleyman karakterinin annesi Hafize Teyze, hikâye anlatıcısı rolündedir. Kızları etrafına toplayıp onlara çeşitli hikâyeler anlatmakta, onları eğlendirmektedir. Bu ismi geçen dinî şahsiyetlerden bazılarını Hafize Teyze’nin anlattığı kıssalarda değinilmektedir. Bazıları ise diğer karakterler tarafından anılmaktadırlar.

Dizide bahsi geçen şahsiyetlerden olan İmam Birgivi, dizinin çekildiği İzmir’in Ödemiş İlçesine bağlı Birgi kasabasında mezarı bulunan bir evliyadır. Bölgede bilinen ve tanınan önemli bir kişi olmasından ötürü dizide 2 defa ismi anılmıştır. Müezzîn Cemil bir sabah İmam Birgivi Hazretleri’nin kabrini ziyaret edip geldiğini söylemiştir. Bir diğer sahnede de Emine, Sibel’e nişan öncesinde İmam Birgivi’nin kabrini ziyaret etme adetlerinin olduğundan bahsetmiştir. Bu sahnede,

evliyaların kabrini ziyaret ederken aslında onlardan değil Allah'tan niyaz edilip dua edildiği, o kişilerin sadece duaya vesile kılındığı anlatılarak çaput bağlamak ya da dilek havuzuna para atmak gibi adetlerden farklı bir mahiyeti olduğu üzerinde durulmaktadır (48/55"). Bu ayrıntı önemlidir. Zira dizinin genel yapısında dinî öğeler çoğunlukla geleneksel halk dindarlığı bağlamında ele alınmıştır. Fakat bu konuda aslında kitabî olan dinî bilgiye dikkat çekildiği ve bunun öneminin vurgulandığı görülmektedir.

Dizide evliya olarak adlandırılmayacak olan fakat “ağacın altındaki dayı” ismi verilen yaşlı bir karakter daha vardır ki kerametvârî bazı eylemleri ile dikkat çekmektedir. Bu kişinin ismi bilinmemesine rağmen bazı karakterlerin yardıma ihtiyaç duyduğu anlarda ortaya çıkarak onlarla konuşmaktadır. Bir defasında Hafize Teyze karakteri ameliyat olur ve gözleri açılır. Fakat bir süre sonra görme sinirleri sorunlu olduğu için tekrar kapanır. Hafize Teyze ağlayıp üzüldükten bu kişi tam o anda birden yanına gelmiş, ona gözlerinin durumuna sabretmesi karşılığında gözlerin görmediği, kulakların işitmediği nimetler verileceğini müjdelemiş ve bunun neticesinde Hafize Teyze sabrı seçtiğini ifade etmiştir (58/1'29"). Ayrıca bu kişinin bulunduğu ağacın altına gidilebilmesi ve orada onun görülebilmesi için bazı ritüeller yapılması gerekmektedir. Bir sahnede henüz dolaptan yeni çıkardığı ve hiç ısıtmadığı çorbanın durduğu yerde kaynar hale geldiği gözlenmektedir. Bu gibi mucizevî eylemlere yer verilmesi, geleneksel İslami yaşantıda kabul edilen inançların görülüp benimsendiğini göstermektedir.

Grafik-22

Grafik-22’da görüldüğü üzere, “Dinî Kimlik Teması” altında “Hoca”, “Müezzin”, “Din Kelimesi” ve “Müslüman” olmak üzere 4 kelime yer almaktadır.¹⁹

Dizide Mehmet Ali Hoca ismiyle anılan karakter, kasabadaki caminin imamlığını yapmaktadır. Yaşlı ve sakallıdır. Dizi boyunca eş ve çocuklarından bahsedilmediği gibi onlarla birlikte bir aile yaşantısı da işlenmemiştir. Yanında kalan yeğeni Atiye ile birlikte yaşamaktadır. Hocanın karakteri yumuşaktır. Kasabada özellikle gençlere karşı merhametli davranmakta, onları dinleyip nasihat etmekte, sıkıntılarına karşı onlara yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda bakıldığında, sinema tarihimiz içinde “Tiyatrocular Dönemi”yle başlayan süreçte²⁰ yaygın olarak işlenen *kötü adam* rolündeki hoca karakterinin dizide söz konusu olmadığı, yumuşak huylu ve sevgi dolu hoca imajının işlendiği söylenebilir. Genel manada bakıldığında ise hoca, kasaba halkından kopuk bir ilişki içindedir. Yalnızca camiye gidildiğinde görülen bir hoca karakteri işlenmiştir. Dolayısıyla hocanın kasaba halkıyla bir arada gündelik yaşam içinde birlikte olduğu sahneler azınlıktadır. Meydan kahvesinde Çaycı Fikri’nin mekânında halkı toplayıp sohbet muhabbet edip onlarla iletişim kurduğu tek bir sahne bulunmaktadır.

Hocanın mesleki yeterlilik açısından zayıf olduğu görülmektedir. Namaz kıldırıldığı sahnelerde selam verirken “Esselamu aleykum” demesi gereken yerde “Esselamun aleykum” diyerek hata yapmakta ve bunu defalarca tekrar etmektedir. Sabahattin karakterine dua kitabı verip Felak ve Nas surelerini okumasını tavsiye ederken “Muavezeteyn” demesi gerekirken “Muhafazateyn” sureleri diyerek yine kitabî dine göre²¹ hatalı bir ifade kullanmaktadır. Dolayısıyla dizide dinî bilgilerin yansıtılmasında gerekli özenin gösterilmediği görülmektedir.

Dizide dinî bir kimlik olarak “müezzin”, Cemil karakteri üzerinden işlenmektedir. Müezzin Cemil, sağdıçlardan okumuş meslek sahibi olan tek kişidir. Kur’an Kursu’nda okuyup yetiştigi, çeşitli diyaloglarından anlaşılmaktadır. Cemil’in annesi vefat etmiştir. Cemil, yaşlı babası ve 3 kız kardeşi ile birlikte yaşamaktadır.

¹⁹Dizinin ana karakterlerinden oldukları için “Hoca” ve “Müezzin”in ekranda görülme sıklığı sayılara yansıtılmamıştır. Grafikte yer alan sayı bu “kelime”lerin dizi içinde kullanılma miktarıdır.

²⁰ “Türk Dizilerinde Dinî Semboller” bölümünde bu konu derinlemesine işlenmiştir. Ayrıca Bkz. (Yenen, 2011).

²¹ Bkz. İlmihal.

Babası askerlik anılarından kaynaklı psikolojik problemler yaşamakta ve bazı zamanlar kendisini asker zannedip silaha sarıldığı görülmektedir. Cemil'in üç kız kardeşi ile ilişkisi pasiftir. Kardeşler kazandıkları piyangodan çıkan parayı Cemil'in alıp yakacağından korktukları için saklamaya çalışır ve bu süreçte sürekli yalan söylerler.

Cemil'in zayıf karakterli ve pasif bir kişilikle sunulduğu görülmektedir. Araba kullanmayı bilmeyen Cemil, direksiyon başına geçmesi gereken bir sahnede arabayı hareket ettiremeyince “yakalayacaklar” diyerek ağlamaya başlar. Kadınlarla ilişkisinde oldukça çekingen, kendisini onlara ifade edemeyecek kadar korkak ve utangaçtır. Diğer arkadaşlarının yaptıklarına karşı çıksa da yalnız kaldığı için onlarla birlikte hareket etmek zorunda kalmakta, onlar gibi yalan söyleyip insanları kandırmaktadır. Kendi başına karar verememekte, arkadaşları olmadan hareket edememektedir. Genellikle sözü dinlenmeyen, dikkate alınmayan, çoğunlukla alaya maruz kalan bir müezzin karakterini yansıtmaktadır. Yaptıklarından dolayı sürekli pişmanlık duymakta ve müezzinlikten atılıp mesleğinden uzaklaştırılma korkusu yaşamaktadır. Allah'ın daha çok cezalandırıcı yönüne dikkat çekici ifadeler kullanmakta, sürekli “cehennem ateşinde cayır cayır yanacaksın Cemil...” diyerek kendisini kınamaktadır.

Mesleki yeterlilik bakımından değerlendirildiğinde oldukça zayıf olduğu söylenebilir. Bir cenaze merasiminde Yasin suresini okurken kelimeleri birbirine karıştırıp ayeti eksik okuduğu görülmektedir (62/2'00"). Camide namaz sonrası tespih çekme sahnesinde duaları kitabî dine göre²² hatalı ve eksik bir şekilde telaffuz ettiği duyulmaktadır. Cenaze yıkama sahnesinde cenazenin nasıl yıkanacağını bilmediği için hatalı uygulamalarda bulunmaktadır. Arkadaşları arasında maaşlı bir meslek sahibi olan tek kişi olduğundan dolayı özel günlerde tüm hediyeleri Cemil almak zorunda kalmakta ve bunu sürekli dile getirdiğinden dolayı da arkadaşları tarafından sürekli “cimri” olarak addedilmektedir. Müezzin olarak camide namaz kıldığı birkaç sahne dışında evinde namaz kılıp ibadet ettiği herhangi bir görüntü mevcut değildir. Tek bir sahnede evde Kur'an-ı Kerim okuduğu görülmektedir.

---

²² Bkz. İlmihal.

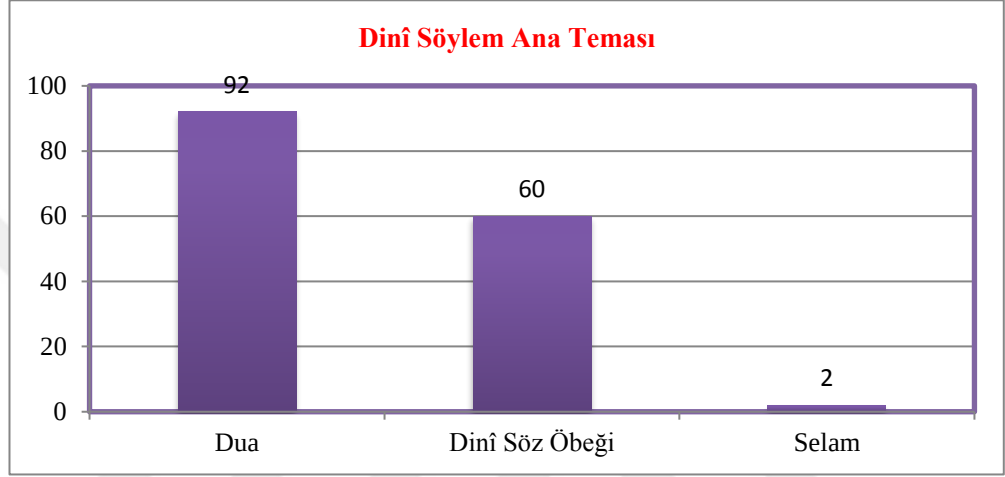
Dizide Müezzîn olmakla ilahî söylemek bağdaştırılmıştır. Dolayısıyla Cemil’in sürekli ilahî söyleyip kaside okuduğu görülmektedir. Kimi sahnelerde “Müezzîn adamsın ne şarkısı ne tiyatrosu” denilerek din adamı kimliği ile ilgili bazı kalıplar dile getirilmektedir. Bu bağlamda kasabanın tarihi kişilikleri olarak sunulan “Efeler” adına yaptırılan heykeller için Cemil “put bunlar put” diyerek karşı çıkmaktadır. Dolayısıyla bu tür sahnelerde dinî bir kimlik olarak müezzîn karakteri, yobaz, sanattan anlamayan, medeniyetten uzak bir imajla yansıtılmıştır. Tüm bunlardan anlaşılan *din görevlisi* karakteri, yalnızca mevlitlerde kaside okuyup ilahî söyleyen, cenazelerde Kur’an-ı Kerim okuyan, insanları anlattığı hikâyelerle ağlatan bir masal anlatıcısı gibi sunulmakta, hikâyeleştirilmiş bir din anlayışı da dolaylı olarak yansıtılmaktadır.

Dizide dinî kimlik sahibi olarak iki Diyanet müfettişinden de bahsedilmektedir. Nevzat Hoca ve Şerif Ali ismindeki bu karakterler, içki içtiği söylenen müezzîn Cemil’in durumunun araştırılması amacıyla kasabaya gönderilmiştir. Nevzat Hoca akli fikri yemekte olan bir karakterdir. Kasabaya gelirken yol üzerinde gördükleri köftecide kilo ile köfte yiyebileceklerini söylemekte ve asıl geliş sebepleri üzerinde gerekli çalışmaları bitirmeden kasabadan ayrılmak konusunda ısrar etmektedir. Ayrıca kasabada davet edildikleri bir nişanda Nevzat Hoca’nın kalkıp kadın erkek karışık oynayanların arasına katılıp göbek atmaya başladığı görülmektedir. Şerif Ali ise Nevzat Hoca’ya göre işini daha fazla ciddiye almaktadır. Vazife başında verilen ikramların kabul edilemeyeceğini söyler. Fakat söz konusu nişanda Sedef’i görüp âşık olur. Ona olan sevgisinden ötürü kasabadan ayrılmak istemez ve kasabadaki ahlâkî durumun bozulduğunu ima ederek bunu düzeltmeden kasabadan ayrılmasının doğru olmadığı bahanesini üretir. Bu şekilde kasabada kaldıkları vakti uzatmaya çalışmaktadır. Aralarında geçen bir diyalog şu şekildedir:

“Yol kenarında kahvaltı veren bir yer varmış. Kilo ile de köfte yapıyorlarmış ne dersin Şerif Ali?” (Nevzat Hoca)

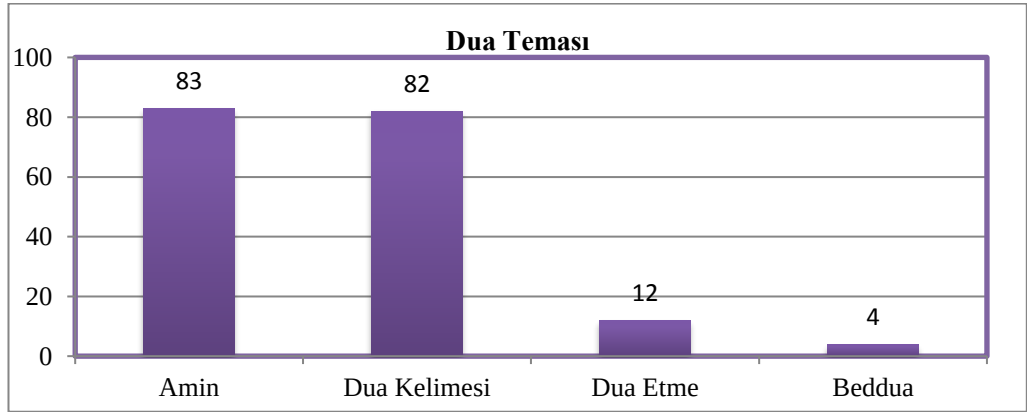
“Olmaz gidemeyiz. Bir toplumda dedikodu, iftira yaygınlaşmışsa bu toplumda maneviyat zayıflamış demektir. Gitmiyoruz hocam. Kasabanın maneviyatını yükseltene kadar gitmiyoruz.” (Şerif Ali)

Bu iki örnek üzerinden, dizide mizah vurgusunun *din* ve *din görevlisi* karakterleri kullanılarak sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu bağlamda dinî kimlik sahibi kişilerin obur ve çapkın olarak yansıtıldığı söylenebilir. Aynı şekilde dizide müezzin Cemil karakteri de mizaha alet edilmekte ve mizah onun üzerinden tanımlanmaktadır.

Grafik-23

“Dinî Söylem Ana Teması”nda 3 tema yer almaktadır. Bunlar; “Dua”, “Dinî Söz Öbeği” ve “Selam” Temasıdır (Grafik-23).

Grafik-24

Grafik-24’te görüldüğü üzere, bu tema altında 4 kelime ele alınmıştır. “Âmin”, “Dua kelimesi”, “Dua Etme” ve “Beddua” olarak sıralanan bu kelimeler

dışında dizide 83 tane içinde “Allah” kelimesi geçen dua cümlesi, 5 tane de beddua cümlesi yer almaktadır.²³

Duadan sonra söylenen “Âmin” ifadesi dizide 83 defa, “dua etme” kelimesi ise 82 defa geçmektedir. Ellerin yukarı doğru kaldırılıp gözlerin de yukarı çevrildiği dua görüntüsü 12 defa yer almaktadır. Bu hareketi de genellikle müezzin Cemil’in yaptığı görülmektedir. Bu sahne, Allah’ın yukarda bulunduğu dair yaygın olan inancın bir yansıması olarak yorumlanabilir. “Beddua” kelimesine 4 sahnede yer verilmektedir.

İçinde Allah lafzı geçen 83 adet dua cümlesi yer almaktadır. Genellikle karakterlerin kendi aralarındaki diyaloglarda geçen bu cümlelere, bazı zamanlarda imam karakterinin yaptığı sohbetler sırasında da yer verilmektedir. Bir yardımcı dokunan kimseye söylenen “Allah razı olsun” ifadesi dizide 206 defa geçmekte, insanların birbirlerinden ayrılırken söyledikleri “Allahısmarladık” ifadesi 17 defa, bir günah işledikleri zaman af dileme cümlesi olarak kullanılan “Allah’ım sen beni affet” ifadesi 33 defa geçmektedir. Bu dua çoğunlukla hatalı davranışlarda bulunan arkadaşlarına katıldığı için pişmanlık duyan ve cehennem ateşinde yanacağına inanan müezzin Cemil tarafından dile getirilmektedir.

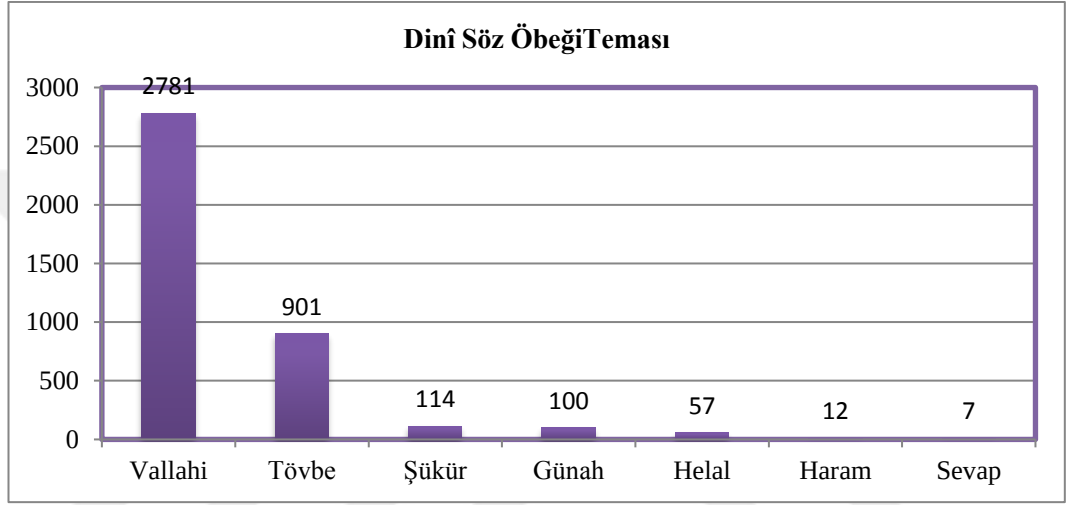
“Allah kabul etsin” duası, genellikle namaz kılma eyleminin gösterildiği sahnelerde camiden çıkan erkeklerin kendi aralarındaki diyaloglarda duyulmaktadır. “Allah korusun/Allah muhafaza” duası en sık karşılaşılan dualardan birisi olarak 46 defa geçmektedir. Bu söylenirken yaygın olarak duaya eşlik eden tahtaya vurma şeklinde bir hareket vardır. Müezzin Cemil de dâhil olmak üzere yaygın şekilde gözlenen ve batıl inançlara dayanan bu hareketin geleneksel yaşantıda yaygınlığından dolayı kullanıldığı söylenilebilir.

Dua cümlelerinin yanı sıra dizide bazı beddua olarak nitelenebilecek cümlelere de yer verildiği görülmektedir. Bu cümlelerden olan “Haram zıkkım olsun” 2 defa, “Allah onlara gün yüzü göstermesin” 1 defa, “Allah kahretsin” 15 defa, “Allah bereketi keser” 1 defa, “Allah belanı versin” 2 defa geçmektedir. Bu

---

²³ Bu cümlelerden en yaygın olanlar açıklanacak, diğerleri tablo olarak “Ekler” bölümüne eklenecektir.

tablodan da anlaşıldığı gibi Allah lafzı genel manada olumlu dua cümlelerinin içinde yer alırken, beddua cümleleri oldukça az kullanılmıştır. Dolayısıyla Allah'ın korkutucu ve cezalandırıcı tarzda işlendiği ve halk arasında da yaygın olan söylemin dizide çok fazla dile getirilmediği söylenebilir.

Grafik-25

Grafik-25'te görüldüğü üzere, “Dini Söz Öbeği Teması” başlığı altında “Vallahi”, “Tövbe”, “Şükür”, “Günah”, “Helal”, “Haram” ve “Sevap” olmak üzere 7 kelime yer almaktadır.

“Dinî Söz Öbeği” olarak sayılabilecek cümleler açısından dizi oldukça zengindir. Yemin etme babında geleneksel dilde çokça kullanılan “vallahi” ve “vallahi billahi” ifadeleri dizide oldukça fazla kullanılmaktadır. Bu iki ifade toplam 2781 defa geçmektedir.

Yapılan hatalardan pişman olmayı ve dönmeyi ifade eden tövbe cümlelerinin toplam frekans değeri 901'dir. Bu bağlamda “tövbe tövbe” ifadesi 273, “tövbeler olsun” ifadesi 605, “tövbe estağfurullah” 23 defa geçmektedir. Bu kullanımlar tamamen günlük yaşam içinde alışkanlık olarak kullanılmaktadır.

Dizide şükür ifade eden pek çok cümle bulunmaktadır. Şükür cümlesi olarak geçen “şükür/çok şükür” ifadesi 54 defa, “elhamdülillah” ifadesi 6 defa, “Allah’a

şükürler olsun” ifadesi ise 54 defa kullanılmıştır. Alınan sevinçli bir haber neticesinde genel manada nimeti verenin Allah olduğu ve buna şükretmek gerektiği vurgulanmaktadır. Bu ifadelerin yaygın şekilde kullanılması da bunu desteklemektedir.

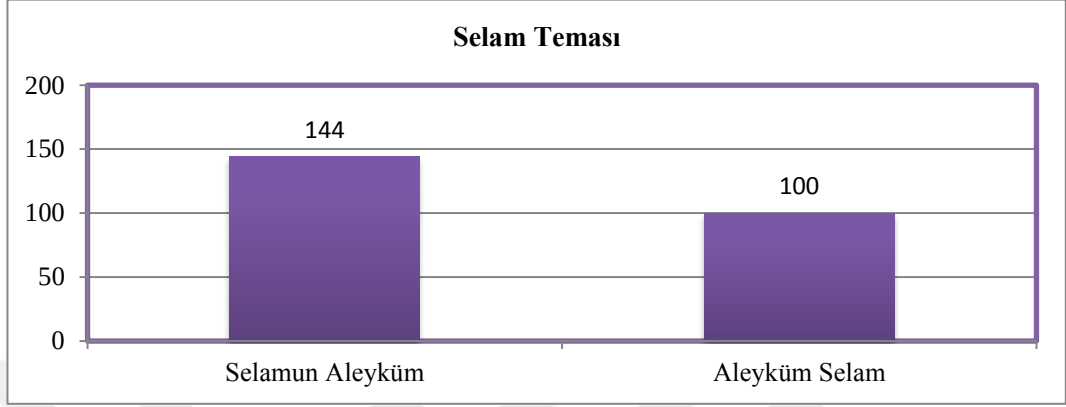
“Günah” kelimesi dizi içinde birkaç farklı tarzda kullanılan yaygın bir kelimedir. Toplam frekans değeri 100’dür. “Günahını almak” ifadesi 7 defa, “suçum günahım yok” ifadesi 6 defa, “günaha ortak olmak” ifadesi 2 defa, “benden günah gitti” ifadesi 1 defa geçmektedir. Buna karşılık “günaha girmek” ifadesi 35 defa geçerken, terim anlamında “günah” kelimesi 49 defa kullanılmıştır. Bu kullanım genellikle müezzin Cemil ya da imam Mehmet Ali Hoca tarafından dinî bir hüküm olarak dile getirilmektedir. Bu bağlamda “insanlara lakap takmak çok büyük günahdır”, “insanlar hakkında bilip bilmeden konuşmak çok büyük günahdır”, “yalan söylemek günahdır”, “Allah’ın affetmeyeceği bir günah varsa o da kul hakkıdır. Kul hakkıyla gitmeyin” gibi cümlelerle günahlar hakkında bilgi verildiği görülmektedir. Bu hükümlerin müezzin tarafından dile getirilmesi, kitabî dinin de gerekli anlarda yansıtıldığını göstermektedir.

Dizide “helal” kelimesi da farklı şekillerde kullanılmıştır. Helal kelimesi terim anlamıyla 16 defa geçerken, “helal lokma” ifadesi 4 defa, “hakkını helal et/helal olsun” ifadesi 24 defa, öksürünce “helal helal” şeklindeki ifade ise 8 defa geçmektedir. Ayrıca “haram” kelimesi 12 defa, “sevap” kelimesi 7 defa kullanılmıştır.

“Dinî Söz Öbeği” başlığı altında yer verilen ve karakterler arasında geçen diyaloglarda yoğun bir şekilde kullanılan bazı ifadeler bulunmaktadır. Bunlardan “inşallah” 187 defa, “maşallah” 139 defa, “estağfurullah” 107 defa, “eyvallah” 29 defa, “evelallah” 21 defa geçmektedir. “Allah aşkına” ifadesinin frekans değeri 172’dir. “Allah’ını seversen” ifadesi dizide günlük kullanımda “Allasen” şeklinde ifade edilerek 29 defa kullanılmıştır.

Dizide en dikkat çekici kullanımlardan birisi de kelimenin başına Allah lafzının getirilmesi ile oluşan söz öbekleridir. “Allah’ın kulu”, “Allah’ın gevşegi”, “Allah’ın sopası”, “Allah’ın işi”, “Allah’ın izni” gibi kullanımlar bunlara örnektir.

“Allah’ım Ya Rabbim” ve “Hay Allah” ifadeleri de en sık kullanılan ifadeler arasında yer almaktadır.

Grafik-26

Dinî Söylem başlığı altında yer alan “Selam Teması”nda 2 ifadeden bahsedilmektedir. Bunlar, karşılıklı selamlaşma ifade eden “Selamun Aleyküm-Aleyküm Selam” ifadeleridir (Grafik-26).

Dizide karakterlerin selamlaşmaları çok yaygındır. Grafikte görüldüğü gibi “Selamun Aleyküm” ifadesi 144, “Aleyküm Selam” ifadesi ise 100 defa geçmektedir. Yolda yürürken, bir odaya ya da esnafın dükkânına girerken karakterlerin selamlaştığı görülmektedir. Erkek karakterler arasında gerçekleşen selamlaşma, kadınlar arasında gözlenmemektedir.

Selamlaşma konusunda dizide kitabî dine göre²⁴ hatalı bir kullanım bulunmaktadır. Namazın sonunda sağa ve sola selam verirken söylenen “Esselamü aleykum ve rahmetullah” ifadesi dizideki namaz sahnelerinde imam tarafından defalarca “Esselamün aleykum ve rahmetullah” şeklinde söylenmiştir. Buna rağmen imam karakteri tarafından bu şekilde defalarca telaffuz edilmesi, dizilerde kullanılan dinî bilgilere yeterince özen gösterilmediğinin bir diğer göstergesidir.

“Yeşil Deniz” dizisinin 75 bölümden oluşan tüm sahnelerinin izlenmesi neticesinde oluşturulan bu bölümde, dizide yer alan tüm dinî olarak addedilebilecek semboller temalar halinde ele alınarak yorumlanmıştır. Elde edilen verilere göre

²⁴ Bkz. İlmihal.

dizide özellikle görsel açıdan pek çok dinî sembole yer verildiği saptanmıştır. Özellikle ana karakterlerin “imam” ve “müezzin” olması, daha yoğun bir dinî öğeyle karşılaşılmasının başlıca sebeplerindendir. Aşağıdaki bölüm “Karagül” dizisinde yer verilen dinî sembollerin incelenmesi ve grafikler halinde görselleştirilip yorumlanmasına ayrılmıştır.

3.2.Karagül Dizisi (FOX TV)

Karagül dizisi, İstanbul’da başlayıp Şanlıurfa’nın tarihî dokusuyla ünlü ilçesi olan Halfeti’ye kadar uzanan bir ailenin dramatik öyküsünü konu almaktadır. Kendal ile Murat karakterleri iki kardeştir. Murat üniversite okumuş, yurt dışına çıkıp eğitimlerini tamamlamış ve İstanbul’a gittiğinde orada Ebru ile evlenmiştir. Kendal ise Halfeti’de kalıp babası Mehdi’den kalan fıstık fabrikalarının başına geçerek tüm ailenin yükünü üstlenmiştir. Murat’ın Ebru’dan olma ilk çocuğunun büyükbaba Mehdi tarafından alınıp Murat’ın Halfeti’deki ilk eşi olan Narin’e verilmesi ile hikâye bambaşka bir sürece girer. Murat’ın ölüm haberi ile Halfeti’ye gelen Ebru ve iki kızıyla küçük oğlu, İstanbul’daki yaşamlarından çok farklı bir ortama adapte olmaya çalışırken bir yandan da iki aile arasında mevcut olan kültürel ve fikrî farklılıklarla baş etmek zorunda kalırlar. Dizide hiçbir şey görüldüğü gibi değildir. Sürekli ortaya çıkan yeni hikâyelerle olay örgüsü çok farklı mecralara kayar. En sonunda Ebru, kendisinden küçücük bebekken koparılan oğlunun izini bulur ve onunla buluşur.

Dizinin temel çekim mekânı Halfeti olmakla birlikte, Halfeti çevresindeki Gaziantep, Adana, Şanlıurfa gibi şehirlerde de çekimler yapılmıştır. Dizinin bir kısmı ise İstanbul’da geçmektedir.

Diziye ismini veren karagüller, o bölgeye has olarak yetiştirilen bir gül türüdür ve çok kıymetlidir. Dizide bu bağlamda Ebru’nun Halfeti’ye geldikten sonra bir müddet gül yetiştiriciliği ile ilgilendiği de gösterilmektedir. Dizi, ilk bölümü 29 Mart 2013 tarihinde yayınlandıktan sonra toplam 4 sezon devam etmiş, 10 Haziran 2016 tarihinde de final bölümü ile ekranlara veda etmiştir. 125 bölümlük dizinin her bölümü yayında olduğu dönemde yoğun bir ilgiyle karşılanmış ve izleyiciden destek

görmüştür.²⁵ İzlenme oranlarına bakıldığında, “Karagül” dizisi, yayınlandığı ilk bölümde²⁶ 3,71 (TR)²⁷ ve 9,09 (TS)²⁸ oranı ile 10. sıradan reyting listesine dâhil olmuştur. Yayınlanan her bir bölümle izlenilirliği artan dizi 8. bölümde 6,85 (TR) ve 18,79 (TS) oranı ile reyting sıralamasında ilk sıraya yerleşmiştir. Sonraki sezonlarda da sürekli reyting listelerinde birinci sırada yer alan dizi, yayınlanan final bölümüyle²⁹ 5,91 (TR) ve 15,95 (TS) oranıyla yayın hayatını sonlandırmıştır.³⁰ Karagül dizisi gerek başrol oyuncusu gerekse yardımcı ve konuk oyuncu açısından oldukça zengin bir oyuncu kadrosuna sahiptir. Özellikle Halfeti’de çekilen bölümlerde yerel halktan da oyunculara yer verildiği görülmektedir. Başrolde yer alan oyuncuların dizi başından sonuna kadar istikrarlı bir şekilde dizide yer aldıkları gözlenmektedir.

3.2.1. Dizide Bulunan Dinî Semboller

Bu bölümde, FOX TV ekranlarında yayınlanan “Karagül” dizisinde geçmekte olan görüntü, ses ve kelimelerden oluşan, dinî olarak nitelenebilecek her türlü öge belirlenerek içerik analizi ile incelenmiş ve yorumlanmıştır. İçerik analizi yapılmadan önce sembollerin tespit edilmesi için dizinin bütün bölümleri dijital ortamda izlenerek semboller tespit edilmiştir. 4 sezon devam eden dizi, toplam 125 bölümden oluşmaktadır. Çalışma sırasında 125 bölümün tamamı izlenmiş ve konu ile bağlantılı toplam 235 kelime elde edilmiştir. Bu kelimelerin birbiriyle ortak ve farklı noktaları gözden geçirilerek bir sınıflandırma yapılmış ve toplam 20 tema elde edilmiştir. Bu temaların da 4 ana tema ile ilişkili olduğu görülmektedir. Tablo-III’te söz konusu tüm kelime, tema ve ana temalar bir arada gösterilmiştir.

---

²⁵ Dizide başrolü Ece USLU (Ebru), Mesut AKUSTA (Kendal), Şerif SEZER (Kadriye), Özcan DENİZ (Murat), Yavuz BİNGÖL (Fırat) ve Özlem CONKER (Narin) gibi ünlü oyuncular paylaşmaktadır.

²⁶ 29 Mart 2013.

²⁷ TR: total rating.

²⁸ TS: total share.

²⁹ 125. Bölüm: 10 Haziran 2016.

³⁰ “Karagül Dizisinin Reytingleri”, (Çevrimiçi) <https://fav10.net/forum/threads/karag%C3%BCI-dizisinin-reytingleri.185806/>, 10.01.2021.

Tablo III: Karagöl Dizisinde Bulunan Dinî Semboller Tablosu

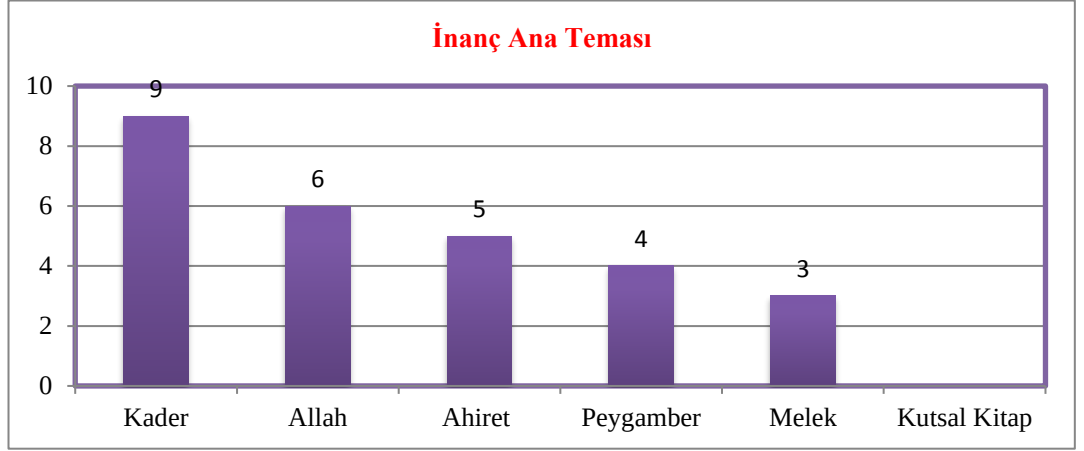
VERİLER → KELİMELER → TEMALAR → ANA TEMALAR → ÜST TEMA				
125 BÖLÜM	235	20	4	1

“Karagöl” dizisinde dinî motif olarak toplam 235 kelime bulunduğu tespit edilmiştir. Bu kelimeler 20 temaya ayrılarak incelenmiştir. Bu temalar; “Allah”, “peygamber”, “kutsal kitap”, “melek”, “ahiret”, “kader”, “namaz”, “oruç”, “zekât”, “hac”, “kurban”, “tesettür”, “Kur’an-ı Kerim”, “dinî yasaklar”, “dinî kimlik”, “dinî gün”, “dinî şahsiyet”, “selam”, “dua” ve “dinî söz öbeği”dir. Tüm bu temalar ise, “inanç”, “ibadet”, “din” ve “dinî söylem” olmak üzere 4 ana tema şeklinde sınıflandırılmıştır. Her bir temaya bağlı olan kelimeler, grafikler halinde gösterilmiş ve yorumlanmıştır. Tablo-IV’te hangi temada kaç kelime yer aldığına dair bilgilendirme yapılmıştır.

Tablo IV: Karagöl Dizisi Dinî Semboller ve Toplam Frekans Sayıları

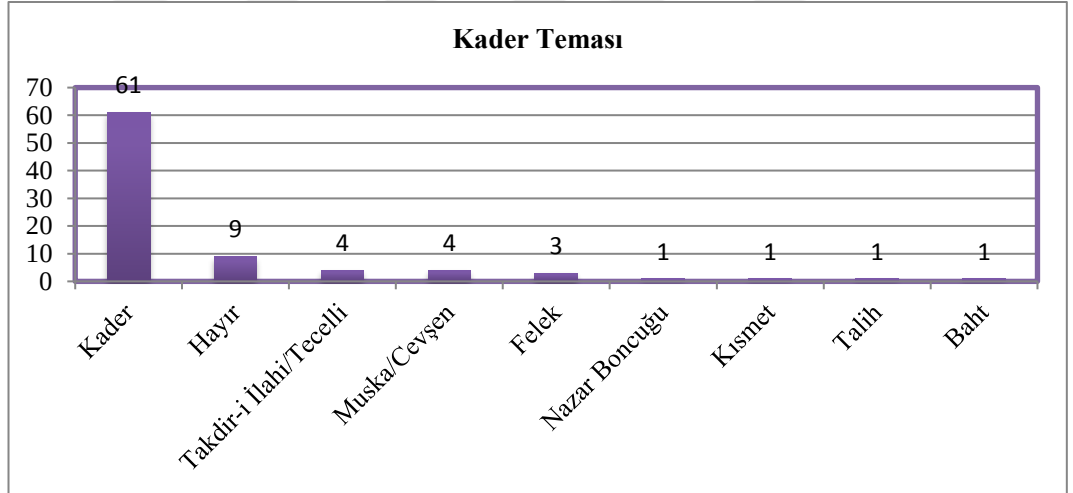
ANA TEMA	İNANÇ	İBADET	DİN	DİNİ SÖYLEM
TEMA	6	7	4	3
KAVRAM	30	27	15	155

Grafikler, içeriğinde en fazla kelime bulunan temadan başlanarak sıralanmıştır. Her bir tema ve barındırdığı kelimeler grafikler halinde sunularak yorumlanmıştır. Grafikler hazırlanırken öncelikli olarak Tablo-IV’te geçerli olan sıralama esas alınmıştır. Dolayısıyla öncelikli olarak inanç ve ibadet temaları ele alınmış, sonrasında dinin günlük yaşam içindeki göstergeleri olan dinî kimlik ve söylemler üzerinde durulmuştur.

Grafik-27

“İnanç Ana Teması” başlığı altında 6 tema yer almaktadır. Bunlar; “Kader”, “Allah”, “Ahiret”, “Peygamber”, “Melek” ve “Kutsal Kitap³¹” temalarıdır (Grafik-27).

Grafik-28

Grafik-28’de görüldüğü gibi, “Kader Teması” başlığı altında “Kader”, “Hayır”, “Takdiri İlahi/Tecelli”, “Muska/Cevşen”, “Felek”, “Nazar Boncuğu”, “Kısmet”, “Talih” ve “Baht” olmak üzere 9 kelime yer almaktadır.

³¹ Dizide “kutsal kitap” olarak “Kur’an-ı Kerim” yer almaktadır. Bu tema “Kur’an-ı Kerim” teması altında ayrıntılı olarak incelenecektir. “Yeşil Deniz” dizisi ile ortak temaların incelendiğini göstermek amacıyla burada yer verilmiştir.

Dizide “kader” kelimesine, genel manada insan daha doğmadan yazılmış olan bir hayatın zorunlu olarak yaşandığı algısına bağlı olarak suçlayıcı bir söylemle yer verilmiştir. Pek çok diyalogda kullanılan “kader” kelimesi tek başına 61 defa geçmektedir. Narin karakteri oğlu Baran’ın gerçek annesini bulması konusunda “Kaderden kaçılmıyormuş, kendim seçmediğim bir kaderi yaşarken kendim seçmediğim bir sona doğru gidiyorum” diyerek söylenmektedir (98/2’14”). Kadriye karakteri, tüm evlatlarını teker teker kaybetmesi karşısında “evlat ateşiyle yanıp yanıp ölememek varmış benim kaderimde” diyerek ah etmektedir (109/1’06”). Ayşe karakteri yaşadığı sıkıntılar karşısında “yine yollardayız, yine kaçıyoruz, kaderim herhalde bu” diye söylenmekte (111/1’15”), bir başka bölümde ise “Kaderime kırıgım” diyerek konuşmaktadır (117/14”). Yaşadığı sıkıntılı hayatını anlatırken Ayşe karakteri tüm yaşadıklarının bir kader olduğunu söylemekte ve cümlelerini, “Napalım, kader” ifadesiyle bitirmektedir (13/44”). Kader kelimesine yer verilmeden aynı manaya gelecek şekilde kullanılan başka ifadeler de yer almaktadır. Baran karakteri, yaşadıklarına karşı isyan ederek, “Bunları hak edecek ne yaptım” şeklinde öfkesini dile getirmektedir.

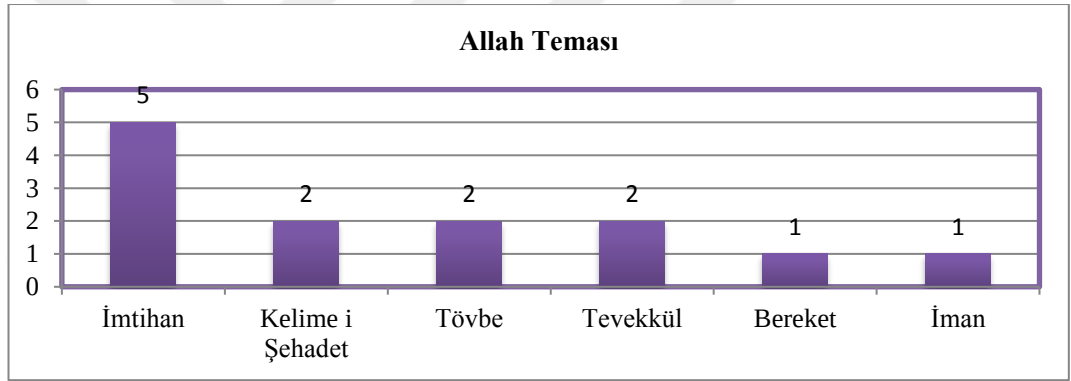
Dizide, yapılan hataların kaderin suçuymuş gibi lanse edilmesine karşı çıkıp az da olsa insanın sorumluluğunu hatırlatan ifadelere de yer verilmiştir. Kendal’ın, annesi Kadriye’ye “napalım ana kaderi böyleymiş” demesi üzerine yanlarında bulunan Ebru, “oh ne güzel, sen kıza yapmadığını bırakma sonra kader de” diyerek karşı çıkmaktadır. Bu karşı çıkışın modern bir karakteri temsil eden Ebru tarafından dile getirilmesi, gelenekselliği temsil eden kadercilik ile modernliği temsil eden sorumluluk bilincinin bir çarpışması olarak yorumlanabilir.

Kader ile aynı manaya gelen “felek”, “talih”, “baht” gibi kelimelere de dizide az da olsa yer verilmiştir. “Felek” kelimesi “Felek vurmuş sillesini” (76/49”); “baht” kelimesi “tam da kıızıyla kavuşacaktı, bu nasıl baht” (68/49”); “talih” kelimesi ise şans anlamında “İlk defa talih yüzüme güldü” şeklinde kullanılmıştır.

“Takdir-i ilahî” kelimesi 4 defa geçmekte ve genellikle ölüm haberi alındığında söylenmektedir. Fırat’ın ölümü karşısında Emine karakteri “Takdir-i ilahî” diyerek Allah’a sığınmaktadır. Başka bir bölümde Murat’ın ölümünden

kendisini sorumlu tutup “belki de haklı, belki de Murat benim yüzümden öldü” diyen Ebru’ya karşı, Sibel “olur mu abla, takdir-i ilahi” diyerek cevap vermektedir (53/1'10").

Dizide kader kelimesi ile bağlantılı olarak ele alınan “muska ve cevşen” başa gelecek belalardan korunma vasıtası olarak görülmektedir. Özlem karakterinin abisi Sabri, üzerinde taşıdığı muskayı onu koruması amacıyla Melek’e vermekte, sonrasında ise Melek, Sabri’nin hastanede yattığı dönemde iyileşmesi amacıyla muskayı Sabri’ye iade etmektedir (65/10"). Bir başka bölümde Sabri polisten kaçmayı başarmış ve boynuna taktığı muska sayesinde yakalanmaktan kurtulduğunu ifade etmiştir (67/1'59").

Grafik-29

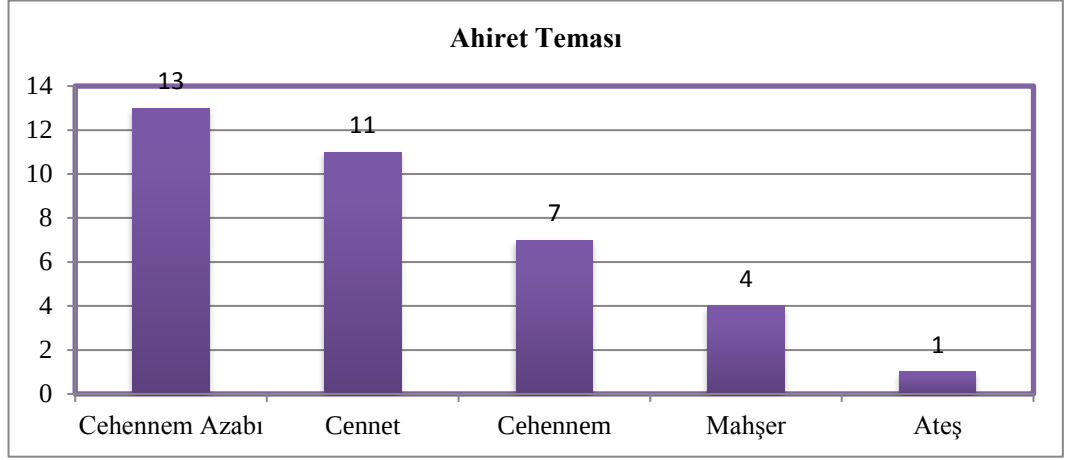
“Allah Teması” başlığında; “İmtihan”, “Kelimeişehadet”, “Tövbe”, “Tevekkül”, “Bereket” ve “İman” olmak üzere toplam 6 kelime yer almaktadır (Grafik-29).

Anlamli bir bütünlük oluşturmayaacağı düşünüldüğü için grafikte yer almayan fakat “Allah Teması” bağlamında dizide çok fazla kullanılan iki kelime daha bulunmaktadır. Bunlar; “Allah” ve “Allah Allah” ifadeleridir. “Allah” kelimesi 173, “Allah Allah” ifadesi ise 178 defa geçmektedir. Allah lafzı, günlük yaşamın içinde sevinç, üzüntü, öfke gibi çeşitli duyguların dışı vurum anlarında kullanılmaktadır. Kimi sahnelerde “yukarda Allah var”, “Sanki yukarıdaki bana bir şans daha verdi” gibi Allah’a mekân izafe eden bazı ifadeler yer almakta, dua ederken gökyüzüne doğru baktıkları da görülmektedir.

“İmtihan” kelimesi dizide genel manada dünya hayatında yaşanan sıkıntıların Allah’ın birer sınaması olduğu manasına gelecek şekilde kullanılmıştır. Bu bağlamda, eğer sıkıntılara sabredilirse bunun mükâfatının olacağı ve imtihanın kazanılacağı belirtilmektedir. İmtihan kelimesi ile en fazla Kadriye karakterinin cümlelerinde karşılaşılmaktadır. Kadriye bir duasında, “ne çok imtihanın var senin, hepsi kabulüm, hepsi başımın tacı. Nârın da nurun da güzeldir bilirim” diyerek Allah’ın imtihanından razı olduğunu ifade etmektedir.

Dizide Allah ile bağlantılı kelimelerin çok az işlendiği görülmektedir. “İman” ve “bereket” kelimeleri 1 defa, “tevekkül” kelimesi ise 2 defa geçmektedir. Kadriye karakteri çektiği sıkıntılar karşısında Ebru’ya sabrı tavsiye ederken “acı olgunlaştırır, tevekkül edeceğiz. Sabret ve tevekkül et” demektedir (54/1'18"). Tevekkül kelimesi bu şekilde ele alınırken birkaç sahnede açıkça isyan belirten cümleler de yer almaktadır. Kendal karakteri, “Asım’ı gördün demek, Emine’yi gördün, Baran’ı gördün. ... tekiysem de beni niye görmedin? Ben de senin kulun değil miyim, şimdi neden, neden, neden” (57/1'22") diyerek isyan etmektedir. Bir başka sahnede ise Özlem karakteri, “kurban olduğum Allah’ım, Sen beni hiç sevmedin mi ya? Yüzüm ne zaman gülecek benim? Neye elimi atsam uzaklaştırıyorsun benden” (65/58") diyerek kendi haline isyan etmektedir.

“Günah” kelimesinin çok yoğun bir şekilde işlendiği dizide “Tövbe” kelimesinin yalnızca 2 defa kullanılması da oldukça manidardır. Yapılan hatalardan dolayı pişmanlık duyma konusunda pek çok diyalog geçse de bunun dinî karşılığı olan tövbe, Kadriye karakterinin bir cümlesinde “kör nefsin tuzağına düşmek, her kulun imtihanıdır. Tövbe kapısı neden var” (76/38") şeklinde dile getirilmiştir.

Grafik-30

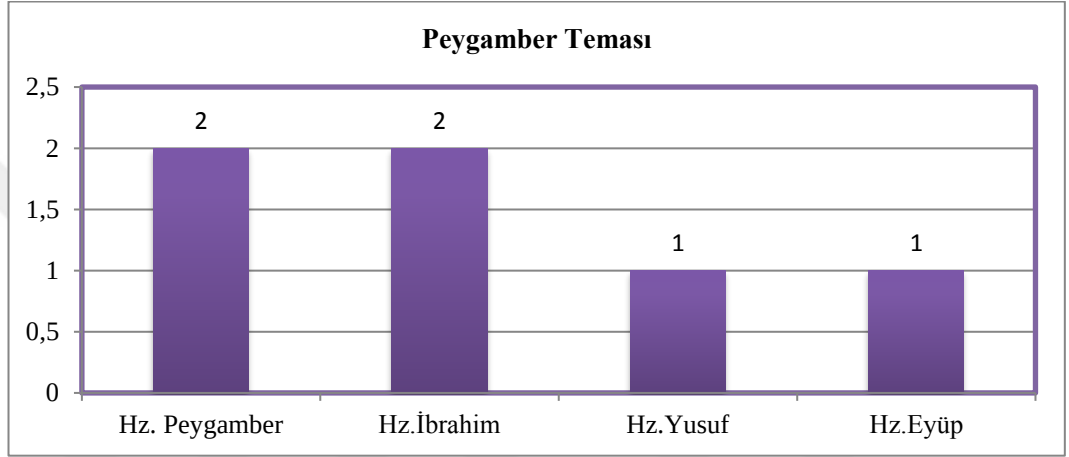
Grafikte görüldüğü gibi, “Ahiret Teması”nda toplam 5 kelime yer almaktadır. Bunlar; “Cehennem Azabı”, “Cennet”, “Cehennem”, “Mahşer” ve “Ateş” kelimeleridir (Grafik-30).

Dizide “ahiret” teması, genel manada yapılan hataların ve işlenen günahların karşılığının alınacağı bir hesap verme yeri olarak anlatılmaktadır. Bu bağlamda grafikte de görüldüğü üzere en fazla geçen ifade “cehennem azabı” ifadesidir. Bu kelime “ateş” kelimesi ile birlikte toplam 14 defa geçmekte, kötülük yapıp günah işleyenlerin oraya giderek azap görecekleri vurgulanmaktadır. Buna karşılık “cennet” kelimesi 11 defa geçmektedir. Murat karakterinin oğlu rolündeki Rüzgar, babasını kaybettiğinde henüz ne olduğunu anlayamadığı için annesine ölen kişilerin nerede olduğunu sormakta, annesi de ölenlerin hepsinin cennete gittikleri söyleyerek onu teskin etmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda cennet kelimesi 11 defa kullanılırken, tek başına “cehennem” kelimesi ise “cehennem bile kabul etmez”, “Burası senin cehennem”, “cehennemde görüşürüz” gibi cümleler dâhilinde 7 defa geçmektedir.

“Mahşer” kelimesi, tek başına kullanıldığı gibi “ruz-i mahşer” şeklinde tamlama olarak da kullanılmıştır. Genellikle Kadriye karakteri cümlelerinde işledikleri günahların hesabını mahşer gününde vereceklerini vurgulamaktadır. Bu bağlamda kelime 4 defa kullanılmıştır.

Tüm bu kelimeler değerlendirildiğinde dizide, insanların yaptıklarının karşılığını mutlaka alacakları, işledikleri günahların hesabını verip cezasını

çekecekleri, iyi insanların ise karşılık olarak cennete girecekleri inancı vurgulanmaktadır. Dolayısıyla dizide net bir ahiret inancı vurgusu bulunduğu söylenebilir. Ayrıca bu durum, dünyada yapılan hiçbir kötülüğün cezasız kalmayacağı mesajını da içermektedir. Buna karşılık, cennet kavramından daha fazla cehennem vurgusu yapılması, kokutucu ve cezalandırıcı Allah imajının yansıması olarak da yorumlanabilir.

Grafik-31

“Peygamber Teması” ile bağlantılı olarak dizide “Hz. Peygamber”, “Hz. İbrahim”, “Hz. Yusuf” ve “Hz. Eyüp” olmak üzere 4 peygamberden bahsedilmektedir (Grafik-31).

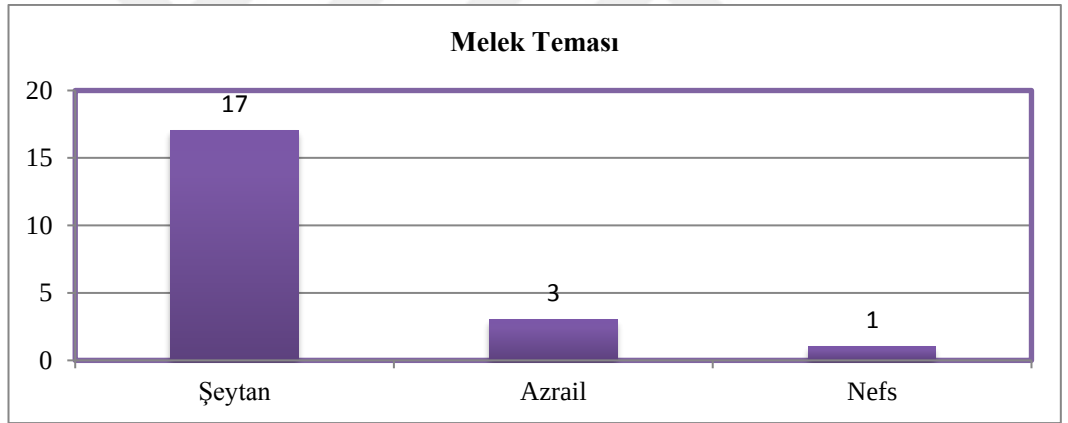
“Peygamber” kelimesi, dizide en az bahsi geçen kelimelerdendir. Müslüman bir ülkede çekilip Müslüman bir halka hitap eden ve herhangi bir yabancı dizi uyarlaması da olmayan bir Türk televizyon dizisinde, İslam dininin peygamberinden yalnızca 2 defa bahsedilmektedir. Bu sahnelerden birisinde Kadriye karakteri kaybettiği oğlu Murat için Kur’an-ı Kerim okuduktan sonra dua etmekte ve “sen ki 5 evladını kaybetmiş bir Peygamber’e indin, Sen’den başka hangi kitapta bulunur ki evlat acısına iyi gelecek ilaç? Varsa da Sen’de, yoksa da Sen’de” (53/50”) diyerek dolaylı olarak Hz. Peygamber’den bahsetmektedir. Bu cümlede geçen “5 evlat” ifadesinin dinî kaynaklara göre³² hatalı olduğu da söylenmelidir. Zira Hz. Peygamber

³² Bkz. Siyer.

hayattayken 5 değil 6 evladını kaybetmiştir. Buradan, dizide kullanılan dinî bilgilerin doğru kaynaklardan alınmasının önemi bir kez daha anlaşılmaktadır.

Hz. İbrahim, İbrahim-Nemrut kıssasında anlatıldığı gibi zulmedenlerin cezasının mutlaka verileceğini ifade etmek amacıyla Kadriye karakterinin anlattığı bir kıssa içerisinde anılmaktadır. İbrahim'i ateşe atan Nemrut'un, sonrasında cezalandırılması gibi insanlara zulmeden kişilerin de mutlaka yaptıklarının karşılığını alacakları vurgulanmaktadır (47/1'40"). Bir diğer sahnede yine Kadriye karakteri Hz. İbrahim'in oğlunu kurban ettiği kıssayı anlatırken Hz. İbrahim'den bahsetmektedir.

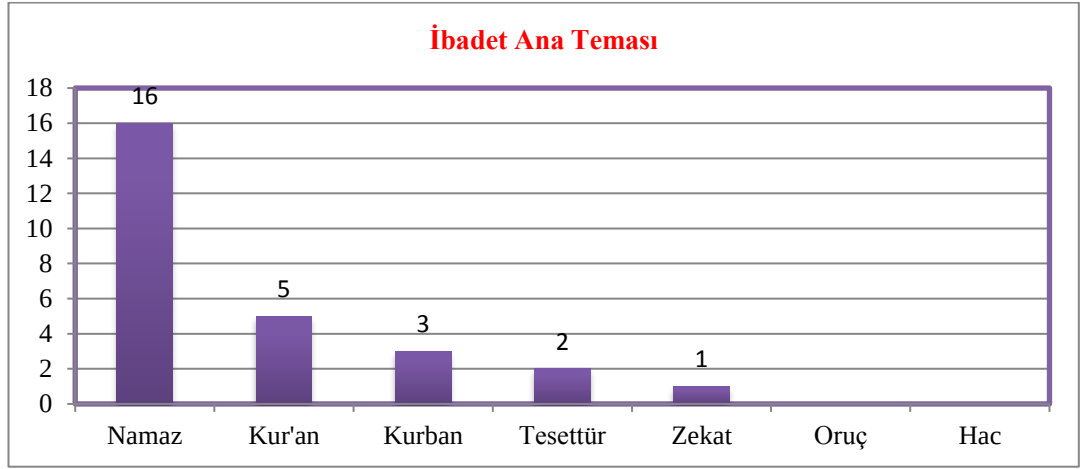
Dizide Hz. Peygamber'in hadislerinden alınan bazı ifadeler de kullanılmakta fakat bunların hadis oldukları dile getirilmemektedir. "Merhamet etmeyene Allah rahmet etmez", "Sabrın sonu selamettir" bu ifadelerden bazılarıdır.

Grafik-32

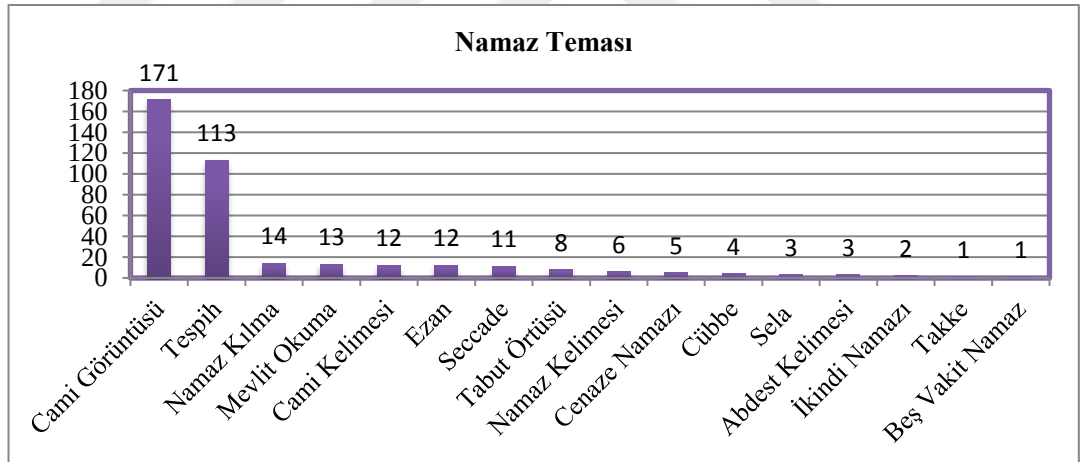
Dizide "Melek Teması" başlığında 3 kelime yer almaktadır: "Şeytan", "Azrail" ve "Nefs" (Grafik-32).

Dizi boyunca meleklerden yalnızca Azrail'in adı geçerken, "şeytan" kavramına daha fazla yer verilmektedir. "Şeytan" kelime olarak 17 defa kullanılmakta, 2 defa "şeytan diyor ki" cümlesi yer almaktadır. Şeytan ile ilgili olarak toplumda sık duyulan "acele işe şeytan karışır", "şeytan doldurur" gibi cümlelere de dizide sıkça yer verildiği görülmektedir.

Grafik-33

“İbadet Ana Teması” başlığında 7 tema yer almaktadır. Bunlar; “Namaz”, “Kur’an-ı Kerim”, “Kurban”, “Tesettür”, “Zekât”, “Oruç” ve “Zekât” temalarıdır (Grafik-33).³³

Grafik-34

“Namaz Teması” başlığı altında toplam 16 kelime yer almaktadır. Bunlar; “Cami Görüntüsü”, “Tespih”, “Namaz Kılma”, “Mevlit Okuma”, “Cami Kelimesi”, “Ezan”, “Seccade”, “Tabut Örtüsü”, “Namaz Kelimesi”, “Cenaze Namazı”,

³³ Dizide “Oruç” ve “Hac” temaları hakkında herhangi bir veri yer almamaktadır. “Zekât” teması bağlamında ise sadece sadakadan bahsedilmiştir, “Sadaka” kelimesi grafik yapılmadan ayrı bir başlık altında incelenecektir.

“Cübbe”, “Sala”, “Abdest Kelimesi”, “İkinci Namazı”, “Takke” ve “Beş Vakit Namaz” kelimeleridir (Grafik-34).

Dizide yer alan 171 “cami” görüntüsünün çoğunluğunu, dizinin çekildiği konağın yakınında bulunan ve terk edilmiş bir mekânı andıran tarihî caminin uzaktan ve dıştan görünüşü teşkil etmektedir. Zira dizide, bu caminin iç mekânının kullanıldığı tek bir namaz sahnesi bulunmamaktadır. Camiler yalnızca cenaze namazları sırasında gelen cemaatin toplandığı alanlar olarak gösterilmiştir. Yalnızca Murat’ın ölümünde cenaze namazı kılınmadan önce cami içinde toplu namaz kılındığı gösterilmiştir (53/1'22"). Onun dışında herhangi bir kişinin vakit namazını eda etmek için camiye geldiği ya da cuma ve bayram namazı için cemaatin camide toplandığı görülmemektedir.

Dizideki 171 cami görüntüsünden 4’ü İstanbul’daki Eyüp Sultan Camii görüntüsüdür ki bu da Asım’ın ameliyatı için İstanbul’a gelen Emine ve Özlem’in Asım’a dua etmek amacıyla Eyüp Sultan Camii’ne gittikleri sahnede görülmektedir (119/2'05"). Dizide cami, genel manada yalnızca ölenlerin cenazelerinin kaldırıldığı mekânlar olarak işlenmekte, onun dışında hayatın içinde herhangi bir fonksiyon icra etmemektedir. Cami kelimesi, 125 bölümlük dizide yalnızca 12 defa kullanılmıştır.

“Tespîh” kelimesi dizide 113 defa geçmektedir. Bu kelime dizide iki farklı kullanımla ele alınmıştır. Birincisinde, toplum içinde erkekler ellerinde sallamak suretiyle aksesuar olarak tespihi kullanmaktadır. Diğerinde ise tespih, namazdan sonra dua etmek amacıyla ele kullanılmaktadır. Dizide aksesuar olarak kullanılan tespih 88 sahnede geçerken, 25 sahnede ise dua etme amacıyla kullanıldığı görülmektedir.

“Mevlit okuma” geleneği geleneksel toplumlarda oldukça yaygındır. Dizideki söz konusu ortam da buna müsaittir. Buradan da hareketle dizide 13 defa geçen Mevlit, yalnızca ölen kişilerin ardından toplanıp onun için dua etme amacıyla uygulanan bir âdeti temsil etmektedir.

Dizide “ezan”ın baştan sona kadar okunup tamamlandığı tek bir sahne bulunmamaktadır. Kimi zaman sabah olduğunu bildirmek için sabah ezanı sesi

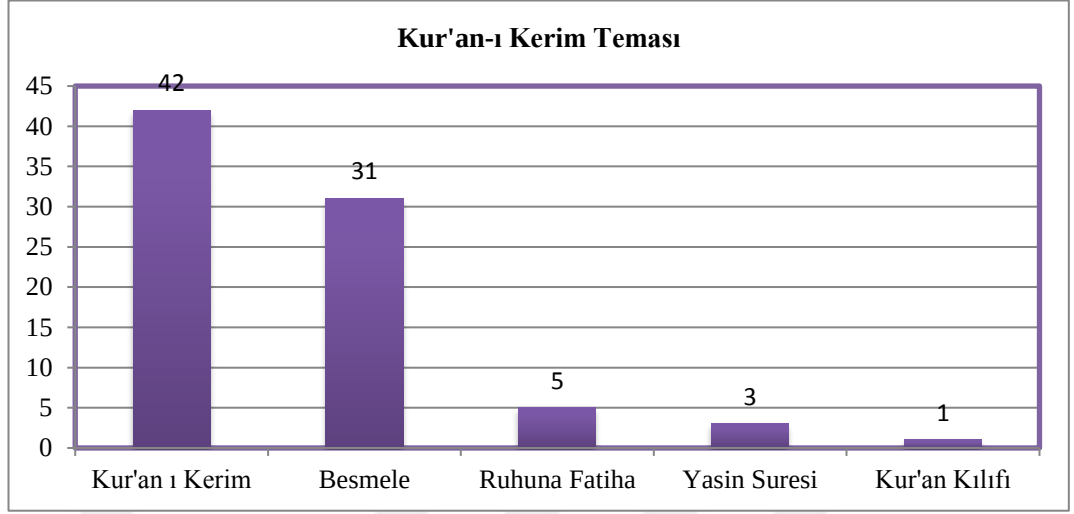
duyulmakta (43/26"), çoğu zaman ise cenaze namazı için camiye gidildiğinde okunan ezan ile karşılaşmaktadır. Frekans değeri 11 olan "seccade" genellikle namaz kılmaya hazırlanma sahnelerinde görülmektedir. Seccadenin dizide -Yeşil Deniz dizisinin aksine- aksesuar amaçlı kullanımına rastlanmamaktadır.

Dizide "namaz" kelimesi 6 defa kullanılmakta, "beş vakit namaz" 1 defa, "ikinci namazı" ise 2 defa geçmektedir. Diğer vakit namazları, cuma namazı ve bayram namazına dair ise hiçbir öğeden bahsedilmemiştir. Dizide yalnızca "kadın" karakterlerin sıkıntılı bir durumla karşılaştıklarında namaz kıldığı görülmektedir. Namaz onlar için adeta bir ilaç mesabesindedir. Mutlu oldukları, her şeyin yolunda gittiği zamanlarda namaz kılmak gibi bir eylemde bulunmazken, üzüldüklerinde namaz kıldıkları ve Kur'an-ı Kerim okuyup dua ettikleri görülmektedir (74/28"). Namaz sahnelerinde dikkat çeken bir ayrıntı da tesettürün kitabî dine göre³⁴ uygulanmıyor olmasıdır. Kadınların namazlarını eda ederken günlük yaşamlarında kullandıkları kısa elbiseleri aynı şekilde giyindikleri, başörtülerini de saçları görünür vaziyette örttükleri görülmektedir (19/56") ve (50/19"). Ayrıca dizi boyunca konaktaki kadınlar dua edip namaz kılarken, yaşadığı tüm sıkıntılara rağmen İstanbul hanımefendisi olarak konağa gelen Ebru karakterinin namaz kıldığı, Kur'an-ı Kerim okuduğu ve dua ettiği herhangi bir sahne bulunmamaktadır. Bu durum, geleneksel yaşantı ile dini bağdaştırırken modern yaşantıdan dini soyutlayan bir anlayışın ürünü olarak yorumlanabilir.

Dizide "cenaze namazı" 5 defa geçmekte, 2 defa "sala" kelimesi kullanılmakta, 1 defa ise sala okunduğu duyulmaktadır. Cenaze namazı sahnelerinde genellikle namaz gösterilmemekte, tabut getirilerek helallik alınmakta ve cenaze defnedilmektedir. Murat karakterinin cenazesinde camide namaz kılındıktan sonra cenaze namazı kılınmadan cami bahçesinde helallik alındığı gözlenmektedir (53/1'22"). Dizide "abdest alma" sahnesi yer almamakta, kelime olarak "abdest" ise sadece 3 defa kullanılmaktadır.

---

³⁴ Bkz. İlmihal.

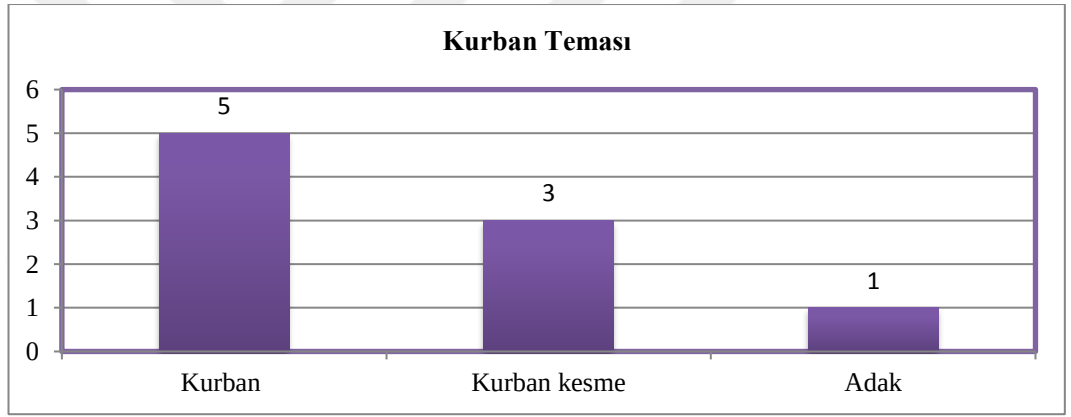
Grafik-35

Grafik-35'te görüldüğü gibi, “Kur'an-ı Kerim Teması” başlığı altında 5 kelime yer almaktadır. Bunlar; “Kur'an-ı Kerim”, “Besmele”, “Ruhuna Fatiha”, “Yasin Suresi” ve “Kur'an Kılıfı” kelimeleridir.

“Kur'an-ı Kerim” kelime olarak dizide 17 defa kullanılmıştır. 5 sahnede Kur'an-ı Kerim görüntüsü yer almıştır. Duvarda asılı halde Kur'an-ı Kerim'in görüldüğü sahne sayısı ise 8'dir. Buna ek olarak, Kur'an-ı Kerim'in okunduğu sahneler de bulunmaktadır. Bir sahnede Sibel karakteri Kur'an-ı Kerim okuduktan sonra 3 defa öpüp başına koymakta, sonrasında başında bulunan başörtüyü çıkartmaktadır. Emine ve Kadriye karakterlerinin de Kur'an-ı Kerim okuyup dua ettikleri sahneler bulunmaktadır. Geleneksel dinî yaşantıda yeri olan ölümlerin 7. gününde toplanıp Kur'an-ı Kerim okuyup dua etme âdetine de dizide yer verilmiş ve Fırat'ın ölümünden sonraki 7. günde okuma yapılmıştır (68/1'38"). Genel olarak, Kur'an-ı Kerim'in bir sıkıntı ve dert anında ya da bir cenaze olduğu zamanlarda ele alınıp okunduğu, gündelik yaşam içinde ise herhangi bir varlığının olmadığı görülmektedir. Bu durum, sıkıntı anında Allah'ı hatırlayıp bolluk zamanında unutan Müslüman algısının yansıması olarak yorumlanabilir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim ile alakalı olarak örfî kullanımda yemin etmek üzere kullanılan “Kur'an'a el basayım”, “Allah Kur'an çarpsın”, “ekmek Kur'an çarpsın”, “Allah'ıma kitabıma” gibi kullanımlar da dizide sıklıkla yer almaktadır. “Besmele” genellikle cenazelerin defni sırasında hoca tarafından Kur'an-ı Kerim okunurken duyulmaktadır. Ayrıca bir işe

başlarken, korku zamanında kendini teskin etmek için ve yemek yemeye başlarken de besmele çekildiği görülmektedir.

“Fatiha Suresi” yalnızca cenazelerde “Ruhuna Fatiha” ibaresi içinde yer almakta, 3 defa bahsi geçen “Yasin Suresi” de yine cenazelerde hoca tarafından ölü için okunurken duyulmaktadır (123/1'06"). Dizide herhangi bir Kur'an ayetinden özel olarak bahsedilmemesine karşılık ayet olduğu söylenmeden kullanılan bazı ayet-i kerimeler yer almaktadır. Örneğin; “her şerde bir hayır vardır”, “her musibette bir hayır vardır”, “gıybet ölü eti yemeye benzer”, “bir insan bir iyilik ettiğinde sevabı kendine yazılır. Bir kötülük ettiğinde de kendine. İnsan ne ederse kendine eder” bunlardan bazılarıdır.

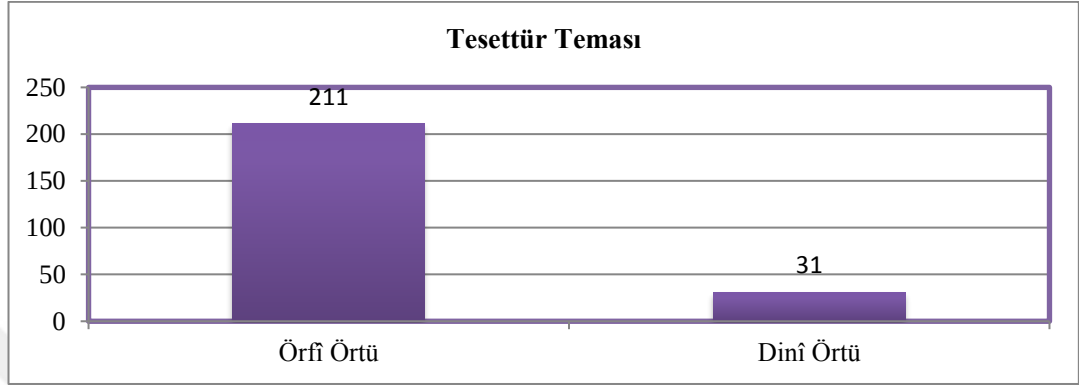

Grafik-36

“Kurban Teması” başlığında “Kurban”, “Kurban Kesme” ve “Adak” olmak üzere 3 kelime yer almaktadır (Grafik-36).

Dizi boyunca “kurban” kelimesinin iki tür kullanımı söz konusudur. Birincisi, kurbanın adak olarak kesilmesi, ikincisi ise maruz kalınan sıkıntılara karşı kurban keserek sadaka verilmesi şeklindedir. Konuyla alakalı bir sahnede Özlem karakteri kurban hayvanına eziyet edilmemesi gerektiğini de dile getirmekte ve “kurbana eziyet etmek günahtır” diyerek bu konuda hassasiyet gösterilmesini istemektedir. Kurban kesme, yalnızca Kendal’ın doğacak oğlu Mehdi için adadığı kurbanın kesildiği sahnede söz konusu edilmiştir. Bu sahnede kurbanın gözünün bağlandığı ve etinin de sadaka olarak 7 eve dağıtılmasının istendiği görülmektedir (20/1'08").

Dizide Kurban Bayramı'ndan ise hiç söz edilmemektedir. Ayrıca “Kurban” kelimesinin “Allah’ına kurban”, “kurban olayım sana” gibi mecazi kullanımlarına da yer verildiği görülmektedir.

Grafik-37

“Tesettür Teması”nda 2 ifade yer almaktadır: “Örfî Örtü” ve “Dinî Örtü” (Grafik-37).

Karagül dizisinde esas olarak 2 çekim mekânı bulunmaktadır. Birincisi söz konusu ailenin yaşadığı konak diğeri ise bu konağın da içinde yer aldığı Halfeti ilçesidir. Konak içinde yer alan kadınlarla ilgili tesettür öğelerine bakıldığında evin hanımı Kadriye ile evin en büyük gelini ve yaşça da diğerlerinden daha büyük olan Emine’nin sürekli başörtülü oldukları görülmektedir. Her ikisinin de taktıkları başörtü saçlarını gösteren boyunlarını açığa çıkaran (yemeni, tülbent) klasik geleneksel/örfî örtüdür. Kadriye’nin yalnızca yatariken başörtüsünü çıkardığı birkaç sahne bulunmaktadır. Bunun dışında gerek konağın içinde gerekse dışında şalını yemeni olarak kullanmaktadır. Emine ise evin büyük gelinidir. Fakat evin her türlü işinden sorumlu bir hizmetçi gibi davranmaktadır. Onun da başı her zaman yemeni ile örtülüdür

Konak içinde yer alan küçük gelin Özlem, evin kızı Melek ve Murat’ın ilk eşi Narin karakterlerinin ise ev içinde elbiseli ve açık durdukları, konağın dışına çıktıkları zamanlarda renkli şallarını alıp başlarından aşağı sarkıtarak örtündükleri görülmektedir. Bu tarz kullanımda örtünün dinî değil örfî bir gereklilik olarak lanse edildiği söylenebilir. Nitekim Özlem karakterinin evlenmeden önce yoksul bir ailede

yaşarken yemeni kullandığı, konağa gelip ağa hanımı olduğunda ise bu örtüyü çıkarıp yalnızca evden dışarı çıkarken şal ile örtüldüğü görülmektedir. Bu da başörtüsünün dizide kullanımında statü, zenginlik ve yaş gibi pek çok unsurun etkili olduğunu göstermektedir.

Halfeti içinden çekilen görüntülerde genellikle kadınların örfî tarzda yemeni, tülbent kullandıkları görülmektedir. Az sayıda da olsa örtünmenin kitabî dine³⁵ uygun biçimine yer verildiği söylenebilir. Halfeti'ye İstanbul'dan gelen ve evin bir diğer gelini olan Ebru ve kızları ise günlük yaşamlarında örtüsüz olarak dolaşırken, yalnızca cenazelerde siyah şal taktıkları görülmektedir. Kızlarından farklı olarak Ebru, tarlada çalışırken, evde iş yaparken bazı sahnelerde başına örtü bağlamaktadır (14/1'34"). Bir seferinde Halfeti'de kaldıkları dönemde Ebru iş ararken Fırat ile aralarında geçen bir diyalogda Fırat Ebru'ya "fazla modern bir görüntün var, sana bu halde kimse iş vermez" dediğinde Ebru "ne yapsam acaba, kafama bir yemeni falan mı taksam" diye sormakta ve "bak o olur" yanıtını almaktadır (10/1'13"). Bu diyalogdan başörtüsüz olmanın modernlik ile eşleştirildiği anlaşılmaktadır.

Dizide Kendal'ın fabrikasında çalışan kadın işçilerin hepsinin başörtülü olduğu görülmektedir. Aynı fabrikada çaycı olarak bulunan Sibel'in orada çalıştığı dönemde başörtülü olduğu, işten ayrılıp Kendal'ın nikâhsız birlikte olduğu kadın olarak hamile kalıp oğlunu doğurmak için konağa yerleştiği dönemde ise başörtüyü başından kademeli olarak çıkardığı görülmektedir. İşçi kadınlarda olduğu gibi Ebru'nun hapse girdiği dönemde hapisyanede karşılaştığı suçlu kadınların da çoğunluğunun başörtülü oldukları görülmektedir. Bu durumda başörtülü kadınların işçi ve suçlu konumunda daha fazla bulundukları mesajı verilmektedir.

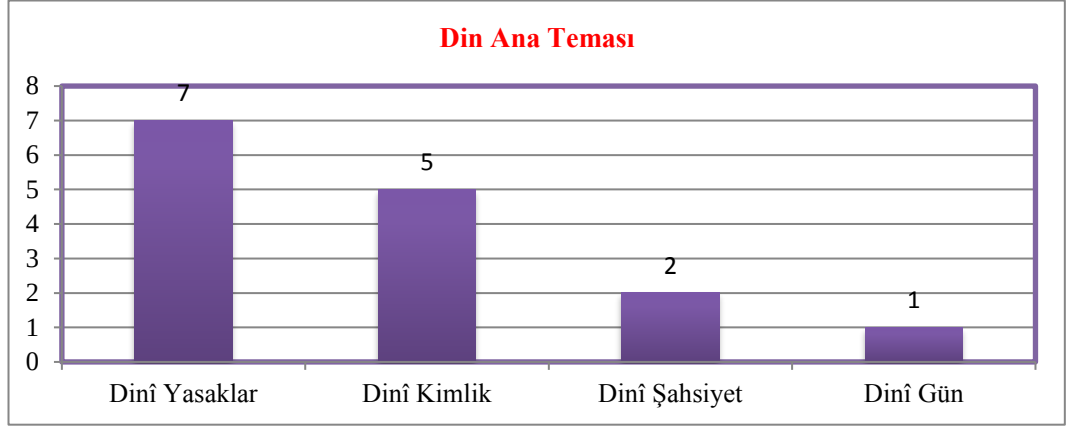
Bazı sahnelerde başörtülü kadınların fitneci gibi lanse edildiği görülmektedir (44/1'05"). Bu sahnelerden birinde başörtülü bir kadın Narin'in Oğuz komutan ile ilişkisini alaycı bir tavır takınarak kaş göz işareti ile ima etmekte ve fitne ortamı yaratmaya çalışmaktadır. Bir başka sahnede sünnet düğününden Yağmur'u kaçıran adamlar çocuğu başörtülü bir kadının evine getirmekte, kadın adamlarla iş birliği içindeymiş görüntüsü verilmektedir. Bu tür sahnelerde, özellikle başörtülü kadınların

---

³⁵ Bkz. İlmihal.

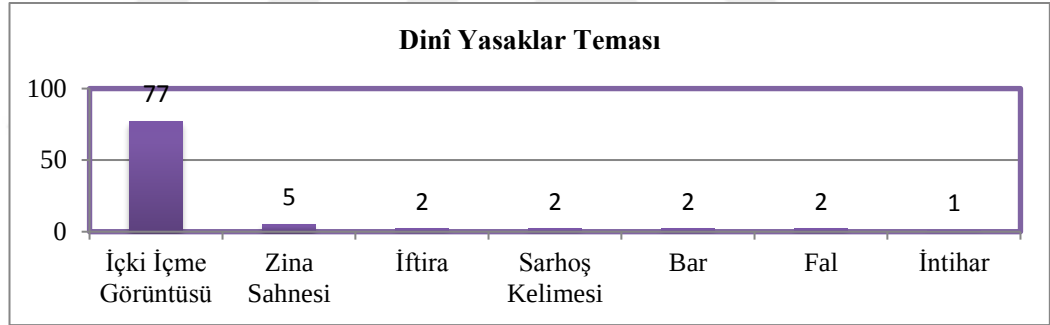
kötü ve cahil insanlar olarak gösterildiği görülmektedir. Buna karşılık hastanelerde görevli olan doktor ve hemşire gibi görevlilerin, okulda öğretmenlerin örtüsüz oldukları görülmektedir. Dizide dersane öğretmeni olarak yer alan Elif karakteri yalnızca cenazede siyah şal takmış halde görülmekte, günlük hayatında ise örtü kullanmamaktadır.

Dizide “Zekât Teması” başlığı altında incelenecek zekât kavramı ile alakalı herhangi bir kelime yer almamaktadır. Yalnızca “sadaka” kelimesi ele alınmış ve tüm dizi boyunca 4 defa kullanılmıştır. Genel olarak sadakanın belaları defeden, sıkıntılardan koruyan yönü üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda bir sahnede Kadriye karakteri, “yemek yapalım da fakire fukaraya dağıtalım, başımızdan kara bulutlar eksik olmuyor” demektedir (44/41”), bir başka bölümde ise “verilmiş sadakamız varmış da sağ salim çıktınız ikiniz de” diyerek sadaka ile korunduklarına işaret etmektedir (85/19”). Sadakanın bir diğer işlevi ölenlerin hayrına olacak şekilde fakirlere yemek yapıp dağıtmaktır. Emine karakteri “yemek yapıp Fırat’ın ruhuna fakir fukaraya dağıtalım” demektedir (69/57”). Bir bölümde ise sadaka verme ahlakı üzerine Kadriye “oğlum, sağ elin verdiğini sol el duymayacak. Bir iyilik yapıyorsan kimse duymayacak ki sevap hanene yazılsın. Allah’a fiyaka mı yapıyorsun” diyerek sadakanın gizlilik içinde verilmesi gerektiğini ifade etmektedir (59/1’35”). Sadaka kelimesinin yalnızca belalardan korunmak ve ölenlerin arkasından hayır yapmak amacıyla ele alınmış olmasına karşılık, konakta yaşayan ve şehrin ağası konumunda olan, pek çok fıstık bahçesine ve fabrikalara sahip olan Kendal ve ailesinin zekât yükümlülüğü hakkında tek bir cümleye rastlanmamaktadır.

Grafik-38

Grafik-38’de görüldüğü gibi, “Din Ana Teması” başlığı altında 4 tema yer almaktadır. Bunlar; “Dinî Yasaklar”, “Dinî Kimlik”, “Dinî Şahsiyet” ve “Dinî Gün” temalarıdır.

Grafik-39

Grafik 39’da görüldüğü gibi, “Dinî Yasaklar” teması altında “İçki İçme”, “Zina”, “İftira”, “Sarhoş”, “Bar”, “Fal” ve “İntihar” olmak üzere 7 ibare yer almaktadır.

Dizide 77 sahnede içki içildiği görülmektedir. Bu sahnelerde çoğunlukla Kendal karakteri yer alır. Onun dışında Fırat, Recep, Kenan, Kasım, Oğuz, Serdar, Selçuk karakterlerinin de içki içtikleri sahneler bulunmaktadır. Karakterler genellikle bir sıkıntıyla karşılaştıklarında, öfkelendiklerinde ya da içinden çıkamadıkları bir sorunla karşı karşıya kaldıklarında kendilerini içki masasında bulmaktadırlar. Bu da içki içmeyi geleneksel bir alışkanlık gibi

yansıtıp normalleştirmektedir. Bu bağlamda en dikkat çekici karakter İdris Baba karakteridir. Kendisi Kendal'ın gerçek babası rolündedir. Dinî konulardan bahsetmekte, sakallı ve yaşlı bir karakter olarak dinî bir imaj yansıtmaktadır. Fakat Halfeti'nin Jandarma Komutanı olan Oğuz karakteri ile birlikte içki içtikleri iki sahne bulunmaktadır (87/1'02") ve (102/1'33"). Dizide içki sahnelerinde yer alan karakterler genel olarak dinî bir hassasiyete sahip değildir. Fakat İdris Baba karakterinin Allah, peygamber, din gibi meselelerden konuşup sonrasında içki gibi kitabî dine göre³⁶ kesin/net bir şekilde yasaklanmış bir yasağı aşıp içki içmesi kendi içinde çelişen bir görüntü arz etmektedir. Ayrıca İdris Baba'nın Kendal'ın biyolojik babası olmasından dolayı Kadriye ile gayrimeşru bir ilişkisi de söz konusudur. Dizide Baran karakterinin içki içtiği sahneler de yer almaktadır (100/1'47"). Kendal karakterinin yeğeni Baran'ı yanına alıp içki içmeye götürdüğü sahnelerde de Kendal içki içmeyi yetişkinlik göstergesi olarak görmekte ve Baran'a bunu açıkça ifade etmektedir.

Dizide yer alan dinî yasaklardan bir tanesi de zinadır. Kendal karakteri yanında çaycısı olarak çalışan Sibel'in ihtiyaç sahibi olmasından ve ona karşı gelmeye güç yetirememesinden kaynaklanan zayıflığını kullanarak para karşılığı onunla birlikte olmak istemekte ve Sibel bunu reddettiğinde işten kovmakla tehdit etmektedir. Sonunda kadın kendisini teslim etmekte ve Kendal'dan bir erkek çocuk dünyaya getirmektedir. Dizide zina yoluyla yaşanan yasak ilişkiden doğan çocuklar bununla sınırlı değildir. Dizinin ana karakterlerinden Kendal, annesi Kadriye'nin İdris Baba ile olan ilişkisinden doğmuş oğludur. İdris Baba karakterinin içki içmenin dışında bir de yasak ilişki yaşadığı görülmektedir. Kendal'ın teyzesinin oğlu olarak bildiği Kenan karakteri ise, Kadriye'nin kız kardeşi Fikriye ile Eşi Mehdi'nin yasak ilişkisinde doğma üvey kardeşidir ve bu gerçek dizinin sonlarında ortaya çıkmaktadır. Fikriye bu durumu "gençtik, cahildik" (67/9") şeklinde ifade etmektedir. Ayrıca Özlem karakterinin dizinin son bölümünde sahip olduğu kız evladı, Kasım karakterinden yasak ilişki sonucunda dünyaya gelmiştir.

---

³⁶ Bkz. İlmihal.

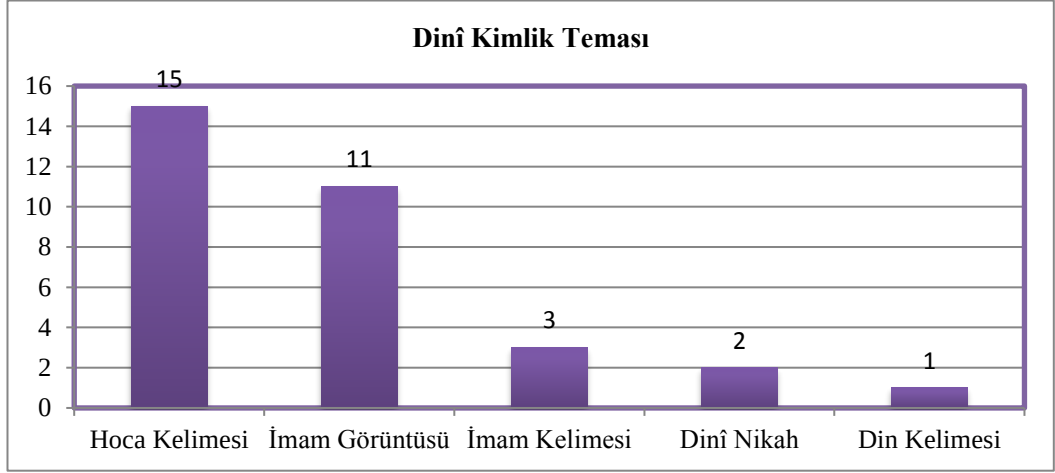
Dizide 2 sahnede bar gösterilmekte, 2 defa da sarhoş kelimesi geçmektedir. Fal baktırmaktan bir defa bahsedilmektedir. Emine ile Özlem karakteri İstanbul'da Eyüp Sultan Camii'ne giderken yolda başörtülü falcı bir kadınla karşılaşmakta ve Özlem fal baktırmak istediğinde Emine, “günah günah, Eyüp Sultan'a giderken bir de fal mı baktıralım” diyerek Özlem'i uyarmaktadır (119/1'58").

Grafikte yer almayan fakat ele alınması faydalı olacak bir konu daha bulunmaktadır. Dizide, gerek Kendal ve Rüstem Ağa karakterlerinin yanında çalışan adamların gerekse adam öldürmek, tecavüz etmek, insanları kandırmak gibi kötü işleri yapmakla görevlendirilen kişilerin hepsinin sakallı olduğu dikkat çekmektedir. İnsanlara zarar veren karakterlerin hepsinde sakal bulunması ve sakalın dinî bir gösterge olması, dinî bir sembol ile kötülük vasfı arasında bağlantı kurulmasına sebebiyet verebilmektedir. Nitekim ekranlarda din görevlilerinin sakallı ve cübbeli olarak resmedilip aynı zamanda kötülüğü temsil etmeleri zaman içinde izleyici kitlede din görevlilerine karşı bir antipati uyanmasına sebebiyet vermiştir.³⁷ Dolayısıyla sakallı karakterlerin hepsinin dizide kötü işler yapmaları ve insanlara zarar vermeleri sakallı bir kişi görüldüğünde kötülük ile özdeşleştirilmesine sebebiyet verebilmektedir. Bu karakterlerden birisi de Emine'nin babası Nurullah'tır. Hem sakallı hem de çok huysuz, asabi bir adamdır. Kızını Kendal ile evlendiği için kabul etmemekte, ona karşı konuşan eşine tokat atmakta, kızını evinden kovmakta, sakat olan torununu aşağılamaktadır.³⁸

---

³⁷ Bkz. (Yenen, 2011.)

³⁸ Bu karakterin Nurullah ismiyle bir araya getirilmesi, “Vurun Kahpeye” filmindeki Hacı Fettah isimli din adamı karakterini akla getirmektedir. İsimleri Allah'ın isimlerinden oluşmasına rağmen çok olumsuz bir karaktere can vermekte ve zihinlerde bu isimler kötülüğü çağrıştırmaktadır.

Grafik-40

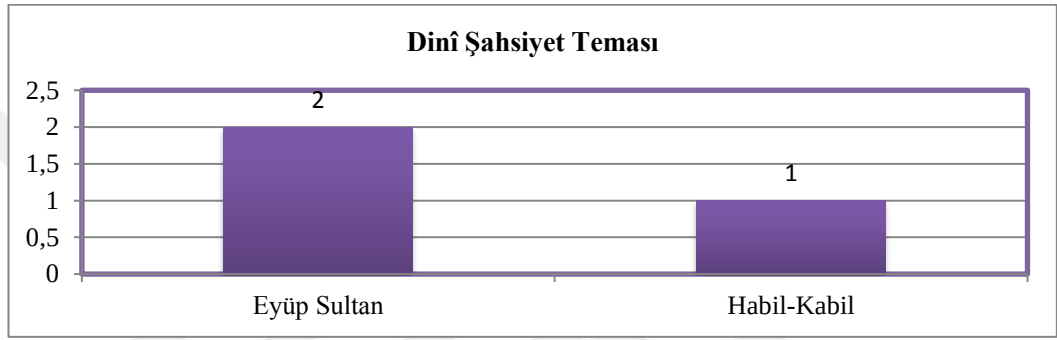
Grafik 40'ta görüldüğü üzere, “Dinî Kimlik” temasında “Hoca kelimesi”, “İmam görüntüsü”, “İmam kelimesi”, “Dinî Nikâh” ve “Din” kelimesi olmak üzere 5 kelime yer almaktadır.

Dinî bir kimlik olarak “hoca” ve “imam” kelimeleri dizide birbirinin yerine geçecek şekilde çok az sayıda kullanılmıştır. Dizide hocanın bir karakterin ölümü durumunda cenaze namazı kıldırmak ve cenazenin defni sırasında Kur'an-ı Kerim okumak için geldiği görülmektedir. Bir defasında cenazeden sonra evde yapılan Mevlit programında Kur'an-ı Kerim okumak için hocanın eve davet edildiği görülmektedir.

Dizide genel manada *din* ve *din görevlisi* günlük yaşamın dışında tutulmuştur. Hoca/imam cenaze namazını kıldırır, sonrasında düzenlenen Mevlit programı dâhilinde eve çağırılır, Kur'an-ı Kerim okur ve geldiği gibi evden ayrılır. Hoca karakterinin bu durumlar dışında halkın içinde yer aldığı, camide namaz kıldırdığı, insanlarla bir arada oturup günlük yaşam içinde onlarla iletişim kurduğu herhangi bir sahne bulunmamaktadır. Dolayısıyla dizide, ihtiyaç anında çağırılıp ihtiyaç karşılandıktan sonra kaybolan bir din görevlisi algısı söz konusudur.

İmam karakteri ile bağlantılı olan dinî nikâh kelimesi, dizide iki defa geçmektedir. Birincisinde Kendal karakterinin nikâhsız beraberlik yaşadığı Sibel'den bir oğlu olacağı bilgisi konağa geldiğinde, Kendal oğlu için kurban kestirmek ister.

Bunun üzerine o anda hamile olan Kendal’ın nikâhlı eşi Özlem, “bu kadınla ne resmî nikâhı var ne de dinî nikâhı. Ağamın gönül eğlendirdiği bir kadın işte” diyerek mevcut duruma tepki göstermektedir (20/1'14"). İkincisinde ise, istemediği bir kişiyle zorla evlendirilmek istenen Nazlı karakteri ağabeylerinden kurtulmak için Baran ile imam nikâhı kıyıp evlendiklerini söylemektedir. Toplum içinde dinî nikâhın bir kandırma aracı olarak kullanılmasına örnek teşkil eden bu sahne, dinî nikâhın itibarsızlaştırılmasına sebebiyet verebilir (116/9").

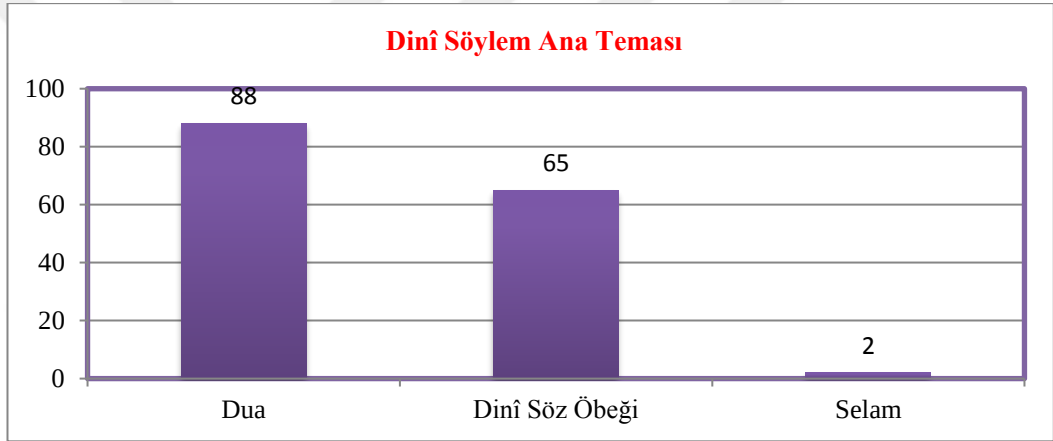
Grafik-41

Görüldüğü üzere “Dinî Şahsiyet Teması”nda 2 kelime yer almaktadır: “Eyüp Sultan” ve “Habil ile Kabil” (Grafik-41).

Dizide bir üst grafikte yer aldığı üzere, dinî kimlik sahibi karakterlerden çok sınırlı şekilde bahsedilmesine ek olarak dinî şahsiyet bağlamında da çok fazla kişiye yer verilmemiştir. Dizide ismi geçen dinî şahsiyetlerden birisi, Eyüp Sultan Hazretleri diğeri ise Habil ile Kabil’dir.

Eyüp Sultan, Emine karakterinin oğlu Asım’ı ameliyat ettirmek için İstanbul’a götürdüğü dönemde onun iyileşmesi için dua etmek amacıyla Özlem ile birlikte kabrini ziyaret etmeleri bağlamında konu edilmiştir. Oraya giderek dua etmişler ve dualarının kabul edileceğine inanmışlardır (119/2'05"). Dua kavramı burada, başı sıkışan Müslümanın türbelerde yaptığı bir faaliyet gibi anlatılmıştır. Habil ve Kabil kıssası ise, Kendal ile Murat’ın iki kardeş olarak kavga ettikleri sahnede anılmıştır. Kendal bu sahnede kardeşine “sen Habil’sin, ben Kabil’im öyle mi? Habil de Kabil’e ‘cehennem ateşlerinde yan’ demiş. Ben de yanıyorum” diyerek tepki göstermektedir (27/25").

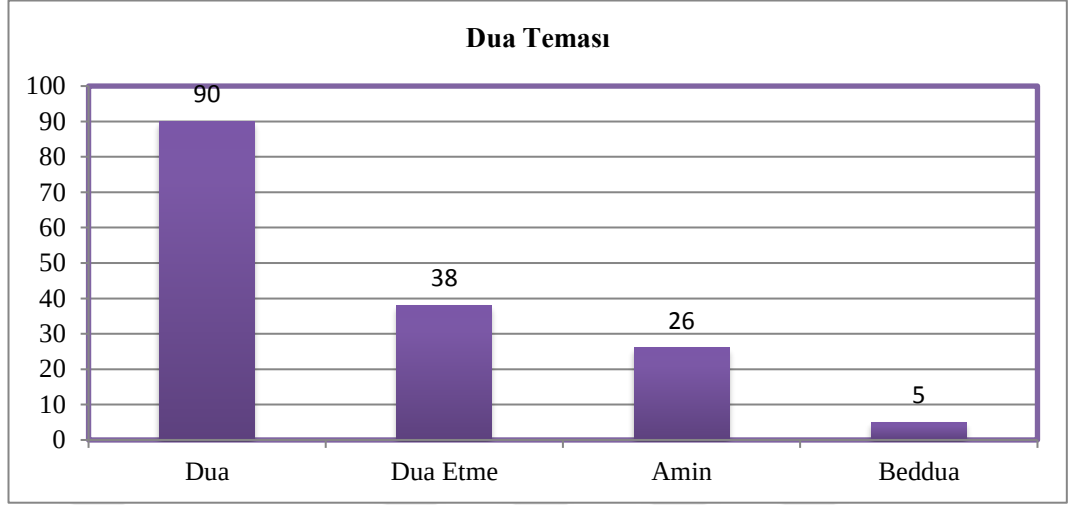
Dinî gün olarak dizide yalnızca sünnet düğününden bahsedilmiştir.³⁹ Bu sahnede Ebru'nun küçük oğlu Rüzgar'ın sünnet olacak yaşa geldiğinde sünnet ettirilmesi ve kutlama için de geleneksel bir düğün organize edilmesi görüntüleri yer almaktadır. Sünnet olmaktan korkan Rüzgar'a büyüdüğü söylenmekte ve şaka yoluyla sünnet düğünü yapılacağı anlatılmaktadır. Bu organizasyon dışında dizide dinî gün olarak ne dinî bayramlar ne cuma günü ne de kandil günleri konu edilmiştir. Dolayısıyla din ile bağlantılı mevzular günlük yaşamın içinden tamamen soyutlanmıştır.

Grafik-42

“Söylem Ana Teması” başlığı altında 3 tema bulunmaktadır. Bunlar; “Dua”, “Dinî Söz Öbeği” ve “Selam” temalarıdır (Grafik-42).

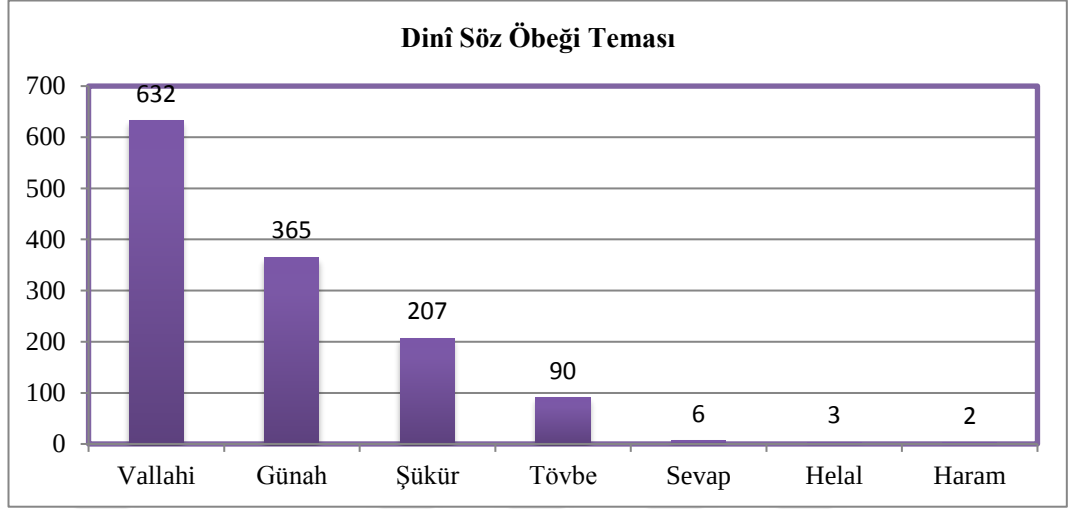
³⁹ Bu sebeple “Dinî Gün” temasının grafik ile gösterilmesine gerek duyulmamıştır.

Grafik-43

Grafik-43'te görüldüğü gibi, “Dua Teması” başlığında “Dua”, “Dua etme”, “Âmin” ve “Beddua” olmak üzere 4 kelime yer almaktadır. Zor ve sıkıntılı anların mutlu anlardan fazla olduğu dizide pek çok dua cümlesi yer almaktadır. “Dua” kelimesi toplam 90 defa kullanılırken, ellerin açılıp dua edildiği sahne sayısı 38’dir. Duadan sonra “Âmin” kelimesi 26 defa geçmekte, “Beddua” kelimesi ise 5 defa kullanılmaktadır. Dizide dua cümlesi olarak içinde Allah kelimesi geçen toplam 81 cümle yer almaktadır. En fazla kullanılan dualardan birisi “Allah razı olsun” deyimleşmiş ifadesidir. “Allah rahatlık versin” 29 defa, “Allah korusun/Allah muhafaza” 59 defa geçmektedir. Dizide bir sıkıntı yaşandığında Allah’a sığınma ve yardım dileme tavrı çok yaygın şekilde işlenmiştir. Buna göre “Allah’ım sen yardım et” cümlesi 49 defa geçmektedir. Bir kişinin başına gelen sıkıntıdan kurtulması neticesinde söylenen “Allah bağışladı” cümlesi ise 36 defa kullanılmıştır.

Dizide beddua ögesi de yaygındır. “Allah kahretsin” cümlesi 19 defa, “Allah belanı versin” cümlesi 54 defa kullanılmıştır. “Allah cezanı versin” cümlesi ise 4 defa geçmektedir.

Grafik-44

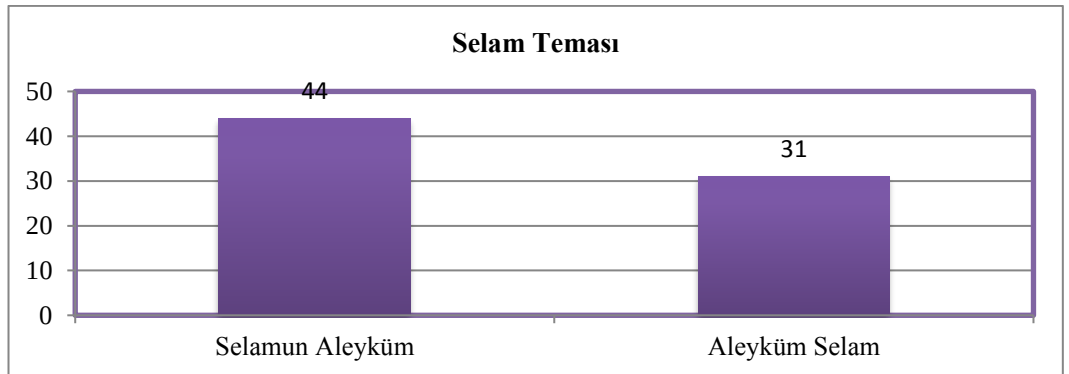
“Dinî Söz Öbeği Teması” başlığı altında grafikte yer bulan 7 kelime bulunmaktadır. Bunlar; “Vallahi”, “Günah”, “Şükür”, “Tövbe”, “Sevap”, “Helal” ve “Haram” kelimeleridir (Grafik-44). Geleneksel yaşantıda yaygın olarak kullanılan “vallahi” ifadesi, dizide iki farklı kullanımla yer bulmuştur. “Vallahi” ifadesi 603 defa geçerken, “vallahi billahi” ifadesi 29 defa geçmektedir.

“Günah” kavramı esasında dinî bir kavram olmakla beraber dizide terim anlamından ziyade, daha farklı kalıplarda kullanılmıştır. “Günahını almak” ibaresi 2 defa geçerken, “günaha ortak olmak” 2 defa, “günaha girmek” 1 defa geçmektedir. “Benden günah gitti” ibaresi 9 defa kullanılırken “suçum günahım yok” ibaresi ise 92 defa geçmektedir. Dizide “günah” kelimesinin tek başına kullanımı da oldukça yaygındır. Dizinin ana konusunu teşkil eden, Murat ve Ebru’nun ilk çocukları olan Baran’ın doğar doğmaz öldüğü söylenerek alınıp çocuğu olmayan Narin’e verilmesi, dizide genel manada günah olarak nitelenmektedir. Pek çok bölümde bu hatalı davranışın günah olduğu ve yaşanan sıkıntıların da bu günahın bedeli olarak yaşandığı olgusu vurgulanmaktadır. Kadriye bir seferinde bunu şöyle ifade etmektedir: “Biz ektiğimizi biçiyoruz. Baran’ı Ebru’dan kopardık, şimdi evlatlarımla sınanır oldum” (89/1’42”). Bu bağlamda günah kelimesi 259 defa kullanılmıştır. Terim anlamıyla kullanım da az da olsa mevcuttur. Bunlardan birisinde, Asım kendini öldürmeye çalışan Ayşe’ye “Günah, çok günah, kendini öldürme, günah” diyerek uyarıda bulunmaktadır (33/1’49”).

Dizide şükretmek ile ilgili pek çok ifade yer almaktadır. “Şükür/Çok şükür” ifadesi 119 defa, “hamdolsun” ibaresi 4 defa, “elhamdülillah” ifadesi 1 defa, “Allaha şükürler olsun” ifadesi ise 83 defa kullanılmıştır. Şükür ile ilgili olan durum tövbe ile ilgili olarak da söz konusudur. “Tövbe” kelimesi ile bağlantılı 5 farklı kelime kullanılmıştır. “Tövbe Tövbe” ibaresi 36, “Tövbeler olsun” ibaresi 10, “Tövbe Estağfurullah” ibaresi 29, “Tövbe Bismillah” ibaresi 2 ve “Tövbe Ya Rabbim” ibaresi de 13 defa geçmektedir.

Dizide dinî söylem olarak kullanılan toplam 65 ifade yer almaktadır. Grafikte yer almayan fakat dizi içinde çok defa geçen söylemlerden birkaçına da değinilmiştir. Bir işin olmasında Allah’ın takdirini önemseme bağlamında günlük hayatta sıkça geçen deyimleşmiş “inşallah” ibaresi, 345 defa kullanılmıştır. Dizide modern bir karakteri canlandıran Ebru’nun inşallah dediği birkaç sahne yer almakta, çoğunluğu ise geleneksel yaşantı içindeki diğer bireyler tarafından kullanılmaktadır. Ebru’nun bir diyalog sırasında Fırat’ın “estağfurullah” demesine karşılık “rica ederim” şeklinde cevap vermesi ya da bir başka sahnede Kadriye “Allah rahatlık versin kızım” derken Ebru’nun ona “iyi geceler” şeklinde karşılık vermesi, bu şehirli/modern görünümün bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Ayrıca dizide “maşallah” ibaresi 140 defa, “eyvallah” ibaresi 94 defa, “Allah aşkına” ifadesi 202 defa, “Allah’ın izniyle” ifadesi 26 defa, “Allah’ım Ya Rabbim” ifadesi ise 80 defa geçmektedir.

Grafik-45

“Selam Teması” başlığında “Selamun Aleyküm” ve “Aleyküm Selam” olmak üzere iki ifade bulunmaktadır (Grafik-45). Dizide günlük yaşam içinde selam kullanılmakta, genellikle bir yere girerken ve yolda birisiyle karşılaşıldığında selam verilmektedir. Kadınların selam verdiği bir sahne bulunmamaktadır. Selamlaşma genellikle erkekler arasında yaygın olarak görülmektedir.

Bu bölümde, “Karagöl” dizisinin 125 bölümünde yer alan dinî sembollerin sınıflandırılıp grafikler halinde yorumlanması yapılmıştır. Elde edilen verilere göre, dizide dinî sembollere yer verilirken aynı zamanda kitabî dinin yasakladığı pek çok tavrın da açık şekilde sahnelendiği görülmektedir. Modern-geleneksel karşıtlığının daha yoğun şekilde hissedildiği bu dizinin, dinî karakter bakımından da “Yeşil Deniz” dizisine oranla daha geride kaldığı saptanmıştır. Sonraki bölümde, her iki dizide yer verilen dinî sembol ve öğeler birbiriyle kıyaslanarak analiz edilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANALİZ VE KARŞILAŞTIRMA

TRT-1 ekranlarında yayınlanan Yeşil Deniz ve FOX-TV kanalında yayınlanan Karagül dizilerinin tüm bölümleri bu çalışmada içerik analizi ile ele alınarak, dinî semboller bağlamında incelenmiştir.¹ İncelenen dizilerde dinî sembollerin gerek sözlü gerekse görüntülü olarak yoğun şekilde yer aldığı tespit edilmiştir. Buna göre Yeşil Deniz dizisinde sözlü ve görsel olmak üzere toplam 294 dinî sembol bulunurken, Karagül dizisinde ise bu sayı 235 olarak belirlenmiştir. Bu sembollere yer verilme biçimleri iki kanal arasında farklılıklar arz etmektedir.

Her iki dizide yer alan dinî semboller ele alınırken inanç ana temasından başlanarak incelemede bulunulmuştur. “Yeşil Deniz” dizisine bakıldığında, genel manada korkutucu bir Allah inancının yoğun şekilde yansıtıldığı görülmektedir. Özellikle müezzin Cemil tarafından dile getirilen “cehennemde yanacaksın” ifadesi ile yapılan hataların hemen akabinde Allah tarafından cezalandırılma korkusunu ifade etmektedir. Bu ifadelere en fazla, sağdıçların defîne bulmaları sonrasında karşılaştıkları sıkıntıların bu günahın bedeli olduğu inancına sahip müezzin Cemil’in cümlelerinde rastlanmaktadır. Müezzin karakterinin öncelikle Allah’ın hataları bağışlayan ve affeden sıfatlarını dile getirmesi gerekirken sürekli cehennemde yanma vurgusu yapması, bu bağlamda geleneksel toplumda yaygın olan Allahtan korkma inancına hizmet eden bir tavidir. Bir yandan toplumun bu inancını desteklerken bir yandan da Allahtan korkmanın gerekliliğini fazlasıyla dile getirmektedir. “Karagül” dizisinde ele alınan işlenen günahların akabinde yaşanan sıkıntıların o günahların bedeli olduğu inancı da aynı konu ile bağlantılıdır. Yapılan hataların karşılığının mutlaka görüleceği inancı, haksızlıklar karşısında çaresiz kalan bireylere ilahî adalet vurgusu yapsa da -sır dizilerinde olduğu gibi- genel manada korkutucu ve cezalandırıcı Allah inancını destekler bir nitelik arz etmektedir.

---

¹ Dizilerde yer verilen dinî sembollerin yansıtılması sırasında yapılan hatalar, kitabî dine göre kaynak verilerek dile getirilmiştir. Bu tutumun içerik analizinin sınırlarını aştığı bilinmektedir. Fakat izler kitlenin günlük hayatını ve zihin yapısını bu kadar etkileyen dizilerde, bu tür hatalı bilgilerin düzeltilmesi gereklilik arz ettiği için dile getirilmesinin faydalı olacağı düşünülmüştür.

Dinin ana inanç esaslarından olan peygamberler konusunda dizilerin çok zayıf kaldığı görülmektedir. Her iki dizide de Hz. Peygamber isim verilerek bir ya da iki kez geçmektedir. Diğer peygamberlerden ise yalnızca Hz. Süleyman, Hz. Yusuf, Hz. İbrahim gibi peygamberlerden bahsedilmekte fakat bunların hepsinde peygamberler hikâye tarzı anlatımlara konu edilmektedirler. Dolayısıyla hayatın içinde olmayan, kıssa içinde geçen tarihsel bir şahsiyetten farklı olmayan ve o günün insanına hitap etmeyen bir peygamber anlatımı mevcuttur. Buna karşılık Hz. Peygamber'in hadislerinden, hadis olduğu ifade edilmeden “merhamet etmeyene Allah rahmet etmez”, “sabrın sonu selamettir” gibi ifadelerle yoğun şekilde bahsedildiği görülmektedir. Bu kullanım, her iki dizide kitabi dinden bağımsız, tamamen günlük yaşamın içine sinmiş, dillere yerleşmiş, geleneksel olarak yaşanan bir dinî anlayışın hâkim olduğunu göstermektedir.

Kutsal kitap olarak Kur'an-ı Kerim her iki dizide de yer almaktadır. Genel olarak, kutsal kitaba somut bir nesne olarak yer verildiği fakat onun hayatın içinden soyutlandığı görülmektedir. “Yeşil Deniz” dizisinde genellikle beyaz bir örtü içinde yüksek bir duvarda ya da dolapta yer alan Kur'an-ı Kerim, hükümleri ve ayetleriyle hayatın içinde yer almamaktadır. Ayet olarak söylenmeyen fakat karakterler arasında sözü geçen “şerde hayır, hayırda şer vardır” gibi ifadeler ayetlerin günlük dile farkında olunmadan yerleştiğini göstermektedir. Dolayısıyla dizide bilinçli bir dinî bilgi ve anlayışın hâkim olmadığı görülmektedir. Dinî bir kimlik olarak dizide bulunan müezzin ve imamın bile birkaç sahne dışında Kur'an-ı Kerim okuduğu ya da ayetlerden bahsettiği sahne bulunmamaktadır. “Karagül” dizisine bakıldığında ise, Kur'an'ın tamamen zorluk anında sığınılan bir dua kapısı olduğu görülmektedir. Dizide zorluk ve sıkıntı içinde kalan kadın karakterler bu anlarda Kur'an-ı Kerim'i açıp okumakta ve dua etmektedirler. Dolayısıyla dinin kutsal kitabı yalnızca zor zamanlarda hatırlanan bir semboldür. Ayrıca kutsal kitap ile bağlantılı olarak her iki dizide birden görülen şey şudur ki, ayetler ve özellikle Yasin gibi bazı sureler yalnızca ölümler için okunan bir dua niteliğindedir. Bu yönüyle diziler için Kur'an-ı Kerim, yaşayan insanların günlük yaşamına müdahil olmayan, yalnızca ölümlere okunan ve saygı duyularak hayatın içinden uzaklaştırılan bir kutsallık ile anılmaktadır.

Diziler içinde melek kavramına çok fazla yer verilmediği görülmektedir. Metafizik varlıklar olarak melek ve şeytandan bahsedilirken, şeytan ile ilgili söz öbeklerinin çok daha yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. “Şeytan diyor ki” ifadesi geleneksel toplum içinde en yaygın şekilde kullanılan bu söz öbeklerindendir. Melek kavramından sadece Azrail ve Munker/Nekir melekleri bağlamında yine hikâye tarzında bahsedildiği görülmektedir. “Yeşil Deniz” dizisinde metafizik varlıklar olarak bahsi geçen cin/peri gibi varlıklara korkutucu tarzda yer verilmekte, hayalet gibi varlıklar kullanılarak insanların korkutulması sağlanmaktadır.

Kader inancı bağlamında her iki dizide de kader kavramının yoğun şekilde ele alındığı görülmektedir. Özellikle “Karagöl” dizisinde karakterlerin başına gelen sıkıntıların onların kaderi olduğu vurgulanmakta ve kadere suçlayıcı bir tarzda yaklaşmaktadır. Aynı bakış açısına o kadar yoğun olmasa da “Yeşil Deniz” dizisinde de rastlanmaktadır. Hapishaneye düşen bir gencin kendisini “kader mahkûmu” olarak nitelendirmesi ya da Karagöl’de karakterlerin başlarına gelen her aksiliği “kaderimmiş” diyerek dile getirmesi, toplumsal yapı içinde de oldukça yaygın olan kaderci anlayışın bir yansıması olarak yorumlanabilir. Nitekim bu bakış açısına “Karagöl” dizisinde modern bir kimliği temsil eden Ebru karakterinin “hem yap sonra da kader de” diyerek karşı çıkması sergilenmektedir. Bu bakış açısıyla yapılan hataların sorumluluğunun alınmasının gereği modern bir karakter üzerinden dile getirilmektedir. Diğer kaderci anlayışa sahip olan karakterlerin ise geleneksel dinî yaşam içindeki dini bütün insanları temsil ettiği unutulmamalıdır. Bu itiraz, modern ile gelenek arasında var olan karşıtlığın bir ifadesi olarak yansıtılmaktadır.

Dinî kimlikler açısından “Yeşil Deniz” dizisi, “Karagöl”den daha fazla karakter barındırmaktadır. Başroldeki karakterlerden birisinin müezzin olması ve onun cami ile olan irtibatı sebebiyle imamın da sıkça görünmesi, bu karakterler üzerinden daha fazla yorumda bulunma imkânı tanımaktadır. Dizide var olan imam karakteri, genel manada sinema tarihimiz içinde çokça karşılaştığımız din görevlisi karakterlerinden ayrılmaktadır. Özellikle 1900’lü yılların ikinci çeyreğinden itibaren, sinemada dinî bir öge olarak yer verilen imam karakterleri üzerinden, toplumsal zihinde de dine yönelik bir algı oluşturulması amaçlanmıştır. Dolayısıyla bu

dönemde din görevlilerinin genel manada gerici, yobaz, cahil, vatanın bütünlüğünü tehlikeye atan, düşmanla iş birliği yapan, modernlik karşıtı bir imajla yansıtıldığı görülmektedir. 1950 sonrasında siyasal sistemde meydana gelen değişime paralel olarak, sinemada yansıtılan din görevlisi imajları az da olsa değişikliğe uğramış hatta dini tebliğ etmek amacını taşıyan filmler bile beyaz perdede kendine yer bulabilmiştir (Okutan, 2009: 228-230). Fakat her dönemde din görevlisi karakterlerinde bir nebze de olsa “nakıslık” göze çarpmaktadır. Bu dizide yer verilen imam karakteri, biraz önce bahsedilen imam prototipinden ayrılmaktadır. Yaşlı olmasına rağmen tatlı dilli, bilgili, gençlerle iletişim kurabilen, onlara kol kanat gerebilen, sorunları ile ilgilenen ve toplum içinde az da olsa var olabilen bir dinî karakterdir. Genel olarak camide görülse de kasabada yaşanan birkaç problemde kasaba halkını çevresine toplayıp sohbet yapacak ve kanaat bildirebilecek niteliktedir. Fakat bireysel olarak bakıldığında ailesi olmayan, dolayısıyla aile ilişkileri görülmeyen ve kasabanın içerisinde çok fazla varlık göstermeyen bir karakter olarak sunulmaktadır. Meslekî yeterlilik açısından da oldukça eksik bir karakterdir. Namaz esnasında okunan dualarda hata yaptığı görülmektedir. Ayrıca “muavezeteyn” surelerini “muhafazateyn” şeklinde isimlendirmesinde, selam verirken “esselamun aleykum” cümlesini kullanmasında, kitabî din açısından² belirgin hatalar göze çarpmaktadır. Dolayısıyla dizilerde din görevlilerine yönelik bakışta önceki dönemlerden farklılaşan bir imaj söz konusudur. Olumsuz bakış açısı bir nebze değişmiştir. Fakat yine de biraz önce dile getirilen örnekler çerçevesinde değerlendirildiğinde belirgin bir nakıslığın olduğu dikkat çekmektedir.

“Yeşil Deniz” dizisinde yer alan bir diğer dinî karakter Müezzîn Cemil’dir. Cemil genel olarak diğer arkadaşlarına göre daha saf, korkak, utangaç ve arkadaşlarına ne kadar karşı gelmek istese de hayır diyemeyen pasif bir karakter olarak sunulmuştur. Cemil’in arkadaşları üzerinde çok etkisi bulunmamaktadır. Müezzîn olarak varlık gösterememekte, birkaç sahne dışında camide ve evinde namaz kıldığı görülmemektedir. Bazı sahnelerde ezanı kendisinin okuması gerekirken ezan okunmaya başlaması ile namazdan haberdar olması ve namazların vakitlerini kaçırmaması, dinî bir kimlik olarak görevlerini ihmal eden bir müezzîn

---

² Bkz. İlmihal.

karakteri çizmektedir. Namaza katıldığı birkaç sahnede söylediği tespihatları hatalı telaffuz ettiği, birkaç cenaze sahnesinde ise Kur'an-ı Kerim ayetlerini yanlış okuduğu görülmektedir. İmam ve müezzin karakterlerinin her ikisinin de bu tür uygulama hataları yapmaları, dinî bilgilerin doğru şekilde yansıtılması konusunda gerekli olan hassasiyetin gösterilmediğini düşündürmektedir. “Karagöl” dizisinin dinî karakter bağlamında daha da kısır kaldığı söylenebilir. Nitekim bu dizide dizinin ana karakteri olarak bir dinî karakter bulunmamaktadır. Dizide hoca/imam karakteri yalnızca mevlitlerde ve cenazelerde mezarlıkta görülmektedir. Dolayısıyla hoca cenaze namazı kıldırır, mevlit okuyan ve dua eden bir kişidir. Bunun dışında toplumsal yaşam içinde varlık gösteren, halkın arasına karışıp etkin bir şekilde onlarla ilgilenen bir birey olarak varlık göstermemektedir.

Her iki dizideki dinî karakterler birlikte yorumlandığında şu yorum yapılabilir: “Yeşil Deniz” dizisi, dinî kimlik sahibi karakterlerin başrol oyuncusu olmaları ve daha fazla görünmeleri sebebiyle “Karagöl” dizisinden ayrılmaktadır. Fakat işlevsellik açısından bakıldığında her iki dizide de dinî karakterler hayatın içinde var olmayan, günlük yaşamda insanların karşılaştıkları sorunlarda yol gösterici pozisyonda bulunmayan, yalnızca ihtiyaç anında dinî sorunların çözümü amacıyla başvurulmuş karakterler oldukları görülmektedir. Bu noktada önceki dönemlerde dinî kötülemek amacıyla özellikle kurgulanan yaşlı, kötü karakterli, yalancı, dolandırıcı, yobaz ve cahil/eğitimsiz din görevlisi karakterlerinin aksine daha müspet bir din görevlisi imajının yansıtıldığını söylemek mümkündür. Yalnız önceki döneme ait bakış açısının hâlâ zihinlerin bir köşesinde yer ettiğini gösteren örneklere de rastlanmaktadır. Nitekim “Yeşil Deniz” dizisinde, kasabaya Kurtuluş Savaşı zamanında yardımı dokunmuş efelerin heykellerinin dikilmesinin kararlaştırıldığı sahnede herkes bunu desteklerken müezzin Cemil karakterinin “put bunlar” diyerek karşı çıkması ve arkadaşlarına bu konuda çok fazla tepki göstermesi, hâlâ “yobaz din görevlisi” algısının devam ettiğinin göstergesidir. Ayrıca müezzin ve imam karakterlerinin Kur'an Kursu'nda yetişmiş, herhangi bir yüksek tahsil sahibi olmayan, sosyoekonomik durum açısından da alt sınıfa mensup karakterler olarak sunulmasını da bu bağlamda değerlendirmek mümkündür.

Her iki dizide de dinin pratikleri konusunda önemli eksiklikler olduğu görülmektedir. Dizilerde en fazla göze çarpan ibadet namazdır. Yeşil Deniz dizisinde müezzin ve imam karakterinden dolayı namazın daha fazla görünür olduğunu söylemek mümkündür. Genel olarak bakıldığında namaz camiye hasredilmiş bir ibadettir. Cami içinde namaz kılındığını gösteren sahneler yer almaktadır. Fakat camiye gelen karakterler de her zaman erkeklerdir. Kadınların camide göründükleri tek sahne, Mevlit Kandili gecesinde ibadet etmek ve imamın vaazını dinlemek amacıyla camide toplandıkları sahnedir. Dolayısıyla erkek merkezli bir dinî yaşantının söz konusu olduğu söylenebilir.

Namaz kılan karakterlere bakıldığında da cinsiyet, yaş, sosyoekonomik yapı ve eğitim seviyesi açılarından aralarında farklılıklar olduğu görülmektedir. Cinsiyet bakımından “Yeşil Deniz” dizisinde namaz ibadeti genel olarak erkeklere ve camiye hasredilmiştir. Bunun tek istisnası Hafize Teyze karakteridir. Hafize Teyze tüm dizi boyunca birkaç sahnede namaz kılmak istediğini söylemekte ve seccade sererek namaza başladığı gösterilmektedir. Cami dışında namaz kılma sahnelerinden birkaçında da Şükrü karakterinin yer aldığı görülmektedir. Bu iki karakter ve camiye namaz kılmak için gelen diğer karakterler göz önüne alındığında çoğunlukla orta yaş üzeri ve yaşlı kişilerin ibadet ettikleri görülmektedir. Dizide yer alan gençlerden özellikle kızların hiçbirisinin namaz kılıp ibadet ettiği bir sahne bulunmamaktadır. Sağdıçların cami ile olan ilişkisi ise müezzin Cemil sebebiyledir. Onun yanında camiye gidip ara ara cemaate dâhil oldukları görülmektedir. Fakat genellikle camiden ve namazdan uzak durdukları gözlenmektedir. Sosyoekonomik açıdan değerlendirme yapılırsa, ibadet eden kişilerin alt sınıfa dâhil olduğu görülmektedir. Kasabanın zengin tüccarı olarak geçen Sami karakterinin camide görüldüğü tek an Mevlit Kandili gecesidir. Onun dışında vakit namazlarına giden kişiler kasabanın alt sınıfına dâhil olan fakir Müslümanlarıdır. Eğitim durumu bakımından da aynı durum söz konusudur. İlçenin Belediye Başkanı, Jandarma Komutanı gibi üst düzey karakterlerin camiye gidip ibadet ettikleri herhangi bir sahne bulunmamaktadır.

“Karagöl” dizisi açısından bakıldığında, dinî pratikler bakımından oldukça az örneğe rastlanmaktadır. Cinsiyet açısından dizide ibadet eden erkek bir karakter

bulunmamaktadır. Namaz ibadeti caminin de dışına itilmiştir. Zira cami yalnızca cenazelerin defni sırasında gidilen bir mekândır. Dizide ibadet eden karakterler kadınlardır. Onların ibadeti de yalnızca zorluk zamanlarındadır. Bu konuda en fazla göze çarpan karakter Kadriye'dir. Konağın annesi rolündeki yaşlı bir kadındır. Dizide var olan birkaç namaz ve Kur'an okuma sahnelerinin çoğunluğunda Kadriye yer almaktadır. Onun kadar yaşlı olmasa da konağın en büyük gelinini temsil eden Emine karakteri, orta yaşlı olması sebebiyle genç kadınlardan ayrılmaktadır. Onun da namaz kılıp dua ettiği, Kur'an-ı Kerim okuduğu sahneler bulunmaktadır. Özlem, Melek, Narin gibi daha genç karakterlerin dinin pratiklerini yerine getirdikleri görülmemektedir. Dolayısıyla bu bağlamda ibadet etmek zor zamanlara has bir etkinlik olarak yalnızca orta ve ileri yaştaki kişiler tarafından uygulanmaktadır. Sosyoekonomik durum ve eğitim seviyesi açısından bakıldığında konağa sonradan İstanbul'dan gelerek dâhil olan Ebru ve kızlarının hiçbir şekilde hiçbir ibadet ile uzaktan yakından bir ilişkileri söz konusu değildir. Öyle ki bazı sahnelerde Kadriye karakteri Ebru'ya "Allah rahatlık versin" derken Ebru buna "iyi geceler" şeklinde cevap vermektedir. Bu örnekte de görüldüğü gibi, şehirli ve modern bir karakter olarak Ebru, din ile bağlantılı olan bir dua cümlesinden bile soyutlanmış olarak sunulmaktadır.

Dikkat çekici bir durum da her iki dizinin de geleneksel yaşantının söz konusu olduğu küçük beldelerdeki yaşamı ele almasına rağmen, namaz dışında hiçbir ibadetten söz edilmemesidir. 2 sezon devam eden "Yeşil Deniz" ve 4 sezon süren "Karagül" dizileri boyunca ramazan ayından bahsedildiği, oruç tutulduğu, sahur ve iftar edildiği, Ramazan ve Kurban Bayramı'nın kutlandığı görülmemektedir. Hatta cuma namazı kılınan bir tek sahne bile bulunmamaktadır. Her ikisi de geleneksel dinî yaşantının söz konusu olduğu Anadolu kasabalarında geçen dizilerde İslam toplumu için önemli olan bu gibi mübarek gün ve gecelerden bahsedilmemesi manidardır. Müezzin ve imam karakterinin bulunduğu Yeşil Deniz dizisinde bile bir defa cuma namazı kılındığı, cuma gününün önemine dikkat çekildiği görülmemektedir. Ayrıca zekât vermek ve hacca gitmek gibi diğer dinî pratikler yüzeysel olarak konu edilmekte fakat ayrıntılı olarak işlendiği bir sahneye rastlanmamaktadır. Bu açıdan bakıldığında dinden, en çok bilinen namaz ibadeti kapsamında dozunda olacak

şekilde yalnızca şekilsel olarak bahsedilmesine özen gösterildiği görülmektedir. Dizilerde dinî günler olarak sayılabilecek sadece iki gün mevcuttur: Yeşil Deniz dizisinde Mevlit Kandili ve Karagül dizisinde sünnet düğünü. Bunlar dışında dinin toplumsal hayata yansıyan yönlerini temsil eden bu gibi mübarek gün ve gecelere dizilerde yer verilmemiş olması, dinin yalnızca bireye indirgenmiş bir şekilde yansıtıldığını da göstermektedir.

Dinî sembollerden en fazla göze çarpan ögenin her iki dizide de başörtüsü olduğu aşikârdır. Zira dinin bir emri olarak en bariz şekilde kadın karakterlerin başında dikkat çekmektedir. “Yeşil Deniz” dizisinde başörtüsü bariz bir şekilde orta yaş üzeri kadınlar tarafından kullanılmaktadır. Dizinin en yaşlı karakteri olan Hafize Teyze dizi boyunca başörtülüdür. Orta yaş kadınlar evde bulundukları ya da dışarıya çıktıkları zaman aynı şekilde örtülüdürler. Hepsinin kullandığı örtü tarzı da geleneksel/örfi olarak kullanılan yemeni-tülbenttir. Fakat aynı kadınların düğün, nişan gibi eğlencelerde başörtüsünü çıkardıkları, daha modern bir görüntüye büründükleri görülmektedir. Bu yaklaşımın tek istisnası Hafize Teyze ve onun yaşındaki diğer yaşlı kadın karakterlerdir. Genç kızlara bakıldığında başörtüsünün geleneksel tarzda özellikle evde iş yaparken ya da tarlada çalışırken örtüldüğü görülmektedir. Kasabadan ilçeye gidecekleri zamanlarda genel kıyafetlerini değiştirmelerine ek olarak başörtülerini de çıkardıkları gözlenmektedir. Dolayısıyla başörtüsü, genellikle orta yaş ve üzeri kadınlar için geçerli olan ve genç kızlar tarafından kullanılmasına çok da gerek duyulmayan, geleneksel yaşantının bir gereği olarak sunulmaktadır. Sosyoekonomik ve eğitim durumu açısından bakıldığında söz konusu gerçekliğin tamamen değiştiği görülmektedir. Dizi boyunca hastanede ve okulda geçen sahnelerde başörtülü doktor, hemşire ya da öğretmene hiçbir şekilde rastlanmamaktadır. Hatta diziye son bölümlerinde dâhil olan ve daha önce kasabada hemşire olarak çalışmış olan Nurdan karakterinin o an hastanede çalışmamasına rağmen başörtüsü takmaması dikkat çekicidir. Ayrıca dizide ilçe Belediye Başkanı’nın kızı olarak yer alan aynı zamanda kasaba okulunda öğretmen olarak çalışan Zümrüt karakterinin hem giyim kuşamı hem de yaşantısı ile diğer genç kızlardan ayrıldığı görülmektedir. Zümrüt başörtüsü takmamakta ve kasabadaki diğer kızlara göre daha modern kıyafetler giyinmektedir. Evde iş yaptığı ya da mutfakta

yemek hazırladığı zamanlarda saçlarını korumak amacıyla başörtüsünü taç gibi taktığı sahneler bulunmaktadır. Dolayısıyla onun şahsında örtü, hizmetçilik imajını yansıtan bir semboldür. Zümrüt’ün annesi ve Belediye Başkanı’nın eşi olan Gülenay karakteri de aynı Zümrüt gibi davranmaktadır. Bulunduğu bütün ortamlarda başörtüsüz olarak var olmakta fakat bazı sahnelerde evde iş yaparken başına örtü aldığı gözlenmektedir. Tüm bu örneklerden yola çıkarak “Yeşil Deniz” dizisinde tamamen geleneksel bir örtünme davranışının yaygın olduğu ve toplumun sosyoekonomik olarak daha alt sınıfından olma, yaşlılık, eğitimsizlik gibi durumların örtünme davranışını etkilediği gözlenmektedir. Dolayısıyla dizide başörtüsü dinin bir gereği olarak değil toplum içinde bir statü göstergesi olarak yansıtılmıştır.

“Karagül” dizisine bakıldığında da benzer bir imajın geçerli olduğu söylenebilir. Dizide her zaman başörtülü olan karakterler Kadriye ve Emine gibi orta yaş üzeri kadınlardır. Kadriye ve Emine’nin yalnızca uyurken başörtülerini çıkardıkları, sair zamanlarda tamamen örtülü oldukları görülmektedir. Konağın diğer kadın karakterleri olarak Narin, Melek ve Özlem, Emine’ye göre daha genç kadınlardır. Dolayısıyla evin içinde başörtüsü kullanmazken, evden dışarı çıktıklarında geleneksel olarak yaygın bir kültür olarak şallarını başlarına aldıkları gözlenmektedir. Ayrıca düğün, nişan gibi eğlencelerde de bu karakterler tamamen başları açık şekilde bulunmaktadırlar. Dizinin eğitimli modern kadını temsil eden Ebru ve kızlarının ev içinde ya da dış ortamda hiçbir şekilde başörtüsü kullanmadıkları, yalnızca cenazelere katıldıklarında siyah örtü taktıkları görülmektedir. Hatta bu durum Ebru tarafından Fırat ile aralarında geçen bir konuşmada açıkça dile getirilmiştir. Halfeti’ye geldiğinde iş bulup çalışmak istediğini söyleyen Ebru’ya Fırat “çok modern bir görüntün var, bu şekilde sana kimse iş vermez” dediğinde, Ebru buna karşılık “başıma bir yazma mı bağlasam acaba” diye sormuş ve Fırat “bak bu olabilir” diyerek cevap vermiştir. Nitekim dizide Kendal Ağa’nın fabrikalarında çalışan işçi kadınların çoğunluğunun başörtülü oldukları görülmektedir. Dolayısıyla başörtüsü sosyoekonomik yapı açısından bakıldığında daha alt sınıfları temsil eden bir sembol olarak yansıtılmaktadır. Dizide başörtüsünün statü göstergesi olduğunu ima eden bir diğer örnek; aynı fabrikada çaycı olarak çalışan Sibel karakterinin çalıştığı sırada başörtüsü takarken, Kendal ile

nikâhsız birliktelikten hamile kalıp doğum yapmak için konağa yerleştiği dönemde taktığı bu başörtüsünü kademeli olarak çıkarmasıdır. Bu örnekte başörtüsü işçi sınıfı ile ağa hanımı arasındaki statü farkını gösteren bir sembol olarak yansıtılmaktadır. Eğitim seviyesi bakımından diziye göz atıldığında başörtüsünün eğitilmiş modern karakterler tarafından kullanılmadığı görülmektedir. Hastanelerde doktor ve hemşireler, okulda öğretmenler başörtüsüz olarak görev yapmaktadırlar. Ebru'nun kızlarına öğretmenlik yapan ve dersane öğretmeni rolündeki Elif karakterinin yalnızca cenazelerde siyah örtü takıp sonrasında çıkardığı görülmektedir. Tüm bu örneklerden anlaşıldığı gibi, “Karagöl” dizisinde de başörtüsü dinî bir gereklilik değildir. O yalnızca toplum içinde bireyleri birbirinden ayıran bir statü göstergesi olarak yansıtılmaktadır.

Dinî bir mekân olarak caminin nasıl ele alındığına baktığımızda, “Yeşil Deniz” dizisinde caminin genellikle ibadet etmek amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Cami ve minare görüntüsü sürekli mevcut olmasına rağmen genel manada ibadet dışında caminin insanların yaşamında etkin bir rol oynaması söz konusu değildir. Ayrıca cami erkek merkezli bir din anlayışını da yansıtır. Camiye gidip gelenler yalnızca erkeklerdir. Onlar da namazlarını eda ettikten sonra camiden ayrılmaktadırlar. Kadınların camiye gelmeleri camiye temizlemek amacını taşır. Mevlit Kandili'nin gündüzünde temizlikçi kadınlar camiye temizlemiş, gecesinde de ibadet etmek için ilk defa kadınlar camiye gelmişlerdir. Caminin koruyup kollayan, günlük hayatın içine nüfuz eden işlevselliğini yansıtan tek bir sahne bulunmaktadır. Bu sahnede “sağdıçlar” yaptıkları hatalar neticesinde evlerinden kovulmuşlar, soğuk kışı günlerinde dışarıda kaldıkları için de sığınacak tek mekân olarak camiye seçmişlerdir. Hoca'nın onların camide kalmalarına izin vermesi ve bu konuda onlara kol kanat gerer tarzda davranması ile cami onlar için Berger'in (2015: 18) ifadesiyle “Kutsal Şemsiye” olarak işlev görmüştür. “Karagöl” dizisinde ise, cami ve minare görüntüsü oldukça yoğun şekilde yer almaktadır. Fakat işlevsel olarak hiçbir etkisinin bulunmadığı da dikkat çekicidir. Dizinin ana mekânı olan konağın hemen yakınında tarihi bir cami bulunmasına rağmen camide bir kez bile namaz kılındığı görülmemekte ya da caminin açık olduğuna dair bir emareye rastlanmamaktadır.

Dolayısıyla din ve cami hayatın merkezi olmaktan çok uzak, yalnızca cenazelerde ve zor zamanlarda sığınılacak bir mekân olarak yansıtılmaktadır.

Dinin yasakladığı tavır ve davranışlar bağlamında bakıldığında iki dizi arasında önemli farklılıkların göze çarptığı görülmektedir. “Yeşil Deniz” dizisinde dinin yasakladığı herhangi bir davranışın açıkça yansıtıldığı görülmemektedir. Bir sahnede Süleyman karakterinin zina yaptığını zannettiği andaki telaşı, günah işlemiş olmaktan dolayı duyduğu utanç duygusu oldukça açık şekilde ekrana getirilmektedir. Bu olaya ithafen zinanın nasıl büyük bir günah olduğu müezzin Cemil tarafından sürekli dile getirilmekte ve arkadaşını bu konuda uyarmaktadır. Ayrıca dizide içki sahnesine rastlanmamaktadır. Yalnızca içki içtiği zannedilen müezzin Cemil’in bu davranışı kasaba halkı içinde dedikodu halinde yayılmakta ve “başımıza taş yağacak, ne günlere kaldık” şeklinde sözlerle ayıplanmaktadır. Bu tepkiden, dinin yasakladığı davranışları toplum içindeki herhangi bir kişinin yapmasının sorun teşkil etmediği, asıl problemin dinî bir karakter olarak müezzinin içki içmesi “başa bela yağdıracak” tarzda bir hatayı teşkil etmektedir. Aynı durum bahis oynadığı söylentisinin yayılmasının ardından müezzin Cemil’e yöneltilen ayıplayıcı tavırlarda da söz konusu edilmektedir. Bu sahnelerde dinin bağlayıcılığı konusunda bazı eksik bakış açıları yansıtılmaktadır. Dinin hükümleri herkes için geçerli olmasına rağmen toplumda da yerleşik olan yalnızca dinî kimliklerin uyması gereken kurallarmış gibi lanse edildikleri göze çarpmaktadır. Ayrıca “Yeşil Deniz” dizisinde dinen yasaklanan davranışlar yer almasa da mizahın yalan üzerinden kurgulanmış olması dikkat çekicidir. Müezzin Cemil dâhil olmak üzere 4 arkadaşın başından geçen bütün olaylarda yalana başvurdıkları ve yaptıkları yanlış işleri saklamaya çalışarak bunlar üzerinden dizideki mizahın kurgulandığı görülmektedir. Dolayısıyla yalan ve insanları kandırmanın, üzerinde ısrarla durulan dinî bir yasak olmasına rağmen, dinî karakter olarak müezzinin de buna ortak edilmesi söz konusudur. Bu bağlamda bakıldığında dinî sembol ve kimliklerin dizilerde mizah üzerinden tekrar kurgulandığı ve bu kurgu ile dinî yasakların da mizah görüntüsü altında normalleştirildiği görünmektedir. Bu yaklaşım tarzı, kültür endüstrisinin dini ele alarak kendi vermek istediği mesaja uygun şekilde tekrar kurgulaması ve izler kitleye o şekilde yansıtması şeklinde yorumlanabilir. Dolayısıyla dizilerde görülen din,

gerçek dinin egemen otoriteler tarafından tekrar kurgulanması neticesinde yeniden üretilmiş ve kitlelere sunulmuş bir din olmaktadır.

“Karagöl” dizisi dinen yasaklanan tavır ve davranışlar bakımından oldukça fazla örnek barındırmaktadır. Dizide toplam 77 defa geçen içki sahnelerinde dizideki pek çok karakterin içki içtiği gözlenmektedir. Özellikle bir sıkıntı ile karşı karşıya kaldıklarında ya da zor zamanlarında içkiye sarıldıkları görülmektedir. Bu karakterlerin hepsi erkektir. Bunlardan en dikkat çekici olanı ise İdris Baba karakteridir. İdris Baba’nın dizideki yansıtılan kimliği dini bütün, Allah-peygamber bilgisine sahip, akli başında ve yaşlı bir dindar karakterdir. Hapishaneye girmiş fakat ne suç işlediği bilinmemektedir. Jandarma Komutanı Oğuz karakteri ile hapishanede yaptıkları sohbetlerde ona dine dair sohbetler yapıp kıssalar anlatmasıyla dikkat çekmektedir. Fakat bu karakterin sürekli dinden, yaratılıştan bahsederken aynı zamanda açık şekilde içki sofrasına oturması ve bundan hiçbir şekilde gocunmaması önemli bir ayrıntıdır. Bu imaj ile hem dindar bir kişilik olarak sunulup hem de dinin en açık yasaklarını işleyen bir Müslüman imajı yaratılmaktadır. Ayrıca dizinin beş sahnesinde zina konu edilmektedir. Dizide ağa rolünde bulunan Kendal, kendi yanında çalışan Sibel karakterini içinde bulunduğu zor şartlardan ve kendisine muhtaç durumda bulunmasından yararlanarak kendisiyle birlikte olmaya zorlamaktadır. Bunun sonucunda söz konusu ilişkiden hamile kalan Sibel, çaycılığı bırakarak ağanın hanımı olarak konağa yerleşmektedir. Nikâhlı eşinin bir kız çocuğuna hamile olmasına rağmen erkek çocuk doğuracağı için nikâhsız birliktelik yaşadığı kadını önceleyen bir ağa karakteri, söz konusu kültürde mevcut olan ve günümüzde hâlâ izleri görülen erkek temelli ve dinî değerleri yok sayan zihniyetin göstergesidir. Dizinin sonlarında Kendal’ın nikâhlı eşi Özlem’in yine nikâhsız bir birliktelik yaşadığı Kasım karakterinden çocuk sahibi olması da gösterilmekte ve mutlu aile tablosuyla bu durum normalleştirilmektedir. Ayrıca dizide Kadriye ile İdris Baba’nın, Fikriye ile Mehdi’nin nikâhsız beraberlikler neticesinde çocuk sahibi oldukları da bilinmektedir. Bu örnekler üzerinden değerlendirildiğinde karakterler din ile yalnızca ritüel kısmıyla bağlantılı olarak ihtiyaç duydukları anda etkileşime girmekte, dinî hayatın kendisiyle yaşamlarına yansımaları gereken emir-yasak bağlamında herhangi bir bağ kurmamaktadırlar. “Karagöl” dizisinde dikkat çeken bir

diğer konu, dizide adam öldürmek gibi dinen yasaklanmış fiiller için görevlendirilen karakterlerin neredeyse tamamının sakallı ve sert mizaçlı kişiler olmasıdır. Sakal dinî bir semboldür.³ Bu dizide de adam öldürme eylemleri ve eziyet sahnelerinin neredeyse tamamında sakallı karakterler yer almakta, bu kadar yoğun bir kullanım da kasıtlı bir çabanın söz konusu olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca dizide Nurullah isminde bir karakter de yer almaktadır. Emine karakterinin babası rolündeki bu kişi gayet sert, acımasız, kızını ve engelli torununu sokağa atacak kadar vicdansız bir baba olarak yansıtılmıştır. Nurullah ismi ile bu aktarılan karakter birbiriyle uyum sağlamamaktadır. Dinî bir anlamı barındıran böyle bir ismin kötü ahlaklı bir karakter ile bağdaştırılıp sunulması, eski dönemlerden kalma dine ve dinî sembollere önyargılı ve menfi bakış açısının az da olsa devam ettirildiğinin göstergesi olarak yorumlanabilir.

Şimdiye kadar, dinî öge ve sembollerden daha somut oldukları için kolaylıkla fark edilen görsel semboller üzerinden yorumlama ve karşılaştırma yapılmıştır. Bu noktada her iki dizide konuşma dili aracılığıyla aktarılan dinî ortam üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda gerek “Yeşil Deniz” gerekse “Karagül” dizileri göz önüne alındığında, geleneksel dinî hayatın yaygın olduğu ortamları konu aldıkları görülmektedir. Bu ortamlarda din geleneksel halk dindarlığı üzerinden yaşanmaktadır. Halk dindarlığı kavramı, geniş din eğitimi almamış, halk kitlelerinin dinî inanç ve ibadetlere yoğun bir duygu yükü ile bağlı olarak gösterdikleri dinî yaşantıyı tasvir etmektedir (Kirman, 2004: 97). Bu yaşantı içinde dinî semboller hayatın içine sinmiş vaziyettedir. Bunları fark etmek de doğal olarak semboller üzerinde biraz daha fazla durmayı gerektirmektedir. Her iki diziyeye bakıldığında karakterlerin kullandıkları ifadeler ve ayet-hadis olduğu kaydını düşmeden söylenen özlü sözler dikkat çekmektedir. “Her şerde bir hayır vardır”, “kurbana eziyet günahdır”, “gıybet ölü eti yemeye benzer”, “sabrın sonu selamettir” gibi cümlelerin her biri ya bir ayet metninden alınmıştır ya da Hz. Peygamber’in aynı manadaki bir hadisine işaret etmektedir. Fakat bu ifadeler kitabi bir din anlayışıyla ayet ya da hadis kaydı düşülmeden zikredilmektedir. Aynı bağlamda dinî söz öbekleri olarak sıklıkla

---

³Kötü karakterli din görevlisi imajının sinema tarihi içinde yoğun şekilde yansıtılması sebebiyle toplum içinde sakallı kişiler genellikle kötü karakterli dinî kimlikler olarak algılanmaktadır.

kullanılan ve dizilerde de yoğun şekilde geçen “inşallah, maşallah, eyvallah, evelallah, estağfurullah” gibi ifadeler de geleneksel dinî hayatın içine sinmiş sembollerdir. Özellikle Yeşil Deniz dizisinde sıkça geçen “valla billa” ifadesi de aynı şekilde dinî bir yemin cümlesi olan “vallahı billahı” ifadesinin halk ağzında kısaltılmış halidir. Dolayısıyla her iki dizide de dini söz öbeklerinin yoğun şekilde kullanılmasından yola çıkarak, geleneksel halk dindarlığının yoğun şekilde yansıtıldığı görülmektedir. Bu dindarlık algısında din çoğunlukla zor durumlarla karşılaşıldığında sığınılacak ve insanın anlam ihtiyacını karşılayan bir araçtır. Normal vakitlerde dine ihtiyaç duymayan kesimlerin kandil geceleri gibi özel günlerde ibadete yöneldikleri gözlenmektedir. Ayrıca dinî pratikleri uygulamak yalnızca ölüme yaklaşmış yaşlı kesimler için söz konusudur. Bu gibi sebeplerle dinin hayatın her alanına nüfuz eden ve günlük yaşamın problemlerine çözüm sunan yapısı, bu dizilerde karakterler üzerinden yansıtılmamaktadır.

Dizilerde yansıtılan dinî yaşantının genel olarak “halk dindarlığı” çerçevesinde olduğu ve toplumsal yaşamın içine sinmiş bir dinî algının sürdürüldüğü görülmektedir. Hayatın içine sinmiş bir dinî yaşantının söz konusu olduğu ortamlarda ve geleneksel halk dindarlığında Ramazan, Kurban, Cuma, Bayram, Kandil gibi dinî günlere özel bir ihtimam gösterilmektedir. Fakat bu dizilerde geleneksel halk dindarlığı yansıtılıyor olsa bile, bu dinî gün ve gecelere ve dinî pratiklere yeterince yer verilmediği görülmektedir. Yalnızca namaz pratiği üzerinden bir dinî yaşantı yansıtılmış, diğer öğeler yok sayılmıştır. Ayrıca dizilerde kitabî dine göre dizayn edilmiş bir dinî hayat söz konusu edilmemektedir. Bunun tek istisnası, “Yeşil Deniz” dizisinde bulunmaktadır. Dizide evliya olarak sayılan ve söz konusu kasabada meftun bulunan İmam Birgivi’nin kabrine dua etmek amacıyla gidildiği anlatılmaktadır. Evliya mezarlarına gidilerek dua etmek ve “onlardan” ilticada bulunmak, geleneksel halk dindarlığının bir göstergesi olarak oldukça yaygın şekilde uygulanmaktadır. Fakat dizide bu davranışın yanlış olduğu, dua edilecek tek merciinin Allah olduğu vurgulanarak, evliyadan istemenin günah olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda bakıldığında kitabî dine dizilerde az da olsa yer verildiği söylenebilir.

Son olarak her iki dizi için de geçerli olan dinî pratiklerin uygulanmasında ortaya çıkan hatalardan bahsedilmesi doğru olacaktır. “Yeşil Deniz” dizisinde müezzin Cemil’in bazı dua ve tespihleri yanlış okuduğu ve imamın kimi ayetleri telaffuz ederken hata yaptığı görülmektedir. Ayrıca dizide, namaz ibadetinde safların düzenine dikkat edilmemesi, özellikle kadınların namaz kılarken tesettür kuralını ihlal eden kıyafetler giymesi, başörtüsünün namaz kılındığı sırada saçları gösterecek şekilde kitabî dinin kurallarına uygun olmayan tarzda örtünmesi gibi hataların⁴ yapıldığı görülmektedir. Aynı durum, “Karagöl” dizisi için de geçerlidir. Tüm bunlar dinî sembollerin dizilerde kullanılmasında karar verici olan kesimle yüksek din bilgisine sahip kişilerin bir arada istişare temelinde çalışmaması sebebiyle ortaya çıkan problemlerdir.

Tüm bu bilgiler ışığında, her iki dizi özelinde ekrana yansıtılan din algısına dair şu yorumların yapılması mümkündür:

- Dizilerde din, insanların yalnızca yaşlandıkları ve ölüme yaklaştıkları zaman yönelecekleri bir yaşam biçimidir. Dolayısıyla yaşamın tamamına yönelik bir mesaj içermemektedir.
- Dizilerde yansıtılan Allah inancı ve dinî yönelimler, çoğunlukla zorluk anlarında sığınılan bir kurtuluş bulma çabasıdır.
- Dizilerde genel olarak korkutucu ve cezalandırıcı bir Allah imajı yansıtılmıştır. Allah’ın merhamet edici ve bağışlayıcılığı yönünden bahsedilmemekte, cennet söz konusu edilmezken sürekli cehennem vurgusu yapılmaktadır.
- Dizilerde din çoğunlukla erkek merkezlidir. Yaşanılan dinin genellikle erkek merkezli olduğu da görülmektedir. Camiye giden kadınlar ya temizlik için gitmişlerdir ya da kandilde camide bulunmaları için onlara yer ayrılmıştır.
- Dizilerde camiyle ve namaz ile sınırlanmış bir din algısı göze çarpmaktadır.

---

⁴ Bkz. İlmihal.

- Dizilerde din görevlisi karakteri camide namaz kıldırın, cenazede ve mevlitlerde Kur'an-ı Kerim okuyan, cenazeleri defneden ardından ortadan kaybolan bir dinî kimliktir. Hayatın içinde yer almamakta ve toplumla bir etkileşimi bulunmamaktadır.
- Dizilerin her ikisinde de cami, imam, müezzin, Kur'an-ı Kerim, seccade, tespih, takke, Mekke ve Medine fotoğrafları gibi pek çok dinî sembole yer verilmiştir. Fakat bu dinî sembollerin ötesinde dinin bir ruhu olduğundan ve hayatın her alanını kapsadığından bahsedilmemektedir. Çok sayıda cami görüntüsü bulunmakta fakat caminin içi boşaltılmıştır. Cami yalnızca bir dinî mekân olarak gösterilmekte fakat caminin hayat içinde bir fonksiyonu çoğunlukla bulunmamaktadır. İmam ve müezzin karakterleri yer almakta fakat yalan söyleyen bir müezzin üzerinden diziye mizah duygusu katılmaktadır.
- Dizilerde sunulan başörtüsü gibi dinî semboller tamamen toplumsal bir statü göstergesi olarak betimlenmiştir. Eğitimli, meslek sahibi, sosyo-ekonomik olarak üst seviyede bulunan ve genç karakterler başörtüsü takmazken; daha yaşlı, eğitimsiz, toplumun statü bakımından alt seviyesinde bulunan karakterlerin başörtüsü taktığı görülmektedir.
- Dizilerde din ve dinî semboller insanların kandırılmasının bir aracı olarak yansıtılmıştır.
- Dizilerde yansıtılan din geleneksel halk dindarlığıdır. Bu sebeple geleneksel ile modern yaşam arasında belirgin bir ayrım olduğu görülmektedir. Din ve dinî öğeler geleneksel yaşantının bir ögesi iken, modern/şehirli/eğitimli kesimlerin dinî öğelerle özdeşleşen bir yaşantının mensubu olamayacakları bu ayrımla vurgulanmış olmaktadır.

- Din ve din görevlisi algısı bakımından önceki dönemlerde genel olarak kurgulanan tiplerden az da olsa farklılaşan bir imaj söz konusudur. Dinin daha müspet örnekler üzerinden ve daha yoğun şekilde ele alındığı görülmektedir. Dolayısıyla medyada görülen bu durum siyasal ve toplumsal yaşamdaki dönüşüme bağlı olarak, dönemsel olarak farklılaşan bir yapı arz etmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsan sosyal bir varlıktır. Yeme, içme, barınma gibi en temel ihtiyaçlarının yanı sıra bir diğeriyle iletişim kurmak da sosyal bir varlık olması sebebiyle ihtiyaçları arasına dâhildir. İnsanlığın varoluşundan bu yana her birey bir diğeriyle etkileşim içine girmek için pek çok araç kullanmıştır. En ilkel dönemlerden başlayarak bugüne kadar devam eden bu süreç içinde en etkili araçlar, teknolojinin gelişmesinden sonra ortaya çıkan teknolojik medya araç gereçleri olmuştur. Nitekim medya ile bir anda kitlelere ulaşmak hatta dünyanın bir ucundaki topluluklarla anında iletişim kurmak mümkün hale gelmiştir. Bunlar içinde ise en etkili olanı, artık herkesin kabul ettiği gibi sesi ve görüntüyü bir arada sunması ve her evde bulunması ile televizyondur.

Televizyonun toplumların hayatına girdiği 1900'lü yıllardan itibaren kitleleri etkilediği ve dünya üzerindeki etkileşimi tamamen dönüştürdüğü bilinmektedir. Öyle ki, herhangi bir ülke kanalında yayınlanan bir dizinin -Dallas- tüm dünya televizyonlarında yayınlandığı ve söz konusu televizyon dizisinin yansıttığı toplumun kültürünün tüm ülkeleri etkilediği bir gerçektir. Bu Türkiye için de aynı şekilde gerçekleşmiştir. TRT kanalının yayın hayatına başlaması ve ardından özel televizyonculuğun gelişmesi ile televizyon ekranlarında yayınlanan programların içeriğinde değişim ve program sayısında artış yaşanmıştır. Bu süreçte ortaya çıkan programlardan bir tanesi de dizilerdir.

Diziler televizyon izleyicilerinin çok çeşitli amaçlarla izledikleri programların başında gelmektedir. Gerçek hayattan alınmış hikâyelerin bir bölümlük parçalar halinde yayınlanmasıyla diziler, izleyicilerin merakını celbetmekte ve aynı zamanda boş zaman etkinliği olarak insanları eğlendirmektedir. Diziler sinemadan sonra daha da popülerleşmiş, televizyonun her eve girmesi neticesinde kolay ulaşılabilir ve ucuz olmasıyla da kitlelerin gündelik yaşamlarını daha fazla etkiler hale gelmiştir.

Bu çalışma, Türkiye toplumunun 2002 yılında yaşadığı siyasal dönüşüm neticesinde Ak Parti'nin iktidara gelmesiyle toplumsal yaşamın bir parçası olan medya ortamında da bazı dönüşümlerin gerçekleştiği iddiasıyla yola çıkmıştır. Ak Parti iktidarından önceki filmleri ve dizileri ele alan çalışmalardan öğrendiğimize göre –ki bu çalışmalardan literatür bölümünde bahsedilmişti- dinin ve din görevlisi imajının yansıtılması daha negatiftir. Ayrıca dinî sembollere yer verilme oranı da oldukça düşüktür. Bu çalışmada ele alınan son döneme ait dizilerde ise dinî semboller yoğun bir şekilde yansıtılmış ve daha müsbet bir imaj söz konusu edilmiştir. Dolayısıyla muhafazakâr yapıdaki bir partinin ülkenin başına gelmesi, medyanın da buna bağlı bir değişim ve dönüşüm süreci geçirmesine sebep olmuştur. Bu süreç ilerleyerek çalışmanın konusu olarak incelemeye tabi tutulan “Yeşil Deniz” ve “Karagül” dizilerinin yayınlandığı 2013-2016 yılları arasını da kapsayıcı bir etki ortaya çıkarmıştır. Bu noktada çalışmanın ana hipotezi, siyasal değişimin etkisiyle medyada dinin öncekine oranla daha fazla görünür olduğu ve medyada kullanılan dinî sembollerin önceki döneme nazaran daha nötr bir imaj ile sunulmaya başladığıdır. Çalışma boyunca incelenen ve 2013-2016 yılları arasında farklı kanallarda yayınlanan “Yeşil Deniz” ve “Karagül” dizileri göz önüne alındığında bu hipotezin doğrulandığı görülmektedir. Buna göre, medyada diziler daha yaygın şekilde yer almakta ve yayınlanan dizilerde dinî semboller çok daha müspet bir imajla yansıtılmaktadırlar.

Ayrıca iki farklı kanalda yayınlanan iki farklı dizi üzerinden bakıldığında, dizilerde dinî sembollere yer verilme oranı kanalın ideolojik bakış açısına ve sahip olduğu dünya görüşüne göre farklılık arz etmektedir. Dolayısıyla kanalların yayın politikaları, sahip oldukları bakış açısından bağımsız değildir. Nitekim TRT-1 ekranlarında yayınlanan “Yeşil Deniz” dizisinin 75 bölümünde 294 adet dinî sembol yer alırken, FOX-TV ekranlarında yayınlanan “Karagül” dizisinin 125 bölümünde bu sayı 235'e düşmektedir. Ayrıca dinî sembollerin ele alınış biçimi bakımından kıyaslandığında “Yeşil Deniz” dizisinin dinî hassasiyetlere daha fazla riayet edip kitabî dinin yasaklanan davranışların yansıtılmasında daha seçici davrandığı görülmüştür. “Karagül” dizisinde ise dinî öğelerin frekans değerinin düşmesine ek olarak dinen yasaklanan tavır ve davranışların daha rahat bir şekilde ve daha sıkça

yansıtıldığı tespit edilmiştir. Bu demektir ki kanalların yöneticisi konumunda bulunanların ideolojik zihin yapısı; kanallarda yayınlanan dizilerin, dizilerde geçen diyalogların ve yansıtılan dinî öge ve sembollerin kullanım sayısını ve hangi nitelikte kullanılacağını etkilemektedir.

Diğer bir hipotez olan “dizilerde yansıtılan dinî yaşantıda halk dindarlığının izleri daha fazla görülmektedir” hipotezi de doğrulanmıştır. Söz konusu her iki dizide de yaşanan ve yansıtılan din geleneksel kültürün getirdiği halk dindarlığıdır. Gerek dinî öğelerin kullanımı gerekse yaşanan dinî hayat çerçevesinde bakıldığında dizilerde yansıtılan din genel manada kitabî değil büyüklerden ve hocalardan öğrenilen, yaşantı ile pratik edilen bir din anlayışıdır. Bu sebeple dinî sembollerin ele alınması ve yansıtılmasında kitabî dinin esasları dikkate alınmamaktadır. Bu bağlamda bakıldığında dizilerde yansıtılan dinin yeniden üretilen ve izler kitleye sunulan bir meta haline geldiği görülmektedir. Zira bu programlarda dine yer verilmesi dini tebliğ etmek, dinî bilgileri kitlelere doğru şekilde aktarmak ve çeşitli dinî pratiklerin kitabî dine uygun şekilde uygulanmasını sağlamak değildir. Amaçlanan, dini özellikle mizah duygusu katarak yeniden üretmek ve seyircilerin hoşuna gidecek tarzda sunarak kitleleri eğlendirmektir. Ayrıca dinî karakterlerin kitabî dine uygun olmayan davranışlar sergilemesi, din ile bireyler arasındaki kurallara dayalı bağı ortadan kaldırmaktadır.

Kitle iletişim araçlarından televizyon ortamında dinin yeniden bir üretime tabi tutulmasına örnek olarak, başörtüsünün dinin bir emri olmasına rağmen, dizilerde yalnızca sosyoekonomik açıdan alt statüde yer alan kişilere hasmış gibi yansıtılması da örnek olarak verilebilir. Ayrıca dizilerde din mizaha konu edilmekte ve söz konusu mizah kitabî dine göre açık yasaklardan birisi olan yalan söyleme davranışı üzerinden kurgulanmakta, dinî kimlik sahibi karakterler komik tavırlarla izleyicileri güldürecek tarzda yansıtılmaktadır. Dolayısıyla televizyon ekranlarında yayınlanan dizilerde yer verilen tüm dinî sembollerin bu şekilde yeniden üretildiğini söylemek mümkündür.

Medyada dinin yansıtılması konusunda en fazla dikkat çekici nokta, dini bilgilerin verilmesi sırasında yapılan hatalardır. Dizilerde yansıtılan dinin halk dindarlığı olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla herhangi bir karakterin dinî pratiği uygulaması sırasından hata yapması normal olarak karşılanabilir. Fakat her ne kadar halk dindarlığı yansıtılıyor olsa da “dinî karakterler” olarak imam ve müezzinin dinî pratikler sırasında sergiledikleri hatalı davranış ve tutumların halk dindarlığından kaynaklanmadığı düşünülmektedir. Dizilerde kurgulanan dinî karakterlerin, en basit dinî bir bilgiyi kitabî dine göre yanlış vermesi, bir dinî pratiği uygularken gerekli özen ve dikkati göstermemesi, Kur’an-ı Kerim okuma ve dua etme sırasında söz konusu ayetleri hatalı ve eksik şekilde telaffuz etmesi gibi pek çok problemli durum söz konusudur. Bunun önüne geçilmesi için dizilerin yapım aşamasında dinî bilgilerin teyit edilip gerekli düzeltmelerin yapılması amacıyla, bu konularda rehberlik yapacak kişilere yer verilmesi yerinde olacaktır. Bu söz konusu durum gerçekleştiğinde medyada dinin daha objektif şekilde yansıtılmasının da önü açılacaktır.

Televizyon ve sinemada yayınlanan film ve diziler, akademik olarak daha çok “Radyo-Televizyon” ve “İletişim” bölümleri bünyesinde ele alınmaktadır. Fakat “Din Sosyolojisi” bölümünün de bu konuların araştırıldığı çalışmalarda öne çıkması ve “Medya-İletişim” alanında çalışan bölümlerle ortak projeler ve akademik çalışmalar yürüterek bu alanın daha da geliştirilmesi için çabalamaları elzemdir. Bu şekilde hem daha nitelikli ve doğru bilgilerle donanmış dizi ve filmler ortaya çıkacak, hem de disiplinler arası çalışma ile dizilerde söz konusu olan yanlışların önüne geçilmiş olacaktır. Dolayısıyla “Din Sosyolojisi” alanındaki akademisyenlerin dizilerle ilgili çalışma alanında mevcut olan boşluğu doldurması için daha çok çalışma yapması gerekmektedir. Bu çalışmanın kapsamının daha fazla genişletmemek için, dizilerde yer verilen dinî sembol ve öğeler içerik analizi ile değerlendirilirken, söz konusu kullanımların izler kitle üzerinde nasıl etkilerde bulunduğu dair nitel bir araştırma yapılması mümkün olmamıştır. Bundan sonraki çalışmalarda dinî semboller ele alınırken, izler kitlenin üzerindeki etkilerini de inceleyecek nitel araştırmalar ile konunun desteklenmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAP VE KİTAP BÖLÜMLERİ

- ADORNO, T.: 2007 **Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi**, İstanbul, İletişim Yayınları.
- ADORNO, T.,
HORKHEIMER, M.: 1996 **Aydınlanmanın Diyalektiği Felsefi Fragmanlar II.**, İstanbul, Kabala Yayınevi.
- ANADOL, C.: 1992 **Televizyon Yayınlarının Milli Kültüre Tesirleri**, İstanbul, Türkiye Milli Kültür Vakfı.
- AYDOĞAN, F.: 2004 **Medya ve Popüler Kültür**, İstanbul, MediaCat Yayınları.
- BERGER, P.: 2015 **Kutsal Şemsiye**, Çev. Ali Coşkun, İstanbul, Rağbet Yayınları.
- BOTTOMORE, T.: 1989 **Frankfurt Ekolü**, İstanbul, Ara Yayıncılık.
- BOURDIEU, P.: 1997 **Televizyon Üzerine**, İstanbul, Yapı ve Kredi Bankası.
- BOURSE, M.,
YÜCEL, H.: 2017 **Kültürel Çalışmaları Anlama**, İstanbul, İletişim Yayınları.
- CANKAYA, Ö.: 2003 **Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi TRT: 1927-2000**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- ÇELENK, S.: 2005 **Televizyon Temsil Kültür: 90'lı yıllarda Sosyokültürel İklim ve Televizyon İçerikleri**, Ankara, Ütopya Yayınları.
- GÖKTÜRK, I.: 2016 **Kültür Sosyolojisi**, İstanbul, Doğu Kitabevi.
- HALL, S.: 1980 "Encoding & Decoding", **Culture Media Language**, Ed. by S. Hall, D. Hobson, A. Lowe, & P. Wills, s. 128-138, London, Hutchinson.
- JAY, M.: 1989 **Diyalektik İmgelem**, İstanbul, Ara Yayıncılık.
- KAPLAN, Y.: 1992 **Öykü Anlatma ve Mit Üretme Aracı Olarak Televizyon**, İstanbul, Ağaç Yayıncılık.

- KEJANLIOĞLU, B.: 2005 **Frankfurt Okulu'nun Eleştirel Bir Uğrağı: İletişim ve Medya**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.
- KELLNER, D.: 2005 "Kültür Endüstrileri", **Kitle İletişim Kuramları** , Ed. by E. Mutlu, s. 233-240, Ankara, Ütopya Yayınları.
- KİRMAN, M. A.: 2004 **Din Sosyolojisi Terimler Sözlüğü**. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- KORKMAZ, N.: 2008 "Kültürel Çalışmalar Geleneğinde "Kültür popüler Kültür ve İdeoloji" Sorunu", **Medya Popüler Kültür ve İdeoloji**, Ed. by N. Korkmaz, & L. Yaylagül, s. 171-185, Ankara, Dipnot Yayınları.
- METE, M.: 1999 **Televizyon Yayınlarının Türk Toplumı Üzerindeki Etkisi**, Ankara, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- MUTLU, E.: 1991 **Televizyonu Anlamak**, Ankara, Gündoğan Yayınları.
- MUTLU, E.: 1995 **İletişim Sözlüğü**, Ankara, Ark Yayınevi.
- MUTLU, E.: 1999 **Televizyon ve Toplum**, Ankara, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu.
- MUTLU, E.: 2008 **Televizyonu Anlamak**, Ayraç Yayınları.
- MUTLU, E.: 2016 **Globalleşme, Popüler Kültür ve Medya**, Ankara, Ütopya Yayınları.
- OKUTAN, B. B.: 2013 **Popüler Kültür Din Ve Kadın**, İstanbul, Düşün Yayıncılık.
- ÖNGÖREN, M. T.: 1972, **Televizyon Kılavuzu**, İstanbul, Milliyet yayınları
- ÖZKIR, Y.: 2014, "Medyanın Din Bilgisi", **Medya ve Din**, Ed. by M. Çamdereli, s. 13-33). İstanbul, Köprü Kitapları.
- ÖZÖN, N.: 1981 **Sinema ve Televizyon Terimleri Sözlüğü**, Ankara, Türk Dil Kurumu.

- ÖZTÜRK, G.: 2014 "Reklamlarda Dinsel Sembollerin Kullanımı", **Medya ve Din**, Ed. by M. Çamdereli, s. 289-325, İstanbul, Köprü Kitapları.
- POSTMAN, N.: 2016 **Televizyon : Öldüren Eğlence: Gösteri Çağında Kamusal Söylem**, (çev. Osman Akinhay), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- RTÜK.: 2014 **Yayınlarda Program Türleri Kod Tanım ve Sınıflandırmaları**, Ankara.
- SERİM, Ö.: 2007 **Türk Televizyon Tarihi 1952-2006**, İstanbul, Epsilon Yayıncılık.
- ŞENTÜRK, R.: 2017 **İletişim ve Televizyon Teorileri**, İstanbul, Küre Yayınlar.
- USLU, Z. K.: 2000 **Televizyon ve Kadın**, İstanbul, Alfa Basım Yayın.
- YAYLAGÜL, L.: 2008 "Kapitalizm ve Kitle İletişimi", **Medya Popüler Kültür ve İdeoloji**, Ed. by L. Yaylagül, & N. Korkmaz, s. 7-23, Ankara, Dipnot Yayınları.
- YEL, A. M.: 1995 "İslam'da Büyük ve Küçük Gelenekler", **Din Toplum ve Kültür**, Ed. by A. Coşkun, s. 131-181, İstanbul, İz Yayıncılık.
- ZENGİN, F.: 2014 "Dizilerde Dinin Temsili", **Medya ve Din**, Ed. by M. Çamdereli, s. 73-93, İstanbul, Köprü Kitapları.

TEZLER

- AKBULUT, N. T.: 1994 "Televizyon Yayınlarında Soap Operalar" (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul.
- AKŞEN, D.: 2016 "Arap Coğrafyasında Türk Dizileri ve İzlenme Nedenleri" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi SBE, Çanakkale.
- AYAN, V. M.: 2014 "Televizyonda Yayınlanan Dinî Programlarda Kadının Temsili" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi SBE, Ankara.

- BASHARDOST, A.: 2014 “Afganistan’da Sosyal Çözölme ve Televizyonun Etkisi” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmeddin Erbakan Üniversitesi SBE, Konya.
- BOLAT, N.: 2017 “Modernleşen Türkiye’de Feodal Dizilerin Görüntü Metni: Karagöl Dizisi Örneği” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul.
- CANDEMİR, Ö.: 1986 “Türk Sinemasında Dinî Filmler” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi SBE, Eskişehir.
- ÇELİKKAYA, M. F.: 2010 “Seküler Bir Kutsal Oluşturma Aracı Olarak Medya ve Din İlişkisi” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi SBE, Konya.
- ÇİFTÇİ, B.: 2016 “Turizm Coğrafyası Açısından Dizi Turizmi: Karagöl Dizisi Örneği” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi SBE, Şanlıurfa.
- DAŞKIRAN, İ.: 2009 “Gençliğin Kimlik Oluşumunda Din Aile ve Medyanın Etkisi: Kahramanmaraş Lise Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi SBE, Kahramanmaraş.
- DEMİRCİ, Ö.: 1999 “Televizyonun Kültür Üzerindeki Etkileri” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, İstanbul.
- ERDOĞAN, Ş. B.: 2013 “Toplumsal Bellek ve Medya: Toplumsal Hatırlatma ve Unutturma Biçimleri (Seksenler TV Dizisi)” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum.
- EROL, S. A.: 2012 “Yerli Televizyon Dizilerinde Kent Olgusu: İstanbul Örneği” (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul.
- FURAT, A. Z.: 2008 “Yetişkinlerin Yaygın Din Eğitiminde Televizyonun Yeri ve Fonksiyonları” (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul.

- GÜLTEKİN, Z.: 2006 “Bir Popüler Kültür Ürünü Olarak Mafya Dizileri: Kurtlar Vadisi Örneği” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara.
- GÜNAYDIN, F.: 2013 “Toplumsal ve Dini Değerlerin Görsel Medyada Sunumu Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme: Ekmek Teknesi Dizisi Örneği” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi SBE, Ankara.
- GÜNGÖR, A. C.: 2007 “Türk Sinemasının Yerli Dizilere Etkisi ve Seyirci İlişkisi” (Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi SBE, İstanbul.
- İNCİ, F.: 1996 “Milli Sinema ve Yücel Çakmaklı” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul.
- KARAERKEK, A.: 2008 “Televizyon Karşısında Dindarlık Tutumları (Amasya Örneği)” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul.
- KARAKAYA, H.: 2008 “Türk Sinemasında Din Adamı Tiplemesi” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi SBE, Elâzığ.
- KIRTEPE, S.: 2014 “Televizyon Dizilerinin Toplum Üzerindeki Etkileri Sosyokültürel Bir Çözümleme” (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum.
- LÜLECİ, Y.: 2007 “Sinema ve Din: Türk Sineması Örneği” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul.
- ORHAN, E.: 1997 “Televizyon’da Yayınlanan Şiddet, Cinsel ve Dinî İçerikli Filmlerin Çocukların Dinî Duyguları Üzerine Etkisi” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi SBE, Konya.
- OKTAY, H. T.: 2011 “Televizyon Dizilerinin Toplumun Milli ve Manevi Değerleri Açısından Değerlendirilmesi: Aşk-ı Memnu Dizisi Örneği” (Uzmanlık Tezi), Ankara.

- ÖNK, Ü. Y.: 2011 “Milenyum Sonrası Türk Televizyonlarında Oluşan Dizi Kültürü ve Toplumsal Temsil Sorunu” (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- ÖZAVCI, Ş. Ç.: 2015 “Televizyon Dizilerinde Çizilen Öğrenci, Öğretmen ve Okul Yöneticisi Profilleri” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Okan Üniversitesi SBE, İstanbul.
- ŞENYURT, C.: 2008 “Türk Televizyon Dizilerinde Kadın İmajı” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul.
- TANRIVERDİ, A. T.: 2016 “Televizyonlarda Yayınlanan Dinî Programların Üniversite Öğrencilerinin Dinî Tutum ve Davranışları ile İlişkisi: Adana Örneği” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi SBE, Adana.
- TEKER, S.: 2018 “Frankfurt Ekolü ve İngiliz Kültürel Çalışmalar Okulunun Karşılaştırmalı Bir Okuması” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Arel Üniversitesi SBE, İstanbul.
- UYAN, Ö.: 2013 “2000’li Yıllardan Günümüze Türk Dizi Jeneriklerinin İçeriksel ve Biçimsel Açından İncelenmesi” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Haliç Üniversitesi SBE, İstanbul.
- ÜLGER, S. U.: 2007 “Medya Din ilişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Kahramanmaraş Örneği” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi SBE, Kahramanmaraş.
- ÜLKER, S.: 2011 “Türkiye’de Halk Dindarlığının Dönüşümünde Görsel Medyanın Rolü” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul.
- ÜNÜR, E.: 2013 “Popüler Kültür Ürünü Olan Türk Televizyon Dizilerinde Toplumsal Kimliklerin Temsili” (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul.
- YAZICI, M.: 2015 “Dinin Magazinleştirilmesi: Türk Televizyonlarında Dinin Temsili” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ticaret Üniversitesi SBE, İstanbul.

- YENEN, İ.: 2005 “Televizyonlarda Yayınlanan Dinî Programların İzler Kitlenin Dinî Tutum ve Davranışları Üzerine Etkileri Konya Örneği” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri.
- YENEN, İ.: 2011 “Toplumsal Tezahürleri Bağlamında Türk Sinemasında Din Dindarlık ve Din Adamı Olgusu” (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi SBE, Ankara.
- YILMAZ, B.: 2014 “2000’li Yıllarda Türk Dizi Sektörünün Durumu” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kadir Has Üniversitesi SBE, İstanbul.

BİLDİRİLER

- ERGUR, A., İNANÇ, E.: 2007 “Küresel Karmaşıklık Karşısında İndirgeyici Açıklama Senaryoları Olarak Siyasî ve Ruhânî Televizyon Dizileri”, **10. Sosyal Bilimler Kongresi**, 28-30 Kasım, s. 159-171.
- KILIÇ, E.: 2005 “Sesli ve Görüntülü Dinî Yayıncılık Açısından Beyaz Perde”, **II. Uluslararası Dinî Yayınlar Kongresi** (sesli Görüntülü Yayıncılık, 05-07 Kasım 2004 Ankara), DİB Yayınları, Ankara, s. 39-42.
- MENEKŞE, Ö.: 2005 “Türk Sinemasında Din ve Din Adamı İmajı”, **II. Uluslararası Dini Yayınlar Kongresi** (sesli Görüntülü Yayıncılık, 05-07 Kasım 2004 Ankara), DİB Yayınları, Ankara, s. 45-68.
- TRT Genel Danışma Kurulu Tutanağı, 16-17 Haziran 1980, İçişleri Bakanlığı Temsilcisi Rıza Akdemir’in Konuşması (Ankara Radyosu Çoğaltma), s. 86-87.

II. Dinî Yayınlar Kongresi Sonuç Bildirgesi, (5-7 Kasım 2004).

MAKALELER

- ADORNO, T.: 2003 “Kültür Endüstrisini Tekrar Düşünürken”, çev. Bülent O. Doğan, **Cogito Dergisi**, Yaz: 2003, Sayı: 36, s. 76-81.
- BEKALP, B.: 2019 “Frankfurt Okulu’nun Temel Eleştiri ve Amaçları”, **Sosyal Bilimler Metinleri Dergisi**, Sayı:1, s. 15-24.
- ÇAKMAKLI, Y.: 1964 “Milli Sinema İhtiyacı”, **Tohum Dergisi**, (Ağustos) Sayı: 11, s.3.
- EVREN, B.: 2003 “Milli Sinemanın İsim Babası: Yücel Çakmaklı”, **Antrakt**, Sayı:72, s. 22-25.
- GEÇER, E.: 2015 “Türk Dizileri Üzerine Kültürel ve İdeolojik Bir Değerlendirme: “Made In Turkey”, **Mütefekkir Dergisi**, Cilt:2, Sayı:3, s. 13-23.
- GÜLERARSLAN, A.: 2010 “Uhreviye Karşı Seküler; Din ve Televizyon”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 24, s. 221-228.
- OKUTAN, B. B.: 2009 “Türk Sinemasında Popüler Din ve Din Adamı İmajı”, **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 20, s. 225-242.
- OKUTAN, B. B.: 2015 “Postmodern Toplumsal Metin ve Din: Gölgesizler Örneği”, **Milel ve Nihal**, 12 (2), s. 125-148.
- ÖZEN, S. Ç.: 2010 “Bir Bellek Mekânı Olarak Televizyon: Bu Kalp Seni Unutur mu?”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt: XXXIV, Sayı:269, s. 171-197.
- ÖZBOLAT, A.: 2012 “Turkish Studies International Periodical For The Languages”, **Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4**, Fall, p. 2473-2483, Ankara.
- SÖNMEZ, M. F.: 2014 “Televizyon Dizilerinde Dindarlığın Temsili: ‘Huzur Sokağı’ Dizisi Üzerinden Bir İnceleme”, **Atatürk İletişim Dergisi**, Sayı: 7, Temmuz 2014, s. 113-126.
- TURAN, İ.: 2007 “Medyadaki Din Adamı İmajı Üzerine Bazı Düşünceler”, **19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 24-25, s. 293-304.
- ÜNSER, O.: 2003 “Din ve Sinema”, **Antrakt**, Sayı:72, s.20.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

“Ayrılsak da Beraberiz Geri Dönüyor”, (Çevrimiçi)
<http://www.beyazperde.com/haberler/diziler/haberler-65147/>, 11.10.2018.

“Dallas Dizisi Seksenlerde”, (Çevrimiçi)
<http://www.hikayelerimiz.com/dallas-dizisi-seksenlerde/>, 28.02.2019.

“J.R. Ewing (Ceyar) - Dallas”, (Çevrimiçi)
<http://www.lacivertdergi.com/portre/2015/03/03/jr-ewing-ceyar-dallas>,
28.02.2019.

“Karagül Dizisi Reytingleri”, (Çevrimiçi)
<https://fav10.net/forum/threads/karag%C3%BCI-dizisinin-reytingleri.185806/>, 10.01.2021.

“Yeşil Deniz Bu Hafta Kaç Reyting Aldı”, (Çevrimiçi)
<https://www.egitimsistem.com/service/amp/yesil-deniz-reyting-sonuclari-trt-1-yesil-deniz-bu-hafta-kac-reyting-aldi-44334h.htm>, 10.01.2021.

“Romanlardan Uyarlanan 13 Yerli Dizi”, (Çevrimiçi)
<http://www.milliyet.com.tr/Romanlardan-uyarlanan-13-yerli-dizi-molatik-3199/?Sayfa=26>, 11.10.2018.

Çetin Altan, “J.R. Mı Önemli Yoksa Bizim KİT'ler Mi”, *Milliyet*, 24.11.1980, s.5.

“Seyirci Gözüyle”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Nisan 1973, s.6.

Tayfun Atay, Jurnal Programı, *A Haber*, 25.10.2012.

DELOİTTE, 2014.

İSMMMO, Dizi Ekonomisi Raporu, 2008

İSMMMO, Dizi Ekonomisi Raporu, 2010.

RTÜK, İlköğretim Çağındaki Çocukların Televizyon İzleme Alışkanlıkları Araştırması, 2006a.

RTÜK, Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması, 2006b.

RTÜK, Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması-2, 2009.

RTÜK, Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması-3, 2012.

RTÜK, Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması-4, 2018.

RTÜK, Kadınların Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması, 2007.

RTÜK, Kadınların Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması-2, 2010.

RTÜK, Türkiye’de Çocukların Medya Kullanma Alışkanlıkları Araştırması, 2013.

RTÜK, Vatandaş Bildirimleri Raporu, 2016.

RTÜK, Vatandaş Bildirimleri Raporu, 2017.

TÜSİAD, Televizyon Dizilerinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Araştırması Raporu, 2018.

DİZİ VE FİMLER

AKINCI, N. (Yapımcı), 1965 Muharrem Gürses (Yönetmen), *Hz. Yusuf’un Hayatı* (Film), Türkiye.

AKMANSOY, T., AKMANSOY, A. (Yönetmen), 1974 *Kaynanalar* (Dizi), Türkiye.

AKYALÇIN, H. (Yapımcı), 2004 Hilmi Akyalçın (Yönetmen), *Fırtına Hayatlar* (Film), Türkiye: TRT.

ATAMAN, N. (Yapımcı), 1978 Atıf Yılmaz (Yönetmen), *Kibar Feyzo* (Yönetmen), Türkiye: Arzu Film.

AVCI, E. (Yapımcı), 2006 Kudret Sabancı (Yönetmen), *Binbir Gece* (Dizi), Türkiye: TMC Film.

AVCI, E. (Yapımcı), 2008 Sadullah Celen (Yönetmen), *Canım Ailem* (Dizi), Türkiye: TMC Film.

AVŞAR, Ş. (Yapımcı), 2013 Kudret Sabancı (Yönetmen), *Bugünün Saraylısı* (Dizi), Türkiye: Avşar Film.

AVŞAR, Ş. (Yapımcı), 2005 Aydın Bulut (Yönetmen), *İhlamurlar Altında* (Dizi), Türkiye: Avşar Film.

BAYKUT, K. (Yapımcı), 1981	Kartal Tibet (Yönetmen), <i>Davaro</i> (Film), Türkiye: Başaran Film.
BAYTOK, T., TURUNÇ, T. (Yönetmen), 1974	<i>Kumpanya</i> (Film), Türkiye.
BİRSEL, Ö. (Yapımcı), 1959	Nejat Saydam (Yönetmen), <i>Kalpakhılar</i> (Film), Türkiye: Birsel Film.
BİRSEL, Ö. (Yapımcı), 1973	Özdemir Birsel (Yönetmen), <i>Yunus Emre</i> (Film), Türkiye: Birsel Film.
BOGATUR, C. (Yönetmen), 2005	<i>Aşk Oyunu</i> (Dizi), Türkiye.
BOZDAĞ, M. (Yapımcı), 2015	Emre Konuk ve Kamil Aydın (Yönetmen), <i>Yunus Emre Aşkın Yolculuğu</i> (Dizi), Türkiye: Tekden Film.
BUGAY, U., NAMLI, G. (Yapımcı), 1986	Yalçın Yelence (Yönetmen), <i>Perihan Abla</i> (Dizi), Türkiye: İstanbul TV.
ÇAKMAKLI, Y. (Yapımcı), 1970	Yücel Çakmaklı (Yönetmen), <i>Birleşen Yollar</i> (Film), Türkiye.
ÇATAY, K. (Yapımcı), 2005	Mesude Erarslan (Yönetmen), <i>Yaprak Dökümü</i> (Dizi), Türkiye: Ay Yapım.
ÇATAY, K. (Yapımcı), 2007	Andaç Haznedaroğlu (Yönetmen), <i>Dudaktan Kalbe</i> (Dizi), Türkiye: Ay Yapım.
ÇATAY, K. (Yapımcı), 2008	Hilal Saral (Yönetmen), <i>Aşk-ı Memnu</i> (Dizi), Türkiye: Ay Yapım.
ÇATAY, K. (Yapımcı), 2010	Hilal Saral (Yönetmen), <i>Fatmagül'ün Suçu Ne</i> (Dizi), Türkiye: Ay Yapım.
ÇATAY, K. (Yapımcı), 2014	Hilal Saral (Yönetmen), <i>Kurt Seyit ve Şura</i> (Dizi), Türkiye: Ay Yapım.
ÇATAY, K. (Yapımcı), 2009	Uluç Bayraktar (Yönetmen), <i>Ezel</i> (Dizi), Türkiye: Ay Yapım.

ÇELİK, M. (Yapımcı), 1993	Mesut Uçakan (Yönetmen), <i>Kelebekler Sonsuza Uçar</i> (Film), Türkiye.
ÇETİN, S. (Yapımcı), 2004	Hakan Algül (Yönetmen), <i>Avrupa Yakası</i> (Dizi), Türkiye: Plato Film.
DEDEHAYIR, M. (Yapımcı), 1965	Asaf Tengiz (Yönetmen), <i>Hz. Eyüp'ün Sabrı</i> (Film), Türkiye: Dede Film.
DEDEHAYIR, M. (Yapımcı), 1965	Hüseyin Peyda (Yönetmen), <i>Yahya Peygamber</i> (Film), Türkiye: Dede Film.
DEMİRAĞ, T. (Yapımcı), 1961	Nejat Saydam (Yönetmen), <i>Hz. Ömer'in Adaleti</i> (Film), Türkiye.
DİKİLİTAŞ, N. (Yapımcı), 2006	Yasin Uslu (Yönetmen), <i>Sıla</i> (Dizi), Türkiye: FM Yapım.
DİRİKLİK, S. (Yapımcı), 1990	Mesut Uçakan (Yönetmen), <i>Yalnız Değilsiniz</i> (Film), Türkiye: Atlas.
DOĞAN, M. Ş. (Yapımcı), 1996	Hüseyin Karakaş (Yönetmen), <i>Hemşerim</i> (Dizi), Türkiye.
DOĞAN, M. Ş. (Yapımcı), 1998	Osman Sınay (Yönetmen), <i>Deli Yürek</i> (Dizi), Türkiye: Sinegraf.
ERÇETİN, C. (Yapımcı), 2008	Ümit Ünal (Yönetmen), <i>Gölgesizler</i> (Film), Türkiye: Narsist Film.
EĞİLMEZ, E. (Yapımcı), 1969	Tunç Başaran (Yönetmen), <i>Hz. Ali</i> (Film), Türkiye.
ERKSAN, M. (Yönetmen), 1973	<i>Hanende Melek</i> (Dizi), Türkiye: TRT.
ERKSAN, M. (Yönetmen), 1973	<i>Sazlık</i> (Dizi), Türkiye: TRT.
ERKSAN, M. (Yönetmen), 1975	<i>Geçmiş Zaman Elbiseleri</i> (Film), Türkiye: TRT.
ERKSAN, M. (Yönetmen), 1973	<i>Bir İntihar</i> (Film), Türkiye: TRT.
ERMAN, H. (Yapımcı), 1949	Lütfi Akad (Yönetmen), <i>Vurun Kahpeye</i> (Film), Türkiye.

ERMAN, H. (Yapımcı), 1973	Lütfi Akad (Yönetmen), <i>Gelin</i> (Film), Türkiye.
ERMAN, H. (Yapımcı), 1974	Lütfi Akad (Yönetmen), <i>Diyet</i> (Film), Türkiye: TRT.
ERTUĞRUL, M. (Yönetmen), 1923	<i>Ateşten Gömlek</i> (Film), Türkiye: Kemal Film.
ERTUĞRUL, M. (Yönetmen), 1929	<i>Ankara Postası</i> (Film), Türkiye: İpek Film.
ERTUĞRUL, M. (Yönetmen), 1932	<i>Bir Millet Uyanıyor</i> (Film), Türkiye.
GELLER, B. (Yönetmen), 1966	<i>Görevimiz Tehlike</i> (Dizi), Amerika: CBS.
GERÇEKER, E. (Yapımcı), 1974	Lütfi Akad (Yönetmen), <i>Topuz</i> (Film), Türkiye: TRT.
GERÇEKER, E. (Yapımcı), 1974	Lütfi Akad (Yönetmen), <i>Ferman</i> (Film), Türkiye: TRT.
GERÇEKER, E. (Yapımcı), 1975	Lütfi Akad (Yönetmen), <i>Pembe İncili Kaftan</i> (Film), Türkiye: TRT.
GİRİK, F. (Yapımcı), 1973	Osman Seden (Yönetmen), <i>Rabia</i> (Film), Türkiye.
GÜNDOĞDU, A. (Yapımcı), 2003	Tarkan Karlıdağ (Yönetmen), <i>Hayat Bilgisi</i> (Dizi), Türkiye: Süreç Film.
GÜNEY, Y. (Yapımcı), 1970	Yılmaz Güney (Yönetmen), <i>Umut</i> (Film), Türkiye.
GÜRSES, M. (Yapımcı), 1966	Muharrem Gürses (Yönetmen), <i>Hız. Süleyman ve Saba Melikesi</i> (Film), Türkiye: Atilla Film.
GÜRSOY, H. (Yapımcı), 1973	Atıf Yılmaz (Yönetmen), <i>Mevlâna</i> (Film), Türkiye: Dar Film.
GÜRSOY, H. (Yapımcı), 1974	Ergin Orbey (Yönetmen), <i>Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz</i> (Film), Türkiye.

GÜRSU, T. (Yönetmen), 1965	Muharrem Gürses (Yönetmen), <i>Hak Yolunda Hz. Yahya</i> (Film), Türkiye.
GÜRSU, T. (Yönetmen), 1997	<i>Canısı</i> (Dizi), Türkiye: Gold Film.
GÜVEN, B., NEBİOĞLU, S. (Yapımcı), 2002	Bora Tekay (Yönetmen), <i>Çocuklar Duymasın</i> (Dizi), Türkiye: MinT Motion Pictures.
GÜVEN, B. (Yapımcı), 1999	Sibel Kocataş ve Raşit Çelikezer (Yönetmen), <i>Ayrılsak da Beraberiz</i> (Dizi), Türkiye: Mint Prodüksiyon.
İNANOĞLU, T. (Yapımcı), 2004	Serdar Akar ve Yaşar Seriner (Yönetmen), <i>Cennet Mahallesi</i> (Dizi), Türkiye: Erler Film.
İNANOĞLU, T. (Yapımcı), 2004	Yağmur Taylan ve Durul Taylan (Yönetmen), <i>Yabancı Damat</i> (Dizi), Türkiye: Erler Film.
İNANOĞLU, T. (Yapımcı), 2014	Aysun Akyüz ve Erol Özlevi (Yönetmen), <i>Küçük Ağa</i> (Dizi), Türkiye: Erler Film.
JACOBS, D. (Yönetmen), 1978	<i>Dallas</i> (Dizi), Amerika: CBS.
KARAHAFİZ, M. (Yapımcı), 1973	Çetin İnanç (Yönetmen), <i>Bilal-i Habeşî</i> (Film), Türkiye.
KARAKAŞ, H. (Yapımcı), 1997	Zeynep Tor (Yönetmen), <i>Küçük İbo</i> (Dizi), Türkiye.
KARLIDAĞ, T. (Yapımcı), (2010)	Serdar Akar (Yönetmen), <i>Behzat Ç.</i> (Dizi), Türkiye: Adam Film.
KILIÇ, A. (Yönetmen), 1989	<i>Gençler</i> (Dizi), Türkiye: TRT.
KILIÇ, Y. (Yapımcı), 1981	Natuk Baytan (Yönetmen), <i>Üç Kağıtçı</i> (Film), Türkiye: Cumhuriyet Film.
KIRHAN, İ. (Yapımcı), 2003	Ersoy Güler (Yönetmen), <i>Sihirli Annem</i> (Dizi), Türkiye: Süreç Film.
KORKMAZ, D. (Yapımcı), 1991	Mesut Uçakan (Yönetmen), <i>Sonsuza Yürümek</i> (Film), Türkiye.

KORKMAZ, D. (Yapımcı), 1992	Mesut Uçakan (Yönetmen), <i>Sevdaların Ölümü</i> (Film), Türkiye.
MOROĞLU, A. (Yapımcı), 1987	Mesut Uçakan (Yönetmen), <i>Zeynep'ler Ölmesin</i> (Film), Türkiye: Moroğlu Film.
MOROĞLU, A. (Yapımcı), 1988	Mesut Uçakan (Yönetmen), <i>Reis Bey</i> (Film), Türkiye: Moroğlu Film.
OĞUZ, A. (Yapımcı), 2002	Çağan Irmak (Yönetmen), <i>Asmalı Konak</i> (Dizi), Türkiye: ANS Prodüksiyon.
ÖZTÜRK, M. (Yapımcı), 2001	Bora Tekay (Yönetmen), <i>Tatlı Hayat</i> (Dizi), Türkiye: MED Yapım.
PEKMEZOĞLU, O. (Yönetmen), 1988	<i>Uzaylı Zekiye</i> (Dizi), Türkiye: TRT.
REFİĞ, H. (Yapımcı), 1975	Hait Refiğ (Yönetmen), <i>Aşk-ı Memnu</i> (Dizi), Türkiye: TRT.
SABANCI, K. (Yönetmen), 2010	<i>Aşk ve Ceza</i> (Dizi), Türkiye.
SAVCI, T. (Yapımcı), 2011	Taylan Biraderler (Yönetmen), <i>Muhteşem Yüzyıl</i> (Dizi), Türkiye: Tims Productions.
SEDEN, O. (Yapımcı), 1959	Osman Seden (Yönetmen), <i>Düşman Yolları Kesti</i> (Film), Türkiye: Kemal Film.
Seden, O. (Yapımcı), 1986	Osman Seden (Yönetmen), <i>Çalığışu</i> (Dizi), Türkiye: TRT.
SERİM, Ö. (Yapımcı), 1975	Metin Erksan (Yönetmen), <i>Müthiş Bir Tren</i> (Film), Türkiye: TRT.
SINAV, O. (Yapımcı), 2005	Abdulkadir Ceylan Ede (Yönetmen), <i>Acı Hayat</i> (Dizi), Türkiye: Sinegraf.
SINAV, O. (Yapımcı), 2018	Osman Sınay (Yönetmen), <i>Sen Anlat Karadeniz</i> (Dizi), Türkiye: Sinegraf.
SÖNMEZ, Ş. (Yönetmen), 2012	<i>Huzur Sokağı</i> (Dizi), Türkiye: Set Film.
ŞAHİN, İ. (Yapımcı), 2005	Kemal Uzun (Yönetmen), <i>Gümüş</i> (Dizi), Türkiye: D Yapım.

TANRISEVER, M. (Yapımcı), 1989	Yücel Çakmaklı (Yönetmen), <i>Minyeli Abdullah</i> (Film), Türkiye: Feza Film.
TANRISEVER, M. (Yapımcı), 1991	İsmail Güneş (Yönetmen), <i>Çizme</i> (Film), Türkiye.
TATLİSES, İ. (Yönetmen), 1997	<i>Fırat</i> (Dizi), Türkiye.
TENGİZ, A. (Yapımcı), 1964	Asaf Tengiz (Yönetmen), <i>Hız. İbrahim</i> (Film), Türkiye: Tengiz Film.
TOK, K. (Yapımcı), 1985	Orhan Aksoy (Yönetmen), <i>Acımak</i> (Dizi), Türkiye: TRT.
TUNA, S. (Yapımcı), 2001	Fatih Aksoy (Yönetmen), <i>Dadı</i> (Dizi), Türkiye: MED Yapım.
TURGUT, F. (Yapımcı), 2009	Faruk Teber (Yönetmen), <i>Hanımın Çiftliği</i> (Dizi), Türkiye: Gold Film.
TÜRKÖĞLU, A. (Yapımcı), 2008	Cemal Şan (Yönetmen), <i>Gece Sesleri</i> (Dizi), Türkiye: Koliba Film.
TÜRKÖĞLU, A. (Yapımcı), 2013	Sadullah Celen (Yönetmen), <i>Fatih Harbiye</i> (Dizi), Türkiye: Koliba Film.
UYSAL, F. (Yapımcı), 1993	Salih Diriklik (Yönetmen), <i>Danimarkalı Gelin</i> (Film), Türkiye.
UTKU, Ü. (Yapımcı), 1973	Remzi Jöntürk (Yönetmen), <i>Pir Sultan Abdal</i> (Film), Türkiye.
UZUN, A. (Yapımcı), 1968	Kayahan Arıkan (Yönetmen), <i>İslamiyet'in Kahraman Kızı</i> (Film), Türkiye: Garanti Film.
ÜN, M. (Yapımcı), 1986	Kartal Tibet (Yönetmen), <i>Deli Deli Küpeli</i> (Film), Türkiye: Uğur Film.
YELENCE, Y., YILDIRIM, E. (Yönetmen), 1989	<i>Bizimkiler</i> (Dizi), Türkiye: Ar Ajans.

EKLER

EK I: Yeşil Deniz Dizisi Künyesi

YÖNETMEN	YAHYA SAMANCI
SENARYO	ALİ KARA, İDRİS MEYDİ, SERKAN BİRLİK
YAPIMCI	AYFER ÖZGÜREL
YAPIMCI AJANS	TFT AJANS
MÜZİK	TUNA HİZMETLİ
TÜR	KOMEDİ, AİLE
TOPLAM OYUNCU	57
TOPLAM BÖLÜM	75
TOPLAM SEZON	2 (24.10.2014 – 30.05.2016)
TV KANALI	TRT 1
ÇEKİM YERİ	ÖDEMiŞ, BİRGİ
YAYIN GÜNÜ	PAZARTESİ
YAYIN SAATİ	20.00

EK II: Yeşil Deniz Dizisi Frekans Değerleri

ALLAH TEMASI	FREKANS
ALLAH KELİMESİ/CENABİHAK	309/2
ALLAH ALLAH	323
KELİMEİŞHADET	5
KELİMEİ TEVHİD	1
İMAN	3
İTİKAT	2
ALLAH'A İMAN	1
İMANIN ŞARTLARI	3
İSLAM'IN ŞARTLARI	4
TÖVBE	2
BEREKET	2
RIZIK	1
ŞEHİTLİK	
TEKBİR-ALLAHU EKBER	1
TEŞRİK TEKBİRİ	2
RAHMAN – RAHİM İSİMLERİ	1

PEYGAMBER TEMASI	FREKANS
PEYGAMBER KELİMESİ	1
PEYGAMBERLER	

HZ. PEYGAMBER/EFENDİMİZ	2
SÜLEYMAN AS.	1
HADİS	2
SÜNNET	1
EVLİYA	
MUCİZE	

KİTAP TEMASI	FREKANS
KUTSAL KİTAP	
KUR'AN-I KERİM	5
İNCİL	
TEVRAT	
ELİF CÜZÜ	2
DUA KİTABI	
NAMAZ HOCASI	8
YASİN CÜZÜ	4
İSLAM İLMİHALİ	1

MELEK TEMASI	FREKANS
MELEK KELİMESİ	2
MELEKLERE İMAN	1
MELEKLER	
AZRAİL	3
MÜNKER-NEKİR	1
ŞEYTAN	16
ŞEYTAN DİYOR KI	7
ŞEYTAN GÖRSÜN YÜZÜNÜ	1
ŞEYTANA UYDUM	5
CİN/PERİ	1
NEFS	
RUH	
ZEBANİ	

AHİRET TEMASI	FREKANS
AHİRET/ÖBÜR DÜNYA	7
CENNET	3
FİRDEVS CENNETİ	1
CEHENNEM	7
ATEŞ	12
MAHŞER	
SIRAT	
KİYAMET	1
ECEL	1

BERZAH	1
SUR	
KEVSER ŞARABI	1

KADER TEMASI	FREKANS
KAZA	
KADER	12
HAYIR	20
ŞER	4
NASİP	20
KISMET	7
TALİH	9
BAHT	
ALIN YAZISI	8
TECELLİ/TAKDİRİ İLAHİ	8
FELEK	2
YATIR	1
DERGÂH	1

NAMAZ TEMASI	FREKANS
NAMAZ KELİMESİ	62
NAMAZIN FARZLARI	2
5 VAKİT NAMAZ	1
SABAHA NAMAZI	3
ÖĞLE NAMAZI	2
İKİNDİ NAMAZI	5
AKŞAM NAMAZI	
YATSI NAMAZI	6
KIBLE	1
FARZ	3
NAMAZ KILMA GÖRÜNTÜSÜ	7
CAMİ GÖRÜNTÜSÜ	86
CAMİ KELİMESİ	124
MİNARE KELİMESİ	2
MİNARE GÖRÜNTÜSÜ	13
MİNBER	2
MAHYA	1
KUBBE	1
MİHRAB	4
VAAZ	1
KÜRSÜ	1
MAHFİL	1
ŞADIRVAN	7
EZAN KELİMESİ	24

EZAN OKUNMASI	3
SABAH EZANI	2
SALA VERİLMESİ	5
SALA KELİMESİ	24
ABDEST KELİMESİ	54
ABDEST GÖRÜNTÜSÜ	6
TEKBİR	
SECDE	
SECCADE	24
SECCADE ASILI	39
TAKKE	135
SARIK	9
CÜBBE	3
TESPİH SALLAMA	22
TESPİH ÇEKME	31
TABUT ÖRTÜSÜ	9
MÜEZZİN KELİMESİ	140
MÜEZZİNLİK	29
KAMET	2
MEVLÛT K.	19
MEVLÎT OKUMA	4
CENAZE NAMAZI KILMA	3
CUMA NAMAZI	2
BAYRAM NAMAZI	1
HUTBE	4
BEYNAMAZ	3

ORUÇ TEMASI	FREKANS
RAMAZAN	2
ORUÇ	1
SAHUR	
İFTAR	

ZEKÂT TEMASI	FREKANS
ZEKÂT	2
SADAKA	4
SADAKA KUTUSU	4

HAC TEMASI	FREKANS
HAC KELİMESİ	5
HAC İBADETİ	
HACI	1
KUTSAL TOPRAKLAR	1

İHRAM	
KÂBE	
MEKKE	
MEDİNE	
DUVAR ÖRTÜSÜ KÂBE-MEDİNE	14
DUVAR TABLOSU/YAZILI	14

KURBAN TEMASI	FREKANS
KURBAN KESİMİ	
KURBAN KELİMESİ	4
ADAK	
AKİKA K.	9

TESETTÜR TEMASI	FREKANS
BAŞÖRTÜSÜ	
GELENEKSEL ÖRTÜ	822
DİNİ ÖRTÜ	332
ÖRTÜLÜ KADIN PANTOLONLU	5
ÖRTÜSÜZ KADIN	273
BEYAZ BAŞÖRTÜLÜ TEYZE	52
SİYAH UZUN PARDESÜLÜ KAPALI BAŞ. KADIN	25
HASTANEDE GÖREVLİ /HEMŞİRE/DOKTOR	81
İLÇEDE (KISA ELBİSELİ PANTOLONLU AÇIK K.)	7

DİZİ KADIN OYUNCULAR	FREKANS
HAFİZE TEYZE/ÖRTÜLÜ	65
EMİNE/ÖRTÜLÜ	68
EMİNE/AÇIK	49
NACİYE/ÖRTÜLÜ	133
NACİYE/AÇIK	26
CEMİLE/ÖRTÜLÜ	122
CEMİLE/AÇIK	15
GONCA/ÖRTÜLÜ	2
GONCA/AÇIK	34
SAFİYE/ÖRTÜLÜ	7
SAFİYE/AÇIK	12
SEDEF/ÖRTÜLÜ	6
SEDEF/AÇIK	69
SAFİYE/ÖRTÜLÜ	7
SAFİYE/AÇIK	14
NEŞE/ÖRTÜLÜ	23
NEŞE/AÇIK	70
ATİYE/ÖRTÜLÜ	4

ATİYE/AÇIK	12
BAHRİNİN ANNESİ/ÖRTÜLÜ	11
MÜCADİYE/ÖRTÜLÜ	27
MÜCADİYE/AÇIK	13
SİBEL/ÖRTÜLÜ	4
SİBEL/AÇIK	20
SAFİYE ANNE/ÖRTÜLÜ	12
SAFİYE ANNE/AÇIK	3
YAKUT/ÖRTÜLÜ	6
YAKUY/AÇIK	8
HAŞİM ANNE/ÖRTÜLÜ	2
ZÜMRÜT/AÇIK	48
ZÜMRÜT/ÖRTÜLÜ	3
GÜLENAY/AÇIK	32
GÜLENAY/ÖRTÜLÜ	2
EMİNE ANNE/AÇIK	4
ATİYE AÇIK	1

KUR'AN TEMASI	FREKANS
KUR'AN KELİMESİ	9
KUR'AN GÖRÜNTÜSÜ	9
KUR'AN ASILI	5
KUR'AN OKUNMASI	4
RAHLE	1
BESMELE	118
AYET	4
SURE	6
HAFİZ	17
FATİHA/ELHAM	5
RUHUNA FATİHA	4
YASİN	6
TEBAREKE	2
GÜLFÜ/İHLAS	5
AMME	2
SUBHANEKE	5
FELAK-NAS/MUHAFAZATEYN	1 – 2
KUR'AN KURSU	21

DİNİ KİMLİK TEMASI	FREKANS
MÜSLÜMAN	4
HRİSTİYAN	
YAHUDİ	
HAÇ	
İSLAM	

PAPAZ	
VAFTİZ	
DİN KELİMESİ	4
HOCA KELİMESİ	302
İMAM KELİMESİ	17

DİNİ GÜN TEMASI	FREKANS
KADİR	1
BERAT	
MİRAC	
REGAİB	
AREFE	
RAMAZAN B.	
KURBAN B.	4
ÜÇ AYLAR	
MEVLİT KANDİLİ	9
CUMA GÜNÜ	1
SÜNNET/DÜĞÜN	5/2
SÜNNET OLMA K.	3

DİNİ YASAK TEMASI	FREKANS
YALAN	SAYISIZ
DEDİKODU	4
ZİNA K.	14
KUMAR (GANYAN BAYİSİ)	3
FAİZ	1
BAHİS/TOTO	7
İÇKİ İÇİLMESİ/GÖRÜNTÜSÜ	
İÇKİ KELİMESİ	23
SARHOŞ	9
İÇKİLER	
HAYIRSIZ PARA/HARAM PARA	24
KUL HAKKI	1

DİNİ ŞAHSİYET TEMASI	FREKANS
TAPTUK EMRE	1
YUNUS EMRE	3
DİYANET MÜFETTİŞİ	1
İMAM BİRGİVİ	2
MEVLANA	1
BELKIS	1

SELAM TEMASI	FREKANS

SELAMÜN ALEYKUM	144
ALEYKUM SELAM	100
ESSELAMUN ALEYKUM VE RAHMETULLAH	8

DUA TEMASI	FREKANS
DUA KELİMESİ	81
BEDDUA	4
DUA ETME	12
ÂMİN	83
YER GÖK DUA	1
HAYIRLISI	17
HAYIRLI UĞURLU OLSUN	10
HARAM ZIKKIM OLSUN	2
MÜBAREK OLSUN	9
ALLAHIM SEN BÜYÜKSÜN	1
ALLAH RAZI OLSUN	206
ALLAH RAHMET EYLESİN	15
ALLAH GECİNDEN VERSİN	1
ALLAH RAHATLIK VERSİN	14
ALLAHAİSMARLADIK	17
ALLAHIM SEN AFFET	33
ALLAH SABIR VERSİN	7
ALLAH HAK. HAYIRLISINI VERSİN	2
ALLAH KİMSEYİ SENİN ELİNE DÜŞÜRMESİN	1
ALLAHIM SEN YARDIM ET	17
ALLAHIM SEN GÜNAH YAZMA	2
HATALARINI/TAKSİRATINI AFFEYLE	6
CENNETİNE NAİL EYLE	2
KABRİNİ PÜR NÜR EYLE	1
ALLAHIM MEKANINI CENNET EYLESİN	4
YAPTIKLARINI ORDA KARŞINA ÇIKARSIN	1
ALLAH KÖTÜLERE FIRSAT VERMESİN	1
ALLAH ONLARA GÜN YÜZÜ GÖSTERMEZ	1
ALLAH MESUT ETSİN	8
ALLAH BETERİNDEN SAKLASIN	1
ALLAH TAMAMINA ERDİRSİN	13
ALLAH DA SİZİ YALNIZ BIRAKMASIN	1
ALLAH ZİHİN AÇIKLIĞI VERSİN	3
ALLAH KİMSEYİ ATEŞLERDE YAKMASIN	1
ALLAH KABUL ETSİN	37
ALLAH KAHRETSİN	15
ALLAHIM KOLUMA KANADIMA KUVVET VER	1
ALLAHIM SEN BİZİ REZİL ETME	1
ALLAH UTANDIRMASIN	2
ALLAH BEREKETİ KESER	1

ALLAH TEKRARINI NASİP ETSİN	1
MEVLİT KANDİLİN MÜBAREK OLSUN	14
HAYIRLI KANDİLLER	26
ALLAH BEREKET VERSİN	14
ALLAH SENİN TEPENDEN BAKMASIN	3
ALLAH CEZANI VERMESİN	1
ALLAH BELANI VERSİN	2
ALLAH KORUSUN/ALLAH MUHAFAZA	46
ALLAH'TAN ÜMİT KESİLMEZ	1
ALLAH KİMSENİN BAŞINA VERMESİN	2
ALLAH BİR YASTIKTA KOCATSIN	11
ALLAH NE MURADIN VARSA VERSİN	4
ALLAH HAYIRLI EVLAT VERSİN	1
ALLAH HAYIRLI EVLAT ETSİN	1
ALLAH BAĞIŞLASIN	4
ALLAH BAHTINI AÇIK ETSİN	1
ALLAH GÖSTERMESİN	1
ALLAH ÇALIŞANI SEVER	1
ALLAH KURTARSIN	10
ALLAH İŞLERİNİ RAST GETİRSİN	1
ALLAH KAVUŞTURSUN	1
ALLAH'INDAN BUL	1
BOŞ DURANI ALLAH SEVMEZ	1
ALLAH DERT KEDER VERMESİN	4
ALLAH YOLUNU AÇIK ETSİN	4
ALLAH BİR DAHA YAŞATMASIN	9
ALLAH SİZLERE DE VERSİN	3
ALLAH BİZİ BİLDİĞİ GİBİ YAPSIN	2
ALLAHIM DÜŞMANIMIN BAŞINA VERME	2
ALLAHIM SEN AKLIMA MUKAYYET OL	3
ALLAH TUTTUĞUNU ALTIN ETSİN	2
ALLAH SAHİBİNE BAĞIŞLASIN	1
ALLAH YAZDIYSA BOZSUN	1
ALLAH GÖNDERDİ	2
ALLAH SENİ İNANDIRSIN	1
ALLAH ... BAĞIŞLADI	3
ALLAH ŞİFA VERSİN	3
ALLAH SENİN DİLİNE DÜŞÜRMESİN	1
ALLAH MUHABBETİNİZİ ARTTIRSIN	5
ALLAH BAŞIMIZDAN EKSİK ETMESİN	1
ALLAH KİMSEYE BÖYLE EVLAT VERMESİN	1
ALLAH İYİLİĞİNİ VERSİN	2
ALLAH SİZİ AYIRMASIN	1
ALLAH SONUMUZU HAYRETSİN	1
ALLAH HEPİMİZE NASİP ETSİN	1

ALLAH HAYIRLI EVLİLİK NASİP ETSİN	1
ALLAH KARŞINA GÜZEL İNSANLAR ÇIKARSIN	2
ALLAH GECİNDEN VERSİN	1
ALLAH MUTLULUĞUNUZU DAİM ETSİN	1
ALLAH MÜRÜVVETİNİ GÖSTERSİN	1
ALLAH ANALI BABALI BÜYÜTSÜN	11
ALLAH ALLAHLI PEYGAMBERLİ BÜYÜTSÜN	2
ALLAH GARİPLERLE BERABERDİR	7
ALLAH BENİ BÖYLE YARATMIŞ	4
ALLAH HERKESE ÖYLE DAMAT NASİP ETSİN	1
ALLAH BİZİ ŞERLERDEN KORUSUN	1

DİNSEL SÖYLEM TEMASI	FREKANS
VALLA	2556
VALLAHA BİLLAHA	225
TÖBE TÖBE	273
TÖBELER OLSUN	605
TÖBE ESTAĞFİRULLAH	23
ŞÜKÜR/ÇOK ŞÜKÜR	54
HAMDOLSUN	
ELHAMDÜLİLLAH	6
ALLAHUEKBER	1
ALLAHA ŞÜKÜRLER OLSUN	54
SUBHANALLAH	5
FESUBHANALLAH	6
ESTAĞFİRULLAH	107
EVELALLAH	21
EYVALLAH	29
MAAZALLAH	9
MAŞALLAH	139
İNŞALLAH	187
ALİMALLAH	3
ESTEUZUBİLLAH	1
GÜNAHINI ALMAK	7
SUÇUM GÜNAHIM YOK	6
GÜNAHA GİRMEK	35
GÜNAHA ORTAK OLMAK	2
BENDEN GÜNAH GİTTİ	1
GÜNAH	49
SEVAP	7
SÜNNET	1
HELAL	16
HELAL LOKMA/HELAL PARA	4
HELAL HOŞ OLSUN	5
HAKKINIZI HELAL EDİN-HELAL OLSUN	21

HAKKIMI HELAL ETMEM	2
ÖKSÜRÜNCE HELAL	8
HARAM	12
ALLAH AŞKINA	172
LA HAVLE VELA GUVVETE	6
ALLAH'IN EMRİ PEYGAMBERİN KAVLI İLE	8
HAKKIMI HARAM EDERİM	2
ALLAHINI SEVERSEN/ALLASEN	29
ALLAH'A EMANET	23
İNNA LİLLAHİ VE İNNA İLEYHİ RACİUN	2
İLAHİ SÖYLEME	5
HAKKINI HELAL ETME	1
ALLAH'IN İZNİ İLE	4
ALLAH'IN İŞİ	1
ALLAH'TAN...	9
ALLAH'IN.../KULU/GEVŞEĞİ	11
ALLAH'IN SOPASI YOK	2
BUNDA DA BİR HAYIR VARDIR	2
ALLAH NASİP EDERSE	2
ALLAH'TAN BELANİ Mİ ARIYON	1
ALLAH BÜYÜKTÜR	1
ALA RASULİNA SALAVAT	3
AĞZINI HAYRA AÇ/HAYIR ÇIKSIN	3
HAYRINI GÖR	1
ALLAHİM YARABBİM/YA RABBİM	50
HAY ALLAH	36
ALLAH BİLİR	6
ALLAH BİLİYOR	2
ALLAH İÇİN	2
YUKARDA ALLAH VAR	1

EK III: Karagöl Dizisi Künyesi

YÖNETMEN	MURAT SARAÇOĞLU
SENARYO	ERKAN BİRGÖREN
YAPIMCI	ŞÜKRÜ AVŞAR
YAPIMCI AJANS	AVŞAR FİLM
MÜZİK	FIRAT YÜKSELİR
TÜR	DRAM
TOPLAM OYUNCU	42
TOPLAM BÖLÜM	125
TOPLAM SEZON	4 (29.03.2013 – 10.06.2016)
TV KANALI	FOX TV
ÇEKİM YERİ	HALFETİ, İSTANBUL
YAYIN GÜNÜ	CUMA
YAYIN SAATİ	20.30

EK IV: Karagöl Dizisi Frekans Değerleri

ALLAH TEMASI	FREKANS
ALLAH KELİMESİ/CENABİHAK	173
ALLAH ALLAH	178
KELİMEİ ŞHADET	2
KELİMEİ TEVHİD	
İMAN	1
İTİKAT	
İMTİHAN	5
ALLAH'A İMAN	
İMANIN ŞARTLARI	
İSLAM'IN ŞARTLARI	
TÖVBE	1
TEVEKKÜL	1
BEREKET	1
RIZIK	
ŞEHİTLİK	
TEKBİR-ALLAHU EKBER	
TEŞRİK TEKBİRİ	
RAHMAN – RAHİM İSİMLERİ	
ALLAH KERİM	1

PEYGAMBER TEMASI	FREKANS
PEYGAMBER KELİMESİ	
PEYGAMBERLER	
HZ. PEYGAMBER/EFENDİMİZ	2

SÜLEYMAN AS.	
EYÜP A.S.	1
HADİS	
SÜNNET	
EVLİYA	
MUCİZE	

KİTAP TEMASI	FREKANS
KUTSAL KİTAP	
KUR'AN-I KERİM	
İNCİL	
TEVRAT	
ELİF CÜZÜ	
DUA KİTABI	
NAMAZ HOCASI	
YASİN CÜZÜ	
İSLAM İLMİHALİ	

MELEK TEMASI	FREKANS
MELEK KELİMESİ	
MELEKLERE İMAN	
MELEKLER	
AZRAİL	3
MÜNKER-NEKİR	
ŞEYTAN	17
ŞEYTAN DİYOR KI	2
ŞEYTAN GÖRSÜN YÜZÜNÜ	
ŞEYTANA UYDUM	
CİN/PERİ	
NEFS	1
RUH	
ZEBANİ	

AHİRET TEMASI	FREKANS
AHİRET/ÖBÜR DÜNYA	
CENNET	11
FİRDEVS CENNETİ	
CEHENNEM	7
CANIN CEHENNEME	1
CEHENNEMİN DİBİNE GİDİN	6
CEHENNEM AZABI	13
ATEŞ	1
MAHŞER	4

SIRAT	
KIYAMET	
ECEL	
BERZAH	
SUR	
KEVSER ŞARABI	

KADER TEMASI	FREKANS
KAZA	
KADER	61
HAYIR	9
ŞER	
NASİP	
KISMET	1
TALİH	1
BAHT	1
ALIN YAZISI	
TECELLİ/TAKDİRİ İLAHİ	4
FELEK	3
YATIR	
DERGÂH	
MUSKA/CEVŞEN	3/1
NAZAR BONCUĞU	1

NAMAZ TEMASI	FREKANS
NAMAZ KELİMESİ	6
NAMAZIN FARZLARI	
5 VAKİT NAMAZ	1
SABAHA NAMAZI	
ÖĞLE NAMAZI	
İKİNDİ NAMAZI	2
AKŞAM NAMAZI	
YATSI NAMAZI	
KIBLE	
FARZ	
NAMAZ KILMA GÖRÜNTÜSÜ	14
CAMİ GÖRÜNTÜSÜ	167
EYÜP SULTAN CAMİİ GÖRÜNTÜSÜ	4
CAMİ KELİMESİ	12
MİNARE KELİMESİ	
MİNARE GÖRÜNTÜSÜ	
MİNBER	
MAHYA	
KUBBE	

MİHRAB	
VAAZ	
KÜRSÜ	
MAHFİL	
ŞADIRVAN	
EZAN KELİMESİ	7
EZAN OKUNMASI	5
SABAH EZANI	
SALA VERİLMESİ	1
SALA KELİMESİ	2
ABDEST KELİMESİ	3
ABDEST GÖRÜNTÜSÜ	
TEKBİR	
SECDE	
SECCADE	11
SECCADE ASILI	
TAKKE	1
SARIK	
CÜBBE	4
TESPİH SALLAMA	88
TESPİH ÇEKME	25
TABUT ÖRTÜSÜ	8
MÜEZZİN KELİMESİ	
MÜEZZİNLİK	
KAMET	
MEVLÛT K.	12
MEVLÛT OKUMA	1
CENAZE NAMAZI KILMA	5
CUMA NAMAZI	
BAYRAM NAMAZI	
HUTBE	
BEYNAMAZ	

ORUÇ TEMASI	FREKANS
RAMAZAN	
ORUÇ	
SAHUR	
İFTAR	

ZEKÂT TEMASI	FREKANS
ZEKÂT	
SADAKA	1
SADAKA KUTUSU	

HAC TEMASI	FREKANS
HAC KELİMESİ	
HAC İBADETİ	
KUTSAL TOPRAKLAR	
İHRAM	
KÂBE	
MEKKE	
MEDİNE	
DUVAR ÖRTÜSÜ KÂBE-MEDİNE	
DUVAR TABLOSU/YAZILI	

KURBAN TEMASI	FREKANS
KURBAN KESİMİ	3
KURBAN KELİMESİ	2
ADAK	1
AKİKA K.	

TESETTÜR TEMASI	FREKANS
BAŞÖRTÜSÜ	1
GELENEKSEL ÖRTÜ	211
DİNİ ÖRTÜ	31
ÖRTÜLÜ KADIN PANTOLONLU	
ÖRTÜSÜZ KADIN	11
BEYAZ BAŞÖRTÜLÜ TEYZE	36
İŞÇİ KADINLAR	212
SİYAH UZUN PARDESÜLÜ KAPALI BAŞ. KADIN	
HASTANEDE GÖREVLİ /HEMŞİRE/DOKTOR/ÖĞRETMEN	64
ÜNİVERSİTEDE BAŞÖRTÜLÜ ÖĞR.	5
HİZMETÇİ KIZ/ÖRTÜLÜ	3
SUÇLU KADINLAR/ÖRTÜLÜ	33
SUÇLU KADINLAR/AÇIK	3

DİZİ KADIN OYUNCULAR	FREKANS
SİBEL/ÖRTÜLÜ	230
SİBEL AÇIK	80
NARİN/ÖRTÜLÜ	301
NARİN/AÇIK	381
EMİNE/ÖRTÜLÜ	533
KADRİYE/AÇIK	10
KADRİYE/ÖRTÜLÜ	736
ÖZLEM/ÖRTÜLÜ	205
ÖZLEM/AÇIK	22

MELEK/ÖRTÜLÜ	122
MELEK/AÇIK	382
RÜSTEM KARISI/ÖRTÜLÜ	1
RIZANIN ANNESİ/ÖRTÜLÜ	7
ÖZLEM ANNE/ÖRTÜLÜ	12
EMİNE ANNE/ÖRTÜLÜ	10
FİKRİYE/ÖRTÜLÜ	20
EBRU/ÖRTÜLÜ	3
ADA/ÖRTÜLÜ	2
MAYA/ÖRTÜLÜ	2
GÜLSÜM/ÖRTÜLÜ	15

KUR'AN TEMASI	FREKANS
KUR'AN KELİMESİ	17
KUR'AN GÖRÜNTÜSÜ	5
KUR'AN ASILI	8
KUR'AN OKUNMASI	12
KUR'AN KILIFI	1
RAHLE	
BESMELE	31
AYET	
SURE	
HAFİZ	
FATİHA/ELHAM	
RUHUNA FATİHA	5
YASİN	3
TEBAREKE	
GÜLFÜ/İHLAS	
AMME	
SUBHANEKE	
FELAK-NAS/MUHAFAZATEYN	
KUR'AN KURSU	

DİNİ KİMLİK TEMASI	FREKANS
MÜSLÜMAN	
HRİSTİYAN	
YAHUDİ	
HAÇ	
İSLAM	
PAPAZ	
VAFTİZ	
DİN KELİMESİ	1
DİNİ NİKAH	2
HOCA KELİMESİ	15

İMAM KELİMESİ	3
İMAM GÖRÜNTÜSÜ	11

DİNİ GÜN TEMASI	FREKANS
KADİR	
BERAT	
MİRAC	
REGAİB	
AREFE	
RAMAZAN B.	
KURBAN B.	
ÜÇ AYLAR	
MEVLİT KANDİLİ	
CUMA GÜNÜ	
SÜNNET/DÜĞÜN	3
SÜNNET OLMA K.	31

DİNİ ŞAHSİYET TEMASI	FREKANS
TAPTUK EMRE	
YUNUS EMRE	
DİYANET MÜFETTİŞİ	
İMAM BİRGİVİ	
MEVLANA	
BELKIS	
EYÜP SULTAN	2
HABİL-KABİL	1

DİNİ YASAK TEMASI	FREKANS
YALAN	
DEDİKODU	
İFTİRA	2
ZİNA K.	5
KUMAR (GANYAN BAYİSİ)	
FAİZ	
BAHİS/TOTO	
İÇKİ İÇİLMESİ/GÖRÜNTÜSÜ	77
İÇKİ KELİMESİ	
SARHOŞ	2
İÇKİLER	
HAYIRSIZ PARA/HARAM PARA	
KUL HAKKI	
BAR/GECE KULÜBÜ	2
İNTİHAR	1

FAL/FALCI	2

SELAM TEMASI	FREKANS
SELAMÜN ALEYKUM	44
ALEYKUM SELAM	31
ESSELAMUN ALEYKUM VE RAHMETULLAH	

DUA TEMASI	FREKANS
DUA KELİMESİ	90
BEDDUA	5
DUA ETME	38
ÂMİN	26
YER GÖK DUA	
HAYIRLISI	5
HAYIRLI UĞURLU OLSUN	
HARAM ZIKKIM OLSUN	
MÜBAREK OLSUN	
ALLAHIM SEN BÜYÜKSÜN	
ALLAH RAZI OLSUN	93
ALLAH RAHMET EYLESİN	17
ALLAH GECİNDEN VERSİN	3
ALLAH RAHATLIK VERSİN	29
ALLAHAİSMARLADIK	3
ALLAHIM SEN AFFET	5
ALLAH SABIR VERSİN	18
ALLAH HAK. HAYIRLISINI VERSİN	3
ALLAHIM SEN HAYIRLARA ÇIKAR	10
ALLAH KİMSEYİ SENİN/BENİM ELİN/ME DÜŞÜRMESİN	5
ALLAHIM SEN YARDIM ET	49
ALLAHIM SEN GÜNAH YAZMA	
HATALARINI/TAKSİRATINI AFFEYLE	7
CENNETİNE NAİL EYLE	
KABRİNİ PÜR NŪR EYLE	
ALLAHIM MEKANINI CENNET EYLESİN	11
YAPTIKLARINI ORDA KARŞINA ÇIKARSIN	
ALLAH KÖTÜLERE FIRSAT VERMESİN	
ALLAH ONLARA GÜN YÜZÜ GÖSTERMEZ	
ALLAH MESUT ETSİN	
ALLAH BETERİNDEN SAKLASIN	2
ALLAH TAMAMINA ERDİRSİN	2
ALLAH DA SİZİ YALNIZ BIRAKMASIN	
ALLAH ZİHİN AÇIKLIĞI VERSİN	12
ALLAH KİMSEYİ ATEŞLERDE YAKMASIN	

ALLAH KABUL ETSİN	12
ALLAH KAHRETSİN	19
ALLAHIM KOLUMA KANADIMA KUVVET VER	
ALLAHIM SEN BİZİ REZİL ETME	
ALLAH UTANDIRMASIN/MAHCUP	1
ALLAH BEREKETİ KESER	
ALLAH TEKRARINI NASİP ETSİN	
MEVLİT KANDİLİN MÜBAREK OLSUN	
HAYIRLI KANDİLLER	
ALLAH BEREKET VERSİN	1
ALLAH SENİN TEPENDEN BAKMASIN	
ALLAH CEZANI VERMESİN	
ALLAH BELANI VERSİN/CEZANI	54/4
ALLAH KORUSUN/ALLAH MUHAFAZA	59
ALLAH KORUDU	7
ALLAH KURTARDI	3
ALLAH'TAN ÜMİT KESİLMEZ	4
ALLAH KİMSENİN BAŞINA VERMESİN	
ALLAH BİR YASTIKTA KOCATSIN	
ALLAH NE MURADIN VARSA VERSİN	2
ALLAH HAYIRLI EVLAT VERSİN	1
ALLAH HERKESE ÖYLE DAMAT NASİP ETSİN	
ALLAH HAYIRLI EVLAT ETSİN	
ALLAH EVLAT ACISI YAŞATMASIN	4
ALLAH ISLAH ETSİN	3
ALLAH BAHTINI AÇIK ETSİN	
ALLAH GÖSTERMESİN	2
ALLAH ÇALIŞANI SEVER	
ALLAH KURTARSIN	16
ALLAH İŞLERİNİ RAST GETİRSİN	3
ALLAH KAVUŞTURSUN	1
ALLAH'INDAN BUL	
BOŞ DURANI ALLAH SEVMEZ	
ALLAH DERT KEDER VERMESİN	
ALLAH YOLUNU AÇIK ETSİN	
ALLAH BİR DAHA YAŞATMASIN	2
ALLAH SİZLERE DE VERSİN	
ALLAH BİZİ BİLDİĞİ GİBİ YAPSIN	10
ALLAHIM DÜŞMANIMIN BAŞINA VERME	4
ALLAHIM SEN AKLIMA MUKAYYET OL	5
ALLAH TUTTUĞUNU ALTIN ETSİN	
ALLAH SAHİBİNE BAĞIŞLASIN	1
ALLAH YAZDIYSA BOZSUN	
ALLAH GÖNDERDİ	
ALLAH SENİ İNANDIRSIN	

ALLAH ... BAĞIŞLADI	36
ALLAH BAĞIŞLASIN	4
ALLAH ŞİFA VERSİN	4
ALLAH SENİN DİLİNE DÜŞÜRMESİN	
ALLAH MUHABBETİNİZİ ARTTIRSIN	4
ALLAH BAŞIMIZDAN EKSİK ETMESİN	5
ALLAH KİMSEYE BÖYLE EVLAT VERMESİN	
ALLAH İYİLİĞİNİ VERSİN	2
ALLAH SİZİ AYIRMASIN	6
ALLAH SONUMUZU HAYRETSİN	10
ALLAH HEPİMİZE NASİP ETSİN	1
ALLAH HAYIRLI EVLİLİK NASİP ETSİN	
ALLAH KARŞINA GÜZEL İNSANLAR ÇIKARSIN	
ALLAH	
ALLAH MUTLULUĞUNUZU DAİM ETSİN	
ALLAH MÜRÜVVEİNİ GÖSTERSİN	
ALLAH ANALI BABALI BÜYÜTSÜN	4
ALLAH ALLAHLI PEYGAMBERLİ BÜYÜTSÜN	
ALLAH GARİPLERLE BERABERDİR	
ALLAH BENİ BÖYLE YARATMIŞ	
ALLAH KURU İFTİRADAN SAKLASIN	1
ALLAH NAZARDAN SAKLASIN	1
ALLAH CAN SAĞLIĞI VERSİN	1
ALLAH İKİ İYİLİKTEN BİRİNİ VERSİN	1
ALLAH SIRAYI BOZMASIN	1
ALLAHTAN KORK	4
ALLAH KOLAYLIK VERSİN	1
ALLAH BİZİ ŞERLERDEN KORUSUN	12
ALLAH AKIL FİKİR VERSİN	3
ALLAH HAYIRLI ÖMÜR VERSİN	1
ALLAH O GARİBİN YÜZÜNE GÜLSÜN	1
ALLAH BAHTINI AÇIK ETSİN	1
ALLAHİM SEN ACI	1
ALLAHİM SEN DAYANMA GÜCÜ VER	1
ALLAHİM ONA BİR SEY OLMASIN	4
ALLAH YÜZÜNE BAKSIN	1
ALLAHİM SEN AKLINI BAŞINA GETİR	2
ALLAH KİMSEYİ YOKLUKLA SINAMASIN	1
ALLAH SAĞLIK VERSİN	1
ALLAH YATTIĞI YERDE RAHATLIK VERSİN	2
ALLAH ZARAR VERMESİN	1
ALLAH MERHAMET ETSİN	1
ALLAHİM BİZİ DÜZE ÇIKAR	2
ALLAHİM SEN YOL GÖSTER	3
ALLAH ŞAŞIRTMASIN	1

ALLAH UZUN ÖMÜR VERSİN	1
ALLAH EYÜP PEY. SABRI VERSİN	1
RABBİM YÜZÜMÜZÜ GÜLDÜRSÜN	1
ALLAH BAHTINDAN GÜLDÜRSÜN	1
ALLAH ÇARPSIN	1
ALLAH YATTIĞI YERDE DİNLENDİRSİN	2
ALLAHIM NOLUR BİR ŞEY OLMASIN	2
ALLAHIM BEN NE YAPARIM	2
ALLAHIM SEN HAYIRLI HABER VER	1
ALLAHIM SEN BUNLARLA SINAMA	1
SENİ AFFEDENİ ALLAH AFFETMESİN	1
ALLAHIM BEN NE ETTİM	3

DİNSEL SÖYLEM TEMASI	FREKANS
LA HAVLE YA SABİR	5
VALLA	603
VALLAHA BİLLAHA	29
TÖBE TÖBE	36
TÖBELER OLSUN	10
TÖBE ESTAĞFİRULLAH	29
TÖBE BİSMİLLAH	2
TÖBE YA RABBİM	13
ŞÜKÜR/ÇOK ŞÜKÜR	119
HAMDOLSUN	4
ELHAMDÜLİLLAH	1
ALLAHUEKBER	
ALLAHA ŞÜKÜRLER OLSUN	83
SUBHANALLAH	
FESUBHANALLAH	10
ESTAĞFİRULLAH	50
HASBİNALLAH	2
EVELALLAH	6
EYVALLAH	94
MAAZALLAH	3
MAŞALLAH	140
İNŞALLAH	345
HAYIRDIR İNŞALLAH	23
ALİMALLAH	
İLLALLAH	1
ESTEUZUBİLLAH	
GÜNAHINI ALMAK	2
SUÇUM GÜNAHIM YOK	92
GÜNAHA GİRMEK	1
GÜNAHA ORTAK OLMAK	2
BENDEN GÜNAH GİTTİ	9

GÜNAH	259
SEVAP	6
SÜNNET	
HELAL	1
HELAL LOKMA/HELAL PARA	
HELAL HOŞ OLSUN	
HAKKINIZI HELAL EDİN-HELAL OLSUN	1
HAKKIMI HELAL ETMEM	1
ÖKSÜRÜNCE HELAL	
HARAM	2
ALLAH AŞKINA	202
LA HAVLE VELA GUVVETE	
ALLAHIN EMRİ PEYGAMBERİN KAVLI İLE	3
HAKKIMI HARAM EDERİM	
ALLAHINI SEVERSEN/ALLASEN	17
ALLAHA EMANET	9
İNNA LİLLAHİ VE İNNA İLEYHİ RACİUN	
İLAHİ SÖYLEME	
HAKKINI HELAL ETME	
ALLAH'IN İZNİ İLE	26
ALLAH'IN İŞİ	1
ALLAH'IN.../KULU/MANYAĞI	5
ALLAH'IN ADALETİ	2
ALLAH'IN LUTFU	2
ALLAH'IN SOPASI YOK	1
ALLAH'IN CEZASI/BELASI	1/16
ALLAH RIZASI İÇİN/SADAKA	13
ALLAH İÇİN	6
YUKARDA ALLAH VAR	
ALLAH NASİP/KISMET EDERSE	1
ALLAH'TAN BELANİ Mİ ARIYON	
ALLAH BÜYÜKTÜR	6
ALA RASULİNA SALAVAT	
AĞZINI HAYRA AÇ/HAYIR ÇIKSIN	
HAYRINI GÖR	
TANRI MİSAFİRİ	1
KURBAN OLDUĞUM ALLAHIM	2
DÜŞMEZ KALKMAZ BİR ALLAH	1
ALLAH KALPLERE BAKAR	1
NUH DİYOR PEYGAMBER DEMİYOR	2
ALLAH VERSİN	2
ALLAH RAZİ GELMEDİ	1
ALLAH KUR'AN ÇARPSIN	1
ALLAH ŞAHİT	1
ALLAHIM YARABBİM/YA RABBİM	80

ALLAHIM YA RABBİM YA RASULALLAH	7
HAY ALLAH	19
ALLAH KERİM	1
AMAN ALLAHIM	8
ALLAH BİLİR	17
ALLAH BİLİYOR	1

